Ionuț-Laurențiu DINU

Spre o nouă strategie de «*de-ghetoizare* »: Arhitectură și Urbanism, instrumente de intervenție asupra zonelor urbane sărace

Editura Universitară „Ion Mincu”,
București, 2024

Volum publicat în cadrul proiectului:
„Dezvoltarea capacităţii instituționale a UAUIM pentru cercetare în arhitectură şi urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor", Acronim CULTADISER

Proiect finanțat prin Consiliul Naţional pentru Finanţarea Învățământului Superior - FDI 2024 / Domeniul Strategic de Finanţare D6 – „Dezvoltarea capacităţii instituționale pentru cercetare în universităţi"

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DINU, IONUŢ-LAURENŢIU
Spre o nouă strategie de de-ghetoizare : arhitectură şi urbanism, instrumente de intervenţie asupra zonelor urbane sărace / Ionuţ-Laurenţiu Dinu. - Bucureşti : Editura Universitară "Ion Mincu", 2024

ISBN 978-606-638-382-0

72
711

Lucrarea de faţă reprezintă strict punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea lucrării îi revine în întregime autorului, atât în ceea ce priveşte conţinutul, cât şi forma.

Toate drepturile rezervate. Nici o parte din această publicație nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte forme fără permisiunea scrisă a autorului și a editurii.

© 2024 Editura Universitară „Ion Mincu”, Str. Academiei nr. 18-20, Sector 1, București, România, cod 010014, https://editura.uauim.ro/

Această lucrare reprezintă nu doar rezultatul unei cercetări aprofundate, ci și o călătorie personală, plină de învățături, provocări și momente de satisfacție. Doresc să mulțumesc, din tot sufletul, tuturor celor care m-au sprijinit și inspirat pe parcursul acestui drum.

Susținerea publică a tezei de doctorat cu titlul "Spre o nouă strategie de de-ghetoizare. Arhitectură și Urbanism, instrumente de intervenție asupra zonelor urbane sărace" a avut loc în data de 23 ianuarie 2023, în Sala de Consiliu a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București, bucurându-se de o audiență diversă și interesată, formată din profesori universitari, cercetători, colegi arhitecți și studenți, prezența lor evidențiind relevanța temei pentru discuțiile actuale privind urbanismul incluziv și utilizarea arhitecturii ca instrument de schimbare socială. Dialogul generat de această susținere a fost o oportunitate valoroasă de a explora perspective variate și de a sublinia importanța intervențiilor strategice în contextul zonelor urbane vulnerabile.

În primul rând, mulțumirile mele se îndreaptă către conducătorul meu de doctorat, prof. em. dr. arh. Cristina-Olga Gociman, pentru îndrumarea valoroasă, răbdarea și încrederea acordată, care au fost fundamentale pentru realizarea acestui proiect. Expertiza și susținerea sa constantă mi-au oferit curajul de a explora noi orizonturi și de a depăși obstacolele întâlnite.

Aduc, de asemenea, un omagiu familiei mele, care mi-a fost alături necondiționat. Sprijinul lor emoțional, încurajările și iubirea nemărginită au reprezentat principalul motor interior, în special în momentele dificile.

Nu pot să uit prietenii și colegii care au fost alături de mine, cu o vorbă bună, o idee sau o perspectivă nouă. Contribuțiile lor au avut un impact semnificativ în această călătorie.

Această lucrare este dedicată tuturor celor care cred în puterea cunoașterii și în valoarea de a urma un vis. Fie ca aceste pagini să inspire la rândul lor pe cei care le vor parcurge.

Cu recunoștință,
Ionuț-Laurențiu Dinu

Cuprins

Cuvânt înainte 5
Prefață 10

Capitolul 1
O Privire Generală asupra sărăciei din mediul urban 12
1.1. Premise teoretice generale ale sărăciei 16
1.1.1. Marele Cinci 21
1.1.2. De la sărăcie standard la sărăcie extremă 27
1.1.3. Abordarea sistemică a sărăciei 32
1.2. Premise Arhitectural – Spațiale ale Sărăciei 36
1.2.1. Efectele psiho-emoționale ale arhitecturii 38
1.2.2. Arhitectura socială 49
1.2.2.1. Arhitectura socială de durată 52
1.2.2.2. Arhitectura de gherilă 62
1.3. Perspective strategice de intervenție 69
1.3.1. Abordări bazate pe drepturile omului 71
1.3.2. Abordări bazate pe servicii 75
1.3.2.1. Planificarea strategică 77
1.3.2.2. Planificarea strategică generală 81
1.3.2.3. Planificarea strategică spațială 85

Capitolul 2
Analiza Empirică a Distribuției Sărăciei în Spațiul Urban 100
2.1. Sărăcia în mediul urban 101
2.1.1. Context global 102
2.1.1.1. Canada 103
2.1.1.2. Statele Unite ale Americii 107
2.1.1.3. America de Sud și Caraibe 112
2.1.1.4. Europa 117
2.1.1.5. Caño Roto, Madrid, Spania 122
2.1.2. Context național 128
2.1.2.1. Tipologii ale zonelor sărace din România 132
2.1.2.2. Ghetoul 135
2.1.2.3. Ferentari, București 140

2.1.2.4. Pata Rât, Cluj 148
2.2. Dimensiunea socio-economică a fenomenului ghetoizării 156
2.2.1. Dinamica demografică a ghetourilor românești 157
2.2.2. Perspective macroeconomice ale intervențiilor în ghetou 160
2.2.3. Ghetoizarea, România în context global 163

Capitolul 3
Hibridul dinamic, baza unei noi strategii de combatere a sărăciei 168
3.1. Compoziția hibridului dinamic 170
3.1.1. Cadrul instituțional 171
3.1.2. Structura unui hibrid dinamic 179
3.2. Dimensiunile hibridului dinamic 184
3.2.1. Dimensiunea socială 186
3.2.2. Dimensiunea spațială 192
3.2.2.1. Programe arhitecturale 193
3.2.2.1.1. Spațiul privat 194
3.2.2.1.2. Spațiul public interior 208
3.2.2.1.3. Spațiul public exterior 244
3.2.2.2. Materialitate și aplicabilitate 262
3.3. Abordări ale hibridului dinamic 265
3.3.1. Abordări reactive 266
3.3.2. Abordări pro-active 271
3.4. Concluzii 274

Bibliografie selectivă 277
Listă figuri 286
Anexa 1 293
Anexa 2 304

Cuvânt înainte

Tema acestei cercetării este relația dintre sărăcia extremă și localizarea ei, „ghetoul", ridicând problema acută a unei patologii sociale, dar și a uneia spațiale. Eradicare, vindecare și prevenție, sunt componente ale unor strategii multidisciplinare de reducere a acestui risc antropic. Propunerea de interes a autorului este cea de spargere a ghetoului, de deghetoizare prin instrumente coroborate „hibrid" atât sociale cât și de arhitectură și urbanism.

Lucrarea este o continuare a preocupărilor autorului în acest domeniu prin lucrarea sa de diplomă și de dizertație, în care a identificat potențialul ridicat pe care abordarea socială, coroborată cu cea arhitectural-urbanistică pot fi o soluție a problemei. Constatarea existentei într-o țară europeană a sărăciei extreme pare de neconceput. Citând definiția acesteia ca fiind „starea socio-economică cea mai de jos pe care o poate atinge un individ, stare care e generată de lipsa hranei, de locuirea în condiții mult sub standardele actuale de igienă și de privarea completă de servicii la care are acces societatea actuală". Aceste comunități ajung să aibă mortalitatea infantilă și starea de sănătate foarte precară fiind alcătuite predominant din copii și persoane tinere, apte de muncă, însă neinstruite aparținând unor minorități etnice, devenind și victime ale discriminării și ale excluziunii sociale. Ciclul perpetuat al sărăciei amprentează statutul social de paria.

Sunt prezentate activitatea a doi cercetători arhitecți români implicați în acest fenomen, a căror preocupare pentru componenta spațială a combaterii sărăciei s-a concretizat în proiecte clare, ce au rezolvat, nișat, una sau mai multe dintre problemele care însoțesc fenomenul sărăciei. Conf. dr. arh. Lorin Constantin Niculae care a fondat, în 2011, grupul de arhitectură socială participativă „Arhipera", prin intermediul căruia a pus baza creării unei infrastructuri de centre de proiectare comunitară și dr. arh. Cătălin Berescu care este autorul mai multor lucrări ce tratează subiectul sărăciei, dintre care trebuie amintit studiul comunităților afectate de sărăcie extremă, realizat în anul 2005, care a generat o tipologie de locuință pentru comunitățile sărace, implementată în anul 2006, în municipiul Dorohoi.

Prin interviurile semistructurate, a intrat în sfera anchetelor sociale care au vizat deopotrivă autorități publice (implicit, persoane cu funcții politice) și rezidenți ai ghetourilor.

Studiile de caz au creat pentru autor o aplicație necesară (cartierul Ferentari din Municipiul București și zona Pata Rât din Municipiul Cluj-

Napoca). Astfel, intervievarea s-a concentrat pe identificarea unor facilitatori comunitari care să fie călăuze prin ghetou. Pentru accesul în ghetourile din Ferentari, facilitatorul a fost Bebe Agache, angajat la vremea aceea de o firma de construcții din Argeș ca șef de echipă de dulgheri, pe șantier, iar pentru accesul în ghetourile din Pata Rât, facilitatorul a fost „Pepe" (Alexandru) Fechete, angajat la vremea aceea ca șofer pentru o companie de transporturi din Cluj-Napoca.

Autorul prezintă clasificarea sărăciei în funcție de sistemul de referință, raportat la nivelul de trai și la calitatea vieții și identifică trei categorii:

- sărăcie relativă - atunci când nivelul financiar al unei persoane se află sub pragul relativ al societății în care se află, raportat la nivelul minim relativ al societății;

- sărăcie absolută - atunci când starea financiară a unei persoane este mai mică în raport cu nivelul minim necesar pentru a-și satisface nevoile de bază.

- sărăcie extremă - asociată cu marginalizarea și excluziunea socială, formând un trinom distructiv. Sistemul celor trei fenomene este descris de autor ca deschis, complex, dinamic, disjunctiv, continuu și probabilistic.

Lucrarea tratează arhitectura ca intervenție în mediile sărace, mai exact „arhitectura socială". Citând din lucrare, autorul subliniază condiția „ca arhitectura socială să fie cât mai calitativă, este necesar ca aceasta să fie și participativă, în sensul în care, beneficiarul reprezentat de comunitățile vulnerabile (sau publicul țintă pentru care se construiește) ia parte atât la procesul creator, cât și la procesul constructiv, ambele devenind un catharsis propriu".

Autorul analizează planificarea strategică a unei întreprinderi de către un cunoscut consultant american în planificare strategică, Marvin Bower, în relație cu expertiza de management urban, a conf. dr. arh. Liviu Ianăși, în vederea realizării unei „strategii hibrid".

De asemenea, descrie apariția „sărăciei contemporane" ca rod al migrației rural-urban, în speranța identificării unor oportunități de îmbunătățire a calității vieții, acest fenomen fiind denumit în literatura de specialitate "urbanizarea sărăciei". Studiile de specialitate menționează primele forme de sărăcie ale României în jurul anului 1980 ca fiind apărută pe fondul politicilor socio-economice de la acea vreme, venituri mici și uniforme, problema majoră a maselor fiind o lipsă acută a serviciilor și a bunurilor, în condițiile unor venituri egale. Uniformizarea socială s-a regăsit pe toate nivelurile societății, în contextul industrializării și a generat o migrație a populației de la rural la urban. În primii ani ce au urmat

Revoluției din 1989, consecințele socio-economice ale vechiului regim au generat o primă explozie a sărăciei, aceasta fiind împărțită de profesorul Cătălin Zamfir pe două niveluri: nivelul de subzistență (o lipsă a satisfacerii nevoilor minime raportate la standardul de consum); nivelul decent (foarte asemănător formei sărăciei de la începutul anilor ’80, de data aceasta devenind o problemă și lipsa veniturilor, nu doar a bunurilor și serviciilor). Anul 1990 a reprezentat un reper în istoria evoluției fenomenului sărăciei, procentul persoanelor aflate în sărăcie sau în risc de sărăcie depășind 40%, nivelul de sărăcie schimbându-se, de asemenea. În această perioadă au fost înregistrate primele forme de sărăcie extremă în România. Situația de după 1990 și până în prezent, privind nivelurile de sărăcie extremă ale țării, s-a tot agravat. Începând cu 1998, a fost lansată prima strategie de prevenire și combatere a sărăciei din România, proiectată cu politici clare, care nu a fost, însă, implementată (cauzele fiind exclusiv politice). Au mai urmat, până în 2015, coaliții antisărăcie, înființate ad-hoc, al căror rezultat a fost, însă, aproape inexistent. În 2015, pe fondul atingerii unor cifre alarmante (4,7 milioane de români aflați în sărăcie sau în riscul de sărăcie relativă, raportat la populația de 22,27 milioane conform INS) a fost elaborată *Strategia Națională privind Incluziunea Socială și Reducerea Sărăciei*. O creștere, în prezent, a numărului persoanelor aflate în sărăcie sau risc de sărăcie standard (care, între 2015 și 2020 a început să capete valențe diferite) la peste 7 milioane de români, arată o ineficiență a *Strategiei Naționale de Combatere a Sărăciei și a Incluziunii Sociale* în măsura în care aceasta a fost proiectată cu un grad de flexibilitate foarte scăzut. În anul 2021, conform celui mai recent raport al Băncii Mondiale, pe fondul pandemiei de Covid-19, care a generat o scădere considerabilă a veniturilor populației, precum și cea mai puternică recesiune din vreme de pace de după Al II-lea Război Mondial, s-a accentuat numărul persoanelor aflate în risc de sărăcie și de excluziune socială.

Conform analizei realizată de cercetătorul Manuela Sofia Stănculescu asupra zonelor sărace din mediul urban, autorul identifică câteva tipologii:

1. Zonele de tip gropi de gunoi – sunt acele zone periferice, amplasate în proximitatea gropilor de gunoi ale orașelor mari și adiacente acestora. Aceste zone pot fi împărțite în două categorii: noi (apărute după 1990, ex. Pata Rât din Cluj- Napoca, Giulești Sârbi din București) și vechi (sate existente, ex. Glina din București, Bărboși din Galați).

2. Zonele de tip “centru vechi” – sunt reprezentate de zonele centrale ale orașelor în care prevalează țesutul urban vechi și construcțiile specifice perioadelor arhitecturale de la final de secol XIX - început de secol XX care au fost naționalizate în perioada comunistă, foarte

degradante, folosite ca locuințe sociale. Intervențiile asupra acestor zone ar trebui incluse într-un program național de conservare a patrimoniului construit.

3. Zonele de tip ghetou – reprezentate de zonele de la periferia orașelor mari, alcătuite de foste blocuri construite pentru muncitori sau de foste cămine muncitorești, ocupate în prezent de grupuri vulnerabile minoritare (de regulă, de etnie romă) transformate în enclave sociale.

Autorul continuă analiza asupra zonelor de tip ghetou în care apar două tipuri de segregare: cea socio-economică – pe bază de venituri și cea etnică. Prima mențiune, în literatura de specialitate, asupra termenului „ghetou", face referire la perioada Romei antice, în sec. V d. Hr. când, după adoptarea creștinismului, căderea Imperiului Roman de Apus și preluarea puterii de către Biserica Catolică, evreii (considerați păgâni) erau excluși din societate pe baza diferențelor confesionale față de restul populației. Ghetoul generat de epurare etnică existent la diverse popoare pentru excluderea minorităților (Maroc, locuire în „millah") a fost edificator în anul 1516, când Senatul Veneției (oraș stat la momentul acela) a decretat mutarea tuturor evreilor în spatele zidurilor „Nuovo Ghetto" la fel ca în antichitate, din cauza diferențelor confesionale. O paradigmă diferită în formă, dar nu și în conținut, o întâlnim în sec. al XX-lea, în Germania nazistă, care avea ca ideologie principală lupta antisemită. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, naziștii au reactivat ghetourile existente (care concentrau o populație predominant evreiască dintr-o formă de inerție istorică) din Polonia și Germania.

În prezent, ghetoizarea poate fi definită ca "procesul prin care se ajunge la formarea unui spațiu fizic și social închis, marginal, foarte adesea urban, unde trăiesc, într-o concentrație ridicată, minorități etnice, rasiale, sexuale etc., constrânse de sărăcie și restricții sociale". William Henderson și Larry Ledebur identifică o structură în șase stagii a procesului de ghetoizare, precum și a ghetoului odată format, acestea fiind interconectate și alcătuind împreună, „ciclul dezavantajelor" care polarizează și trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială. Astfel, noua strategie de combatere a sărăciei, abordează, deopotrivă, problematica exclusiv socială și pe cea spațială, complementaritatea celor două abordări în cadrul acesteia, atât în planificarea strategică, cât și în cea operațională, transpunându-se în două tipologii de intervenție, sociale și spațiale.

Propunerile făcute în cazul studiilor de caz sunt:

- permeabilizarea cartierului și, mai exact, a ghetourilor, prin străpungerea țesutului urbanistic cu noi străzi corect dimensionate, sporind astfel accesibilitatea atât a rezidenților către exterior, cât și a celor din exterior către aceste zone; pentru Cartierului Ferentari din București.

- gentrificarea urbană, definită de sociologul Liviu Chelcea ca „procesul de reabilitare și transformare a zonelor urbane bine amplasate, locuite de familii cu venituri scăzute, în zone ocupate de o clasă de mijloc, mai puternică financiar”, prin identificarea unor puncte cheie în interiorul cartierului în care pot fi amplasați poli de dezvoltare reprezentați atât de centre comunitare sau comerciale, cât și de noi ansambluri rezidențiale realizate la scara locului. În cazul cartierului sau așezării Pata Rât din Cluj-Napoca, problema este cea a creării unor dotări comunitare și a unor servicii de bază pentru funcțiunea unei comunități, în special a unor servicii sociale (baia, școala).

Concluziile aduc în discuție două proiecte: unul real, celălalt ipotetic, ca studiu de caz privind identificarea și aplicarea strategiilor hibrid propuse. Strategia hibrid propusă are două tipuri de abordări, una reactivă care se va concentra pe optimizarea strategiilor publice și private de combatere a sărăciei și o abordare proactivă, care va încerca să identifice direcțiile posibile de intervenție în cadrul enclavelor urbane de tip ghetou. Autorul susține că abordarea reactivă va iniția noi dialoguri cu actorii publici și privați, va atrage forță de muncă tânără, disponibilă să se educe și/sau să se (re)califice profesional, prin centrele de recalificare profesională amplasate în interiorul zonelor sărace cele mai afectate din punct de vedere socio-economic. Concluzia pe care autorul o susține este cea a implicării tuturor factorilor instituționali și privați care să folosească fondurile alocate, atât în sensul implementării unor strategii socio-economice cât și a celor spațiale de regenerare urbană și arhitecturală în sensul diminuării expunerii populației la riscul de sărăcie extremă.

prof. em. dr. arh. Cristina Olga Gociman

Prefață

Această carte reprezintă o continuare a cercetării mele doctorale, desfășurată la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București, și a fost concepută ca urmare a susținerii tezei de doctorat.

În marile orașe ale lumii, contrastul dintre bogăție și sărăcie devine tot mai evident, generând diviziuni sociale profunde și perpetuând inegalități care par de netrecut. Această lucrare explorează una dintre cele mai presante problematici urbane contemporane: *cum poate arhitectura să devină un instrument eficient de intervenție în zonele sărace, contribuind la crearea unor comunități mai incluzive și mai prospere?*

Motivația mea pentru acest studiu își are rădăcinile într-o experiență personală, formarea mea profesională ca arhitect, împreună cu pasiunea pentru planificarea urană și pentru impactul acesteia asupra vieții comunităților, concucându-mă către acest subiect.

Am copilărit în cartierul Pantelimon din Municipiul București, un loc marcat de disparități sociale și economice semnificative, unde am văzut cum sărăcia afectează viețile oamenilor și cum mediul construit poate exacerba sau atenua aceste inegalități. În Pantelimon am observat cum copiii și tinerii din comunitățile defavorizate sunt adesea privați de oportunitățile necesare pentru a-și depăși condiția de trai. În timp ce unii copii încercau să reziste mediului ostil prin canalizarea energiei și atenției în direcția unor activități extracuriculare, sportive sau artistice, alți copii fie se retrăgeau în sine, devenind victime ale propriilor frici, fie cedau presiunii mediului înconjurător, devenind parte din acesta.

Aceste observații personale m-au inspirat să caut soluții prin care arhitectura, combinată cu principii de intervenție socială, poate oferi oportunități de reabilitare și dezvoltare pentru comunități aflate în dificultate. Această lucrare propune o nouă strategie de regenerare urbană, denumită „Hibridul Dinamic". Această abordare integrează principiile arhitecturale cu intervențiile sociale, oferind o perspectivă multidisciplinară asupra modului în care se pot crea comunități mai echitabile.

În procesul de cercetare, am avut ocazia de a interacționa cu comunitățile aflate în centrul acestei lucrări, prin intermediul unor facilitatori locali care mi-au fost călăuze în zonele defavorizate, ghidându-mă spre aflarea informațiilor esențiale redactării prezentei lucrări. Acești

facilitatori – Bebe Agache[1], un fost muncitor în construcții care trăia în Ferentari, și Alexandru „Pepe" Fechete[2], un șofer al unei firme de transport din Cluj care trăise o bună perioadă în Pata Rât, Cluj-Napoca – m-au ajutat să navighez prin complexitatea socială a ghetourilor și să înțeleg realitățile dure ale vieții de zi cu zi în aceste medii. Fără sprijinul și încrederea acestor persoane, accesul și înțelegerea profundă a dinamicilor interne ale acestor comunități ar fi fost aproape imposibil de realizat.

Cartea este structurată în trei capitole. Primul capitol prezintă fundamentele teoretice și contextul socio-urban al sărăciei, explorând cum aceasta se manifestă în diferite medii și cum poate fi combătută prin intervenții arhitectural-urbanistice. Următoarele capitole dezvoltă aceste idei prin analiza fenomenului sărăciei în diverse contexte internaționale și locale, culminând cu propunerea unei noi strategii – *Hibridul Dinamic*. Printr-o analiză detaliată a modului în care această strategie poate fi implementată, cartea oferă un plan de acțiune care poate contribui la îmbunătățirea vieții celor care trăiesc în zone defavorizate.

Această lucrare nu este doar o explorare academică, ci și un apel la acțiune. Invit cititorii să reflecteze asupra rolului pe care fiecare dintre noi îl poate juca în crearea unui mediu urban mai just și mai incluziv. Împreună, putem contribui la regenerarea acestor spații, transformându-le din ghetouri deznădăjduite în comunități vibrante, capabile să ofere șanse egale tuturor locuitorilor lor.

Autorul

[1] Deși Bebe „evadase" din ghetou, din cauza legăturilor pe care încă le avea cu rezidenți ai ghetoului, în anul 2018 și-a pierdut viața într-un conflict armat. Bebe Agache avea 38 de ani la data decesului. Profit de această ocazie pentru a îi aduce un ultim omagiu, Dumnezeu să te odihnească, Bebe!

[2] Pe Pepe l-am cunoscut prin intermediul lui Istvan Szakats, artist plastic, activist al drepturilor omului și co-producător al filmului documentar Pata-Cluj. Încă de la primul contact, interacțiunea cu Pepe a fost una excelentă, descoperind că avem kickboxing-ul și, în general, sporturile de contact, ca pasiune comună (*empowerment through sport* este unul dintre dezideratele cheie ale noii strategii). Această relație a ușurat munca sa de facilitator pentru a mă integra în comunitățile celor trei ghetouri din Pata Rât, Cluj.

Capitolul 1

O privire generală asupra sărăciei din mediul urban

Primul capitol al acestei lucrări se concentrează asupra fenomenului sărăciei, abordându-l dintr-o perspectivă teoretică și integrată. Structurat în trei părți, capitolul analizează sărăcia din punct de vedere istoric, social și arhitectural, generând concluzii preliminare ce vor sprijini fundamentarea strategiilor propuse ulterior.

Această explorare teoretică începe prin fixarea coordonatelor istorice și sociale ale fenomenului, identificând etapele prin care un individ poate trece de la o stare de sărăcie relativă la una extremă. În acest context, sărăcia extremă este privită nu doar ca o privare materială, ci ca o situație sistemică, marcată de lipsa hranei, locuirea în condiții insalubre și privarea completă de servicii esențiale. Este important de subliniat că aceste condiții nu afectează doar indivizii, ci contribuie la formarea unor comunități întregi excluse social, în care sărăcia devine un ciclu inter-generațional dificil sau chiar imposibil de rupt.

Deși lucrarea abordează tema în mod academic, contextul personal al autorului a jucat un rol esențial în conturarea direcției și obiectivelor cercetării. De aceea, deși motivația personală a fost discutată anterior, aceasta este reluată la începutul acestui capitol pentru a oferi cititorului o înțelegere mai clară asupra perspectivei autorului și abordării care fundamentează întreaga lucrare.

Evoluția unui tânăr provenit dintr-o familie normală, de etnie română, într-un cartier precum Pantelimonul anilor 2000, în care prevalează clanuri interlope, consumatori și traficanți de droguri, precum și alte tipuri de infractori, poate fi sever perturbată, posibilele traume de natură emoțională, psihologică, uneori chiar și fizică, putând fi percepute ca o „amprentă” a locului asupra individului.

La acea vreme, într-o România abia ieșită din vechiul regim, populația cartierelor limitrofe ale Bucureștiului se împărțea în două tipologii de familii care, deși trăiau laolaltă, erau total diferite:

i) familiile „normale”, alcătuite din părinți care aveau locuri de muncă cu venituri mici sau medii, dar cu ajutorul cărora reușeau să își

menținã un anumit echilibru al existenței, și din copii care mergeau la școală și care se aflau în grija permanentă a părinților;

ii) familiile destructurate (de regulă familii monoparentale) alcătuite din părinți care fie își creșteau copiii singuri, fie nu aveau locuri de muncă, fie aveau alte probleme care nu le permiteau să aibă un trai decent, și copii care, din cauza tensiunilor și neajunsurilor familiale, fie nu frecventau școala, fie o frecventau, dar nu se puteau concentra astfel încât să aibă un parcurs educațional normal, ajungând, astfel, să suplinească timpul alocat educației cu alte tipuri de activități.

Pe fondul expansiunii clanurilor interlope de la finalul anilor '90 – începutul anilor 2000, Bucureștiul, din punct de vedere al controlului lumii infracționale, a fost împărțit pe regiuni, în funcție de sectoarele în care acestea se aflau[3]. Sectorul 2 al Bucureștiului a fost controlat, la începuturi, de Clanul Duduianu, care și-a început expansiunea cu furtul de fier vechi, îndeosebi din uzinele comuniste dezafectate, urmând să se extindă la alte activități infracționale, precum cămătărie, tâlhării, proxenetism, trafic de droguri etc.[4] Clanul Duduianu s-a subîmpărțit în clanuri locale, Pantelimonul fiind alocat clanurilor Seif și Caran.

Membrii familiilor de la punctul ii) intrau adesea în contact cu membrii clanului Duduianu, pentru care ajungeau să realizeze diferite sarcini, contra-cost, însă situațiile lor materiale, în loc să se îmbunătățească, se deteriorau, acel mediu toxic având o influență generală răuvoitoare. Astfel, copiii acestora, din cauza lipsurilor materiale severe, a lipsei unui mediu familial armonios și a contactelor frecvente cu copii ai membrilor clanului, dezvoltau comportamente deviante și frustrări majore, canalizându-și energia pe mici infracțiuni, de natura agresiunilor, furturilor și a tâlhăriilor. Victimele acestora, predominant copiii familiilor din categoria i), nu se puteau apăra, în principal din cauza fricii induse de conexiunile agresorilor cu membrii clanului sau cu unii copii ai acestora, așa că ajungeau să acumuleze frici și frustrări substanțiale.

---

[3] *Harta clanurilor interlope din București. Cine controlează lumea subterană și cum sunt împărțite teritoriile*, articol editat de Luana Păvălucă, https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/evenimente/harta-clanurilor-interlope-din-bucuresti-cine-controleaza-lumea-subterana-din-bucuresti-si-cum-sunt-impartite-teritoriile-1349470 (august 2020)

[4] *Ascensiunea Clanului Duduianu. De la furturi de fier vechi la șantaj, cămătărie și trafic de droguri*, articol publicat de Petrișor Cană, https://evz.ro/ascensiunea-clanului-duduianu-de-la-furturi-de-fier-vechi-la-santaj-camatarie-si-trafic-de-droguri.html (august, 2020)

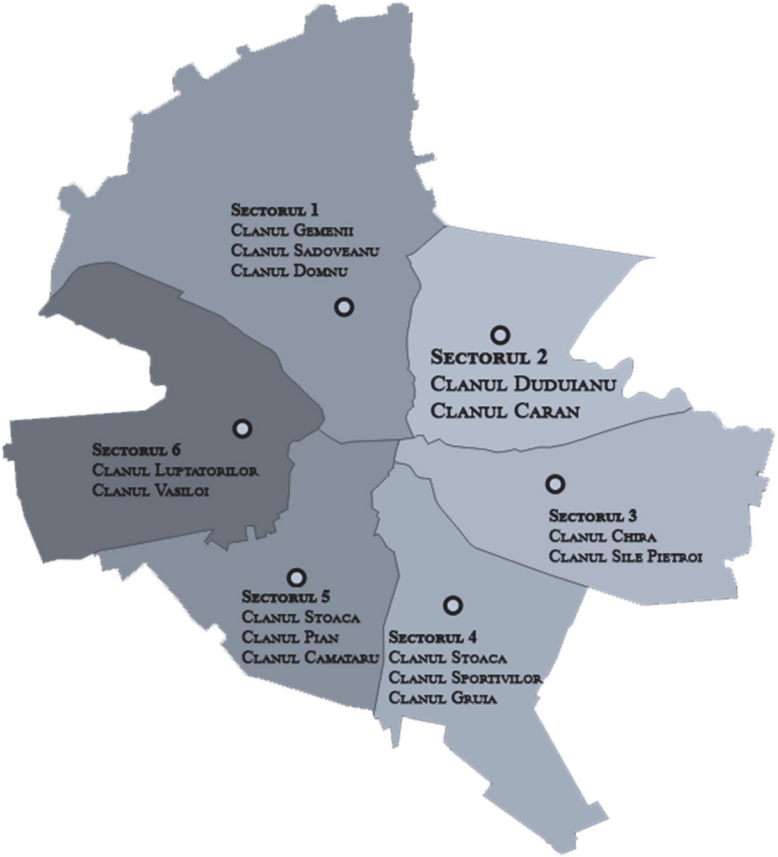

Figura 1 – Harta Clanurilor interlope din București, împărțite pe sectoare. (http://razvratirea.blogspot.com/2010/02/luptatorii-lui-preda-si-clanul-vasiloi.html)

Experiența proprie m-a ajutat să identific trei tipologii de copii ai familiilor categoriei i), în funcție de reziliența acestora la agresiunile la care erau supuși:

a) Copiii care cedau psihic, se alăturau agresorilor și au preluat din comportamentul și activitățile infracționale ale acestora, fenomen

similar cu doctrina pedagogică a lui Anton Makarenko[5], ajungând, într-o proporție foarte mare[6], să se transforme în „infractori” și mai mari decât cei pe care îi urmau;

b) Copiii care făceau tot posibilul să evite sau să diminueze contactele cu agresorii și care, în afară de o stare de frică generalizată, au avut un parcurs normal, reușind să depășească mediul toxic în care creșteau;

c) Copiii care au intrat în contact cu agresorii și cu mediul, care au îndurat toate consecințele acestui contact, dar care au identificat metode de a-i face față, în general prin intermediul activităților extrașcolare, în special a sportului, eu însumi făcând parte din această categorie, sportul oferindu-mi disciplina și viziunea necesare pentru a depăși influențele negative ale mediului înconjurător în care am copilărit. Sportul a reușit să inducă copiilor din această categorie o disciplină generală riguroasă și o viziune mai clară asupra viitorului. În cazul meu, m-a ajutat să înțeleg rapid motivul pentru care copiii din categoria ii) aveau acea atitudine și anume faptul că aceștia reprezentau victime ale unor situații circumstanțiale asupra cărora nu reușeau să aibă niciun fel de control, iar această situație nu genera decât sentimente precum frustrarea și furia.

---

[5] MAKARENKO, Anton Seminovici (1955) *Poemul pedagogic*, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
Pedagogul sovietic, Anton Makarenko, este autorul primelor experimente de natura creării omului nou prin intermediul muncii în colectivitate și a succesiunii de praguri sufletești, numite „explozii”, pe care omul nou le parcurge. Aceste experimente au la bază principiul sovietic de raportare la mase în detrimentul individului, omul nou fiind reeducat atât de pedagog, cât și de colectiv, prin mijloace de natura torturilor fizice, psihice și emoționale, scopul final fiind acela al distrugerii valorilor proprii și al renașterii ulterioare în acord cu valorile colectivului, urmând să reeduce la rândul său alți viitori oameni noi. Exemplul cel mai cunoscut din România este Experimentul Pitești, în care metoda de reeducare sovietică a fost aplicată pe deținuții politici din închisoarea de la Pitești.

[6] Dintr-un număr de zece cunoștințe/amici care au preluat caracterul infracțional, maximum doi au reușit să scape fără a ajunge la penitenciar, morgă sau pe stradă, așa ca se poate vorbi de o rată de succes de 80% a doctrinei lui Makarenko, aplicată involuntar – experiență proprie.

În ciuda transformărilor sociale și economice pe care România le-a cunoscut în ultimele trei decenii[7], există în continuare zone urbane unde sărăcia extremă persistă. În aceste comunități, condițiile de trai sunt mult sub standardele actuale, iar accesul la servicii fundamentale este aproape inexistent. Statisticile arată că aceste zone sunt populate predominant de copii și tineri, adesea din rândul minorităților etnice, ceea ce amplifică vulnerabilitatea lor prin discriminare și excluziune socială.[8] Lipsa unor intervenții eficiente perpetuează acest ciclu, conducând la formarea unor generații de „paria" sociali.

Această realitate a fost punctul de plecare al demersului meu academic. Încă din timpul studiilor de licență și master, am explorat posibilitatea utilizării arhitecturii sociale ca instrument de intervenție în comunitățile marginalizate, proiectul meu de diplomă, *Centru de zi pentru tineri din familii defavorizate*, reprezentând prima încercare de a propune o soluție practică pentru sprijinirea acestei categorii. Lucrarea de față reprezintă o continuare și o aprofundare a acestui demers, având ca scop dezvoltarea unei strategii hibride dinamice, capabile să ofere soluții sustenabile pentru combaterea sărăciei urbane.

1.1. Premise teoretice generale ale sărăciei

Pornind de la o definiție mai veche a sărăciei și anume „Se consideră a fi sărace acele persoane, familii sau grupuri ale căror resurse (materiale, culturale sau sociale) sunt atât de limitate, încât îi exclud de la acele standarde minime de viață care sunt recunoscute drept acceptabile în

[7] Ne raportăm la o Românie care, deși lovită puternic de pandemie și aflându-se la granița unui posibil Al III-lea Război Mondial, încă încearcă să păstreze o anumită normalitate, cel puțin din punct de vedere social.

[8] Institutul Național de Statistică (2020) *Dimensiuni ale incluziunii sociale în România*, București, p. 24 – Conform analizei Deficitului median relativ, DMF, („indicatorul de profunzime a sărăciei, care semnifică distanța la care se află venitul unei persoane sărace până la nivelul pragului de la care persoana ar înceta să mai fie considerată săracă, calculat ca procent din pragul de sărăcie"), categoria tinerilor cu vârste de până la 18 ani reprezintă cea mai săracă categorie de persoane , DMF fiind de 37,5% în anul 2020, urmată de categoria persoanelor cu vârste cuprinse între 18-64 ani, unde DMF a fost de 37 % în anul 2020. Pe de altă parte, categoria persoanelor vârstnice, de peste 65 de ani (care, conform legii, au depășit pragul pensionării), DMF a fost mult mai mic în anul 2020 față de celelalte două categorii (ale persoanelor apte de muncă) și anume 23%.

societățile în care trăiesc”[9], evoluția conceptului de sărăcie o amplifică, atribuindu-i, în prezent, următoarea definiție enunțată de Banca Mondială: „Sărăcia înseamnă foame. Sărăcia înseamnă lipsa adăpostului. Sărăcia este atunci când o persoană bolnavă nu are posibilitatea de a merge la doctor. Sărăcia înseamnă lipsa accesului la sistemul educațional. Sărăcia înseamnă lipsa unui loc de muncă, frica pentru viitor, să trăiești de pe o zi pe alta. Sărăcia are mai multe fețe, se schimbă din loc în loc și de-a lungul timpului. Cel mai adesea, sărăcia este o situație din care persoanele vor să iasă. Așadar, sărăcia este un îndemn la acțiune, atât pentru cei săraci, cât și pentru cei bogați, pentru a schimba lumea, astfel încât să existe un număr cât mai mare de oameni care să aibă ce să mănânce, sa aibă un adăpost adecvat, acces la educație și sănătate, protecție împotriva violenței și o voce a ceea ce se întâmplă în comunitățile lor.”[10]

Din cauza dinamismului și a relativității destul de ridicate a fenomenului sărăciei, literatura de specialitate nu i-a putut fixa în prezent o definiție și mai clară, însă, pentru definirea unei persoane sărace, procesul este mai simplu, realizându-se un raport între resursele acesteia și nivelul acceptabil al bunăstării, în societatea în care trăiește, pentru a o încadra ca fiind relativ săracă sau realizându-se un raport între resursele acesteia și pragul minim al sărăciei dintr-o societate, pentru a o încadra ca fiind absolut săracă.

În acest sens, sărăcia se poate împărți, în funcție de sistemul de referință, raportat la nivelul de trai[11] și la calitatea vieții[12], în două categorii:

---

[9] Definiție a *sărăciei* enunțată de Comunitatea Economică Europeană, la data de 10 decembrie, 1984.

[10] Maitreesh GHATAK, 2015, p. 1-29.

[11] Nivelul de trai reprezintă nivelul de bunăstare materială al unei persoane raportat la zona geografică în care trăiește. Pentru măsurarea acestuia, Banca Mondială utilizează Produsul Intern Brut (PIB) pe cap de locuitor, în timp ce ONU utilizează Indicele de Dezvoltare Umană care ține cont de speranța de viață la naștere, educație și Venitul Național Brut (VNB) pe cap de locuitor. Diferența dintre PIB și VNB este că primul măsoară valoarea de piață a tuturor bunurilor și serviciilor în interiorul granițelor unei țări, în timp ce al doilea, pe lângă valoarea PIB-ului, măsoară și veniturile obținute de rezidenți/instituții în alte țări.

[12] Calitatea vieții este un indice mai subiectiv decât nivelul de trai și se măsoară prin libertate (de mișcare, de exprimare etc.), egalitate (în fața legii și non-discriminare) și drepturi (de a gândi liber, de alegere a confesiunii religioase, de a beneficia de servicii și de șanse în mod egal etc.).

- sărăcie relativă - atunci când nivelul financiar al unei persoane se află sub pragul relativ al societății în care se află, raportat la nivelul minim relativ al societății;

- sărăcie absolută - atunci când starea financiară a unei persoane este mai mică în raport cu nivelul minim necesar pentru a-și satisface nevoile de bază.

Relativitatea sărăciei se referă la faptul că aceasta, spre deosebire de sărăcia absolută care poate fi măsurată cu ajutorul pragului minim de sărăcie și care rămâne constantă în timp, este puțin mai greu de măsurat (se poate măsura doar prin calculul severității sărăciei, utilizând coeficientul Gini[13]), iar nivelul acesteia variază direct proporțional cu creșterea veniturilor și a nivelului de trai al societății.

Astfel, sărăcia se poate măsura folosind mai mulți indicatori de stare, dintre care cei mai relevanți sunt indicatorii sociali (unde se măsoară rata natalității și a mortalității, rata de îmbolnăvire, accesul la servicii, nivelul educațional, rata de abandon școlar etc.), indicatorii economici (unde se măsoară veniturile și consumurile gospodăriei, ocuparea forței de muncă, sectorul economic în care activează membrii gospodăriei etc.) și indicatorii demografici (unde se măsoară componența gospodăriei sau a comunității, media de vârstă, genul membrilor, relațiile interumane etc.)

Fiindcă lucrarea tratează fenomenul sărăciei extreme, care are ca un prim prag sărăcia absolută, trebuie expuse modalitățile de măsurare a acesteia, care se fac în baza pragului de sărăcie calculat, ce funcționează pe post de etalon. Cei mai importanți indicatori unidimensionali[14] sunt următorii:

- Incidența sărăciei, corespunzător amplorii fenomenului, care se măsoară prin Rata Sărăciei (RS) și care determină proporția persoanelor /gospodăriilor sărace față de totalul populației;

[13] „Coeficientul Gini este o măsură a dispersiei statistice folosită pentru a reprezenta distribuția veniturilor dintr-o țară, fiind dezvoltat de statisticianul italian Corrado Gini în 1912. Indicele este folosit ca un indicator al inegalității economice, prin măsurarea distribuției veniturilor între membrii unei populații. Coeficientul variază de la 0% la 100%, unde 0% reprezintă egalitatea perfectă, iar 100% reprezintă inegalitatea perfectă. Din cauza venitului negativ (datoriilor), sunt posibile în anumite cazuri și valori mai mari de 100%.”- https://www.financialmarket.ro/terms/coeficientul-gini/ (septembrie 2022)

[14] Constantin ANGHELACHE et alii, 2006, p. 45-52.

- Deficitul de venit al populației sărace (income gap), care calculează suma totală necesară pentru ca fiecare individ să ajungă la pragul de sărăcie;

- Profunzimea sărăciei (PS), corespunzător gravității fenomenului, care estimează nivelul necesar de resurse pentru a ajunge la pragul de sărăcie, într-o ipoteză în care ar exista un transfer monetar către persoanele sărace pentru a eradica sărăcia;

- Severitatea sărăciei, corespunzătoare tot gravității fenomenului, care estimează deficitele de venit ale populației în raport cu pragul de sărăcie, precum și diferențele de venit dintre persoanele sărace (sau modul de distribuire a veniturilor);

- Indicele SEN de severitate a sărăciei (ISS) care calculează severitatea sărăciei în acord cu coeficientul de inegalitate Gini calculat pentru populația săracă -> acest indice este folosit și pentru calculul sărăciei relative. Din punct de vedere grafic, coeficientul Gini se poate determina cu ajutorul Curbei Lorenz care reprezintă grafic inegalitatea distribuției veniturilor dintr-un sistem (Figura 2).

Complementar indicatorilor unidimensionali, există și o abordare multidimensională care, datorită complexității sărăciei și dimensiunilor numeroase pe care le are, este considerată mai reală decât abordările unidimensionale. Această abordare utilizează și măsoară indicele dezvoltării umane[15], iar analiza din această perspectivă, a dimensiunilor multiple, utilizează metoda „Totally Fuzzy and Relative" (TFR)[16], care este o metodă vagă (evită fixarea unor praguri de sărăcie din cauza subiectivismului alegerii) și relativă, însă este preferată, în anumite situații, datorită caracteristicilor sărăciei de a fi un fenomen vag, difuz și aflat într-o continuă transformare.

[15] Constantin ANGHELACHE et alii, 2006, p. 47 - „human development index reprezintă un indice agregat care ia în considerare trei indicatori standard ai nivelului de trai și anume speranța de viață la naștere, nivelul educației și standardul economic de viață."

[16] INS elaborează, în România, analize multidimensionale ale sărăciei pe baza acestei metode, propuse de prof. Achile Lemeni de la Facultatea de Economie din cadrul Universității din Siena și utilizate pentru a studia sărăcia, în special, în Europa și Italia.

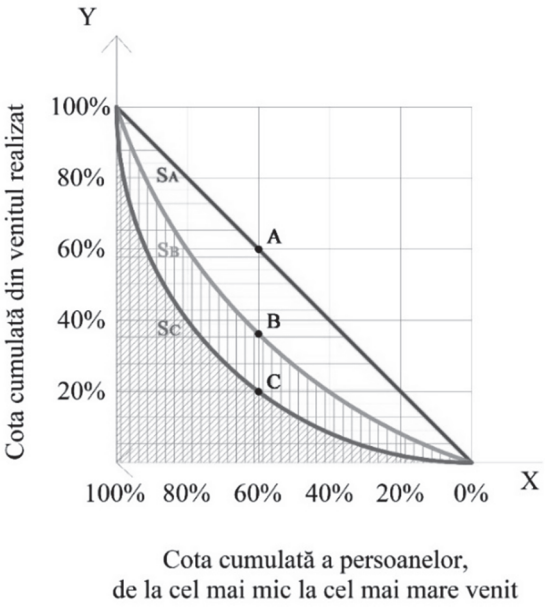

Figura 2 – *Curba Lorenz de reprezentare a inegalității veniturilor*[17] *dintr-un sistem.* Imagine realizată de autor.

În graficul de mai sus, linia Sa reprezintă situația ideală și utopică, în care orice punct am alege, de-a lungul acesteia, distribuția veniturilor este uniformă. Cu cât suprafața dintre linia roșie și una dintre curbele Lorenz este mai mare, cu atât inegalitatea distribuirii veniturilor este mai mare. Considerând cele trei puncte ale graficului de mai sus, punctul A este atunci când 60% din populație are atribuit 60% din venit, iar situația este uniformă, punctul B este atunci când 60% din populație are atribuit aproximativ 40% din venit, iar situația este relativ echilibrată și punctul C este atunci când 60% din populație are atribuit 20% din venit, iar situația este dezechilibrată, iar fenomene precum sărăcia își fac apariția în acel sistem. Coeficientul Gini (G) se calculează, în cazul curbei Lorenz Sb ca G=(Sa-Sb)/Sa; cu cât G este mai mare, cu atât inegalitatea distribuției veniturilor este mai mare.

Deși analiza sărăciei și metodele de măsurare a acesteia sunt departe de a fi fost prezentate într-o manieră exhaustivă, acestea deschid discuția către conceptul sărăciei extreme, unde vor fi prezentate succint și vulnerabilitățile posibile pentru a aluneca sub pragul sărăciei.

[17] Factorii principali care cauzează inegalitatea distribuției venitului sunt demografici, sociologici și economici (educația, calificarea, locul de muncă, sexul, locul de rezidență, etc.) aceștia având impact asupra surselor de venit.

1.1.1. Marele Cinci

Sărăcia reprezintă un fenomen social global, întâlnit atât în state dezvoltate, cât și în state slab-dezvoltate sau în proces de dezvoltare. Există o multitudine de factori care au generat fenomenul sărăciei de-a lungul timpului, diferențiindu-se, predominant, în funcție de zonă, de regim politic și de context istoric, însă, dintre aceștia, unul singur este constant, și anume CORUPȚIA, care poate fi regăsită ca factor generator și de menținere în toate statele sărace, diferențierea realizându-se pe mai multe paliere socio-economice. Inegalitatea distribuirii veniturilor, împreună cu „income gap-ul" reprezintă doi dintre indicatorii sărăciei ce apar în special drept consecințe ale corupției.

Fiindcă încercările de a combate sărăcia prin metode de abordare a factorilor care o generează s-au dovedit ineficiente în timp (intervențiile asupra factorilor care au generat sărăcie la un anumit moment dat, în trecut, asupra factorilor politici și, implicit, asupra corupției sunt dificil sau uneori imposibil de realizat și ar face obiectul unei teze, mai degrabă, politologică), majoritatea abordărilor se concentrează, îndeosebi, pe factorii care mențin acest fenomen al sărăciei, aceștia fiind împărțiți de sociologul canadian, Phil Bartle, în 5 mari categorii, împreună alcătuind *Marele Cinci*[18]:

1) Ignoranța - această categorie se referă la lipsa de educație, dar nu dintr-o perspectivă a educației de tip formal, ci o lipsă de informație și de cunoaștere, indiferent daca această lipsă a apărut ca o consecință a unei acțiuni sau inacțiuni deliberate sau, într-o măsură mai mică sau mai mare, forțată. Prin ignoranță, individului îi lipsesc acele minime cunoștințe pentru a putea depăși nivelul subzistenței, în cadrul sistemului în care trăiește. Este foarte important (preferabil la nivel de individ mai degrabă, decât la nivel de grup/comunitate) să fie determinată informația care lipsește și care are ca urmare ignoranța.

Prin urmare, abordarea trebuie realizată, în funcție de caz, fie prin intermediul uneia dintre cele 3 funcții ale educației[19], fie printr-o combinație

[18] FACTORS OF POVERTY, articol scris de Phil Bartle, http://cec.vcn.bc.ca/cmp/modules/emp-pov.htm (decembrie 2017)

[19] Cele trei funcții ale educației definite de ȘAFRAN, O. (1970), *Instrucție și educație*, Ed. Enciclopedică română, București:
a) Funcție cognitivă -> de transmitere de cunoștințe
b) Funcție economică -> de formare a indivizilor pentru activitatea productivă
c) Funcție axiologică -> de valorizare și dezvoltare a potențialului de creație culturală

a acestora. Ar trebui precizat că, de multe ori, se încearcă rezolvarea ignoranței exclusiv prin intermediul educației formale[20] care este, uneori, limitată, dar nu într-un sens peiorativ, ci limitată din pricina obiectivelor generale, care au mai degrabă rolul de a uniformiza și de a crea o bază similară tuturor indivizilor, în loc să rezolve o situație concretă. O abordare educațională, într-un sens utilitar, ar fi de preferat combaterii acestui factor, mai exact o educare socio-economică sau o educație axată (pe moment, până este depășită situația de criză) pe nevoile stringente ale individului.

2) Boala - această categorie se referă la situațiile în care, din cauza anumitor boli sau a unor probleme de sănătate, individul începe să nu mai fie productiv în cadrul sistemului în care trăiește și, implicit, să devină neajutorat, ducând la o scădere a productivității celor care alocă timp pentru a îl ajuta, adică la o scădere a nivelului de trai al comunității.

Intervențiile, în aceste cazuri, ar trebui orientate predominant spre prevenție (educație sanitară, facilitarea accesului comunității la igienă personală) și mai puțin spre vindecare, care implică soluții curative scumpe (doctori, medicamente, clinici medicale), ce adâncesc starea de sărăcie.

3) Apatia - această categorie se referă la persoane care au atins deja un anumit nivel de sărăcie și care dezvoltă o stare generală de renunțare, de neîncredere și de afundare într-o situație dată, de multe ori justificată prin intermediul religiei (așa a voit Dumnezeu/Divinitatea, așa a fost dat să fie). Riscul persoanelor aflate în această categorie este ca ele să polarizeze și alți indivizi din comunitate, aflați în situații similare sau care tind spre situații similare și, împreună, să constituie un grup care să își accepte soarta fatalistă, contribuind la menținerea sau adâncirea stării de sărăcie.

Metodele de intervenție în acest caz se bazează foarte mult pe lucrul la nivel psihologic, pe încurajare și pe oferirea unor mici victorii care să crească individului încrederea în sine. Identificarea unor oportunități noi, variate și suficient de echilibrate, (ca nivel de dificultate) pentru a putea ajuta individul în regăsirea pe sine, constituie abordarea cea mai eficientă.

4) Lipsa de onestitate - această categorie este una care se diferențiază de toate celelalte prin faptul că se referă, în mod aproape exclusiv, la acțiuni imorale (de multe ori și ilegale) întreprinse de stat, de

[20] „Educația formală este acea educație instituționalizată, structurată în mod ierarhic, gradată cronologic și condusă de la centru, aceasta realizându-se prin intermediul *procesului de învățământ*, fiind expresie a unei politici educaționale, cu scopuri și conținuturi comune, reglementate prin acte normative” - Ioan JINGA et alii, 2000.

reprezentanți ai statului sau ai instituțiilor statului, care au ca rezultat propagarea corupției și generarea sărăciei de mai multe tipuri.

Raportându-ne la principiul multiplicatorului economic sau de investiții[21] care exprimă creșterea venitului (variabila explicativă, nivelul de echilibru al rezultatului), în raport cu creșterea investițiilor (variabila dependentă), măsurat printr-un coeficient de amortizare, putem considera că, la nivel de sistem național, investițiile în bunăstarea comunității au ca efect o creștere economică mai mare decât investiția inițială, așadar, atunci când banii aferenți unei investiții sunt scoși din circulație (delapidați), deficitul creșterii economice (al bunăstării) de care comunitatea ar beneficia este mult mai mare decât suma delapidată, aceasta devenind o sursă majoră de sărăcie[22].

Riscul privind intervențiile asupra acestui factor, lipsa de onestitate, se regăsesc în faptul ca strategiile de combatere a sărăciei, precum și opinia publică, își îndreaptă atenția, mai degrabă, asupra persoanelor care comit infracțiuni minore (uneori din cauza unor situații generate de acțiuni care se supun lipsei de onestitate), în loc să identifice și să rezolve problemele reale, pe acelea de delapidare, uneori a unor sume foarte mari, raportat la bugetele aferente ministerelor, care ar micșora procentul micilor infracțiuni.

5) Dependența - această categorie se referă în special la cazurile de persoane sau grupuri care se află deja într-un grad mai ridicat de sărăcie (dincolo de la starea de criză generalizată, uneori chiar și aflate în starea de sărăcie extremă). Dependența rezultă din obișnuința unor grupuri sau persoane de a primi, din exterior, în urma actelor de caritate, ajutor de mai

---

[21] „Principiul multiplicatorului economic a fost enunțat de Richard Ferdinand Kahn, în 1931, pentru a pune în evidență legătura dintre creșterea cheltuielilor agregate și creșterea produsului național." Gina IOAN, 2018.

[22] Mărimea multiplicatorului economic este direct legată de înclinația marginală către consum (ÎMC) care se definește ca proporția unei creșteri a venitului care este cheltuită pe consum. Spre exemplu, dacă consumatorii economisesc 20% din veniturile noi și cheltuiesc restul, atunci ÎMC ar fi de 0.8 (1.0 - 0.2 = 0.8). Multiplicatorul ar fi 1 / (1 – 0.8) = 5. Deci fiecare nouă unitate monetară, în cazul acesta, creează cheltuieli suplimentare de 5 unități monetare. În esență, cheltuielile de la un consumator devin venituri pentru o afacere care apoi cheltuie pe echipamente, salarii, utilități, materiale, servicii, impozite, capital pentru investitori etc.
Când un lucrător din afacerea respectivă începe să își cheltuie veniturile, ciclul se perpetuează – *What is the Multiplier Effect? Formula and Example*, articol scris de Akhilesh Ganti, https://www.investopedia.com/terms/m/multiplliereffect.asp, (decembrie 2022)

multe tipuri. Această obișnuință pornește de la starea psihică de neajutorare și de neîncredere în reușită, fără ajutor din exterior.

Intervențiile asupra acestui factor sunt foarte dificil de realizat, în principal din cauza sentimentelor de milă sau compasiune pe care persoanele sărace le generează asupra celor din exterior care au atât posibilitatea, cât și dorința de a ajuta. Ar trebui, însă, menționat că această caritate este vitală în situațiile extreme, de criză, dar pe termen lung, de cele mai multe ori, adâncește sentimentul de neputință și perpetuează fenomenul sărăciei.

Așadar, cauza acestui factor nu este corect de atribuit exclusiv persoanelor aflate în sărăcie extremă, celor care provoacă milă sau compasiune, dar nici persoanelor empatice, care încearcă să aibă grijă de aproapele lor, ci, poate, cel mai corect ar fi de atribuit persoanelor milostive. Lect. Dr. Psiholog Seramis Sas face, la nivel psihologic, o distincție clară între milă și compasiune[23]:

- mila este un simț artificial, dezvoltat în timp pe fondul culturii religioase, care provine, pe de o parte, din conștientizarea unei superiorități sociale și/sau economice a individului față de persoana nevoiașă și încercarea de a diminua aceasta diferență datorită credinței naturale într-o lume justă, iar, pe de altă parte, de un sentiment de vinovăție față de acest dezechilibru social și/sau economic, provenit din conceptul religios de egalitate în fața divinității.

- compasiunea este un simț natural, neuro-hormonal, care se manifestă la majoritatea mamiferelor, în contextul îngrijirii și a compasiunii față de pui sau față de un membru mai vulnerabil al grupării. Spre deosebire de milă, compasiunea nu creează sentimentul de vinovăție în situația în care nu există posibilitatea sau dorința de a ajuta persoanele nevoiașe.

O strategie eficientă de intervenție asupra persoanelor care pot fi încadrate sub acest factor, ar trebui să se bazeze pe conceptul de „empowerment”[24], prin care persoanele sau comunitățile/grupurile nevoiașe pot beneficia de asistență, instruire și ajutor, pentru ca, mai apoi, să se poată ajuta singure. Această metodă (cu variațiunile sale, în funcție de situația particulară) a avut rezultate în toate zonele geografice în care a fost aplicată, iar unul dintre cele mai importante aspecte a fost acela al identificării

[23] Sas SERAMIS, 2012.
[24] Empowerment = împuternicire; sentimentul de putere care i se poate insufla cuiva pentru a face ceva (trad. autor).

voluntarilor sau asistenților asupra cărora prevalează, mai degrabă, sentimentul de compasiune.

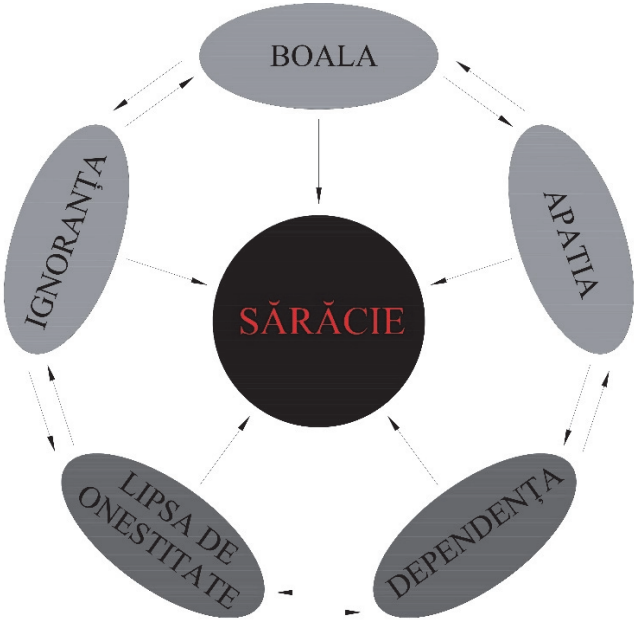

Figura 3 – *The Big Five*. Imagine realizată de autor.

Acești 5 factori care mențin și, totodată, generează sărăcie sunt interdependenți, iar strategiile eficiente pentru combaterea lor ar trebui sa privească *Marele Cinci* ca pe un tot și să conțină metode de abordare a fiecăruia în parte care să fie, simultan, coroborate și monitorizate permanent.

Deși acești factori sunt împrăștiați și adânc înrădăcinați în mai multe sfere sociale și psihologice, iar intervențiile asupra lor nu ar putea fi realizate decât de organisme specializate, s-a demonstrat că pot avea mare succes chiar și intervențiile minore[25] care pornesc de la nivel de individ care

[25] În acest context trebuie menționați doi autori, arhitecți români, a căror preocupare pentru componenta spațială a combaterii sărăciei s-a concretizat în proiecte clare, ce au rezolvat, nișat, una sau mai multe dintre problemele care însoțesc fenomenul sărăciei. Este vorba despre conf. dr. arh. Lorin Constantin Niculae care a fondat, în anul 2011,

încearcă să se implice în lupta împotriva sărăciei, realizând că acești factori principali, neatacați, contribuie, mai departe, la crearea altor factori, secundari, cum ar fi: infrastructura slabă sau inexistentă, lipsa piețelor de desfacere, management și guvernare defectuoase, lipsa locurilor de muncă, lipsa personalului calificat, lipsa de capital etc.

Un exemplu demn de menționat în acest sens, complementar proiectelor sociale realizate de cei doi profesori arhitecți, dar analizat de data aceasta într-o manieră mai degrabă empirică și, totodată, mai personală este proiectul dezvoltat de actorul, cascadorul și regizorul conf. univ. Szabolcs Imre "Szobi" Cseh, Asociația Gladiator. Aceasta este, la bază, un ONG înființat în anul 2005, la București, dintr-o dorință mai veche a lui Szobi Cseh de a oferi o mână de ajutor copiilor proveniți fie din centre sociale, fie din familii defavorizate. Acest ajutor a constat într-o intervenție de tipul orientării energiei copiilor către un atractor dinamic, neconvențional și anume sportul (gimnastică, gimnastică aerobică, box, kick-boxing, calisthenics) realizat într-un mediu controlat și coordonat, folosind puterea exemplului pentru a reda o previzualizare a viitoarelor rezultate.

Având în vedere că procentul copiilor cu probleme (conform INS, în 2004 România înregistra cel mai mare grad de analfabetism în rândul copiilor de peste 10 ani) depășea un sfert din totalul copiilor români, proiectul a constat într-o primă fază, într-o filtrare a ariei de intervenție, iar această selecție s-a axat pe proximitatea față de locul în care proiectul se va desfășura (sala de sport Apollo din sectorul 3 al Mun. București), astfel au fost selecționați copii din centre de plasament ale sectorului 3, precum și copii ai unor familii sărace care locuiau în fost ghetouri din zona Vitan-Bârzești. Pornind ca o activitate de voluntariat, rezultatele au început să apară, procentul de copii care au reușit să își schimbe perspectivele a fost mai mare de 90% și, astfel, programul s-a transformat într-unul încadrat în cadrul legal sub formă de program de ajutor social. Această

---

grupul român de arhitectură socială participativă Arhipera, prin intermediul căruia a pus baza creării unei infrastructuri de centre de proiectare comunitară și dr. arh. Cătălin Berescu care este autorul mai multor publicații ce tratează subiectul sărăciei, dintre care trebuie amintit studiul comunităților afectate de sărăcie extremă, realizat în anul 2005, care a generat o tipologie de locuință pentru comunitățile sărace, implementată în anul 2006, în Municipiul Dorohoi, sub forma unor locuințe sociale înșiruite, care au rezolvat problema acomodării unui număr de 200 de persoane de etnie romă evacuate din locuințele improvizate în centrul orașului.

instituționalizare a adus cu sine mai multe fonduri (la început, asociația a existat prin donații), acestea transpunându-se în remunerarea personalului care, inițial, colabora sub formă de voluntariat, achiziționarea de echipamente și dezvoltarea caracterului competitiv al asociației (au început să existe resurse pentru participarea la concursuri).

Deși rezultatele pe care Asociația le avea depășeau orice prognoză incipientă, iar renumele deja începea să fie cunoscut la nivel național, aceasta nu era completă, nu avea ușile deschise și către ajutorarea copiilor cu handicap (în special locomotor). Astfel, Szobi a creat. împreună cu o mică echipă de kinetoterapeuți, ortopezi și neurologi, o nouă componentă a Asociației Gladiator, care se ocupa cu tratarea copiilor cu handicap (indiferent de gradul de sărăcie al gospodăriei din care provin). În acest sens, au creat noi metode de recuperare bazate pe o coroborare a antrenamentului psihic cu cel fizic, abordate dintr-o perspectivă ludică în care sala de antrenament devine locul de joacă, iar antrenamentul devine jocul în sine.

Acest proiect reprezintă, din punctul meu de vedere, una dintre cele mai reușite intervenții de prevenție, clar direcționate, asupra uneia dintre multiplele dimensiuni ale sărăciei. Asociația Gladiator a reușit, prin intermediul sportului și al implicării personale, să prevină infracționalitatea juvenilă și abandonul școlar, precum și să pregătească viitori profesioniști, în special în domeniul sportului, cinematografiei și spectacolelor acrobatice.

Factorii Marelui Cinci fac referire la fenomenul sărăciei standard, privită ca o stare socio-economică sub pragul de sărăcie al unei societăți, însă, după cum arătam în secțiunea anterioară a capitolului teoretic, sărăcia este un fenomen dinamic, având multiple dimensiuni și fiind într-o continuă schimbare (de cele mai multe ori în sensul de evoluare/agravare) care pornește de la o lipsă sau o insuficiență a veniturilor, însă neoprită, se poate extinde și poate pune, în timp, stăpânire pe toate sferele vieții (spre exemplu pierderea bunurilor, a resurselor gospodăriei, a locului de muncă, a locuinței, a prietenilor, a familiei etc.), această situație descriind, de regulă, ultima fază a sărăciei și anume sărăcia extremă[26].

1.1.2. De la sărăcie standard la sărăcie extremă

Dinamismul caracteristic fenomenului sărăciei, această mișcare continuă, măsurabilă prin metoda multidimensională, TFR, poate fi explicat

[26] Manuela Stănculescu, 2004, p. 37

printr-o serie de stări ale gospodăriei sau ale individului, prin care se poate accede, de la o fază ușoară a sărăciei, sărăcia standard, tangibilă imediat sub pragul de sărăcie, până la cea mai severă formă a acesteia, sărăcia extremă, caracteristică, de regulă, unor zone geografice/urbane sărace. Procesul acesta, de evoluție[27] descendentă, de la o stare la alta de sărăcie, nu ar putea fi descris de o funcție liniară, ci mai degrabă de o funcție sinuoasă, din cauza imposibilității fixării unor încadrări clare, un spectru foarte variat de categorii de persoane sau de gospodării putându-se încadra în același prag de sărăcie, în timp ce, asupra oricăreia dintre pragurile sărăciei, reușind a se interveni[28] și involua la un prag inferior. Trebuie menționat că de-a lungul acestui proces, odată trecut din stadiul de non-sărăcie sub pragul normat de sărăcie, progresia este de cele mai multe ori secvențială, trecând de la un prag la altul, însă, când vorbim de o involuție a fenomenului sărăciei, aceasta nu se mai face tot treptat, ci se pot depăși mai multe stări în procesul de ieșire din sărăcie și de depășire a pragului normal de neavuție.

Pragul de sărăcie este un atribut al sărăciei, care împarte populația unui anumit sistem (de regulă național) în două categorii, săraci și non-săraci, și care se determină comparând nivelul veniturilor și al cheltuielilor unui individ sau ale unei gospodării cu cele ale celorlalți indivizi ai populației sau ale celorlalte gospodării.

Pragul de lipsă poate fi absolut, relativ sau subiectiv și este stabilit în cadrul fiecărui sistem, în funcție de costul necesar pentru a susține un individ. În cazul pragului de sărăcie absolută, acesta se poate calcula prin stabilirea unui nivel la care un individ își acoperă nevoile de bază și are acces la bunuri și servicii, cu cheltuieli minime[29]. În cazul pragului de sărăcie relativă, aceasta se poate calcula ca medie sau mediană a venitului

[27] Termenul de involuție ar reprezenta o stagnare sau o diminuare a fenomenului, ceea ce intră în sfera pozitivă a combaterii sărăciei.
[28] De regulă, intervențiile de specialitate se axează pe sărăcia extremă, celelalte praguri, nu la fel de grave, putând fi abordate de familii, apropiați sau asociații voluntare.
[29] Cheltuielile minime pentru consumul alimentar se poate calcula utilizând coșul de consum care este determinat în funcție de alimentele de bază indicate de o echipă de nutriționiști și a datelor statistice care estimează coșul de alimente al gospodăriilor cu cele mai mici venituri.
Cheltuielile minime pentru bunuri, produse și alte servicii necesare se poate calcula prin identificarea bunurilor și a serviciilor percepute ca fiind indispensabile, precum și prin calcularea aportului caloric zilnic necesar unui individ și apoi determinarea venitului minim care ar acoperi alimentele de bază ce ar îndeplini atingerea acestui necesar caloric.

pe cap de locuitor sau a consumului pe cap de locuitor[30]. Pragul de sărăcie subiectiv implică aprecierea personală a unui individ, pentru stabilirea unui venit minim necesar pentru satisfacerea nevoilor de bază.

Pentru a putea explica, mai clar, pragul normat al sărăciei, la nivel generalizat, mai jos sunt expuse cele patru praguri ale sărăciei[31], pornind, însă, de la starea de non-sărăcie și privind dintr-o perspectivă convențională a sărăciei absolute, care împarte fenomenul, într-o manieră riguroasă, în săraci și non-săraci:

1) Starea de normalitate critică

Prima fază a sărăciei, odată ce a fost depășit pragul normal, este reprezentată de situațiile în care veniturile sunt din ce în ce mai mici, raportat la nivelul de trai dintr-o societate, devenind insuficiente de la o zi la alta. Din această stare de normalitate critică este cel mai ușor de ieșit, ea reprezentând o situație temporară de neajunsuri, cu un balans destul de mare între non-sărăcie și sărăcie standard. Din punct de vedere al nevoilor principale de bază:

- Locuirea este asigurată (în principal prin proprietate și foarte puțin prin închiriere), însă nu putem vorbi despre calitate nici din punct de vedere al amplasamentului, nici din punct de vedere al dimensiunii și confortului.

- Hrana este asigurată, însă se rezumă la strictul necesar si, uneori, în funcție de etapă, persoanele aflate în această stare își pot permite și mâncare mai calitativă.

2) Situația acută de nevoi

A doua fază a sărăciei este reprezentată de situațiile temporare de criză cu care se poate întâlni un individ în anumite momente ale vieții mai degrabă, decât o criză constantă. Se referă la situațiile în care, anumite persoane, în diferite momente ale parcursului lor (când se mută din mediul rural în cel urban, când se mută din orașe mici în orașe mari, când rămân fără loc de muncă), ajung să nu aibă venituri suficient de mari cât să le acopere cheltuielile de bază. Din această situație temporară există riscul ca situația de criză să se extindă, iar ei de a trece mai departe la următorul prag, tinzând spre sărăcie extremă. Din punct de vedere al nevoilor principale de bază:

[30] În România, conform datelor INS, în 2020 pragul stabilit de sărăcie se situa la nivelul de 60% din mediana veniturilor disponibile pe adult raportat la totalul populației.
[31] Manuela Sofia STĂNCULESCU, 2004, p. 235

- Locuirea nu este stabilă, aceasta fiind reprezentată predominant de statul cu chirie în locuințe care, din punct de vedere calitativ, ar putea fi considerate sub-medii.

- Hrana nu este stabilă, fiindcă, din cauza veniturilor sub pragul normat de sărăcie și a surselor de venit incerte, cheltuielile lunare nu pot fi acoperite.

3) Starea de criză generalizată

Această penultimă stare înainte de clasarea în situația de sărăcie extremă reprezintă tot o stare de criză, însă una deja amplificată, care are o durată mai lungă și care a pus deja stăpânire pe mai multe sfere ale vieții, particularitatea față de celelalte stări fiind că, pe lângă veniturile sub pragul normat de sărăcie, bunurile pe care persoanele aflate în această stare le au în posesie este necesar să fie vândute pentru a subzista, iar modul de locuire este precar. Perspectivele de dezvoltare sunt inhibate din cauza nevoilor de bază stringente care trebuie rezolvate. Probabilitatea ca un individ să nu poată depăși această situație și să alunece în faza finală, de sărăcie extremă, este ridicată. Din punct de vedere al nevoilor principale de bază:

- Locuirea este incertă, de multe ori fiind reprezentată de locuințe cumpărate cu sisteme de creditare care nu pot fi onorate sau locuințe în proprietate, dar cu un nivel de calitate foarte slab (nemodernizate, cu un nivel de confort scăzut, uneori improvizate).

- Hrana, din cauza situației generalizate de lungă durată, nu este deloc stabilă, persoanele aflate în această stare mulțumindu-se cu hrană puțină și deloc calitativă din punct de vedere nutrițional.

4) Sărăcia extremă

Cea mai severă formă de sărăcie, sărăcia extremă, este caracterizată de situațiile în care persoanele aflate în această stare subzistă de la o zi la alta. Persoanele care ajung în această ultimă stare sunt persoane care, pe lângă faptul că au cheltuieli și venituri mult sub pragul normat de sărăcie, au și alte feluri de probleme majore care le guvernează toate sferele vieții, devenind victime ale sistemului în care se află, dar și ale lor însele, traiul lor reprezentând o continuă luptă pentru supraviețuire. Pentru aceste persoane, aflate în sărăcie extremă, perspectivele de dezvoltare sunt aproape nule, pentru aceasta fiind aproape întotdeauna necesar un ajutor specializat din exterior. Din punct de vedere al nevoilor principale de bază:

- Locuirea se realizează în spații improvizate sau lipsite de cea mai mică urmă de confort, insalubre și ineficiente, de cele mai multe ori reprezentate numai de un acoperiș deasupra capului, ferit de intemperii.

- Hrana, comparativ cu starea de criză generalizată, în care, deși mai puțină și nu foarte calitativă, este constantă, în acest caz reprezintă o incertitudine, fiind necesară o lupta de la zi la zi pentru a putea asigura această nevoie primară.

Din analiza realizată în cadrul *Strategiei Naționale privind Incluziunea Socială și Reducerea Sărăciei 2015-2020*, reiese faptul că familiile încadrate în starea de sărăcie extremă se confruntă, dincolo de sărăcia monetară, cu limitări multiple, incluzând lipsa unui loc de muncă, fie el stabil sau temporar, șomajul pe termen lung al persoanelor cu vârste cuprinse între 18 și 64 de ani, nutriția deficitară a copiilor sub 12 ani, un risc crescut, în cazul copiilor de neglijare sau de separare de familie (acesta fiind asociat abuzului de alcool sau de stupefiante din partea părinților), existența unor practici familiale nocive dezvoltării sănătoase și adecvate a copilului, părinți minori sau familii monoparentale, relații de concubinaj și căsnicii instabile, sănătate precară sau dizabilități de mai multe tipuri, risc ridicat de abandon școlar, condiții precare de locuire sau absența unei locuințe, violență domestică, infracțiuni minore și discriminarea etnică, rasială sau socială. Astfel, familiile aflate în acest grad de sărăcie prezintă o necesitate stringentă de capital material și uman, reprezentând o provocare specială în ceea ce privește aspectele psiho-pedagogice (aspirații reduse, neînțelegerea importanței pe care educația o are, respect de sine redus sau inexistent, dependență dobândită).

Organizația Națiunilor Unite definea în anul 1995 sărăcia extremă ca fiind „o stare caracterizată de lipsa severă a resurselor necesare pentru satisfacerea nevoilor umane fundamentale, incluzând alimente, apă potabilă, instalații sanitare, educația și mijloacele de informare, aceasta nedepinzând doar de venituri, ci și de accesul la diferite servicii."

Aceasta arată că fenomenul sărăciei extreme și-a păstrat, în mare parte, timp de 27 de ani caracteristicile definitorii.

Pentru a putea avea și un ordin de mărime, trebuie precizat că, în anul 2018, Banca Mondială a definit sărăcia extremă în baza unui prag internațional al sărăciei stabilit la un venit de 1,90 dolari/zi. Raportat la prețurile practicate în SUA în anul 1996, acest prag este echivalentul unui câștig de 1.00 dolar pe zi (de unde vine și expresia: subzistență cu „mai

puțin de un dolar pe zi") sau echivalentul unui câștig de 1.83 dolari pe zi în prezent[32].

Un procent de aproximativ 96% al persoanelor care se află într-o situație de sărăcie extremă locuiesc în Asia de Sud, Africa Subsahariană, vestul Indiei și în regiunea Asia-Pacific, iar dintre acestea aproape jumătate trăiește doar în India și China (de explicat, având în vedere că ambele au o populație de aproximativ 1,4 miliarde de oameni). Începând cu 25 iunie 2018, Nigeria a devenit capitala sărăciei din lume, cu un număr de peste 86 de milioane de cetățeni care trăiesc în starea de sărăcie extremă, raportat la o populație de aproximativ 206 milioane, în pofida bogăției de resurse pe care țara le deține.

1.1.3. Abordarea sistemică a sărăciei

Din cauza uneia dintre cele mai importante caracteristici ale sărăciei extreme și anume faptul că aceasta, în majoritatea cazurilor este concentrată în enclave sociale (cartiere sau micro-zone din centrul sau de la periferia orașelor), sărăcia extremă vine însoțită, aproape în toate cazurile, de alte două fenomene sociale negative, marginalizarea și excluziunea socială, între acestea formându-se un trinom distructiv atât la nivel de individ, cât și la nivel de societate (sau comunitate).

Pentru a putea analiza corect acest fenomen social negativ, vom privi trinomul din perspectiva teoriei sistemelor, însă, înainte de aceasta, trebuie definiți și ceilalți doi polinomi care alcătuiesc, împreună cu sărăcia extremă, trinomul:

- *Excluziune socială* - „este adesea definită ca un proces dinamic al unei rupturi multidimensionale, progresive, a legăturii sociale, la nivel individual sau colectiv (...) Excluziunea socială se opune participării depline la activitățile prevăzute în mod normat ale unei societăți date și refuză accesul la informație, resurse, sociabilitate și identitate, diminuând respectul de sine și reducând din capacitatea de a atinge obiective personale”[33].

Altfel spus, excluziunea socială apare atunci când persoanele diferite, în special prin statut social și economic, etnie și/sau rasă se distanțează de societatea în care trăiesc și încep să amplifice anumite

[32] Raport calculat în baza unei rate medii de inflație de 2,36%/an între 1996 și 2022, de unde rezultă o creștere generală de 83,24%.
[33] Hilary SILVER, 2007, p. 1-2.

dezavantaje pe mai multe paliere ale vieții, din cauza cărora au ajuns să fie excluse (sau, de regulă, să se auto-excludă) din societate.

- *Marginalizare* - „reprezintă, în limbaj convențional, un proces complex de negare sau împingere a unui grup specific de persoane până în exteriorul societății. Aceste grupuri sunt, efectiv, împinse la marginea societății, din punct de vedere economic, politic, cultural și social, urmând parametrii excluziunii și ai incluziunii”[34].

Marginalizarea, spre deosebire de fenomenul excluziunii sociale unde persoanele aflate în această situație ajung singure victime ale acesteia și, fără implicația prea multor factori externi, se adâncesc în această stare, este un fenomen social în care anumite categorii sociale defavorizate (în funcție de statut social, economic sau în funcție de etnie, rasă, naționalitate) sunt împinse predominant de factori externi spre această situație.

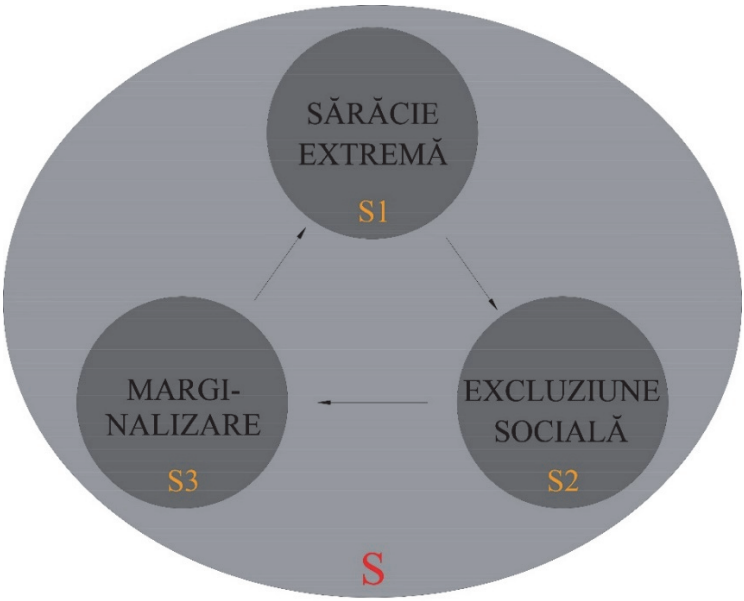

Figura 4 – *Reprezentarea schematică a sistemului format din trinomul sărăcie extremă – excluziune socială – marginalizare.* Imagine realizată de autor.

[34] Viorel MIONEL, 2013, p. 93.

Sărăcia extremă reprezintă una dintre consecințele fenomenului de marginalizare, fiind, în același timp, o cauză majoră a segregării socio-economice (excluziunii sociale), ce are ca urmare, printre altele, tot marginalizarea. Astfel, între cele trei entități sociale aflate într-un proces de interconexiune se formează un sistem[35] cu următoarele caracteristici, privite din puncte de vedere diferite:

- deschis, din punct de vedere al structurii sistemului -> poate avea legături și cu alte sisteme din exterior, cum ar fi sistemul financiar de la un anumit moment dat, care poate influența sistemul, în vederea atingerii scopului și care are o capacitate foarte bună de adaptare la mediu, aceasta însemnând o eficiență în a urmări scopul indiferent de modificările sistemului major din care face parte.
- complex, din punct de vedere al relațiilor inter-sistemice -> din cauza numărului ridicat de relații caracteristice pe care subsistemele din care este alcătuit sistemul le pot dezvolta, dar și din cauza recirculării tipologiilor de relații de la un subsistem la altul.
- dinamic, din punct de vedere al stabilității sistemului -> fiindcă relațiile se pot schimba în timp în funcție de evoluția sau schimbările pe care subsistemul le poate suferi din pricina relațiilor interne inter-sistemice sau a celor externe, a relațiilor cu alte sisteme din exterior, însă acestea nu sunt ultra-dinamice în sensul de a nu fi capabile să găsească stări de stabilitate.
- disjunctiv, din punct de vedere al scopului voluntar sau involuntar al sistemului -> are un scop involuntar de dispersare, relațiile caracteristice ale acestuia fiind generate îndeosebi de acest scop, dispersarea având loc atât la nivel de stări care se propagă din punct de vedere psihologic în cazul individului, cât și la nivel de fenomen social negativ al comunității care începe să crească.
- continuu discretizat, din punct de vedere al evoluției sistemului -> este un sistem incomensurabil care se mișcă încontinuu și care nu poate fi încadrat în limite clare.
- probabilistic, din punct de vedere al gradului de generalitate -> nu există o lege a evoluției acestuia din cauza unei noi apariții a

[35] Sistem = ansamblu de elemente (fenomene sociale) dependente între ele, formând un întreg organizat, care (...) face ca o activitate practică să funcționeze potrivit scopului urmărit. (interpretare a conceptului conform definiție DEX 2009).

subsistemelor care îl alcătuiesc, dar și a lipsei unui tipar de ascensiune, evoluția fiind necontrolată.

Sistemele, în esență, se formează în vederea realizării unui scop, iar scopul sistemului format de trinomul sărăcie extremă - excluziune socială - marginalizare este unul distructiv. Astfel, fiindcă oricărui sistem îi este propice și o finalitate, pentru finalitatea sau, mai exact, oprirea funcționării acestui sistem, au fost gândite strategii și sisteme legislative care au ca rol combaterea subsistemelor care îl alcătuiesc, încercând a le limita evoluția. "Sărăcia extremă, numită în literatura de specialitate și noua sărăcie, nu poate fi tratată doar prin strategii de creștere economică, ci necesită o abordare complexă din perspectiva drepturilor omului și a incluziunii sociale."[36]

În scopul prevenirii înaintării individului către sărăcie extremă (S1) și, astfel, de a deveni parte a sistemului S, trebuie expuși indicatorii de risc[37] care influențează starea de sărăcie (standard) a populației sistemului studiat:

- indicatori de tip cauză, care exprimă riscul individului de a deveni sărac sau potențialul de sărăcie și care se calculează ținând cont de sex, vârstă, nivelul de educație, nivelul calificării profesionale etc..
- indicatori de risc de tip efect, care exprimă starea efectivă de sărăcie sau de bunăstare a individului și care se calculează ținând cont de consumul și veniturile acestuia, condițiile de trai, posesia de bunuri de folosință îndelungată (proprietăți mobile sau imobile) etc.

Deși expune o suită de perspective ale literaturii de specialitate privind dinamica sărăciei, prezentul studiu își propune să meargă dincolo de înțelegerea sărăciei exclusiv ca o lipsă a resurselor monetare sau materiale. Sărăcia, în special cea extremă, ca parte a *trinomului sărăcie extremă-excluziune socială-marginalizare* este, de fapt, un proces de ruptură socială progresivă. Sensul, nivelul de gravitate și amplitudine pe care aceasta le are, sunt date sau, mai corect spus, modelate de dimensiunile materiale implicate, dinamica individului și a grupului, contextul național și cultural.

[36] Mihaela LEPĂDATU, 2008, p. 43
[37] Constantin ANGHELACHE et all, 2006, p. 47-48.

1.2. Premise arhitectural – spațiale ale sărăciei

Pentru a deschide discuția cu privire la componenta teoretică spațială, nu putem începe o analiză despre arhitectură sau urbanism, cel puțin în contextul prezentei lucrări, în lipsa conceptului de planificare spațială. Asociația Americană de Planificare (American Planning Association) definea, în 2012, planificarea spațială ca fiind „o activitate dinamică ce are ca scop îmbunătățirea bunăstării oamenilor și a comunităților prin crearea unor locuri mai convenabile, echitabile, sănătoase, eficiente și atractive pentru generațiile prezente și viitoare."

Din această definiție reiese faptul că planificarea spațială, fie că este ea teritorială, urbanistică sau arhitecturală, implică ipoteza lucrului pentru un viitor mai bun decât prezentul, mai degrabă decât pentru un prezent ce se va păstra în viitor. Această interpretare, privită dintr-o perspectivă a justiției sociale, așa cum este aceasta definită de activista americană Medea Benjamin[38], se creionează ca fiind unul dintre cele mai importante și, în același timp, dificile de îndeplinit deziderate ale societății contemporane.

Având în vedere aplicabilitatea națională a studiului, este necesară menționarea cadrului legal românesc relevant în interiorul căruia se poate discuta despre planificare spațială pe plan local.

1) *Legea 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul*[39] care enunță ca „obiective principale ale amenajării teritoriului:

a) dezvoltarea economică și socială echilibrată a regiunilor și zonelor, cu respectarea specificului acestora;

b) îmbunătățirea calității vieții oamenilor și colectivităților umane;

c) gestionarea, în spiritul dezvoltării durabile, a peisajului, componentă de bază a patrimoniului natural și cultural și a resurselor naturale;

---

[38] Medea Benjamin este cofondatoarea organizației internaționale pentru drepturile omului, Global Exchange, fondată în 1988 și dedicată promovării justiției sociale, economice și de mediu, dar și a organizației feminine americane, Code Pink, fondată în 2002 și dedicată promovării păcii, inițiativelor pentru sprijinirea drepturilor omului și pentru redirecționarea taxelor spre educație, sănătate și energie verde. Aceasta definește justiția socială ca "înaintarea către o societate în care toți flămânzii sunt hrăniți, toți bolnavii sunt tratați, mediul înconjurător este valorificat, iar oamenii se tratează reciproc cu dragoste și compasiune" - https://www.codepink.org/medea_benjamin, (iulie 2022)

[39] Publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 373 din 10 iulie 2001 și consolidată în data de 29 noiembrie 2019 – Parlamentul României.

d) utilizarea rațională a teritoriului, prin limitarea extinderii necontrolate a localităților și conservarea terenurilor agricole fertile; e) conservarea și dezvoltarea diversității culturale, iar ca scop principal al urbanismului: „stimularea evoluției complexe a localităților, prin elaborarea și implementarea strategiilor de dezvoltare spațială, durabilă și integrată, pe termen scurt, mediu și lung".

2) *Ordinul nr. 233/2016 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Legii nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul*[40], de elaborare și actualizare a documentațiilor de urbanism[41],

[40] Publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 199 din 17 martie 2016 – Ministerul Dezvoltării și Administrației Publice

[41] „Documentațiile de amenajare a teritoriului și de urbanism sunt următoarele:
1) PATZR (Plan de amenajare a teritoriului zonal regional) reprezintă documentul de planificare strategică teritorială care stabilește cadrul general de dezvoltare spațială pe termen lung, prin care se corelează investițiile publice sectoriale în plan teritorial, la nivel regional;
2) PATJ (Planul de amenajare a teritoriului județean) cuprinde: a) analiza urbanistică pe mai multe paliere; b) diagnosticul prospectiv al dezvoltării teritoriale a județului pe domeniile-țintă și componentele acestora, elaborat în baza problemelor, disfuncționalităților și tendințelor majore identificate în cadrul analizei urbanistice; c) strategia de dezvoltare teritorială a județului cu direcțiile și prioritățile de dezvoltare a județului în plan teritorial, stabilite în baza diagnosticului prospectiv, urmărind să se asigure eliminarea/reducerea decalajelor de dezvoltare; d) măsuri de organizare în timp, precizarea responsabilităților și a surselor de finanțare, a politicilor publice, programelor și proiectelor de investiții publice necesare dezvoltării durabile și competitive a teritoriului;
3) SDT (Strategia de dezvoltare teritorială zonală periurbană/metropolitană) care urmărește utilizarea optimă și responsabilă a resurselor umane și de mediu, maximizând oportunitățile pentru o mai bună echitate spațială și sustenabilitate în dezvoltare;
4) PMU (Plan de mobilitate urbană) care constituie instrumentul de planificare strategică teritorială prin care este corelată dezvoltarea spațială a localităților și a zonei periurbane/metropolitane a acestora cu nevoile de mobilitate și transport ale persoanelor și mărfurilor care are ca scop principal îmbunătățirea accesibilității localităților și a relației între acestea;
5) PUG (Plan urbanistic general) care cuprinde prevederi pe termen mediu și lung cu privire la delimitarea zonelor în care se preconizează operațiuni de regenerare urbană, delimitate pe limite cadastrale, care vor cuprinde zone omogene din punct de vedere funcțional, ce necesită implementarea unor operațiuni integrate;
6) PUZ (Plan urbanistic zonal) care cuprinde reglementări specifice detaliate pentru zona studiată, conform prevederilor legii, structurate în piese scrise, formate din memoriul general, regulamentul local de urbanism și piese desenate;
7) PUD (Plan urbanistic de detaliu) care are caracter exclusiv de reglementare specifică pentru o parcelă în relație cu parcelele învecinate, neputând modifica planurile de nivel superior, ci putând doar detalia modul specific de construire în raport cu funcționarea zonei și cu identitatea arhitecturală a acesteia, în baza unui studiu de specialitate."

unde sunt expuse documentațiile de amenajare a teritoriului, pornind de la scară macro la scară micro și care au în comun necesitatea realizării unor studii de fundamentare care reprezintă „lucrări de specialitate prin care se realizează analize și propuneri de soluționare a problemelor teritoriului și localităților, pe domenii, rezultatele acestora având drept scop susținerea propunerilor de reglementare a modului de dezvoltare a unităților administrativ teritoriale, care se formulează prin documentația de bază”.

Înțelegerea planificării spațiale, cu toate implicațiile sale teoretice, legale și pragmatice, reprezintă o fundație esențială pentru orice demers arhitectural sau urbanistic. Cu toate acestea, pentru a încadra mai bine subiectul lucrării și pentru a explora impactul real al arhitecturii asupra comunităților vulnerabile, este necesar să depășim sfera normativă și să pătrundem într-un teritoriu mai specific – acela al arhitecturii sociale.

De-a lungul istoriei, arhitectura a influențat profund starea emoțională și comportamentul utilizatorilor săi, fie ei direcți (persoane care utilizează spațiul și funcțiile pe care acesta le susține) sau indirecți (persoane care intră tangențial în contact cu spațiul sau obiectul de arhitectură). Tocmai din această perspectivă, analiza trebuie să meargă dincolo de regulile și definițiile generale ale planificării spațiale, îndreptându-se către modul în care arhitectura poate deveni un instrument al schimbării sociale, în special în medii sărace. Această trecere oferă posibilitatea de a conecta fundamentele teoretice ale planificării cu aplicațiile concrete ale arhitecturii sociale în dezvoltarea unei strategii hibride, care să contribuie la combaterea sărăciei extreme.

1.2.1. Efectele psiho-emoționale ale arhitecturii

Conform arh. George Matei Cantacuzino, „a clădi înseamnă a aduce în mod instinctiv universul la limitele noastre de percepție”. Astfel, „arhitectura devine muzica maselor”, unde proporția reprezintă efortul de apropiere al spiritului cu fizicul nostru și unde ritmul reprezintă proporția mișcării, organismul acesta complex sub care cele două se leagă reprezentând armonia. A face arhitectură înseamnă a clădi organizând spațiile în funcția vieții, iar organizarea de orice fel ar tinde spre armonizare.

Aceasta este una dintre modalitățile prin care arhitectura poate fi privită, însă, dacă o privim din perspectivă vitruviană, este exprimată prin intermediul a trei atribute care sunt prezente în orice obiect arhitectural,

fiecare dintre acestea transmițând o emoție diferită și, odată cumulate, creând armonie[42]:

- Firmitas -> reprezintă componenta statică, constructivă a arhitecturii și exprimă stabilitatea sau lipsa acesteia, emoția pe care o transmite fiind de siguranță, încredere sau de lipsa acestora, în funcție de nivelul de așezare prezentat;
- Utilitas -> reprezintă componenta funcțională, utilă, a arhitecturii și exprimă conținutul precis al spațiului arhitectural, modul în care acesta este compus pentru a răspunde nevoilor utilizatorilor, legile utilului reprezentând, ele însele, un mod al vieții sau al existenței;
- Venustas -> reprezintă componenta estetică a arhitecturii și, împreună cu dimensiunea sa simbolică, exprimă frumusețea sau armonia unui obiect arhitectural, între simbolul arhitecturii și componenta utilă neputând fi definite granițe.

„Arhitectura este imaginea cea mai perfectă a armoniei utilitare, în care simbolul și utilul, totul și amănuntul, materia și concepția, omul și proporția, sufletul și ritmul se regăsesc în armonie.”[43]

Înainte de a discuta despre efectele arhitecturii sau, mai bine zis, ale spațiului construit și neconstruit înconjurător asupra mediilor care concentrează sărăcie, ar trebui să facem o scurtă analiză a arhitecturii de-a lungul timpului, însă a reda o istorie a arhitecturii, ar însemna să redăm o istorie a întregii lumi, dat fiind că arhitectura se știe că a existat, sub o formă primară, încă de la apariția primilor oameni, așa că această scurtă incursiune va avea loc în contextul emoțiilor și a stărilor psihice pe care arhitectura le-a transmis sau încă le transmite, prin intermediul celor trei atribute vitruviene expuse mai sus.

Pornim acest parcurs raportându-ne la spațiul sacru, la antichitate, unde descoperim „omul religios" și legătura pe care acesta o avea cu lumea și cosmosul, prin intermediul spațiului construit pe care îl utiliza. Locuința reprezenta un microcosmos al său cu ajutorul căruia comunica și „se deschidea” către Lume, participa la Sfințirea acesteia și comunica cu Zeii[44]. Astfel, construcțiile antichității, dincolo de emoția pe care o transmiteau fizic (ca organizare urbană), reprezentau și *imago mundi*, imaginea lumii transmise prin acest flux neîntrerupt de energie dintre lumea pământească

[42] Mihaela CRITICOS, 2008, p. 10-26
[43] George Matei CANTACUZINO, 1977, p. 233
[44] Mircea ELIADE, 1957, p. 88-95.

(în toată complexitatea acesteia) și lumea cerească[45], acest fapt atingând pentru utilizatorul din acea vreme emoția supremă, echivalentă cu *hieros gamos*, unirea Cerului cu Pământul sau căsătoria dintre un om și un zeu.

Această intensă conectare spirituală a omului la cosmos sau Divinitate, înțeleasă similar, dar nu identic, în fiecare cultură antică, a dat naștere orașelor și monumentelor antichității, acestea fiind și în ziua de astăzi încărcate energetic și având capacitatea de a transmite diferite tipuri de emoții utilizatorilor (chiar și celor care le utilizează cu scop turistic).

Deși această legătură cosmogonică a început, odată cu evoluția lumii (predominant tehnologică), să își piardă din forță, a reușit să dăinuiască până în perioada neo-clasică, aproape de modernism, unde, odată cu industrializarea orașelor și schimbarea de paradigmă în arte, valorile cosmice s-au pierdut aproape complet.

În Evul Mediu, legătura spirituală a omului cu Divinitatea, marcată de puterea Bisericii în stat, a fost transpusă în arhitectură prin intermediul catedralelor și a castelelor care, deși sunt programe arhitecturale diferite, au la bază principii de proiectare cosmogonice, strâns legate de Divinitate. În timpurile acelea, simbolul catedralelor și al castelelor, dat în special de contextul în care erau amplasate[46], era acela de a face omul să conștientizeze că este supus Divinității și că nivelul lumesc, oricât de ridicat ar fi, este sub Lumea Cerească, emoția sau starea omului din acele vremuri, dar și a omului de astăzi, deopotrivă, fiind de supunere, de conștientizare a nivelului individual raportat la Lume.

Trebuie, însă, menționat aici că, din punct de vedere urbanistic, orașele Evului Mediu se dezvoltau foarte încet, rareori ajungând la întinderi mari, în special din cauza tehnologiilor limitate. Dincolo de arhitectura monumentală, de cea a clădirilor publice, laice sau religioase în jurul cărora se organiza și ambientul urbanistic pentru a le pune în valoare, restul mediului construit în jurul orașului era destul de lipsit de confort și igienă, însă această stare edilitară era tolerabilă datorită simplității vieții acelei perioade, a populației reduse și a tendinței generale a oamenilor de a petrece majoritatea timpului în afara gospodăriilor proprii, în piața publică.

[45] „Omul religios considera cosmogonia ca fiind manifestarea divină supremă", idem 44.
[46] Amplasarea catedralelor se realiza în mijlocul așezărilor / orașelor pentru o percepție a lor din toate direcțiile. De asemenea, castelele erau situate pe cele mai înalte elevații, însă, în acest caz, pe lângă simbolistica amplasamentului, era vorba și de o strategie defensivă, cei din castel fiind nevoiți să poată supraveghea toată așezarea.

Figura 5 – *Domul din Milano, imagine exterioară;* catedrală a Evului Mediu, realizată, în stil gotic, între anii 1386-1392, de arhitectul italian Donato Bramante. (https://www.unitremilano.it/331/luoghi/duomo-di-milano.html)

Figura 6 – *Domul din Milano, imagine interioară.* (https://www.unitremilano.it/331/luoghi/duomo-di-milano.html)

Curentul Renașterii, dar și al Barocului care l-a succedat, au adus după sine o arhitectură a fastului și a măreției, fiind pentru prima dată când s-a făcut referire la elemente constructive compuse după reguli și principii clare (specifice acelorași paradigme ale curentelor, evocate și în restul artelor de la vremea aceea), ca la un limbaj (arhitectural, similar cu cel lingvistic), o cale de a crea un dialog între clădire / arhitectură și om. Au fost reintroduse conceptele arhitecturale specifice clasicismului, cum ar fi iluziile optice și scenografia, în compozițiile de fațade, pentru perceperea într-un mod controlat a gabaritului clădirilor sau, în compozițiile spațiilor interioare, pentru perceperea spațialității într-o manieră secvențială, după un scenariu bine definit al arhitectului. În această perioadă, a secolelor XVI-XVIII, relația omului cu Divinitatea începe să se schimbe fără, însă, a se slăbi, devenind una intimă, locul „deschizăturii" în partea de sus a construcțiilor antichității reprezentând un simbol al trecerii de la profanul lumii pământești la sacrul lumii cerești, fiind luat de frescele pictate pe bolțile catedralelor, acestea ilustrând, de asemenea, porți spre cer.

Rolul veșnic al arhitectului este acela de a oferi obiceiurilor lumești o noblețe, făcându-le să participe, prin limitarea și compunerea ingenioasă a spațiilor în care acestea au loc, într-o manieră nu foarte conștientă la armonia care desăvârșește arhitectura. Astfel, emoția pe care o simte omul neo-clasic la întâlnirea cu arhitectura acelor vremuri este, pe de-o parte, una de subordonare față de Divinitate, însă, pe de altă parte este și o relație de înțelegere și subordonare față de lumea pământească și de ordinea acesteia pe care armonia, prin intermediul proporțiilor clasice și a ritmului care o compun, o genera.

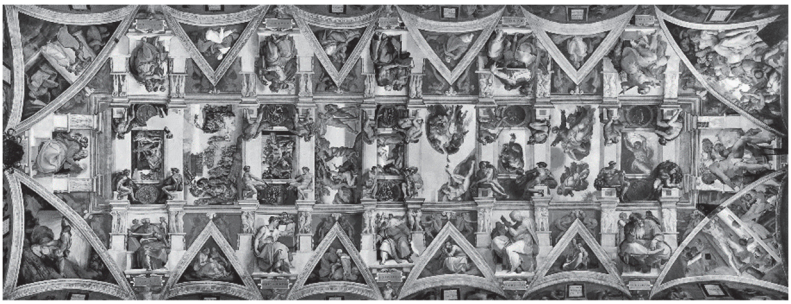

Figura 7 – *Frescă tavan: Capela Sixtină, Vatican;* pictată între anii 1508-1512 de arhitectul italian Michelangelo Buonarotti.
(https://www.e-venise.com/musees-rome/vatican/chapelle-sixtine-vatican-rome.html)

Figura 8 – *Domul din Florența*, *Toscana , frescă altar (Judecata de apoi);* catedrală gotică realizată între anii 1420-1436 de arhitectul italian Filippo Brunelleschi. (https://en.wikipedia.org/wiki/The_Last_Judgement_%28Vasari_and_Zuccari%29)

Figura 9 – *Domul din Florența, Toscana, poza exterior;* cea mai mare cupola realizată vreodată din zidărie. (https://www.rador.ro/2015/08/07/documentar-cupola-domului-din-florenta-un-magnific-proiect-al-renasterii/)

Figura 10 – *Palatul Farnese, Roma – imagine frontală*; palat de reședință al familiei Farnese, realizat în stil renascentist, început în anul 1517 de arhitectul italian Antonio da Sangallo și continuat în anul 1589 de arhitectul italian Michelangelo Buonarotti.
(https://www.teggelaar.com/palazzo-farnese/)

Figura 11 – *Palatul Farnese, Roma – imagine din curtea interioară.*
(https://www.teggelaar.com/palazzo-farnese/)

Odată apărut curentul modernist, emoția și starea pe care arhitectura o transmitea prin raportarea la divinitate și la cosmos devine una aproape exclusivă lumii pământești, unde atributele predominante vor fi utilitas și firmitas. Arhitectura modernistă, fiind contemporană cu revoluția tehnologică, are ca bază funcționalismul și devine, la începutul sec. al XX-lea, un simbol al noii societăți îndreptată spre progres și profit, în care principiile de guvernare ale vieții sunt predominant economice. În cazul acesta, frumusețea modernistă, reprezentată de principii noi de compunere a spațiilor, a adus după sine un nou limbaj arhitectural a cărui expresie arhitecturală, spre deosebire de vremurile trecute, era mult mai rece, mai austera și, aparent, mai puțin sensibilă. Aceasta, deși se detașează atât de lumesc, cât și de ceresc, vine ca un răspuns funcțional al vremii și se adresează marilor mase, omului modern. Emoția, în perioada modernistă, dar și în cele care au urmat-o, se naște din noile rapoarte între elementele constructive, din sinceritatea pe care acestea o redau prin forma brută, epurată de tot ce nu este necesar, prin eficiența de resurse pe care aceasta o implică.

Începând cu acest curent, al modernismului, s-au pus și bazele dezvoltării orașelor, a urbanismului proiectat, acesta fiind (la fel ca în secolele trecute, unde exista o dezvoltare a orașelor organică) complementar arhitecturii propriu-zise în perceperea de către om a mediului înconjurător. Pe fondul economiei fluctuante și a noilor principii moderniste de locuire, urbanismul a început să fie predominat de componenta funcțională și să fie gândit în termeni economici. Această situație, coroborată cu noua viață a omului modern (care gravitează în jurul programului bine stabilit de către compania sau fabrica la care lucrează) ce nu îi mai permite timpul, la fel ca înainte, să dezvolte și componenta spirituală a vieții, ci îl transformă într-un instrument de lucru, exprimă o inhibare a emoției omului din acele vremuri, acesta nemaiavând timp pentru a percepe sentimentele transmise de mediul înconjurător.

Pornind de la afirmația lui G.M. Cantacuzino despre arhitectura modernă, și anume “istoria ne învață că prezentul este o necontenită bătrânețe care plânge, cu lacrimi amare, o copilărie și o tinerețe legendară, care au precedat-o pe scena lumii”, putem identifica, de-a lungul perioadei moderniste, necontenite încercări ale marilor arhitecți ai lumii de a elogia arhitectura clasică prin identificarea esenței sau a spiritului acesteia și transpunerea, prin noi instrumente, în opere de arhitectură ale prezentului.

Figura 12 - *Vila Savoye, Poissy, Paris, Franța;* locuință individuală realizată în stil modernist-raționalist, între anii 1928-1931, de arhitectul elvețian Le Corbusier. (https://realestatemagazine.ro/2018/10/villa-savoye-si-cele-5-principii-ale-arhitecturii-enuntate-de-le-corbusier/)

Figura 13 – *Muzeul Guggenheim, New York, SUA;* muzeu de artă internațională realizat în stil modernist, între anii 1956-1959, pentru familia Guggenheim de arhitectul american Frank Lloyd Wright.
(https://www.trendir.com/modernist-architecture/)

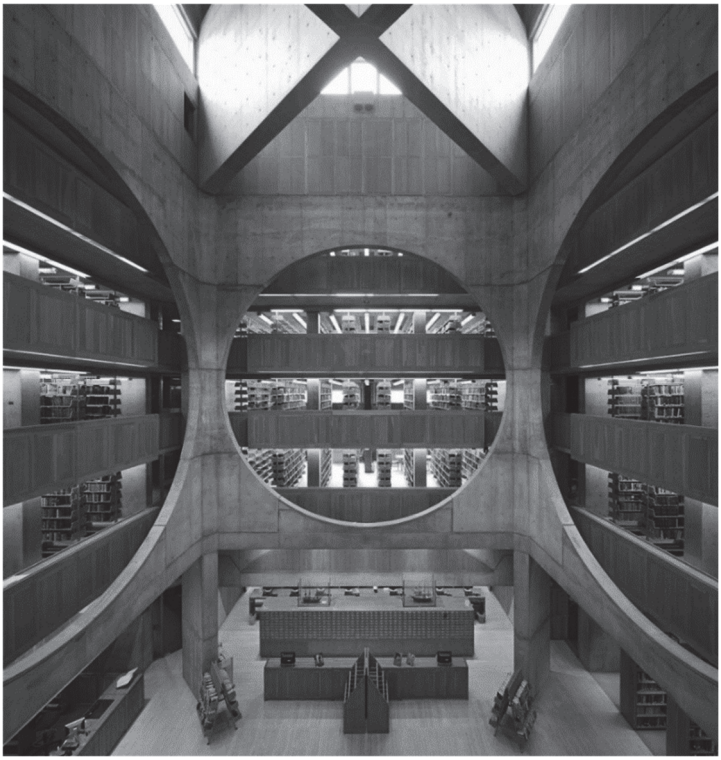

Figura 14 – *Biblioteca academică Exeter, New Hampshire, SUA;* bibliotecă a academiei Philips Exeter, realizată în stil postmodern, în anul 1972, de arhitectul american Louis Kahn; acest proiect reprezintă una dintre capodoperele arhitecturii post-moderne care elogiază trecutul prin reinterpretarea, într-o manieră radicală, a bibliotecilor tradiționale ale perioadei arhitecturii pariziene Beaux-Arts, combinând stivele deschise și zonele de studiu cu o sală centrală monumentală, de tip atrium, a cărei funcție era, mai degrabă, simbolică, celebrând biblioteca ca un sanctuar de cărți și idei.
(https://divisare.com/projects/304785-louis-kahn-xavier-de-jaureguiberry-library-at-phillips-exeter-academy)

Secolul al XX-lea a fost parcurs de mai multe curente care au urmat celui modernist, în fiecare dintre acestea realizându-se fel și fel de experimente arhitecturale: arhitectura organică, futurismul utopic, sculpturile locuibile etc.

Perioada contemporană a fost marcată de mari arhitecți care au trecut prin multe tipologii arhitecturale, majoritatea având ca bază curentele

anterioare. Arhitectul japonez Tadao Ando susține că „nicio opera de arhitectură nu este completă fără intervenția utilizatorului, a celui ce o experimentează" așadar, emoția pe care arhitectura o transmite nu implică doar creatorul sau produsul finit, ci și beneficiarul acesteia care participă involuntar la acest proces prin care arhitectura creează și transmite emoție.

Kevin Lynch vorbește în *Imaginea Orașului* despre modul în care orașul secolului al XX-lea, deși diferit de perioadele precedente, își pune amprenta asupra felului de a fi al omului: „nimic nu este experimentat ca atare, ci întotdeauna în relație cu împrejurimile, cu ordinea evenimentelor care l-au determinat, cu memoria experiențelor anterioare. (...). Fiecare locuitor al orașului experimentează o lungă asociere cu o parte a orașului în care locuiește, iar imaginea lui este impregnată cu amintiri și înțelesuri."[47]

Putem concluziona că există o puternică legătură între om și mediul în care trăiește, acest mediu înconjurător putând fi total diferit, în funcție de scara la care este privit: într-un oraș neîngrijit, murdar, aflat într-o stare continuă de paragină, de regulă, majoritatea zonelor care îl compun sunt similare cu acesta privit ca un întreg, însă pot exista și câteva zone în care se regăsește o imagine opusă, de curățenie, de unitate, de „frumos"[48]; reciproca este, de asemenea, valabilă (și întâlnită mult mai frecvent) în sensul în care într-un oraș civilizat, curat, întreținut, pot exista zone (de cele mai multe ori enclave bine delimitate, dar și cartiere ale căror limite nu sunt foarte bine conturate) cu imagini diferite, opuse, caracterizate de o formă de destructurare, de lipsă a curățeniei, a igienei etc., acestea fiind reprezentate, în marile orașe, de zone care concentrează trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială.

Având în vedere faptul că percepția omului asupra mediului construit afectează modul în care acesta privește lumea înconjurătoare, îi creează diferite stări sau emoții, atât pe moment, cât și transformate în amintiri care îl însoțesc de-a lungul vieții, devine evident că impactul pe

[47] Kevin LYNCH, 1960, p.1.

[48] Acest frumos poate fi regăsit în două ipostaze: i) Ipostaza palatelor sau a vilelor opulente ale indienilor foarte bogați, amplasate într-o zonă în care sărăcia extremă generalizată prevalează – un exemplu ar putea fi casa modernă realizată de 23DC Architects în 2018, în Jalandhar, India (https://www.archdaily.com/902804/an-indian-modern-house-23dc-architects, septembrie 2020); ii) Ipostaza unei intervenții cu rol de catalizator urban într-un ghetou caracterizat de trinomul sărăcie extremă-excluziune socială-marginalizare – un exemplu ar putea fi școala elementară realizată de GLUCK+ în 2008, în Harlem, New York(https://www.archdaily.com/368372/the-east-harlem-school-gluck?ad_source=myarchdaily&ad_medium=bookmark-show&ad_content=current-user, martie 2019)

care arhitectura (sau mediul construit, orașul, zona care în care trăiește) îl are asupra omului sărac, a cărui viață este guvernată de multiple fenomene sociale negative, este unul diferit față de cel pe care îl are asupra omului normal (non-sărac). Mediile sărace sunt compuse, adesea, din spații destructurate, aflate în paragină, al căror limbaj arhitectural se subordonează atmosferei din acele spații, energiei negative cu care zona, în ansamblul ei, este încărcată. Cele trei atribute vitruviene au cu totul alte sensuri în zonele sărace, *firmitas* este acaparat de o instabilitate statică a construcțiilor, *utilitas* nu reușește să ofere spații dedicate nevoilor, mult prea multe, ale utilizatorilor, iar *venustas* este aproape complet dezarmat. La fel se întâmplă și când privim la o scară mai mare, la nivel de zonă: mediul este subordonat fenomenului social și nu invers.

Așadar, persoanele care trăiesc în medii în care sărăcia extremă prevalează sunt supuse, suplimentar, efectelor negative ale fenomenelor sociale ale locului, unor efecte psihologice și unor emoții negative pe care mediul construit și arhitectura acelor zone le exprimă. Astfel, se amplifică sentimentele de descumpănire, marginalizare, excludere și lipsă a unui viitor.

1.2.2. Arhitectura socială

Arhitectura mediilor sărace, privită din perspectiva existentului, care este diferit în funcție de zonă sau de situație, ar trebui analizată doar în contextul în care aceasta mai poate funcționa și în care ar merita reînviată, însă, de cele mai multe ori, aceasta este reprezentată de niște umbre slabe ale unor construcții care nu le mai pot asigura nici măcar nevoile de bază[49] sau a unor construcții improvizate care se află în permanență sub riscul de a se deteriora, dispărea etc. Așadar, lucrarea va trata arhitectura utilizată ca intervenție în mediile sărace, mai exact arhitectura socială care, spre deosebire de arhitectura non-socială, care într-un fel este elitistă, adresându-se unui anumit public al cărui nivel de trai este mai ridicat, se adresează maselor, având comanditar autoritatea publică sau grupuri de voluntari, beneficiarul sau utilizatorul direct fiind reprezentat de comunitățile sociale defavorizate cărora se adresează, într-o măsură mai mare sau mai mică (în funcție de program arhitectural, de loc și de oraș).

[49] În piramida nevoilor a lui Abraham Maslow, acesta situează nevoile cele mai importante, nevoile primare și cele de siguranță, la baza piramidei, nevoile de siguranță (inclusiv a locuirii care contribuie la securitatea corpului și a sănătății), fiind a doua categorie de nevoi ca importanță pentru om.

Arhitectura socială se naște, la fel ca arhitectura normală, ca un răspuns la o problemă reală, concretă, ca o satisfacere a unor nevoi stringente ale unui anume grup, însă, cum „nevoia de adăpostire, ca nevoie de bază, poate fi satisfăcută prin adăpost, ceea ce se întâmplă deja în majoritatea mediilor sărace, locuirea (prin intermediul arhitecturii sociale) reprezintă capabilitatea împlinirii personale prin adăpostire, creștere, reprezentare, identificare”[50], deziderate inexistente în comunități guvernate de sărăcie extremă.

Pornind de la afirmația lui GM Cantacuzino „În conglomeratul social al unui oraș, schițez ideograma unei personalități. Casa terminată, ea va deveni cu totul a lui. Va fi casa cutărui, prin fața căreia și eu voi trece odată, uitând aproape că am făcut-o. Și când casa va fi gata, când ultimul tâmplar, ultimul electrician ori zugrav va fi ieșit dintr-însa, mă voi retrage și eu pe vârful picioarelor, ca să nu se audă că am plecat și totodată să se uite că am fost…”[51] care susține că înțelegerea beneficiarului de către arhitect trebuie să fie suficient de comprehensivă, astfel încât subtilitatea intervenției și prezenței acestuia trebuie să permită capacitatea de asimilare a spațiului nou de către beneficiar sau utilizator, în cazul arhitectului care proiectează arhitectură socială trebuie să existe o înțelegere mult mai profundă a beneficiarul care, deși ajutat prin oferirea unei soluții de multe ori temporare, are nevoie să perceapă această nouă locuință ca pe un nou „acasă”, un nou cămin propriu, neatins de nimeni din exterior. Numai în acest mod arhitectura socială își va atinge obiectivul principal, acela de a crea arhitectură pentru persoane sărace într-o manieră echitabilă.

Pentru ca arhitectura socială să fie cât mai calitativă, este necesar ca aceasta să fie și participativă, în sensul în care, beneficiarul reprezentat de comunitățile vulnerabile (sau publicul țintă pentru care se construiește) ia parte atât la procesul creator, cât și la procesul constructiv, ambele devenind un *catharsis*[52] propriu.

Michael Murphy, arhitect și director executiv al MASS Design Group vorbește, în contextul unei *arhitecturi sociale vindecătoare*[53], despre

[50] Lorin NICULAE, 2013, p. 129
[51] George Matei CANTACUZINO, 1977, p. 64.
[52] Catharsis în sensul definiției literare - „purificare a spiritului cu ajutorul artei prin participare intensă la fenomenul artistic” – conform Dicționar explicativ român.
[53] *Architecture that's built to heal*, conferință susținută în cadrul seriilor de conferințe TED Talks de către Michael Murphy, https://youtu.be/MvXZzKZ3JYQ, februarie 2018

conceptul de *Lo-Fab*[54] care implică o manieră participativă și locală de a construi, având la bază patru principii:

- Folosirea forței de muncă locale în două scopuri: 1. reducerea de cheltuieli de deplasare, cazare și diurne generate de profesioniștii aduși din alte locuri; 2. stimularea persoanelor locale de a lucra, cu scopul de a ajuta zona din care provin (stimulare a catharsisului);
- Folosirea de resurse locale, pe de o parte pentru a putea avea o mai bună integrare în context (astfel, aceste noi construcții a putea fi privite și primite mai bine de către comunitate), iar, pe de altă parte, pentru a economisi resurse;
- Instruirea informală, în sensul de a califica persoane dornice să ajute la locul de muncă, de a nu aștepta programe naționale de calificare pentru a putea folosi resursa umană validă, ci de a o califica rapid, de preferat la locul de muncă;
- Punerea în valoare a demnității locului în care se construiește, componentă de asemenea a arhitecturii participative, prin care, înainte de a proiecta, este nevoie atât de o analiză urbanistică și senzorială a zonei, cât și de o consultare a persoanelor care vor utiliza spațiile noi create, pentru a avea un diagnostic cât mai precis în identificarea punctelor nevralgice și a putea oferi un răspuns cât mai eficient printr-o arhitectură care să elogieze demnitatea zonei și a rezidenților.

Totodată, arhitectura socială nu poate exista fără să fie sustenabilă, iar ,,sustenabilitatea reprezintă o metodă de utilizare a resurselor, astfel încât acestea să nu fie consumate sau deteriorate permanent. Este, de fapt, un set de practici utilizate de persoane individuale sau de grupuri, menite să promoveze transmiterea, pe termen lung, a resurselor către generațiile viitoare. Acestea includ reducerea cerințelor asupra mediului, promovarea oportunităților economice și creșterea echității sociale. Reprezintă o încercare de satisfacere a nevoilor generațiilor actuale, fără a compromite nevoile generațiilor viitoare."[55]

Pentru a determina sustenabilitatea unui proces, trebuie ținut cont de ceea ce literatura de specialitate numește ,,cele 3 E-uri":

[54] Local Fabrication ≠ Pre-Fabrication
[55] Marc BRENMAN et alii, 2012, p. 8-9.

- Economie (*Economy*), prin factori precum capacitatea de a produce locuri de muncă, nivelul costurilor angrenate, categoriile de domenii de afaceri implicate, schimburile de produse/mărfuri care ar putea exista, nivelul de producție sau meșteșug etc.;
- Mediu (*Environment*), prin factori precum calitatea aerului în care are loc procesul, calitatea apei din zonă, gradul de ocupare al terenului, siguranța muncii în cadrul procesului, nivelul de ecologie pe care procesul îl implică etc.;
- Echitate socială (*Equity*), prin factori precum populație diversificată, cum ar fi non-discriminare rasială, etnică, socio-economică, a persoanelor cu dizabilități etc.

Astfel, arhitectura socială reprezintă o sinteză esențială de sustenabilitate, participativitate și adaptabilitate la nevoile complexe ale comunităților defavorizate. În funcție de perenitatea intervenției și de urgența nevoilor pe care aceasta le satisface, arhitectura socială se împarte în două categorii principale: arhitectura socială de durată și arhitectura socială temporară, cunoscută și sub denumirea de arhitectură de gherilă.

În capitolele următoare, aceste două forme fundamentale ale arhitecturii sociale vor fi explorate mai în detaliu. Vom analiza specificitățile arhitecturii sociale de durată, capacitatea sa de a redefini peisajele urbane și de a contribui la crearea unui „acasă" pentru comunități vulnerabile. Ulterior, vom investiga arhitectura socială temporară, cu accent pe agilitatea și inovația acesteia în răspunsul la nevoile urgente ale celor mai dezavantajate grupuri. Prin această abordare, vom înțelege cum ambele tipuri de intervenții își aduc contribuția unică la combaterea sărăciei extreme și la promovarea unei echități sociale autentice.

1.2.2.1 Arhitectura socială de durată

Arhitectura socială de durată reprezintă o componentă fundamentală a eforturilor de intervenție în comunitățile defavorizate, având ca obiectiv principal oferirea unor soluții pe termen lung pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și promovarea regenerării sociale și economice. Acest tip de arhitectură nu se limitează la crearea de spații fizice, ci își propune să construiască oportunități reale pentru dezvoltare individuală și colectivă, oferind beneficiarilor nu doar un loc unde să trăiască, ci un mediu în care să prospere.

Spre deosebire de intervențiile temporare sau provizorii, arhitectura socială de durată presupune o planificare riguroasă, integrată în contextul local, și o atenție deosebită acordată identității comunității și spațiului pe care aceasta îl ocupă. Funcționalitatea și sustenabilitatea sunt esențiale, însă reușita acestui tip de intervenție depinde și de înțelegerea profundă a dinamicilor sociale și culturale ale comunității vizate. Astfel, soluțiile propuse nu doar răspund nevoilor imediate, ci contribuie la dezvoltarea pe termen lung a comunităților, sprijinindu-le să devină cât mai reziliente și mai autonome.

Aceste intervenții sunt de cele mai multe ori realizate cu sprijinul statului, prin intermediul serviciilor de asistență socială, dar și al mediului privat, prin sponsorizări oferite de întreprinderi sau mecenat susținut de fundații. Ele vizează satisfacerea unor necesități primare – locuințe, centre medicale, centre comunitare sau alte infrastructuri esențiale – prioritizând zonele sărace în care comunitățile se confruntă cu provocări severe. Procesul de implementare include, de regulă, identificarea zonelor vulnerabile care necesită sprijin, urmată de localizarea unor spații adiacente în care construcțiile pot fi realizate legal și economic, astfel încât să maximizeze impactul resurselor disponibile.

Arhitectura socială de durată este mai mult decât o simplă intervenție structurală; este un mijloc de a promova echitatea socială și de a construi un viitor mai just pentru comunitățile marginalizate. Aceste intervenții urmăresc să ofere nu doar un răspuns la nevoi stringente, ci și să creeze un sens al apartenenței și demnității pentru beneficiari. Fie că este vorba de locuințe care devin „acasă” pentru familii, fie că sunt create spații comunitare care să încurajeze coeziunea socială, scopul final este acela de a integra aceste comunități într-un mod sustenabil în țesutul social și economic.

Acest capitol explorează în detaliu conceptul de arhitectură socială de durată, discutând nu doar cadrul său teoretic, ci și exemple concrete de intervenții care au demonstrat eficiență și relevanță în timp. Fiecare dintre acestea ilustrează modul în care arhitectura poate deveni un catalizator al schimbării, răspunzând cu succes atât nevoilor imediate, cât și obiectivelor pe termen lung ale comunităților defavorizate.

Cele două exemple ale arhitecturii sociale de durată au fost alese astfel încât să prezinte ipostaze diferite, atât ale comunităților defavorizate, cât și ale intervențiilor în sine, unul fiind un program public de arhitectură, un spital, iar celălalt un program privat de arhitectură, o grupare de locuințe.

Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda

- Arhitect: MASS Design Group
- Suprafață construită desfășurată: 6.040 mp
- An finalizare construcție: 2011
- Program arhitectural: spital districtual

Figura 15 – *Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group;* imagine aeriană cu spitalul în care se poate vedea zona în care este construit. (https://www.archdaily.com/165892/butaro-hospital-mass-design-group)

Spitalul Butaro, situat în districtul Burera din Rwanda, reprezintă un exemplu emblematic de arhitectură socială de durată, îmbinând designul inovator cu sustenabilitatea și implicarea comunității locale. Construit pentru a răspunde nevoilor unei populații de peste 340.000 de persoane, spitalul a fost dezvoltat într-un context de vulnerabilitate extremă, în care districtul Burera nu avea niciun spital funcțional și niciun medic până în 2007. Inițiat de Ministerul Sănătății din Rwanda, în colaborare cu organizația Partners in Health (PIH) și proiectat de biroul MASS Design Group, spitalul Butaro a fost inaugurat în 2011, având o capacitate de 140 de paturi.

Proiectul s-a bazat pe o metodologie participativă, incluzând analize efectuate de experți de la Școala de Medicină Harvard și consultări cu locuitorii districtului. Această abordare a permis adaptarea proiectului la nevoile locale, iar amplasarea spitalului pe un teren terasat, în jurul unui

copac *umuvumu*[56], a fost selectată strategic pentru a integra construcția în peisajul natural și cultural. Dezvoltarea spitalului în sistem de campus a favorizat organizarea spațială eficientă și crearea unor spații exterioare care contribuie la procesul de vindecare.

Din punct de vedere arhitectural, spitalul Butaro reflectă o abordare holistică a conceptului de arhitectură vindecătoare. Proiectul a fost conceput în jurul unor deziderate majore, menite să răspundă simultan provocărilor de sănătate publică și celor sociale:

a) Atenuarea bolilor transmise aerian:
- Posibilitatea, datorită climei, a amplasării holurilor aseptice în exterior pentru separarea fluxurilor de circulație, reducând riscul de contaminare între pacienți și personal;
- Reconfigurarea tipologiei spitalului prin poziționarea paturilor în centrul spațiului, fiecare cu acces la ferestre pentru iluminare naturală și ventilație, contribuind astfel la un mediu mai sănătos și mai confortabil;
- Utilizarea ventilatoarelor de mare capacitate, a suprafețelor vitrate mobile, a jaluzelelor și a tavanelor înalte pentru a susține ventilația încrucișată și a preveni formarea de microclimate dăunătoare.

b) Reducerea infecțiilor nosocomiale:
- Instalarea corpurilor de iluminat cu iradiere germicidă ultravioletă pentru dezactivarea microbilor;
- Aplicarea unor finisaje impermeabile și continue pentru pardoseli, ușor de curățat și întreținut, limitând astfel acumularea de contaminanți.

c) Eficientizarea costurilor și sprijinirea economiei locale:
- Utilizarea materialelor locale, cum ar fi roca vulcanică din lanțul muntos Virunga, pentru a reduce costurile și a spori integrarea în peisajul local;
- Punerea accentului pe munca manuală în locul utilajelor industriale costisitoare, reducând amprenta de carbon și stimulând economia locală.

[56] "În kinyarwandeză (limba oficială a Rwandei), cuvântul umuvumu se referă la un tip de dud, o specie cu durată de viață lungă, cu un trunchi puternic și larg, si cu ramuri cu frunze închise la culoare. Acești copaci sunt plantați în jurul caselor și satelor pentru a oferi umbră fiind astfel folosiți și ca locuri de întâlnire pentru comunitatea locală. Sub acești copaci oamenii din Rwanda s-au adunat de-a lungul timpului să împărtășească opinii și să decidă cum să sporească progresul societății lor." - https://melbournecoffeemerchants.com.au/umuvumu-project/

- Instruirea forței de muncă locale direct pe șantier, generând o economie de peste 30% față de alte proiecte similare din Rwanda.

d) Promovarea contactului cu natura:

- Crearea unor spații exterioare de relaxare, umbrite, care contribuie la procesul de vindecare prin reducerea stresului și eliminarea riscului de boli aeriene;
- Minimizarea suprafețelor dure și utilizarea unor soluții semi-permeabile pentru pavimente, prevenind acumularea apei stagnante, care ar putea favoriza răspândirea bacteriilor;
- Amenajarea unor puncte de belvedere care oferă pacienților și personalului o legătură constantă cu peisajul natural din jur.

Spitalul Butaro nu doar că deserveste o comunitate vulnerabilă, ci redefinește standardele arhitecturii sociale prin armonizarea principiilor funcționale, sustenabile și estetice. Designul său pune accent pe implicarea activă a comunității locale, demonstrând cum arhitectura bine gândită poate deveni un catalizator al schimbării pozitive. Proiectul reprezintă o dovadă că, prin strategii inovatoare și participative, spațiile construite pot depăși limitele fizice, devenind vehicule pentru regenerarea socială și economică.

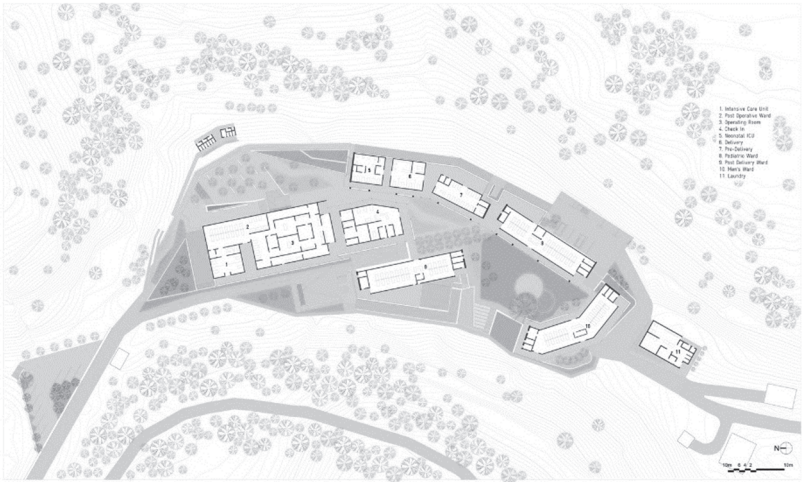

Figura 16 – *Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group;* planul de parter al ansamblului spitalicesc, în care se poate vedea și contextul zonei. (https://www.archdaily.com/165892/butaro-hospital-mass-design-group)

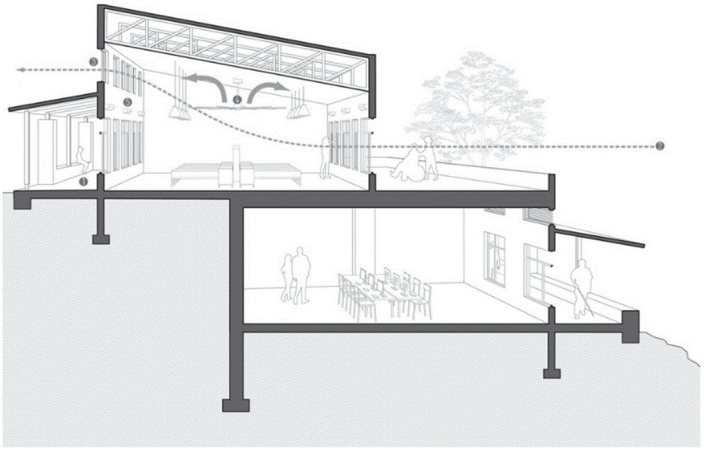

Figura 17 – *Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group;* secțiune transversală prin zona saloanelor pentru pacienți, în care se poate vedea profilul sitului și diagrama de ventilare a spațiilor interioare.
(https://www.archdaily.com/165892/butaro-hospital-mass-design-group)

Figura 18 – *Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group;* imagine din șantier cu săpăturile de fundații, imagine din timpul șantierului.
(https://www.archdaily.com/165892/butaro-hospital-mass-design-group)

Figura 19 – *Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group;* imagine cu unul dintre saloanele pentru pacienți, în care poate fi observată dispunerea centrală a paturilor pentru a beneficia fiecare de câte o fereastră.. (https://www.archdaily.com/165892/butaro-hospital-mass-design-group)

Locuințe sociale, Iquique, Chile

- Arhitect: Elemental Group
- Suprafață parcelă: 5.000 mp
- An finalizare construcție: 2003
- Program arhitectural: locuințe sociale înșiruite

La începutul anilor 2000, Chile se confrunta cu un deficit sever de locuințe, care afecta în mod disproporționat persoanele cu venituri reduse. Problema sărăciei locative era amplificată de numărul mare de familii care nu își puteau permite achiziționarea unei locuințe, ceea ce a condus la formarea unor comunități informale pe parcursul a mai multor decenii. În acest context, guvernul chilean a lansat o inițiativă ambițioasă, angajându-se să investească 10 miliarde de dolari între anii 2003 și 2023, cu scopul de a reduce deficitul de locuințe și de a sprijini construcția de locuințe sociale.

Unul dintre proiectele emblematice ale acestei strategii naționale a fost dezvoltarea unui complex de locuințe sociale care să acomodeze 100 de familii din orașul Iquique, situat în deșertul chilean. Tema de proiectare presupunea găsirea unei soluții legale pentru familiile care ocupaseră ilegal,

timp de 30 de ani, terenuri din această zonă. Scopul era de a asigura continuitatea comunității existente, prin relocarea acesteia pe același teren, dar într-un cadru organizat și sustenabil.

Figura 20 – *Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group;* imagine din curtea comună de acces a locuințelor înainte de a fi date în folosință.
(https://www.archdaily.com/10775/quinta-monroy-elemental)

Una dintre cele mai mari provocări ale proiectului a fost limitarea bugetului: fiecare locuință beneficia de o subvenție guvernamentală de 7.500 de dolari, care trebuia să acopere nu doar costurile de proiectare și construcție, ci și achiziția terenului. Această sumă era de aproximativ trei ori mai mică decât prețul mediu al unei locuințe sociale în acea perioadă, ceea ce a impus arhitecților găsirea unor soluții inovatoare pentru a maximiza resursele disponibile.

Proiectul a fost dezvoltat conform principiilor arhitecturii participative, care implică consultarea comunității beneficiare pentru a identifica soluții adaptate nevoilor și resurselor specifice. Gândirea creativă a arhitecților a condus la formularea a patru principii fundamentale pentru proiectare:

- Densitatea mediului construit -> Proiectul a fost conceput pentru a acomoda toate cele 100 de familii într-un mediu construit compact, permițând astfel utilizarea eficientă a subvențiilor guvernamentale pentru achiziționarea unui teren situat într-o zonă urbană valoroasă. Alegerea acestui amplasament strategic a crescut potențialul de valorizare a proprietăților și a oferit rezidenților acces la infrastructură și oportunități economice mai bune;
- Spațiul semi-public -> Pentru a sprijini coeziunea socială și interacțiunea dintre rezidenți, proiectul a inclus un spațiu semi-public între spațiile publice și cele private. Acest spațiu comun a fost conceput pentru a găzdui grupuri mai mici de familii – câte 20 – și pentru a facilita asocieri și interacțiuni sociale într-un cadru mai intim, adaptat culturii locale;
- Conceptul de „jumătate de casă" -> Având în vedere bugetul restrâns și ideea de a stimula participarea activă a rezidenților, soluția arhitecturală a fost construcția unor „jumătăți de casă" – locuințe inițiale care să includă doar elementele esențiale și care să poată fi extinse ulterior de către proprietari. Această abordare a permis optimizarea resurselor disponibile, fără a compromite calitatea construcțiilor;
- Extinderea strategică -> În cadrul proiectului, decizia privind partea construită inițial a fiecărei locuințe a fost luată pe baza principiului că extinderea ulterioară ar trebui să fie realistă pentru familiile beneficiare. S-a stabilit ca partea construită să includă acele elemente pe care familiile cu resurse limitate nu le-ar putea adăuga ulterior, indiferent de eforturile depuse. Acest lucru a asigurat un standard minim de confort și funcționalitate pentru fiecare locuință.

Proiectul din Iquique a reușit să integreze aspecte economice, sociale și arhitecturale, oferind soluții locative durabile pentru familiile cu venituri reduse. Prin această abordare inovatoare, proiectul nu doar că a rezolvat o problemă locativă imediată, ci a oferit rezidenților posibilitatea de a-și îmbunătăți în timp condițiile de trai și de a construi un cămin personalizat. Prin consultarea activă a comunității și prin utilizarea resurselor limitate într-un mod creativ, acest proiect a demonstrat că arhitectura poate fi un instrument puternic pentru schimbare socială.

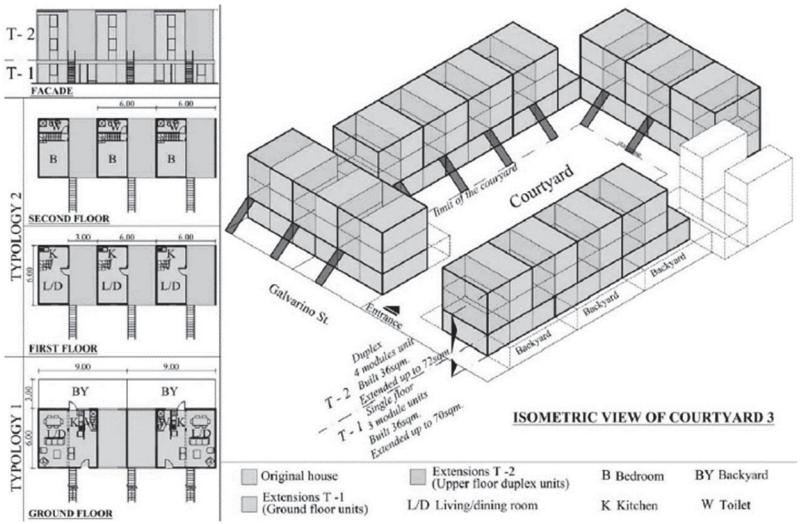

Figura 21 – *Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group;* planurile de nivel ale modulelor, precum și o imagine axonometrica a unei părți din complexul de locuințe
(https://www.scielo.br/j/urbe/a/ZCgQWz9QtCjQhSdxvxQQY6q)

Figura 22 – *Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group;* imagine comparativă a unei locuințe, privite dinspre curtea comună de acces, înainte de a fi date în folosință și la un an după ce a fost luată în posesie de una dintre familii.
(https://www.archdaily.com/10775/quinta-monroy-elemental)

Figura 23 – *Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group;* imagine comparativă a interiorului unei locuințe, înainte de a fi date în folosință și la un an după ce a fost luată în posesie de una dintre familii. (https://www.archdaily.com/10775/quinta-monroy-elemental)

Arhitectura socială de durată a demonstrat că prin planificare atentă, sustenabilitate și implicarea activă a comunităților, se pot genera soluții pe termen lung care nu doar răspund nevoilor locative, ci contribuie la dezvoltarea socială, economică și culturală a comunităților defavorizate. Aceasta urmărește să creeze mai mult decât spații locative funcționale – își propune să construiască un cadru stabil și prosper, care să faciliteze incluziunea socială și să ofere beneficiarilor un sentiment autentic de apartenență și demnitate.

Cu toate acestea, nu toate circumstanțele permit implementarea unor soluții arhitecturale de durată. În situații de urgență sau în contexte

marcate de resurse extrem de limitate, apare necesitatea intervențiilor rapide și flexibile, caracteristice arhitecturii sociale temporare sau de gherilă. Acest tip de arhitectură, deși provizoriu prin definiție, joacă un rol esențial în gestionarea crizelor imediate, oferind comunităților afectate un punct de sprijin crucial.

În timp ce arhitectura socială de durată construiește stabilitate pe termen lung, arhitectura de gherilă își asumă rolul de a interveni prompt, stabilind premisele pentru regenerare și dezvoltare ulterioară. Împreună, aceste două tipuri de intervenții formează un spectru complementar al arhitecturii sociale, răspunzând nevoilor diverse ale comunităților vulnerabile. În continuare, capitolul următor va explora în detaliu arhitectura socială temporară, examinând modul în care aceasta poate oferi soluții inovatoare și eficiente în momente de criză.

1.2.2.2 Arhitectura de gherilă

„Arhitectura de gherilă sau arhitectura socială temporară sau urgentă este o mișcare atât socială, cât și politică, de rebeliune a tinerilor arhitecți, prin care aceștia intervin, într-o manieră nonconformistă, asupra clădirilor deteriorate sau a mediilor sărace, în situații de criză, atunci când timpul de răspuns al autorităților sau al sponsorilor, din cauza birocrației fiecărui stat, este prea lung”[57], acest fapt putând afecta într-un mod aproape ireversibil situații care se confruntă cu probleme sociale stringente.[58]

Odată cu apariția unui nou val de arhitecți rebeli, care își îndreaptă atenția către arhitectura de gherilă, asistăm la o schimbare semnificativă în modul în care este concepută și implementată arhitectura în situații de criză. Această tipologie de arhitectură pune pe primul plan nevoile oamenilor, lăsând în plan secund simbolistica tradițională pe care construcțiile o pot exprima. Materialele utilizate provin, de regulă, din mediul înconjurător, incluzând materiale reciclate și alte resurse accesibile, ceea ce subliniază caracterul pragmatic și sustenabil al acestei abordări.

---

[57] How Spain’s ‘guerrilla architect’ is building new hope out of financial crisis, articol publicat de Ana Naomi de Sousa, https://www.theguardian.com/cities/2014/aug/18/santiago-cirugeda-guerrilla-architect-spain-seville-financial-crisis, ianuarie 2018

[58] Spre exemplu, construirea unei școli propriu-zise într-un mediu sărac durează minimum 2 ani (identificarea terenului, stabilirea clară a temei de proiectare, obținerea autorizației de construire, execuția, darea în folosință) ceea ce poate conduce, în anumite situații în care nu există alternative viabile, la o creștere a numărului copiilor aflați în situația de abandon școlar, pentru unii dintre aceștia fiind ireversibilă această stare.

Construcțiile realizate în acest context sunt adesea ridicate la limita legii, fără autorizații formale, dar beneficiază de toleranță și, uneori, chiar de sprijin informal din partea autorităților. Aceste intervenții au un caracter predominant provizoriu, fiind gândite să răspundă urgent nevoilor funcționale ale comunităților afectate.

Arhitectura de gherilă este guvernată de principiul conform căruia, în situații de criză, oamenii tind să se organizeze și să colaboreze pentru a găsi soluții comune. Acest tip de arhitectură, deși proiectată și nu strict vernaculară, își propune să răspundă nevoilor funcționale și economice ale comunităților, sacrificând adesea aspectul estetic în favoarea utilității și rapidității execuției.

Componenta participativă joacă un rol esențial în procesul de realizare a acestor intervenții. Munca în echipă și implicarea activă a comunității oferă mai mult decât soluții practice – acestea devin un catalizator pentru interacțiunea socială, facilitând întâlnirile și colaborarea între membrii comunității. În acest sens, arhitectura de gherilă poate fi văzută nu doar ca un răspuns funcțional la criză, ci și ca un vehicul pentru catharsis colectiv și reconectare socială.

Arhitectura de gherilă este, prin definiție, rezilientă în fața crizelor, fiind concepută pentru a face față provocărilor extreme. Situații precum pandemia de Covid-19 au demonstrat capacitatea acestui tip de arhitectură de a valorifica resursele disponibile, inclusiv timpul liber al profesioniștilor și voluntarilor, care în mod normal ar fi fost limitat. În astfel de condiții, arhitectura de gherilă devine un mediu de convergență între productivitate, solidaritate și reziliență comunitară.

Un exemplu notabil al arhitecturii de gherilă este oferit de studioul Rețete Urbane, fondat de arhitectul Santiago Cirugeda în Sevilla. Acest studio s-a dedicat utilizării arhitecturii de gherilă ca instrument pentru a transforma spațiile urbane neutilizate și pentru a crea intervenții care răspund rapid și eficient nevoilor comunităților, demonstrând potențialul acestei practici de a genera un impact pozitiv, chiar și în cele mai dificile circumstanțe.

Această formă de arhitectură continuă să evolueze, oferind o perspectivă provocatoare și inovatoare asupra modului în care spațiul construit poate servi ca răspuns la nevoile urgente ale societății moderne.

Colegiul Tretzevents - o școală alternativă, La Floresta, Catalonia, Spania

- Arhitect: Estudio Recetas Urbanas
- Suprafață construcție: 40 mp
- An finalizare construcție: 2013
- Program arhitectural: educație

Figura 24 – *Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas;* imagine exterioară cu noua sală de clasă după finalizarea lucrărilor de construcție.
(https://www.theshowroom.org/library/recetas-urbanas-tretzevents)

Proiectul de extindere a școlii, inițiat de părinți și profesori în rolul de comanditari, a fost o expresie a necesității urgente de a răspunde cerințelor educaționale tot mai mari. Scopul principal a fost construirea unei noi săli de clasă, însă proiectul s-a confruntat de la început cu două provocări majore: un buget extrem de restrâns și dificultatea obținerii unei autorizații de construire, proces îndelungat care ar fi întârziat semnificativ implementarea.

Pentru a depăși aceste obstacole, echipa de proiectare a adoptat o abordare inovatoare de arhitectură participativă, care a pus accent pe

implicarea directă a comunității. Întâlnirile periodice cu părinții, profesorii și elevii au fost esențiale pentru a înțelege în profunzime nevoile și așteptările tuturor părților implicate. Aceste sesiuni de consultare au ghidat întregul proces creativ, transformând construcția într-un exercițiu colaborativ și incluziv.

Figura 25 – *Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas;* imagine din șantier cu montarea pe placa de fundație a suprastructurii. (https://www.theshowroom.org/library/recetas-urbanas-tretzevents)

Limitările financiare au fost abordate prin utilizarea materialelor reciclabile și mobilizarea resurselor locale. Grinzile metalice recuperate dintr-o clădire dezafectată au oferit o soluție economică și durabilă pentru structura clădirii. Lemnul utilizat pentru fațade, donat de companii locale, a fost ales nu doar pentru accesibilitate, ci și pentru integrarea estetică în peisajul natural al pădurilor de pini care înconjoară școala. De asemenea, uși și ferestre cu defecte minore, achiziționate la prețuri reduse de la fabricile de cherestea din zonă, au fost reutilizate cu ingeniozitate, reflectând un angajament față de sustenabilitate și eficiență.

Pentru a evita întârzierile birocratice legate de obținerea autorizației de construire, proiectul a fost transformat într-un workshop educațional de arhitectură. Clădirea, având caracter provizoriu, a fost

clasificată drept o inițiativă educațională, permițând realizarea acesteia fără a încălca cadrul legal. Această soluție inovatoare a transformat extinderea într-o oportunitate pedagogică, oferind elevilor șanse practice de învățare și implicare.

Noua sală de clasă a fost proiectată ca o structură pe piloni, o alegere arhitecturală care a permis crearea unui spațiu exterior acoperit, amplasat sub clădire. Acest spațiu a fost conceput special pentru a răspunde nevoilor copiilor, oferindu-le un loc de joacă și interacțiune socială, protejat de intemperii. Designul său modern și adaptabil a transformat construcția într-un simbol al colaborării comunității, întărind legătura dintre arhitectură și utilizatorii săi.

Extinderea a devenit mai mult decât o simplă soluție locativă; procesul participativ de construcție a consolidat legăturile sociale dintre elevi, părinți și profesori. Copiii au fost implicați activ în realizarea proiectului, această experiență practică contribuind la dezvoltarea lor personală și socială. Pentru familiile cu venituri modeste, participarea la acest proiect a reprezentat nu doar un angajament comunitar, ci și o modalitate de a investi în viitorul educațional al copiilor lor.

Din punct de vedere arhitectural, clădirea extinsă reflectă o abordare contextuală și sustenabilă, fiind perfect adaptată specificului sitului și cerințelor utilizatorilor. Alegerea materialelor reciclabile și procesul de construcție participativă au demonstrat că arhitectura poate funcționa ca un instrument al regenerării sociale, oferind soluții eficiente chiar și în condiții de resurse limitate.

Acest proiect de extindere a școlii reprezintă un exemplu remarcabil de inovație în arhitectura participativă și sustenabilă. Aflat la intersecția dintre necesitate și creativitate, proiectul demonstrează că limitele financiare sau legale nu sunt obstacole insurmontabile atunci când există o viziune clară și o colaborare autentică între arhitecți și comunitate. Noua clădire nu doar că răspunde funcțional nevoilor educaționale, ci și consolidează identitatea comunității și legăturile sociale, ilustrând puterea arhitecturii de a transforma vieți și de a construi punți între oameni.

Figura 26 – *Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas;* imagine exterioară din timpul șantierului.
(https://www.theshowroom.org/library/recetas-urbanas-tretzevents)

Figura 27 – *Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas*; imagine din interior cu momentul asamblării tâmplăriei.
(https://www.theshowroom.org/library/recetas-urbanas-tretzevents)

Cele două tipuri de arhitectură socială, cea de durată și cea temporară, împreună cu exemplele analizate în acest capitol demonstrează în mod clar importanța fundamentală a componentei spațiale în strategiile de intervenție destinate combaterii sărăciei extreme. Mediul construit, în cazul persoanelor care trăiesc în astfel de condiții, nu este doar un decor pasiv, ci un element activ care influențează profund starea lor emoțională, socială și economică. Departe de a fi doar locuințe funcționale sau „sculpturi plăcute de locuit," intervențiile arhitecturale și urbanistice trebuie să genereze spații care să redefinească caracterul comunităților afectate, eliminând stigmatul și marginalizarea asociate sărăciei extreme.

Un mediu construit adecvat are puterea de a transforma nu doar aspectul fizic al unei zone, ci și dinamica socială și economică a acesteia. El poate contribui la crearea unui sentiment de demnitate, la consolidarea legăturilor comunitare și la oferirea unor oportunități reale pentru dezvoltare. În acest context, spațiul devine un instrument esențial al schimbării, unul care nu doar îmbunătățește condițiile de trai, dar și susține regenerarea socială și integrarea comunităților marginalizate în structurile mai largi ale societății.

Aceste concluzii evidențiază nevoia unei perspective integrate asupra strategiilor de intervenție, în care arhitectura și urbanismul să fie parte esențială a soluției. Ele nu doar remediază simptomele sărăciei extreme, ci creează condițiile necesare pentru o schimbare sustenabilă și pe termen lung.

În continuare, următoarea secțiune a lucrării va aborda mai în detaliu perspectivele strategice de intervenție, analizând două abordări majore: cea bazată pe drepturile omului și cea bazată pe servicii. Aceste cadre teoretice și aplicative vor fi explorate prin prisma contribuției lor la crearea unui mediu integrator, capabil să sprijine tranziția de la supraviețuire la dezvoltare sustenabilă. În acest context, arhitectura și urbanismul vor fi privite nu doar ca suporturi pentru aceste strategii, ci ca instrumente esențiale pentru implementarea lor eficientă.

1.3. Perspective strategice de intervenție

Această secțiune a capitolului teoretic va expune sisteme de enumerare sau de clasificare a unor pași sau etape pentru explicarea abordărilor strategice. Pentru aceasta, însă, trebuie menționată prima

abordare sistematică a dezvoltării politicilor[59] ca o serie de pași într-un proces de luare a deciziilor, care a aparținut politologului american Harold Laswell[60] și care, în cele mai recente lucrări, s-a cristalizat sub forma unui model în cinci etape al procesului dezvoltării politicilor:

- Stabilirea agendei, sub forma primei etape a procesului în care problematica inițială este identificată de actorii politici și o multitudine de soluții sunt propuse;
- Formularea politicilor, etapă care se referă la dezvoltarea unor anumite politici propuse ca opțiuni, după restrângerea gamei de alegeri posibile în urma excluderii celor nefezabile, prin eforturile pe care diferiți actori politici le fac pentru a fi favorizate soluțiile proprii;
- Luarea deciziilor sub forma unei a treia etape, în care este adoptat, de către factorii de decizie, un anumit curs particular al acțiunilor;
- Implementarea politicii reprezintă etapa operațională a celei anterioare, în care deciziile luate sunt puse în aplicare, prin folosirea unor combinații de instrumente menite să distribuie bunurile, serviciile, sarcinile (în funcție de domeniul dezvoltării politicii), într-o manieră compatibilă cu valorile părților afectate;
- Evaluarea politicilor reprezintă etapa finală, prin intermediul căreia sunt monitorizate de către actorii implicați rezultatele politicilor aplicate, conducând, adesea, la reconceptualizarea problemelor și a soluțiilor politicilor, în contextul experiențelor întâlnite cu politicile în cauză.

Acest model de elaborare a politicilor, în cinci etape interconectate, oferă cadrul general de înțelegere a proceselor planificării strategice și a elaborării unor planuri operaționale, sub forma unor politici.

Abordarea mediilor sărace se realizează, cel mai eficient, în urma unei strategii generale, formulate pentru scopul precis de a rezolva o nevoie sau un set de nevoi, grupate sub conceptul mai larg de combatere a sărăciei. Înainte de a discuta despre planificarea strategică a unei intervenții la modul general și apoi direcționat către problematica sărăciei, trebuie expusă

[59] Termenul politici preluat din engleza – *policy* - care se referă la „un set de idei sau un plan a ceea ce ar trebui să faci în anumite situații particulare cu acordul oficial al unui grup de persoane, a unei organizații de afaceri, a unui guvern sau a unui partid politic". Vom vedea în ultima parte a prezentei secțiuni că politicile reprezintă părți ale dezvoltării unei strategii.

[60] Eduardo ARAL et alii, 2013, p. 17-28.

abordarea principală a intervențiilor care pot fi realizate în mediile sărace, aceasta generând valori pe care strategiile de combatere a sărăciei ar trebui să le implementeze în structura lor, atât prin procesul de planificare strategică, cât și prin politicile operaționale. Astfel, secțiunea următoare a prezentului capitol analizează *Abordările Bazate pe Drepturile Omului*.

1.3.1. Abordări bazate pe drepturile omului

Abordările bazate pe drepturile omului (sau *Human Rights Based Approaches*, în limbajul de specialitate) sunt abordările prin care drepturile și demnitățile omului sunt plasate în centrul principiilor strategice de planificare și a politicilor operaționale. În contextul intervențiilor în zone sărace, aceste abordări constituie măsura prin care strategiile dezvoltate pentru combaterea sărăciei nu se concentrează doar pe aspectele financiare, ci și pe cauzele sociale structurale care au generat situația ce a condus la starea de sărăcie extremă.

Studiul privind abordarea bazată pe drepturile omului, realizat de Olivier De Schutter, membru al *Comitetului Națiunilor Unite privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale*, la solicitarea ENNHRI (European Network of National Human Rights Institutions) evidențiază zece principii[61] pe baza cărora orice abordare de această natură ar trebui să fie structurată:

1) Responsabilitate – în sensul de a elabora strategiile cu simț de răspundere, iar pentru asta trebuie stabiliți indicatori și repere pentru monitorizarea permanentă a progresului în vederea realizării strategiei în intervalul de timp stabilit. Este vorba, însă, despre indicatori ai drepturilor omului, diferiți de indicatorii macroeconomici și anume:
   - indicatori structurali, care se referă la monitorizarea participării persoanelor sărace în dezvoltarea strategiilor care îi vizează;
   - indicatori de proces, care se referă la monitorizarea de către stat a implementării măsurilor concrete ale strategiilor;
   - indicatori de rezultat, care se referă la măsurarea rezultatelor concrete și stabilirea eficienței strategiilor).
2) Egalitate și non-discriminare – în sensul de a elabora strategii care să vizeze nu doar inclusiv, ci și exclusiv problematica discriminării

[61] Oliver DE SCHUTTER, 2018, p. 10-29.

care are la bază tot fenomenul sărăciei, însă care poate fi privită și ca un fenomen social în sine ce generează propriile efecte negative.

3) Participare – în sensul de a asigura persoanelor care trăiesc în sărăcie dreptul de a participa activ, liber, informat și cu sens în formularea, implementarea, monitorizarea și evaluarea deciziilor și politicilor care îi vizează, aceasta având ca rezultat următoarele beneficii: identificarea celor mai buni indicatori structurali, de proces și de rezultat; asigurarea unei metodologii inclusive, care respectă termenele propuse printr-o coordonare a datelor analizate; identificarea zonelor în care sărăcia poate deveni sursă a discriminării; identificarea golurilor/lipsurilor existente în abordările naționale de combatere a sărăciei; înțelegerea fenomenului prin care persoanele care trăiesc în sărăcie se complac și nu își cer drepturile; crearea unei legături de încredere între persoanele care colectează date în vederea analizării și publicul căruia urmează să i se adreseze.
4) Desegregarea datelor (informațiilor) – în sensul de a identifica, în cadrul procesului de colectare a datelor, nu doar procente ale persoanelor sărace, ci și care sunt acele persoane care suferă de cele mai avansate forme de sărăcie extremă și în ce formă se manifestă aceasta în cazurile lor particulare. Așadar, colectarea de date ar trebui desegregată (împărțită) pe categorii de vârstă, sex, rasă, etnie, naționalitate, venit, stare de sănătate (aflarea motivului exact pentru care primesc ajutor social, fiindcă persoanele cu grad de handicap se supun și ajutorului social pe caz de boală), acest proces ajutând la identificarea și înțelegerea gradului de sărăcie (sărăcie trecătoare, cum ar fi starea de normalitate critică sau starea acută de nevoi, sau sărăcie permanentă).
5) Folosirea unei multitudini de metodologii – în sensul de a utiliza o gamă variată de metodologii pentru a colecta date despre persoanele sărace care nu figurează în statistici (imigranți care trăiesc în sărăcie și ale căror acte lipsesc de frica deportării, persoane care trăiesc pe străzi, familii cu copii care evită interacțiunile cu autoritățile de frica persecutării sau a instituționalizării copiilor de către acestea), însă aceste metodologii implică predominant un contact îndelungat cu acele comunități ascunse.

6) Combinarea datelor calitative cu cele cantitative – trebuie identificați indicatori ai sărăciei care măsoară mai profund fenomenul sărăciei, dintr-o perspectivă mai concretă și, totodată, mai umană, fiindcă doar statisticile bazate pe procente și numere pot fi insuficiente pentru realizarea unei analize exhaustive a fenomenului dintr-o anumită zonă.
7) Măsura însușirii drepturilor – în sensul de a încuraja persoanele sărace spre a-și înțelege și exercita drepturile constituționale, însă, pentru aceasta, este nevoie de abordarea cauzelor pentru care aceste persoane nu își solicită drepturile:
   - Lipsa informării asupra drepturilor pe care le au;
   - Existența unor proceduri complexe și greoaie;
   - Lipsa încrederii în autorități;
   - Rușinea de a-și expune situațiile neplăcute prin solicitarea drepturilor;
   - Frica de efecte adverse pe care solicitarea drepturilor ar putea sa le aducă;
   - Frica de trimitere în arest sau în centre instituționalizate a persoanelor care ar trebui să beneficieze de ajutor sau să ispășească o sentință judecătorească, dar în schimb sunt libere;
   - Inabilitatea de a respecta condiționările pe care drepturile de care ar beneficia le-ar impune.

   Încurajarea persoanelor sărace de a-și însuși drepturile se poate face prin utilizarea indicatorilor specific structurali, de proces și de rezultat, pentru a măsura ruptura dintre libertatea pe care o au, în situația dată, și constrângerile pe care le-ar aduce după sine însușirea anumitor drepturi constituționale.
8) Protecția datelor personale – în sensul de a asigura măsuri de protecție adecvate în momentul colectării datelor din mediile sărace, în special cele cu caracter personal, pentru a nu permite transmiterea și folosirea acestora în scopuri diferite față de cele pentru care au fost colectate, mai exact evitarea riscurilor de abuzuri. Măsurile Regulamentului General de Protecție a Datelor (GDPR) permite colectarea și utilizarea datelor cu caracter personal, inclusiv cele referitoare la etnie sau rasă, în scopurile efectuării de statistici sau de analize a datelor privind sărăcia, dar numai în urma oferirii unor garanții către persoanele ale căror date sunt colectate.

9) Auto-identificarea – se referă la ocrotirea drepturilor oricărei persoane de a nu se identifica etnic, rasial și național, dacă asta ar putea conduce la discriminări în comunitate sau de către societatea non-săracă, deși pentru măsurare corectă a fenomenelor precum sărăcia, este de dorit să se răspundă la aceste întrebări.
10) Transparența - prin explicarea, atât persoanelor de la care se colectează date personale, cât și publicului larg, motivele concrete și baza legală pentru care sunt solicitate aceste informații, precum și asigurarea că persoanele de la care se colectează date au înțeles aceste motive.

Se poate observa, în urma expunerii principiilor structurale ale unei abordări bazate pe drepturile omului, că aceste abordări încearcă să transforme principii ale drepturilor omului din instrumente socio-politice în politici eficiente menite să opereționalizeze strategiile de combatere a sărăciei. Aceste principii ale drepturilor omului oferă, de fapt, un ghid legat de ce anume ar trebui făcut pentru a putea oferi tuturor persoanelor libertate și demnitate, iar abordările bazate pe drepturile omului evidențiază maniera în care drepturile omului sunt respectate.

Principiile și cadrul conceptual al abordărilor bazate pe drepturile omului, discutate în această secțiune, subliniază necesitatea plasării demnității și libertății individuale în centrul strategiilor de combatere a sărăciei. Această abordare nu doar că identifică și analizează cauzele structurale care conduc la sărăcia extremă, dar încearcă să transforme aceste cauze în puncte de intervenție strategică, operaționalizând drepturile fundamentale ale omului pentru a genera politici eficiente și incluzive.

Studiul realizat de Olivier De Schutter și principiile pe care acesta le propune demonstrează complexitatea acestor intervenții, de la necesitatea participării active a comunităților marginalizate la colectarea și analiza desegregată a datelor, până la asigurarea protecției drepturilor și confidențialității persoanelor implicate. De asemenea, importanța combinării indicatorilor cantitativi cu cei calitativi evidențiază o perspectivă mai umană asupra sărăciei, care merge dincolo de simpla măsurare statistică a fenomenului.

Pe baza acestui cadru teoretic, putem concluziona că abordările bazate pe drepturile omului nu se limitează la a enunța valori și idealuri, ci oferă o metodologie practică pentru formularea și implementarea unor strategii sustenabile. Aceste principii contribuie la reconstrucția încrederii în

instituții, la combaterea discriminării și la crearea unui mediu care să sprijine emanciparea socială a persoanelor aflate în sărăcie extremă.

În continuare, următoarea secțiune va analiza abordările bazate pe servicii, explorând modul în care accesul direct la infrastructură și resurse, cum ar fi educația, sănătatea și locuințele, poate completa și consolida principiile drepturilor omului. Aceste perspective strategice oferă un instrumentar diferit, dar complementar, orientat spre furnizarea de soluții tangibile care răspund nevoilor imediate ale comunităților vulnerabile, pregătind astfel terenul pentru o transformare sistemică.

1.3.2. Abordări bazate pe servicii

Abordarea mediilor sărace prin prisma drepturilor omului reprezintă o metodologie fundamental orientată către dimensiunea socială, punând în centrul intervenției demnitatea, egalitatea și libertatea individuală. Această abordare adoptă o strategie de tip *bottom-up*, care pornește de la identificarea grupurilor țintă cele mai vulnerabile și se extinde ierarhic, de la cele mai defavorizate subgrupuri la cele cu un grad mai scăzut de vulnerabilitate. Prin focalizarea pe nevoile specifice ale celor mai marginalizați membri ai comunităților, această metodă urmărește să elimine inegalitățile sistemice și să creeze un cadru incluziv în care fiecare individ să-și poată exercita drepturile fundamentale.

În contrapondere, abordarea bazată pe servicii (sau *Service Based Approach*, în literatura de specialitate) adoptă o perspectivă mai largă și integrează valențe spațial-arhitecturale, orientându-se către crearea de infrastructuri care să răspundă nevoilor generale ale comunităților sărace. Aceasta operează predominant într-un sistem *top-down*, în care intervențiile strategice sunt proiectate la nivel macro, prin dezvoltarea de spații și clădiri funcționale ce adresează probleme sistemice. Ulterior, eficiența acestor intervenții este evaluată în raport cu subgrupurile care formează comunitatea, oferind astfel un cadru de ajustare și optimizare a soluțiilor inițiale.

Ambele abordări oferă perspective valoroase și complementare asupra combaterii sărăciei extreme. În timp ce abordarea bazată pe drepturile omului se concentrează pe *empowerment*-ul social și pe reconstrucția demnității umane, abordarea bazată pe servicii asigură soluții tangibile, integrate în mediul construit, care facilitează accesul la resurse esențiale. Această dualitate este fundamentală pentru dezvoltarea unei strategii coerente și sustenabile.

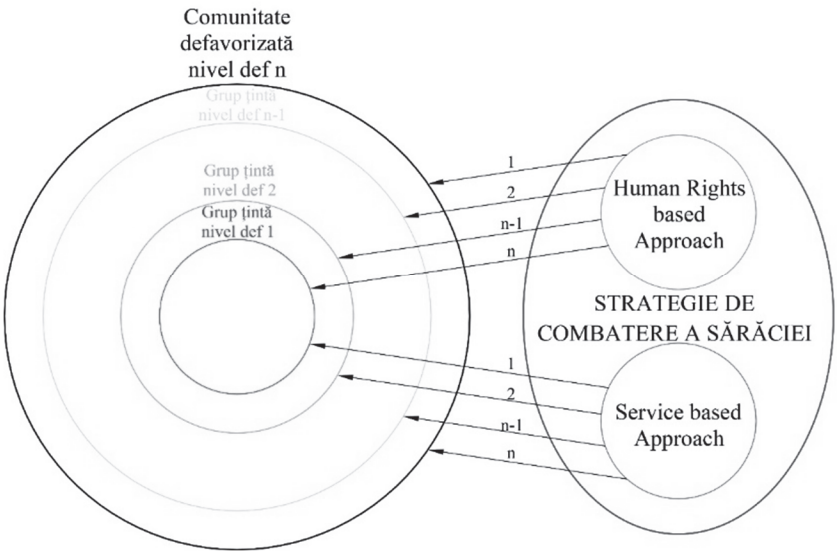

Figura 28 – *Modurile de intervenție ale celor două abordări strategice asupra comunităților/mediilor sărace/defavorizate* (n este reprezentat de numărul de subgrupuri ale grupului țintă). Imagine realizată de autor.

Planificarea strategică joacă un rol esențial în cadrul abordărilor bazate pe servicii, reprezentând fundamentul pe care se construiesc intervențiile eficiente și sustenabile. Într-un context în care sărăcia extremă nu se manifestă doar prin lipsuri materiale, ci și prin excludere socială, marginalizare și vulnerabilitate sistemică, abordările bazate pe servicii oferă o cale practică și structurată de a răspunde nevoilor comunităților afectate.

Acest tip de planificare presupune o analiză detaliată a contextului socio-spațial, identificarea nevoilor generale și specifice ale grupurilor țintă și proiectarea unor soluții care să integreze infrastructuri funcționale (locuințe, centre educaționale, unități medicale sau spații comunitare) într-un mod care să maximizeze impactul asupra comunităților vulnerabile. Printr-o astfel de abordare, planificarea strategică permite transformarea unor resurse limitate în soluții complexe, adresând nu doar simptomele sărăciei, ci și cauzele sale sistemice.

De asemenea, planificarea strategică facilitează coordonarea și integrarea resurselor umane, materiale și financiare, oferind un cadru pentru monitorizarea și evaluarea continuă a intervențiilor. Prin stabilirea unor

indicatori clari de succes și prin ajustarea constantă a strategiilor pe baza rezultatelor obținute, acest proces asigură o adaptabilitate necesară în fața provocărilor dinamice pe care le presupun intervențiile în mediile sărace.

În cadrul abordărilor bazate pe servicii, importanța planificării strategice rezidă și în capacitatea sa de a crea conexiuni între dimensiunea spațial-arhitecturală și cea socială. Prin proiectarea unor medii construite care să încurajeze incluziunea, participarea și coeziunea comunitară, planificarea strategică devine o unealtă pentru regenerarea socială și economică a comunităților marginalizate. Astfel, această metodologie nu doar răspunde nevoilor imediate, ci creează condiții favorabile pentru dezvoltarea pe termen lung a grupurilor vulnerabile.

În concluzie, planificarea strategică reprezintă esența abordărilor bazate pe servicii, transformând soluțiile punctuale în strategii integrate care pot susține o schimbare sistemică. În cadrul acestei secțiuni, se va evidenția modul în care planificarea strategică poate fi utilizată pentru a dezvolta intervenții eficiente, oferind un model ce poate fi replicat pentru combaterea sărăciei extreme prin soluții spațial-arhitecturale corelate cu nevoile complexe ale comunităților sărace.

1.3.2.1. Planificarea strategică

Pentru o înțelegere mai facilă a planificării strategice, trebuie făcută o serie de precizări despre strategie și management[62] strategic.

Din punct de vedere etimologic, cuvântul „strategie" sau „strategos" vine din limba greacă și este alcătuit din alte două cuvinte: „stratos" (= armată) și „ago" (= a conduce), această traducere fiind susținută și de definiția dată de *Dicționarul Explicativ Român*: „Parte componentă a artei militare, care se ocupă cu problemele pregătirii, planificării și ducerii războiului și operațiilor militare." Pornind de la această accepțiune a termenului, preluarea acestuia în domeniul economic a devenit lesnicioasă datorită asemănării dintre lupta agenților economici pentru putere și conflictele militare. „Odată cu orientarea spre piață a activității de producție economică, începând cu a doua jumătate a sec. al XX-lea, a început să prindă contur conceptul de strategie economică care,

[62] Pentru o simplificare a parcurgerii lucrării și, implicit, a prezentului capitol, voi folosi neologismul din limba engleză „management", împreună cu declinări ale acestuia, în locul termenilor din limba română care l-ar traduce diferit, de multe ori folosind întregi sintagme în loc de cuvinte, în funcție de contextul în care este abordat.
Management = gestiune, administrare, guvernare, conducere, organizare, iscusință.

ulterior, a dat naștere managementului strategic, ca o nouă știință economică”[63].

Una dintre definițiile managementului strategic, dintre cele mai apropiate de conținutul prezentei lucrări, se regăsește în cartea *Strategic Management: Concept and Cases* și afirmă că „managementul strategic este arta și știința de a formula, implementa și evalua decizii inter-funcționale care permit unei organizații să își atingă obiectivele stabilite”[64]. Astfel, un management strategic de succes depinde de elaborarea unei strategii potrivite.

Strategiile economice se pot clasifica în trei tipuri, în funcție de cel mai general criteriu și anume orizontul de timp[65]:

- strategii pe termen scurt, în care obiectivul este utilizarea cât mai eficientă a resurselor necesare, iar orizontul de timp nu depășește un an;
- strategii pe termen mediu, în care obiectivele sunt de scalare (extindere sau modernizare) a afacerii, dar fără a afecta produsul finit, iar orizontul de timp nu depășește 5 ani;
- strategii pe termen lung, în care scalarea în sensul de extindere sau modernizare poate avea efect inclusiv asupra produsului finit, iar orizontul de timp se întinde pe o perioadă de peste 5 ani, putând ajunge și la ordinul zecilor de ani în anumite cazuri specifice.

Conform teoriei lui Henry Mintzberg[66], unul dintre cei mai cunoscuți autori ai literaturii de specialitate în domeniul de strategii, acestea pot fi privite și înțelese prin intermediul teoriei celor cinci ”P”, astfel:

1) Privită ca un *Plan*, o strategie este realizată în mod conștient, adesea ca un curs de acțiuni al căror obiectiv urmărește realizarea unuia sau a mai multor obiective, în acest sens fiind „produsă” și monitorizată de „planificatori”, ca un document detaliat ce are rolul de a coordona modul în care organizația (sau fenomenul pe care strategia îl vizează) va funcționa într-o perioadă setată în timp. Limitarea acestei perspective vine din dinamismul pieței afacerilor (sau, în cazul prezentei lucrări, a fenomenului sărăciei), care

[63] Cornelia CRUCERESCU, 2021, p. 2.
[64] Fred DAVID, 2011, p. 7.
[65] Cornelia CRUCERESCU, 2021, p. 7-8.
[66] Henry MINTZBERG, 1992

necesită supradimensionarea componentei de monitorizare și astfel consumarea multor resurse.

2) Privită ca un *Truc* („Ploy" tradus din limba engleză), strategia reprezintă o „manevră menită să depășească un adversar sau un concurent". Din această perspectivă, asocierea cu un truc vine în contextul în care strategia se realizează pe termen scurt, în vederea atingerii unuia sau a mai multor obiective ce țin de învingerea sau depășirea unui rival în competiția de piață. Limitarea acestei perspective vine din focalizarea strategiei pe îndeplinirea obiectivului foarte apropiat ca timp, însă după depășirea momentului în care strategia va fi funcționat sau nu, aceasta devine irelevantă.
3) Privită ca un *Tipar* („Pattern" tradus din limba engleză), strategia se naște pe baza unor tipare organizaționale repetitive și de succes, care au avut loc pe o perioadă mai lungă de timp și au putut fi identificate ca model. Limitarea acestei perspective vine din imprevizibilitatea viitorului care poate face ca o strategie de succes din trecut să devină irelevantă în viitor.
4) Privită ca o *Poziție* („Position" tradus din limba engleză), strategia identifică cea mai bună poziție pe care o organizație ar trebui să o aibă pentru a se potrivi mediului organizațional în care operează, atât contextului intern, cât și celui extern, în vederea atingerii obiectivelor sau obiectivului. Limitarea acestei perspective vine din natura statică pe care o implică stabilirea unei poziții fixe, care poate face ca strategia să devină depășită de viteza de evoluție sau de mișcare a mediului organizațional (de regulă, a mediului extern).
5) Privită ca o *Perspectivă*, strategia are rolul de a modela valorile, cultura, viziunea (la nivel organizațional) organizației, influențând modelele comportamentale. Limitarea acestei perspective vine din ambiguizarea ideilor generale pe care aceasta le implică, dar și din posibilele necorelări dintre cultura organizației și direcția pieței organizațională.

Cei cinci "P" pot fi combinați în multe feluri, în funcție de obiectivul strategiei care se dorește a fi proiectată. Cu toate acestea, limitările fiecăruia pot face ca o strategie să fie ineficientă dacă aceasta nu este gândită în sensul unei predictibilități a dinamicii fenomenului asupra

căruia strategia va interveni, din acest punct de vedere fiind necesar ca orice strategie să aibă o componentă deschisă și receptivă schimbărilor rapide de mediu intern sau extern.

Figura 29 – *Teoria celor 5 „P" a lui Henry Mintzberg* (https://medium.com/@Gingerthu/the-emergence-of-strategy-henry-mintzberg-theory-in-strategic-practice-f9714902fc79)

Discuția despre planificarea strategică evidențiază nu doar importanța unei viziuni clare, dar și necesitatea adaptabilității strategiilor în fața dinamicii și complexității fenomenelor sociale, economice și spațiale. Conceptul de strategie, cu origini în domeniul militar, a evoluat semnificativ, devenind un instrument esențial în managementul economic, iar ulterior, în planificarea intervențiilor asupra sărăciei extreme. Analiza teoretică a strategiilor, incluzând cele cinci „P" propuse de Henry Mintzberg (Plan, Truc, Tipar, Poziție și Perspectivă) subliniază multitudinea de moduri în care o strategie poate fi concepută și implementată, fiecare având puncte forte, dar și limitări specifice.

În contextul intervențiilor asupra sărăciei extreme, planificarea strategică trebuie să fie nu doar un exercițiu tehnic, ci și unul multidimensional, care îmbină perspective spațial-arhitecturale cu cele

sociale, economice și politice. O strategie bine gândită nu poate rămâne rigidă sau limitată la un singur cadru de referință; aceasta trebuie să fie flexibilă și receptivă, capabilă să răspundă schimbărilor rapide din mediul intern sau extern, oferind soluții pe termen scurt, mediu și lung.

Pe măsură ce aprofundăm rolul planificării strategice în intervențiile asupra sărăciei extreme, devine imperativ să analizăm cele două tipologii fundamentale care structurează acest proces: planificarea strategică generală și cea spațială. Fiecare dintre aceste abordări contribuie, prin valențele sale specifice, la configurarea unor intervenții coerente și eficiente, oferind soluții complementare în funcție de contextul și obiectivele stabilite.

Planificarea generală, concentrată asupra aspectelor sociale, economice și politice, reprezintă baza conceptuală pentru definirea și implementarea unor politici orientate spre creșterea eficienței resurselor și îmbunătățirea condițiilor generale de viață. Prin contrast, planificarea spațială își asumă rolul de a integra soluțiile în mediul construit, fie prin amenajarea teritoriului, fie prin dezvoltarea urbană, oferind cadrul material și funcțional pentru aplicarea strategiilor generale.

Cele două tipuri de planificare strategică vor fi analizate detaliat în secțiunile următoare, evidențiind atât diferențele dintre acestea, cât și complementaritatea lor. Prin această abordare integrativă, vom explora modul în care planificarea strategică poate deveni un instrument multidimensional, capabil să răspundă provocărilor complexe ale sărăciei extreme și să ofere comunităților vulnerabile nu doar soluții imediate, ci și oportunități reale pentru dezvoltare sustenabilă.

1.3.2.2. Planificarea strategică generală

Planificarea strategică reprezintă fundamentul proceselor decizionale din cadrul organizațiilor mari, fiind un instrument indispensabil pentru funcționarea coerentă și eficientă a acestora. În cadrul corporațiilor, două dimensiuni principale ale managementului (cel strategic și cel operațional) colaborează pentru a asigura succesul organizației[67]. Managementul strategic, desfășurat la nivelurile superioare ale organigramei, are responsabilitatea de a defini direcțiile și obiectivele organizației, în timp ce managementul operațional se concentrează pe implementarea acestora.

[67] George Albert STEINER, 1979

Această complementaritate este esențială, însă experiența practică a demonstrat că succesul unei organizații depinde în mod direct de calitatea managementului strategic. O strategie solidă poate compensa deficiențele de implementare, dar o strategie inadecvată poate condamna organizația la eșec, indiferent de eficiența managementului operațional.

Planificarea strategică, în acest context, este procesul prin care se elaborează strategii integrate, ce unesc planurile strategice, programele operaționale și bugetele pe termen scurt. Această unificare asigură transformarea deciziilor strategice în acțiuni concrete, urmărind o viziune pe termen lung și adaptându-se contextelor dinamice.

Marvin Bower, fost director executiv al *McKinsey & Company*, a detaliat în mod sistematic procesele care susțin planificarea strategică la nivel corporatist[68]. Aceste 14 procese oferă un cadru complet pentru dezvoltarea strategiilor eficiente. Ele nu doar că stabilesc direcția organizațională, dar creează și structuri care permit monitorizarea, evaluarea și ajustarea constantă a acțiunilor.

Un aspect esențial al planificării strategice este analiza cauză-efect, care permite prognoza impactului deciziilor asupra viitorului organizației. Într-un mediu socio-economic dinamic, flexibilitatea strategiei este vitală, asigurând capacitatea de a răspunde rapid provocărilor sau oportunităților emergente. De asemenea, abordările formale și intuitive în procesul de planificare contribuie la o structură strategică echilibrată, care îmbină rigoarea analitică cu capacitatea de adaptare creativă.

Mai jos sunt descrise aceste procese, acestea funcționând ca un sistem integrat, fiecare având un impact asupra celorlalte:

1) *Setarea obiectivelor* - Acest proces constă în stabilirea direcțiilor majore ale companiei pe termen scurt, mediu și lung, reflectând viziunea strategică. Obiectivele trebuie să fie specifice, măsurabile, realizabile (=achievable, trad. lb. engleză), relevante și încadrate în timp (=timed, trad. Lb. engleză), adică S.M.A.R.T. Ele servesc ca punct de referință pentru toate celelalte activități organizaționale și se bazează pe o combinație a celor cinci „P” propuse de Mintzberg;
2) *Planificarea strategiei* - Acest proces implică dezvoltarea unui cadru conceptual care să transforme obiectivele în direcții acționabile. Strategia rezultată include identificarea resurselor

[68] Elisabeth Haas EDERSHEIN et alii, 2004.

necesare, prioritizarea acțiunilor și estimarea impactului. Este o etapă critică, deoarece determină eficiența implementării ulterioare;

3) *Stabilirea sub-obiectivelor* - Sub-obiectivele sunt componente detaliate ale obiectivelor generale, orientate pe termen mai scurt. Acestea facilitează monitorizarea progresului și permit identificarea timpurie a eventualelor deviații. De regulă, acest proces implică aplicarea unei perspective de tip *Truc* (Ploy), pentru a depăși obstacolele imediate;
4) *Dezvoltarea unei filozofii a companiei* - Stabilirea unei filozofii organizaționale presupune definirea valorilor, principiilor și culturii companiei, care să ghideze toate deciziile și acțiunile. Acest proces este deosebit de important în contextul schimbărilor rapide, care pot necesita revizuirea filozofiei inițiale pentru a asigura relevanța și competitivitatea.
5) *Stabilirea politicilor* - Politicile reprezintă cadrul de referință pentru implementarea strategiei și pentru coordonarea activităților operaționale. Ele traduc filozofia companiei în reguli și proceduri clare, asigurând uniformitatea acțiunilor și alinierea tuturor departamentelor la obiectivele generale.
6) *Planificarea structurii organizatorice* - Acest proces constă în proiectarea unei structuri organizaționale eficiente, care să faciliteze comunicarea, coordonarea și utilizarea resurselor. Este esențial să se asigure că structura sprijină strategia curentă, valorile și obiectivele organizației.
7) *Asigurarea de personal* - Recrutarea și dezvoltarea personalului reprezintă o componentă cheie a planificării strategice. Este important ca fiecare poziție din organigramă să fie ocupată de persoane care au competențele și atitudinile necesare pentru a contribui la realizarea obiectivelor strategice;
8) *Stabilirea de proceduri* - Procedurile stabilesc modul de desfășurare a activităților recurente pentru a spori eficiența și a reduce incertitudinea. Acest proces este important pentru standardizarea activităților și pentru minimizarea riscurilor asociate variabilității operaționale.
9) *Furnizarea de facilități* - Asigurarea infrastructurii și a echipamentelor necesare pentru desfășurarea activităților companiei este esențială pentru implementarea strategiei. Acest

proces implică identificarea și alocarea resurselor fizice și tehnologice necesare;

10) *Furnizarea de capital* - Accesul la capital este o condiție de bază pentru susținerea strategiei. Acest proces implică mobilizarea resurselor financiare necesare pentru implementarea obiectivelor și menținerea stabilității economice a organizației;
11) *Setarea standardelor* - Stabilirea indicatorilor de performanță permite măsurarea progresului și evaluarea eficienței strategiei. Standardele trebuie să fie bine definite și să reflecte obiectivele generale și sub-obiectivele companiei;
12) *Stabilirea programelor manageriale și a planurilor operaționale* - Acest proces vizează dezvoltarea programelor și planurilor care să faciliteze utilizarea eficientă a resurselor și să susțină atingerea obiectivelor strategice. Planurile operaționale conectează activitățile de zi cu zi cu direcțiile strategice ale companiei;
13) *Furnizarea de informații de control* - Monitorizarea performanțelor prin furnizarea de date și rapoarte periodice permite angajaților să își ajusteze activitățile și să îmbunătățească eficiența. Acest proces sprijină și leadership-ul organizațional prin oferirea unui feedback constant asupra progresului;
14) *Activarea persoanelor* - Procesul de motivare a angajaților este vital pentru succesul implementării strategiei. Proiectele și inițiativele menite să crească implicarea și satisfacția angajaților contribuie la crearea unei culturi organizaționale pozitive și la creșterea productivității.

Toate aceste procese și principii subliniază complexitatea și relevanța planificării strategice în context corporatist, dar oferă și un model transferabil în alte domenii de intervenție. În cadrul abordărilor dedicate combaterii sărăciei extreme, conceptul de planificare strategică se extinde dincolo de sfera corporatistă, integrând dimensiuni sociale, economice și, în mod special, spațial-arhitecturale.

În continuare, discuția se va orienta către planificarea strategică spațială, explorând modul în care strategiile de amenajare a teritoriului și de dezvoltare urbană pot contribui la regenerarea comunităților și la crearea unor soluții sustenabile. Această analiză va evidenția complementaritatea dintre perspectivele corporatiste și cele spațiale, subliniind modul în care

planificarea strategică poate deveni un instrument multidimensional, capabil să abordeze probleme complexe și să genereze schimbări semnificative.

1.3.2.3. Planificarea strategică spațială

Planificarea strategică spațială reprezintă un instrument fundamental în abordarea problemelor complexe ale societății contemporane, inclusiv combaterea sărăciei extreme. Prin integrarea principiilor de amenajare a teritoriului și de dezvoltare urbană, această formă de planificare urmărește să creeze soluții durabile care să sprijine regenerarea comunităților vulnerabile și să îmbunătățească condițiile de viață ale acestora.

Pornind de la modelul propus de arh. Liviu Ianăși în lucrarea sa, *Planificarea Strategică Urbană – un model*[69], analiza structurilor ipotetice ale unei planificări strategice spațiale permite identificarea etapelor esențiale care stau la baza unei intervenții arhitectural-urbanistice eficiente. În contextul unei strategii dedicate combaterii sărăciei extreme, procesul de planificare strategică spațială devine nu doar un exercițiu tehnic, ci și unul cu o puternică dimensiune socială, economică și culturală.

Orice proces de planificare strategică se desfășoară pe baza a trei etape generale, fiecare având un rol esențial în dezvoltarea și implementarea strategiei:

- *Etapa de elaborare a strategiei*, care definește modul în care problematica sărăciei extreme este înțeleasă și abordată, constituind fundamentul pentru formularea obiectivelor și direcțiilor principale de acțiune.
- *Etapa de implementare a strategiei*, ce se concentrează pe operaționalizarea planurilor strategice, prin punerea în aplicare a măsurilor proiectate pentru atingerea obiectivelor propuse.
- *Etapa de evaluare și control*, care asigură monitorizarea impactului strategiilor implementate și identificarea eventualelor ajustări necesare pentru optimizarea rezultatelor, utilizând instrumente precum sistemele informaționale de management[70].

[69] Liviu IANĂȘI, 2014.

[70] „Sistemul informațional de management (SIM) reprezintă o colecție interactivă de sisteme informaționale care asigură informația pentru cerințele operaționale și manageriale. În conceptul de sistem, SIM poate fi definit ca un set comprehensiv și coordonat de subsisteme informaționale care sunt rațional integrate și care transformă datele în informații, în diferite moduri, în funcție de cerințele sistemului decizional. SIM

Acest cadru metodologic oferă o structură clară și logică pentru gestionarea complexității intervențiilor spațiale, permițând atât o adaptare continuă la dinamica fenomenelor socio-economice, cât și o maximizare a eficienței resurselor disponibile.

În continuare, analiza va detalia fazele procesului de planificare strategică spațială, subliniind rolul fiecărei faze în cadrul etapelor generale și evidențiind contribuția lor la crearea unui model sustenabil de intervenție arhitectural-urbanistică dedicată combaterii sărăciei extreme.

1) *Analiza diagnostic*[71] - constituie primul pas fundamental al procesului de elaborare a strategiei, având ca scop identificarea simptomelor care afectează un oraș, considerat un organism socio-economic, și determinarea cauzelor profunde care generează aceste simptome. Aceasta reprezintă baza pe care se fundamentează toate etapele ulterioare ale planificării strategice, fiind crucială pentru formularea unor soluții eficiente și sustenabile.

   Din perspectiva timpului și resurselor alocate, analiza diagnostică poate fi clasificată în două tipuri principale:

- Analiza funcțională: abordare detaliată și comprehensivă, care investighează profund problematica tratată, oferind o înțelegere amplă și complexă a cauzelor și efectelor;
- Analiza rapidă: metodă superficială și direcționată, utilizată pentru a obține rezultate rapide în contexte în care timpul sau resursele sunt limitate.

   Procesul de analiză începe cu formarea echipei responsabile de diagnosticare. Aceasta poate fi:

- Internă, compusă din rezidenți sau specialiști locali familiarizați cu problematica specifică, oferind o perspectivă contextualizată;
- Externă, formată din echipe de consultanță care abordează problema cu obiectivitate și detașare emoțională, având avantajul unui punct de vedere extern și totodată mai proaspăt.

---

se proiectează pentru o perioadă mai mare de timp, are o structură flexibilă de adaptare continuă la creșterea informației și la noile schimbări din mediul intern și extern.” - https://administrare.info/management/1779-managementul-sistemului-informa%C5%A3ional, mai 2019

[71] Termen împrumutat din domeniul medicinei.

În cazul zonelor sărace, datorită complexității și sensibilității sociale, se recomandă o echipă mixtă care să includă:

- Specialiști locali: Sociologi, arhitecți, juriști sau alți profesioniști care au avut experiențe directe cu zona prin activități de voluntariat sau programe de sprijin;
- Experți externi: Profesioniști care pot oferi o perspectivă detașată și pot reduce riscul de subiectivitate.

După constituirea echipei, următorul pas esențial este definirea metodologiei utilizate pentru colectarea și interpretarea datelor. Aceasta include, dar nu se limitează la stabilirea criteriilor și a instrumentelor de culegere a datelor (anchete sociale, interviuri, observații directe și studii empirice sunt cele mai frecvent utilizate metode în contextul zonelor sărace), identificarea și ierarhizarea problemelor (este important să se determine prioritățile, pentru a concentra eforturile asupra aspectelor critice care necesită intervenție imediată).

Analiza diagnostică joacă un rol esențial în procesul de planificare strategică, oferind o bază solidă pentru formularea unor strategii bine fundamentate. Prin abordarea sa structurată și multidisciplinară, această etapă asigură o înțelegere aprofundată a contextului și a factorilor care influențează dinamica socio-economică a zonelor studiate.

2) *Analiza SWOT*[72] - constituie penultimul pas al procesului de analiză diagnostică, având rolul de a identifica și evalua punctele forte, punctele slabe, oportunitățile și amenințările asociate problematicii analizate. Această etapă este esențială pentru a fundamenta deciziile strategice și pentru a asigura o înțelegere completă a mediului intern și extern.

Primul pas al analizei SWOT se concentrează pe investigarea și definirea mediului extern, având ca scop identificarea oportunităților și amenințărilor pe care acesta le poate presupune. În contextul planificării unei strategii de combatere a sărăciei, analiza mediului extern implică:

[72] SWOT – Strenghts (puncte tari), Weaknesses (puncte slabe), Opportunities (oportunități), Threats (amenințări).

- Cunoașterea fenomenului social: Evaluarea dintr-o perspectivă macro, integrând dimensiuni politico-economice la nivel național, pentru a înțelege riscurile potențiale asociate instabilității politice sau economice. Aceste riscuri pot influența negativ procesul de planificare strategică;
- Analiza politicilor externe: Examinarea strategiilor și politicilor sociale de incluziune promovate pe plan internațional, mai ales de către statele ale căror obiective strategice se aliniază cu cele ale României. Acestea pot reprezenta surse valoroase de oportunități pentru planificarea și implementarea strategiei propuse;
- Identificarea resurselor potențiale: Investigarea resurselor externe disponibile care pot fi utilizate în sprijinul strategiei, fie că este vorba de resurse financiare, expertiză tehnică sau parteneriate internaționale.

Al doilea pas al analizei SWOT vizează investigarea mediului intern, pentru a identifica factorii interni care pot influența succesul sau eșecul strategiei:

- Punctele tari: Elementele interne care pot facilita implementarea strategiei, incluzând competențele distinctive. Acestea sunt caracteristici valoroase și rare, care diferențiază zona studiată de alte medii urbane sărace;
- Punctele slabe: Factorii interni care ar putea împiedica atingerea obiectivelor propuse, cum ar fi infrastructura deficitară sau resursele limitate.

În analiza mediului intern, o atenție deosebită trebuie acordată resurselor umane (acestea sunt esențiale pentru implementarea strategiei, incluzând atât expertiza specialiștilor, cât și implicarea comunității locale) și resurselor financiare (acestea reprezintă un element critic, fără de care intervențiile planificate și strategia în ansamblul său nu pot fi realizate. Identificarea surselor de finanțare și a modului optim de utilizare a acestora este indispensabilă în contextul combaterii sărăciei).

Prin abordarea integrată a mediului extern și intern, analiza SWOT permite crearea unei imagini clare și coerente asupra contextului strategic, oferind fundamentul necesar pentru formularea unor

soluții eficiente și sustenabile. Aceasta contribuie la identificarea oportunităților de acțiune și la evitarea obstacolelor, optimizând astfel șansele de succes ale strategiei.

3) *Formularea diagnosticului* - reprezintă ultima etapă a analizei diagnostice, având ca obiectiv central descrierea situației actuale într-un mod clar, detaliat și structurat. Această descriere integrează relațiile dintre mediul intern și mediul extern, identificând problemele care necesită rezolvare, organizate într-o manieră ierarhică, astfel încât prioritățile să fie stabilite cu precizie.
Diagnosticul se bazează pe o analiză detaliată a cauzelor fundamentale care au generat situația identificată, abordând:

- Deficiențele paradigmei sociale și politice: identificarea slăbiciunilor structurale și sistemice ale cadrului social și politic național, care contribuie la perpetuarea problemelor analizate;
- Influențele externe: analizarea factorilor din mediul extern care pot amplifica dificultățile existente sau, dimpotrivă, oferi oportunități de intervenție strategică.

Pe lângă analiza situației curente, diagnosticul include și proiecția unui scenariu de evoluție, care descrie traiectoria probabilă a problemelor existente în lipsa unor măsuri concrete de intervenție. Această componentă este esențială pentru a sublinia urgența și necesitatea unei strategii bine articulate.
Formularea diagnosticului trebuie să fie un proces participativ, implicând toate părțile relevante, inclusiv experți, comunități locale și actori politici sau economici. Participarea activă se bucură de beneficii precum cunoașterea și asumarea (crește gradul de înțelegere și acceptare a situației existente de către toți cei implicați, în special de către comunitățile afectate), acceptarea și legitimitatea (asigură sprijinul și încrederea necesare pentru implementarea ulterioară a strategiei), transparența și comunicarea (facilitează comunicarea clară a problemelor identificate, sprijinind construirea unui consens în jurul soluțiilor propuse).
Un diagnostic bine fundamentat nu doar că identifică problemele și cauzele lor, ci și pregătește terenul pentru definirea unor strategii adecvate și sustenabile. În acest sens, formularea diagnosticului

reprezintă un punct crucial în procesul de planificare strategică, oferind direcția necesară pentru etapele următoare.

4) *Formularea viziunii și a misiunii* - viziunea, obiectivul strategic fundamental, reprezintă scopul central al strategiei, reflectând situația ideală care se dorește a fi atinsă în urma implementării cu succes a acesteia. Aceasta trebuie să fie strâns corelată cu rezultatele analizei diagnostice, astfel încât să se asigure o raportare realistă la resursele disponibile și potențiale, precum și la perioada de timp necesară pentru realizarea obiectivelor propuse. În cazul unei viziuni formulate pentru combaterea sărăciei prin intervenții spațial-arhitecturale și non-spațiale, viziunea ar trebui să abordeze următoarele aspecte esențiale:

- Calitatea vieții: îmbunătățirea semnificativă a condițiilor de trai pentru comunitățile vizate;
- Competitivitatea economică: stimularea dezvoltării economice locale în vederea creșterii oportunităților de angajare și a veniturilor populației;
- Accesibilitatea: facilitarea accesului la resurse și servicii esențiale, precum educația, sănătatea sau transportul;
- De-ghetoizarea: reducerea segregării sociale și a stigmatizării asociate comunităților sărace;
- Sustenabilitatea: promovarea intervențiilor care protejează mediul înconjurător și asigură un impact pe termen lung;
- Condițiile de locuire: îmbunătățirea spațiilor de locuit prin modernizare, construcție de locuințe sociale sau reabilitarea infrastructurii existente;
- Coeziunea socială: consolidarea relațiilor comunitare și integrarea armonioasă a grupurilor marginalizate în țesutul social.

Misiunea, puntea dintre diagnostic și viziune, reprezintă elementul de legătură dintre analiza diagnostic și viziune, articulând acțiunile concrete ce trebuie întreprinse pentru atingerea obiectivului strategic. Aceasta necesită o reevaluare continuă a resurselor disponibile, precum și o raportare realistă la timpul necesar pentru implementare. În anumite situații, această etapă poate conduce la o revizuire a viziunii, asigurând astfel un echilibru între aspirațiile strategiei și posibilitățile practice.

Misiunea poate fi considerată o expresie a filozofiei fundamentale a organizațiilor implicate (fie ele corporații, instituții publice sau ONG-uri), incluzând următoarele elemente definitorii:

- Valori și aspirații: setul de principii care ghidează activitatea organizației;
- Credințe fundamentale: convingerile care stau la baza deciziilor strategice;
- Priorități: identificarea domeniilor de acțiune esențiale;
- Autodefinire: modul în care organizația își construiește identitatea;
- Imagine publică: percepția pe care organizația dorește să o proiecteze în societate.

În contextul planificării strategice pentru combaterea sărăciei, misiunea este întemeiată pe respectarea drepturilor omului, integrând obiective fundamentale care reflectă valorile incluzive și democratice. Aceasta nu doar că direcționează acțiunile specifice, ci și asigură coerența și sustenabilitatea întregului proces strategic.

5) *Structurarea sistemului de obiective strategice* - obiectivele strategice reprezintă principalele elementele care stau la baza formulării viziunii. Etapa formulării unui sistem de obiective strategice este cea mai complicată în cadrul întregului proces, deoarece, pentru strategiile de combatere a sărăciei folosind și instrumente spațiale, cerințele multiple pe care fiecare obiectiv ar trebui să le îndeplinească intră și în apanajul decidenților politici, dar și în cel al ONG-urilor implicate care, din cauza tendințelor de supra-empatizare prin intermediul cărora încep să recepteze informațiile prin filtrele victimelor pe care le ajută, devin în majoritatea cazurilor prea subiective.
Cu cât legăturile între obiective sunt mai puternice, cu atât structura sistemului de obiective este mai rigidă, generând astfel o utilizare mai eficientă a resurselor. În cazul unei strategii de combatere a sărăciei prin intermediul unor abordări spațiale (arhitectural-urbanistice), structura sistemului ar trebui să fie mai flexibilă, pentru o adaptabilitate mai bună la posibilele modificări pe care mediul extern le-ar putea aduce (ex. Decizia politică a de utiliza o anumită zonă urbană pentru un alt tip de dezvoltare față

de cea stabilită prin viziunea strategiei poate afecta profund strategia dacă aceasta nu are un grad de flexibilitate mai ridicat).

Privite individual, ar fi de preferat ca obiectivele strategice să fie formulate având următoarele calități:

- Specificitate – măsurile concrete pentru a atinge obiectivele propuse în viziune, pornind de la diagnostic și raportându-se la particularitățile comunităților vizate de strategie, dar și la particularitățile zonelor urbane în care acestea se găsesc;
- Evaluabilitate – posibilitatea de a evalua calitativ și cantitativ un obiectiv, precum și procesul de atingere a acestuia, permite identificarea nivelului la care strategia se află în raport cu acel obiectiv;
- Realism – obiectivele trebuie să poată fi atinse în timpul și cu resursele propuse, deziderat mai greu de realizat atunci când formularea viziunii are un grad de subiectivitate mai ridicat (care poate fi cauzat de caracterul participativ al acesteia);
- Exprimare coerentă în scris – calitate esențială pentru comunicarea strategiei;
- Amplasare în timp – pentru o clarificare a gradului de realism al obiectivelor, precum și o mai bună înțelegere a structurii sistemului de obiective strategice;

Complementar, sistemul de obiective strategice ar trebui să conțină următoarele calități:

- Comprehensivitate - capacitatea de a cuprinde întreg spectrul formulat de viziune, împreună cu acoperirea întregii game de domenii de acțiune menționată în misiune;
- Consecvență – neexistența unor relații contradictorii între obiectivele strategice care compun sistemul;
- Echilibru – însușirea globală care ar trebui să ilustreze nivelul de raportare a sistemului de obiective strategice la ansamblul format din misiune și viziune;
- Ierarhie – identificarea obiectivelor mai importante pentru îndeplinirea viziunii, caracteristică ce determină și alocarea preferențială de resurse;
- Flexibilitate – capacitate de adaptare a fiecărui obiectiv în parte, cât și de modificare a relațiilor dintre obiectivele sistemului, în

acord cu dinamica mediului extern și intern, această caracteristică putând implica reevaluări periodice ale strategiei.

Condiția caracteristică concomitent sistemului de obiective și obiectivelor individuale este acceptarea care, în contextul strategiilor de combatere a sărăciei prin intervenții spațial-arhitecturale, este fundamentală din perspectivă politică, a populației (care poate fi afectată de strategie) și a celorlalți actori implicați direct sau indirect (afectați) de strategie (investitori, instituții, ONG-uri, agenți economici, comerciali etc.). Acceptarea se obține sau se construiește de-a lungul procesului de planificare strategică, prin planificare participativă.

„Prin iterații succesive, obținerea unei concordanțe între *resurse* și *timp* pe de o parte și *viziune*, *misiune* și *sistemul de obiective strategice* pe de altă parte, dar și a unei raportări corecte la situația descrisă de *diagnostic*, conduce la o bază realistă și consistentă pentru *construirea strategiei*."[73]

6) *Alegerea opțiunilor strategice* - reprezintă o etapă fundamentală în procesul de planificare strategică, constituind un punct de intersecție între diferitele perspective asupra strategiei și o oportunitate de integrare a acestora într-un sistem coerent. Din această perspectivă, opțiunile strategice pot fi privite ca un mijloc de a evidenția legătura dintre diversele moduri de definire a strategiei: ca plan (un curs de acțiuni bine stabilit), ca poziționare (identificarea celei mai bune locații sau a contextului favorabil), ca definire prospectivă (anticiparea evoluțiilor viitoare) și ca un curs al acțiunilor (o succesiune logică și direcționată a pașilor de implementare).

Procesul de selecție a opțiunilor strategice este rezultatul unei interacțiuni complexe între două componente principale:

- Fundamentarea tehnică (profesională): aceasta implică un demers analitic detaliat și structurat, care se concentrează pe evaluarea obiectivă a datelor, resurselor și a condițiilor de implementare. Profesioniștii implicați în acest demers (urbaniști, economiști,

[73] Liviu IANĂȘI, 2014, p. 37-41.

sociologi, arhitecți etc.) dezvoltă soluții bazate pe cunoștințele lor de specialitate și pe o înțelegere profundă a contextului specific;

- Asumarea publică și politică: acest proces este centrat pe selecția opțiunilor strategice prin intermediul unui discurs public și politic. Această etapă implică validarea propunerilor tehnice, negocierea intereselor multiple ale actorilor implicați și obținerea sprijinului public necesar pentru implementarea strategiei.

Diferențierea clară între aceste două componente, tehnică și publică, permite o mai bună coordonare între analiza riguroasă și consensul social sau politic necesar pentru implementare. Tratarea alegerii opțiunilor strategice ca o etapă distinctă în cadrul procesului de planificare strategică oferă oportunitatea de a reevalua și restabili sistemul de obiective strategice. Acest proces de ajustare se bazează pe relația dintre viziunea adoptată și dinamica factorilor interni și externi, în special cei politico-economici. Prin această abordare, opțiunile strategice devin nu doar un mijloc de implementare a strategiei, ci și un mecanism de adaptare și optimizare continuă a acesteia, în funcție de schimbările contextuale.

Alegerea opțiunilor strategice este esențială pentru realizarea unei strategii adaptabile și eficiente. Prin integrarea fundamentării tehnice și a asumării publice, acest proces contribuie la consolidarea relației dintre obiectivele strategice, viziunea generală și condițiile concrete de implementare. De asemenea, tratată ca o etapă independentă, alegerea opțiunilor strategice permite o flexibilitate necesară pentru a face față provocărilor mediului intern și extern, asigurând relevanța și sustenabilitatea pe termen lung a strategiei.

7) *Construirea strategiei* - mergând pe principiul metodei celor „6 C”[74] , strategia trebuie să poată răspunde celor șase întrebări cheie:

- CE vreau să obțin? (setarea obiectivului)

[74] Cei „6 C” (în engleză, *The 6 W*s: What do I want to achieve? What do I do for it? With what resources? When do I do that? Who will do that? What means do I use to control the process?) au fost enunțați prima oară de Aristotel în lucrarea *Etica Nicomahică* scrisă în 350 î. Hr.

- CE fac pentru atingerea obiectivului? (acțiunile pe care le întreprind în scopul îndeplinirii obiectivului)
- CU CE resurse voi desfășura acțiunile? (evaluarea resurselor disponibile pornind de la cele umane, de început, și finalizând cu cele monetare sau de timp)
- CÂND urmează să se desfășoare acțiunile? (care este graficul de timp, chiar și unul estimat grosier, al elaborării și implementării strategiei)
- CINE va acționa? (stabilirea tuturor actorilor implicați în proces)
- CUM voi urmări și controla procesul? (definirea sistemului de monitorizare)

Strategia se construiește având ca bază două sisteme interconectate: sistemul de obiective strategice și sistemul de direcții de acțiune. Direcția de acțiune reprezintă un set de acțiuni grupate în scopul eficienței, după unul sau mai multe dintre criteriile următoare:

- acțiuni care converg împreună spre atingerea aceluiași scop;
- acțiuni secvențiale care se condiționează reciproc;
- acțiuni care folosesc același tip de resurse;
- acțiuni cu același tip de expertiză profesională.

Trebuie să se creeze o sinergie prin identificarea unor direcții de acțiune care să conducă la atingerea mai multor obiective strategice simultan.

Nucleul strategiei este reprezentat de structura de legătură dintre direcțiile de acțiune și obiectivele strategice, prin intermediul definirii relațiilor dintre acestea. Analiza acestei structuri de legătură identifică vulnerabilitățile strategiei încât atât direcțiile de acțiune, cât și obiectivele strategice, să poată și reformulate.

8) *Alegerea tipurilor de planuri operaționale* utilizate în aplicarea strategiei și definirea acesteia.

Planurile operaționale sunt planuri care asigură punerea în practică a strategiei, formularea acestora intrând în apanajul planificării operaționale, însă alegerea și asamblarea acestora reprezentând, totuși, o etapă a planificării strategice. Acestea sunt de mai multe tipuri, diferențiindu-se unele față de celelalte după diferite criterii. Cel mai important criteriu se referă la numărul de folosiri a

planurilor operaționale și, în funcție de acesta, planurile operaționale se împart în două categorii:

a) Planuri operaționale reutilizabile

- politici – planuri operaționale cu durată de timp medie sau mare, având un grad mic de detaliere ce le permite reutilizarea, acestea desfășurându-se pe etape. Politicile sunt folosite, în cadrul organizațiilor, pentru rezolvarea problemelor recurente care apar; în cadrul administrației publice și a dezvoltării teritoriale, discuția merge în zona politicilor publice[75] care reprezintă planuri folosite pentru planificarea în domeniul public, acestea fiind formulate la nivel național, regional sau local.
  În cadrul dezvoltării unei strategii de combatere a sărăciei prin intermediul intervențiilor arhitectural-urbanistice, se ridică discuția asupra politicilor urbane la nivelul zonei vizate din oraș, acestea fiind de două tipuri: sectoriale (caracteristice unei probleme anume) și integrate (caracteristice întregii problematici). Politicile urbane integrate pot fi privite spațial, atunci când vizează o parte a zonei urbane de intervenție, sau ca subiect, atunci când este nevoie de o abordare multicriterială pentru o complexitate ridicată a subiectului politicii;
- proceduri și metode – planuri operaționale cu durată de timp scurtă sau medie, ce vizează un singur obiectiv (definit vag în cazul metodelor și mai precis în cazul procedurilor), fapt ce le permite reutilizarea. Metodele reprezintă un șir sistematic de pași ce conduc către atingerea unui obiectiv, iar procedurile reprezintă descrierea amănunțită a pașilor unei metode;
- reguli - reprezintă limitări ale modurilor de a acționa în anumite circumstanțe, cu durate scurte de timp. Acestea nu implică secvențialitate (nu sunt interdependente cu alte planuri operaționale), prezentând astfel cel mai mare grad de reutilizare.

b) Planuri operaționale unicat

- programe – planuri operaționale cu durată de timp scurtă sau medie, putând fi structurate în etape și atinge unul sau mai multe obiective, gradul ridicat de detaliere generându-le caracterul de unicitate;

[75] FRIEDMAN, John FRIEDMAN, 1987 - „politicile publice sunt politici pe care o comunitate umană le elaborează, adoptă și implementează în folosul binelui său și al nevoilor membrilor săi”

- bugete – planuri operaționale cu durată de timp relativă în raport cu planificarea resurselor financiare, al căror nivel de detaliu ridicat, însă relativ în raport cu perioada de timp pentru care sunt alocate, generându-le caracterul de unicitate;
- proiecte - planuri operaționale cu durată de timp mare, care au ca scop atingerea unui singur obiectiv printr-o suită de acțiuni neetapizată, gradul de detaliere (complexitate) fiind foarte ridicat, acesta generându-le caracterul de unicitate. Dintre toate planurile operaționale unicat, proiectele au cel mai ridicat nivel de adecvare situațională.

Planurile operaționale ale unei strategii alcătuiesc un sistem, între acestea formându-se relații ierarhice. Alegerea planurilor operaționale poate genera nevoia unor schimbări organizaționale, în cazul fenomenului sărăciei, aceste schimbări vizând autoritățile cu putere decizională și ONG-urile implicate.

9) *Monitorizarea și controlul strategic în procesul de punere în practică a strategiei* - această ultimă etapă este reprezentată de crearea unui sistem de monitorizare și control strategic al modului de implementare a strategiei, dar și a factorilor de mediu înconjurător aflați într-o continuă schimbare, putând fi definită ca un proces în cadrul căruia au loc următoarele acțiuni:

- Stabilirea momentelor de control;
- Definirea standardelor de control în baza unor criterii de performanță identificate;
- Alocarea de responsabilități privind controlul;
- Monitorizarea desfășurării activităților cuprinse în planurile operaționale;
- Evaluarea rezultatelor monitorizării, în raport cu prevederile strategiei și ale planurilor operaționale;
- Stabilirea și luarea măsurilor necesare pentru revizuirea planurilor operaționale, în cazul apariției de discrepanțe.

Activitățile de monitorizare și control implică resurse ale organizației care trebuie planificate din timp și de care trebuie să se țină cont în elaborarea strategiei.

Definirea unor standarde de control conduce la construcția unor grupuri de indici folosiți în procesul de monitorizare. În cazul

strategiei de combatere a sărăciei prin instrumente arhitectural-urbanistice, se va folosi un mix de indicatori urbani și sociali, selecționați în acord cu obiectivele propuse.
Planificarea monitorizării și a controlului aplicării strategiei din faza de *elaborare a strategiei* permite o desfășurare mai cursivă a strategiei, sesizând abaterile planurilor operaționale și intervenind punctual, fără consum de timp și alte resurse în acele momente critice.

În contextul complexității sociale și economice care caracterizează societatea contemporană, planificarea strategică spațială se afirmă ca un instrument indispensabil în procesul de combatere a sărăciei extreme. Pe parcursul acestui capitol, s-a demonstrat că această formă de planificare nu doar că adresează nevoile imediate ale comunităților vulnerabile, ci oferă și un cadru de regenerare sustenabilă pe termen lung, având la bază principii de amenajare a teritoriului și dezvoltare urbană.

Analiza etapelor și fazelor procesului de planificare strategică spațială a evidențiat importanța integrării unor direcții clare de acțiune și a unei monitorizări riguroase, susținute de instrumente precum sistemele informaționale de management. De asemenea, interdependența etapelor de elaborare, implementare și evaluare a strategiei subliniază necesitatea unei adaptabilități continue, esențială în fața schimbărilor rapide ale contextului socio-economic și politic.

Un aspect central al discuției l-a reprezentat dimensiunea participativă, fără de care planificarea strategică spațială nu ar putea atinge un grad optim de eficiență și sustenabilitate. Implicarea comunităților în formularea diagnosticului, definirea obiectivelor strategice și selectarea opțiunilor de intervenție contribuie la acceptarea și asumarea strategiilor propuse, esențiale pentru succesul procesului.

Această abordare teoretică a planificării strategice spațiale, în contextul de-ghetoizării, pune bazele unei perspective integrate asupra transformării urbane, indicând necesitatea corelării între măsurile arhitectural-urbanistice și cele sociale, economice și culturale pentru a crea comunități mai reziliente și mai echitabile.

Astfel, încheind componenta teoretică a acestei lucrări, se deschide drumul spre elaborarea și analiza unor strategii aplicate, bazate pe corelarea eficientă a principiilor teoretice și a instrumentelor practice. Următoarele capitole vor explora tipologiile de planificare strategică în mod detaliat, subliniind modul în care acestea pot fi integrate în intervențiile reale pentru transformarea mediilor defavorizate și consolidând direcția către o strategie de de-ghetoizare cu un impact concret și durabil.

Capitolul 2

Analiza Empirică a Distribuției Sărăciei în Spațiul Urban

Capitolul dedicat analizei empirice al acestei lucrări oferă o perspectivă aprofundată și personalizată asupra fenomenului sărăciei, combinând interpretarea datelor disponibile public cu informațiile colectate prin intermediul unor interviuri semi-structurate. Aceste interviuri, realizate cu activiști implicați în combaterea sărăciei, sociologi și arhitecți din România, Statele Unite și Europa, contribuie la conturarea unei imagini complexe și nuanțate asupra problematicii analizate. Structurat în două părți distincte, capitolul integrează o radiografie detaliată a sărăciei din diverse zone geografice și o evaluare mai degrabă tehnică a fenomenului la nivel național.

Prima parte a capitolului se concentrează pe definirea tipului specific de sărăcie abordat în această lucrare, și anume sărăcia extremă din mediul urban. Aceasta oferă o incursiune în diverse zone afectate de sărăcie extremă, analizând particularitățile acestui fenomen în raport cu contextul național. Totodată, această secțiune include o examinare istorică și contemporană a sărăciei urbane din România, identificând două studii de caz relevante, ambele analizate îndeosebi empiric. Aceste studii de caz evidențiază două zone în care sărăcia extremă prevalează, zone care, deși diferite în manifestările lor, împărtășesc trăsături comune în privința cauzelor și efectelor acestui fenomen.

În continuare, printr-o comparație între situația din România și exemplele internaționale analizate în prima parte, cea de-a doua parte a capitolului își propune să aprofundeze analiza sărăciei extreme pe plan național. Această secțiune pune accentul pe o evaluare tehnică a componentelor socio-economice ale fenomenului, oferind o înțelegere detaliată a dinamicii și structurii acestuia în România contemporană.

Această abordare, bazată pe o combinație de perspective calitative și cantitative, urmărește nu doar să explice complexitatea fenomenului sărăciei, ci și să stabilească un fundament solid pentru noi strategii de intervenție, mai bine informate și adaptate realităților identificate.

2.1. Sărăcia în mediul urban

Începând cu jumătatea secolului al XX-lea, la nivel global a început o migrare a comunităților sărace din mediul rural spre centrele urbane, în speranța identificării unor oportunități de îmbunătățire a calității vieții, fenomen denumit în literatura de specialitate „urbanizarea sărăciei". Acest fenomen, deși aparent poate părea pozitiv datorită nivelului mai scăzut al sărăciei în mediul urban decât în cel rural și al accesului mai facil la servicii, în realitate, este unul mai degrabă negativ, sărăcia nediminuându-se în special din cauza costului mult mai ridicat al vieții de la oraș și a dificultății noilor rezidenți de a egala cheltuielile cu veniturile.

Conform studiilor realizate de FMI, persoanele considerate sărace au o rată de urbanizare cu 11% mai ridicată decât persoanele non-sărace. Având în vedere faptul că orașul aduce după sine, dincolo de nivelul și costul de trai mai ridicate, cheltuieli suplimentare cu care comunitățile din mediul rural nu se confruntă în mod normal (de regulă, își pot cultiva propria hrană și au puțuri proprii pentru apă, deși acestea implică un nivel ridicat de efort fizic și pot aduce după sine o rată crescută a abandonului școlar), consecința acestei urbanizări a sărăciei este perpetuarea ciclului sărăciei și la oraș și împingerea populației sărace la marginea acestuia, în enclave care concentrează sărăcie sau, mai rău, pe străzi (fenomenul persoanelor rămase fără adăpost care este de foarte mare actualitate în America de Nord și Canada).

Deși sărăcia rurală împarte multe dintre problemele de bază cu sărăcia urbană, cum ar fi accesul dificil (prin dificil se poate înțelege și „legal" în acest context) la apă și canalizare, la alimente (cumpărate), la servicii de sănătate și de calificare profesională, la educație, cele două sunt diferite fundamental prin nevoile de intervenții care sunt distincte pentru fiecare în parte. În timp ce intervențiile în mediul rural trebuie să vizeze aproape exclusiv nevoile de bază, cum ar fi educația sau accesul la apă potabilă și la hrană de calitate, intervențiile din mediul urban trebuie să vizeze aspecte precum îmbunătățirea infrastructurii urbane, a calității mediului construit, a asigurării unui mediu înconjurător sigur (în sensul de a diminua infracțiunile) și a serviciilor sociale de ajutorare în privința actualizării cunoștințelor, pentru a putea accede într-o piață foarte competitivă a forței de muncă.

Astfel, deși zonele rurale prezintă, încă, un număr mai mare de persoane aflate în sărăcie, iar intervențiile asupra sărăciei urbane sunt mai

facile din perspectivă organizatorică și de control, urbanizarea sărăciei aduce un grad mai ridicat al sărăciei extreme în mediul urban, subiect abordat și în prezenta lucrare. Fiindcă situația sărăciei din mediile rurale are caracteristici diferite și necesită un alt tip de abordare (în special din perspectivă politică de dezvoltare națională), în următoarele secțiuni, sărăcia va fi abordată, plecând de la modul general și până în detaliu, din perspectiva acestei ultime faze a ciclului sărăciei, sărăcia extremă, punându-se accentul pe mediile urbane care o concentrează.

2.1.1. Context global

Pentru a evita divagațiile, se va pune accentul predominant pe statele urbanizate (țări dezvoltate sau în curs de dezvoltare) care concentrează sărăcie urbană și mai puțin pe zone de pe glob care concentrează sărăcie extremă, cum ar fi:

- țări din Africa sub-sahariană precum Burundi, Madagascar, Congo, Zimbabwe unde există încă comunități și zone neurbanizate și unde procentele de sărăcie sunt între 70% și 80%[76];
- țări din America Latină și Caraibe precum Argentina, Bolivia, Columbia, Chile, Brazilia, Haiti, Honduras etc., unde mediul rural prevalează în anumite zone, iar procentele de sărăcie sunt intre 25% și 30%[77];
- țări din Asia de Sud precum India, Bangladesh, Pakistan, Nepal, Afghanistan, unde procentele de sărăcie sunt între 5 % și 17 %[78].

În cazul exemplelor de mai sus, factorii generatori și de menținere predominanți sunt de natură politică, nefăcând obiectul prezentei lucrări.

Așa cum am menționat și la începutul capitolului, sărăcia extremă este un fenomen global, prezent în aproape toate statele, indiferent de

[76] *African countries continue to have the highest poverty rates in the world*, articol publicat de Jurie Hendrik Human, https://www.developmentaid.org/#!/news-stream/post/84943/highest-poverty-rates-in-africa, aprilie 2021
African countries show mixed progress towards poverty reduction and half of them have an extreme poverty rate above 35%, articol publicat de Marta Schoch și Christoph Lakner, https://blogs.worldbank.org/opendata/african-countries-show-mixed-progress-towards-poverty-reduction-and-half-them-have-extreme, aprilie 2021
[77] *Latin Americas and Caribbean*, https://povertydata.worldbank.org, aprilie 2021
[78] *South Asia Regional Micro Database*, articol publicat de South Asia Region Team for Statistical Development, https://worldbank.github.io/SARMD_guidelines/poverty-measures.html, aprilie 2021

nivelul lor economic sau social, astfel, în acest context, au fost dezvoltate de-a lungul timpului diverse strategii de combatere a sărăciei, inițiate atât de statele afectate, cât și de organizații non-guvernamentale și asociații umanitare.

Pentru a oferi o perspectivă comparativă, vor fi analizate trei regiuni distincte de pe glob unde sărăcia extremă reprezintă o problemă semnificativă. Această analiză va include examinarea abordărilor strategice adoptate în aceste zone pentru combaterea sărăciei, urmând ca în secțiunea următoare să fie realizată o comparație între situația din România și cea internațională, incluzând strategiile naționale de intervenție în raport cu practicile globale. Această abordare va permite o înțelegere mai nuanțată a fenomenului și a diversității soluțiilor implementate în contexte diferite ale lumii.

2.1.1.1. Canada

Primul exemplu internațional este cel al Canadei, cea mai nordică zonă geografică a continentului American, unde trinomul *sărăcie extremă – excluziune socială – marginalizare* este generat de fenomenul *homelessness*-ului[79], reprezentat de persoanele fără locuință care trăiesc în centrele orașelor mari, în enclave foarte bine delimitate de către autorități, în care aceștia își amenajează adăposturi temporare (predominant corturi) în care trăiesc. *Homelessness*-ul este privit ca un rezultat a ceea ce analizele sociale canadiene numesc bariere sistemice sau sociale, acestea incluzând, dar fără a se limita la lipsa de locuințe accesibile și adecvate, provocările financiare, mentale, cognitive și comportamentale ale individului sau ale gospodăriei, precum și rasismul și discriminarea care, în ultimii ani, pe fondul amplorii pe care liberalismul și corectitudinea politică au luat-o, există într-o formă disimulată.

Raportul Statului Canadian asupra lipsei de adăpost în Canada a estimat un număr de 235,000 de canadieni pe an care ajung în situația de a rămâne fără adăpost (mai precis, aflați în starea de sărăcie extremă), adică o creștere de 0.6% pe an raportat la totalul populației canadiene.

[79]„Homelessness = este situația unui individ sau a unei familii de a nu avea o adresă sau o reședință permanentă; situația de trai a unui individ sau a unei familii care nu dispune de o locuință stabilă, permanentă, adecvată sau perspectiva, mijloacele și capacitatea imediată de a o dobândi.” - https://www.infrastructure.gc.ca/homelessness-sans-abri/index-eng.html, iunie 2022

În Canada există două tipuri de *homelessness*, cronic și indigen. *Homelessness*-ul cronic se referă la persoane care sunt, în prezent, fără adăpost și care, fie s-au aflat mai mult de 6 luni în această situație, fie au ajuns în această situație în mod recurent în ultimii 3 ani, iar aceasta a durat, cumulat, cel puțin un an și jumătate. Acest tip include traiul ilegal în locuri neadăpostite reprezentate de spații publice sau private negândite pentru locuire, traiul în adăposturi de urgență, traiul cu alte persoane (de regulă persoane apropiate) fără a avea o certitudine de vreo anume continuitate. *Homelessness*-ul indigen se referă la persoane indigene (originare statului Canadian) care se află în situația de a nu avea case din cauza colonizării, traumelor și/sau ale căror condiții sociale, culturale, economice și politice le plasează în sărăcie extremă. Acest tip include o alternanță între adăposturi de urgență, locuit pe stradă, locuințe improvizate neadecvate și nesigure, locuire ilegală prin viol de domiciliu.

Canadian Observatory of Homelessness (Observatorul Canadian al lipsei de adăpost)[80] identifică 3 factori care conduc la această situație:

1) *Factori structurali* – se referă la probleme sociale și economice care îngreunează individul în a reuși să aibă acces la nevoile de bază, iar acestea ar putea fi: numărul redus al locuințelor accesibile, venituri fluctuante și nesigure, piața muncii supra-competitivă (lipsa locurilor de muncă pentru anumite categorii de persoane), discriminarea pe considerente rasiale, etnice, de vârstă;
2) *Factori ce țin de eșecul sistemului* – atunci când sistemele sociale eșuează, având consecință generarea de *homelessness*, în aceste categorii încadrându-se: imigranți care nu primesc sprijin pentru a intra în circuitul socio-economic al țării, urbanizarea sărăciei prin persoane sărace care se mută din mediul rural în cel urban și care nu reușesc să se integreze noii paradigme de trai, lipsa de strategii care să vizeze persoanele vulnerabile care tocmai ce au încheiat anumite cicluri sociale (ies din școli de corecție, împlinesc 18 ani și nu mai au acces la locuințe sociale, încheierea programelor de combatere a dependențelor etc.);
3) *Circumstanțe individuale* – se referă la un cumul de factori care afectează individul la nivel personal, creându-se o ruptura socială și, astfel, fiind determinat să se afunde în situația de sărăcie

[80] Site-ul principal al fenomenului homelessness din Canada - https://www.homelesshub.ca/, iulie 2022

extremă. Acești factori sunt, de regulă, reprezentați de situații traumatice, cum ar fi: pierderea locului de muncă, pierderea locuinței (din varii motive, inclusiv hazarduri naturale sau antropice), destrămarea familiei, dependențe și probleme de sănătate (atât fizică, cât și mintală), probleme familiale (violența domestică, abuzuri de mai multe tipuri și, mai recent, neacceptarea de către familie a unei identități sexuale diferite).

Strategia de combatere a problemei sărăciei extreme cu care Canada se confruntă se axează în principal pe politici de prevenție, care se bazează pe identificarea grupurilor de risc și asigurarea unor măsuri preventive care să elimine riscurile posibile la care sunt expuse. Cifrele arată că deficitul statului Canadian cauzat de *homelessness* este de 7,01 miliarde de dolari anual.

Așadar, problema principală fiind cea de lipsă a locuințelor, strategia de prevenție se axează pe dezvoltarea, în interiorul orașelor, a unui număr mai mare de centre de reabilitare, reeducare, recalificare profesională, coroborat cu crearea de noi locuințe sociale sau cu facilitarea accesului la locuințe normale (nu sociale), în chirie. Este de menționat, în cadrul acestui exemplu, că strategiile care s-au bazat pe gentrificare urbană, în sensul de a crea poli urbani în zonele sărace cu scopul de a le eradica din interior, au generat dislocarea populației sărace, adică o împingere a persoanelor fără adăpost în alte zone centrale, accentuând și mai puternic contrastul social, dezvoltând noi enclave sociale sau pungi urbane de sărăcie.

Trustul media HuffPost Canada a deschis o discuție, prin intermediul unui scurt serial documentar, *After The Curve* (=După curbă, trad. în lb. română), despre impactul pe care pandemia de Covid-19 îl are și l-ar putea avea în continuare asupra țării și, implicit, asupra fenomenului *homelessness*.

În timp ce mesajul Direcțiilor de Sănătate Publică din timpul pandemiei era de a sta în casă, în siguranță, persoanele care se confruntau cu lipsa adăpostului nu aveau această opțiune, așa că din cauza riscului pe care acestea îl prezentau pentru populația majoritară, autoritățile au luat măsuri precum alocarea de fonduri către sectorul non-profit în vederea mutării persoanelor fără adăpost în hoteluri și în arene de hochei în număr maxim, cât să poată fi păstrată distanța socială, realizate testări speciale a persoanelor sărace și punerea la dispoziție a unor telefoane de tip

smartphone persoanelor cu venituri mici pentru a încuraja utilizarea serviciilor la distanță.

Ca exemplu, tabăra improvizată în parcul Oppenheimer din Vancouver, ocupată de peste 300 de persoane fără adăpost (una dintre cele mai mari enclave urbane sărace ale Canadei) a fost curățată la începutul pandemiei, prin mutarea în adăposturi temporare, hoteluri goale sau alte spații, pentru a preveni riscul răspândirii virusului. Tim Richer, președintele și directorul executiv al *Alianței Canadiene pentru Combaterea Homelessness-ului*, a declarat că toate aceste măsuri sunt o dovadă a faptului că guvernele sunt capabile să acționeze rapid, agresiv și categoric pentru a elimina fenomenul *homelessness*-ului. Declarațiile sale au fost susținute de mai mulți experți în combaterea sărăciei care susțin că politicile puse în aplicare în pandemie pentru eliminarea fenomenului *homelessness* pot deschide calea pentru o schimbare instituțională majoră și ar putea chiar să genereze o mișcare națională pentru eradicarea sărăciei create de acest fenomen.

Figura 30 – *Fenomenul homelessness-ului în Canada;* proteste din 2012 ale persoanelor non-sărace din Vancouver împotriva fenomenului homelessness care afectează imaginea generală a orașului.
(https://www.thevolcano.org/2016/05/16/no-homelessness-on-stolen-native-land-how-demands-for-wealth-redistribution-can-rely-on-colonial-domination-by-natalie-knight-and-ivan-drury/)

Figura 31 – *Fenomenul homelessness-ului în Canada;* o enclavă social-urbană, improvizată de persoane fără adăpost prin amplasarea de corturi cu rol de adăposturi temporare, lângă parcul CRAB din Vancouver.
(https://www.huffpost.com/archive/ca/entry/ending-homelessness-canada-covid19_ca_5ef388a3c5b615e5cd380bac)

2.1.1.2. Statele Unite ale Americii

În Statele Unite ale Americii există, în mediul urban, două tipuri de sărăcie extremă: sărăcia standard care este concentrată în ghetouri, unde grupurile vulnerabile sunt reprezentate de comunități de afro-americani segregate rasial și, la fel ca în Canada, noua sărăcie extremă care afectează un spectru mult mai larg de persoane, *homelessness*. Numărul persoanelor aflate în sărăcie extremă în SUA este de 34 milioane, aproximativ 10.5% raportat la populația totală, în scădere față de 2014 cu 4.3%.[81]

Pentru a explica cele două tipologii de sărăcie extremă, acestea vor trebui analizate din punctul de vedere al factorilor determinanți și al evoluției:

a) *Sărăcia extremă din ghetouri* – istoria actualei situații din ghetourile americane începe în 1619, când în coloniile din estul Statelor Unite ale Americii erau deportați africani din Metropola

[81] *Income and Poverty in the United States: 2019*, articol publicat de Jessica Semega, Melissa Kollar, Emily A. Shrider și John Creamer, https://www.census.gov/library/publications/2020/demo/p60-270.html, decembrie 2020

britanică atunci când încălcau legea, aceștia fiind puși să îndeplinească diferite munci pentru coloniști contra unor remunerații foarte slabe (olandezii au adus prima dată 20 de africani în SUA și i-au vândut ca ucenici)[82]. Cu timpul, aceste munci și ucenicii au început să se transforme în sclavie, urmând ca în 1660 sclavia să se legalizeze (prima oară în British America) și să realizeze unul dintre cele mai mari paradoxuri din istorie, acela că tărâmul nou care punea accentul pe libertatea personală a individului priva de libertate și supunea la orori inimaginabile indivizi diferiți din punct de vedere rasial. După abolirea sclaviei din 1865 (în statele din Nord, curentul abolirii și emancipării sclavilor începuse deja din anul 1777), segregarea socială pe criterii rasiale încă exista și era destul de puternică, cel puțin în statele din sud.

Afro-americanii eliberați au început să muncească și să se integreze cu greu în societate, însă marginalizarea era foarte mare, primii ani după abolire mulți dintre aceștia rămânând alături de stăpâni. Odată cu industrializarea de la începutul sec. al XX-lea, pe fondul necesității de forță de muncă, a existat o migrare foarte mare a afro-americanilor spre nord, odată cu aceasta, statul creând, pe lângă locuri de muncă și cartiere muncitorești. În felul acesta, afro-americanii, în loc să fie dispersați în populația majoritară, au fost grupați în anumite zone, urmând ca acestea să devină enclave sociale care adâncesc segregarea socială. Această situație, coroborată cu marginalizarea la care erau supuși de către populația majoritară, a condus la situația care persistă și astăzi, de *trinom al sărăciei extreme-excluziunii sociale-marginalizării*.

În prezent, ghetourile americane polarizează grupuri de persoane excluse social pe motive de diferență de rasă, de etnie și de naționalitate (afro-americani, latini și anumite categorii de europeni) care se află în situația de sărăcie extremă;

b) *Sărăcia extremă a persoanelor fără locuințe/adăpost* – la fel ca în Canada, și în SUA a luat o mare amploare în ultimii ani acest nou tip de sărăcie extremă, *homelessness*. Factorii cauzatori, deși similari cu cei enumerați în cazul Canadei, în acest caz au următoarele particularități: pe fondul unui liberalism extrem,

[82] Edmund MORGAN, 2003

sensibilitatea personală a crescut foarte mult, împingând persoane apte din punct de vedere fizic la dereglări psihice și, astfel, la o ieșire de pe traiectoria traiului normal. Acest liberalism conduce, în momentul de față, și la politici naționale (adoptate aproape în toate mediile profesionale) de favorizare a categoriilor de persoane defavorizate (sau care au fost istoric defavorizate), echitatea profesională subordonându-se altor paradigme; de asemenea, din cauza unei supra-competitivități pe plan educațional și profesional (generată și de o creștere numărului copiilor bine pregătiți ai imigranților), americanii medii (în general cei care trăiesc în statele de pe coaste, în mediul urban) ajung să nu mai facă față presiunii exercitată de sistem și sa cedeze, ajungând astfel să alunece în situațiile de sărăcie extremă.

O categorie aparte a persoanelor care ajung fără adăpost este reprezentată de persoanele evacuate. Conform lui Matthew Desmond, câștigătorul premiului Pulitzer în 2017 cu lucrarea *Evicted: Poverty and Profit in the American City*, cauza principala care conduce la evacuare și, implicit, la *homelessness* este dinamica pieței private a locuințelor din cauza căreia, în cazul locuințelor non-sociale, prețurile de vânzare și de închiriere foarte ridicate (practic, inaccesibile) conducând la o perpetuare a sărăciei sau o alunecare spre aceasta prin plata unor rate sau, predominant, a unor chirii foarte mari care epuizează aproape întregul venit al familiei și care agravează toți indicii negativi generatori de sărăcie.

Un aspect important de menționat al acestei a doua tipologii este că, în America de Nord, conform ultimelor statistici[83], această nouă zonă de sărăcie nu mai este afectată atât de puternic de componenta rasială, bărbații albi de vârstă medie alcătuind marea masă a persoanelor fără adăpost.

Strategiile de combatere a celor două ipostaze ale sărăciei extreme se axează, în cazul 1, în principal, pe transformarea zonelor problematice printr-o combinație de investiții multidimensionale care să se auto-susțină în timp și care să fie dezvoltate ca un răspuns la nevoile și prioritățile cele mai stringente definite împreună cu acele comunități beneficiare. Cea mai

[83] Site-ul principal al combaterii fenomenului homelessness din SUA, https://endhomelessness.org/homelessness-in-america/homelessness-statistics/state-of-homelessness-2021/, mai 2022

eficientă metodă, din punct de vedere al paradigmei americane, este dispersarea ghetourilor prin intermediul gentrificării urbane, a atragerii comunității non-sărace și a investitorilor din sectorul privat pentru a polariza cartierele sărace.[84] De asemenea, un important rol al strategiei americane de combatere a sărăciei îl au și politicile axate pe educație, sport (programe educaționale și sportive menite să ofere tinerilor defavorizați oportunități de dezvoltare pe care în mod normal nu le-ar putea avea) și pe implicarea comunităților în luarea de decizii (ex. arhitectura participativă). În cazul celei de-a doua ipostaze a sărăciei, strategiile se axează, la fel ca în cazul Canadei, pe o suplimentare a programelor sociale de reeducare și recalificare, precum și pe o suplimentare a centrelor medicale și de igienizare publică. Se încearcă și o facilitare a accesului la locuințe, însă, în cazul acesta este vorba despre locuințe sociale care se află în ghetouri, ceea ce ar putea agrava situația.

Figura 32 – *Sărăcia extremă de tip ghetou în Statele Unite ale Americii*; imagine din sudul cartierului Bronx, în care rezidenții ghetoului protejează arta de tip graffitti, realizată de Bansky, un artist-activist social, la solicitarea acestora. (https://nypost.com/2013/10/22/banksy-ghetto-for-life-piece-has-overnight-watchdogs/)

[84] AUSTIN TURNER, Margery AUSTIN TURNER et alii, 2014.

Figura 33 – *Sărăcia extremă în Statele Unite ale Americii*; imagine din cartierul Brooklyn, în care atât rezidenții ai ghetourilor, cât și persoane fără adăpost așteaptă în coadă deschiderea unei cantine sociale.
(https://en.pressbee.net/show1720205.html?title=comptroller-poverty-in-new-york-state-still-worse-than-national-l)

Figura 34 – *Sărăcia extremă de tip homeless în Statele Unite ale Americii*; imagine cu o tabără de corturi ale persoanelor fără adăpost, aliniate sub un pasaj suprateran în Los Angeles.
(https://laist.com/pushed-out)

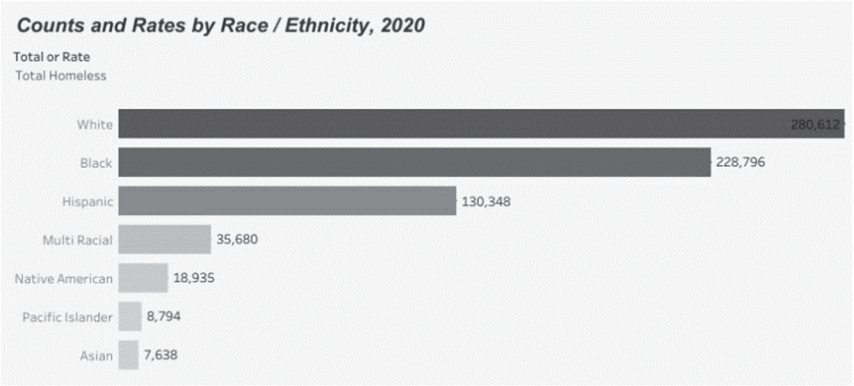

Figura 35 – Statistică realizată de *Alianța Națională Împotriva Homelessness-ului privind nivelul de ierarhizare a fenomenului homelessness în funcție de rasă.* (https://endhomelessness.org/homelessness-in-america/homelessness-statistics/state-of-homelessness-2021/)

2.1.1.3. America de sud și Caraibe

În America de Sud, deși există o linie foarte fină între mediul urban și cel rural, mediul rural fiind, în anumite cazuri, total destructurat și neorganizat, un procent de 81% din populație trăiește în mediul urban, nivelurile cele mai mari de sărăcie extremă fiind înregistrate de marile metropole ale Americii latine. Trebuie menționat că, pentru o simplificare a analizei, precum și pentru o sintetizare a informațiilor, teza va trata zona Americii de Sud și a Caraibelor la modul general, fără a intra în detaliile situației fiecărei țări în parte.

Înainte de a discuta despre situația sărăciei la modul general (factori generatori și de menținere), trebuie expus faptul că, spre deosebire de America de Nord, unde pandemia de Covid-19 nu a influențat foarte mult (în termeni de statistici) situația sărăciei extreme, America de Sud a fost puternic afectată, anul 2020 înregistrând cea mai mare creștere din ultimii 20 de ani, atât a sărăciei standard, cât și a sărăciei extreme, statisticile arătând că la finalul anului 2020, procentul de persoane aflate în sărăcie standard s-a ridicat la 33.7%, iar cel al persoanelor aflate în sărăcie extremă la 12.5%, acest procent reprezentând, în cifre absolute, aproximativ 78 milioane de persoane[85]. Motivul pentru care pandemia a afectat atât de puternic aceste regiuni este că, pe fondul scăderii turismului și a

[85] Simone CECCHINI et all, 2020.

exporturilor, dar și al precarității sistemelor medicale, s-au pierdut multe locuri de muncă, au falimentat multe afaceri private și au ajuns în incapacitatea fizică de a munci (produce) multe persoane.

Cu toate acestea, însă, principala cauză a sărăciei extreme în America Latină rămâne corupția și consumul de droguri. Aici sunt prezente cele mai mari carteluri de droguri care controlează inclusiv sfera politică. La nivel de individ, foarte multe persoane din zonele puternic afectate de traficul de droguri (orașele celor mai puternice carteluri) subzistă luând parte la ciclul traficului de droguri care pune stăpânire pe toate sferele vieții și astfel ies de pe traiectoria normală, fiind împinse, cu tot cu familii, în sărăcie extremă.

Deși majoritatea statelor s-au democratizat, marile mase de cetățeni consideră că factorii de decizie sunt în mâinile partidelor politice care sunt la putere și care sunt controlate, în mare parte, de cartelurile de droguri. De asemenea, aceste partide aparent noi deturnează fonduri și nu fac investiții în instrumente de combatere a sărăciei pe termen lung.

Strategiile de combatere a sărăciei, în aceste cazuri, se axează, predominant, pe politici de educare și calificare a copiilor și a tinerilor, pe îmbunătățirea serviciilor medicale, precum și pe crearea unei echități între sexe, fenomen care lipsește în prezent (cultural, femeile nu au dreptul de a realiza aceleași munci cu bărbații). Așadar, alocarea de fonduri către serviciile sociale care sunt sub-dimensionate reprezintă un punct cheie, statisticile arătând că o investiție de 2% din PIB în sănătate și servicii sociale ar suplimenta numărul de locuri de muncă cu 1.2 – 3.2 %, tradus în cifre absolute fiind echivalentul a 4.2 milioane de locuri de muncă (în Brazilia, spre exemplu), la care se adaugă beneficiile pe care le vor genera aceste servicii prin ajutorarea persoanelor nevoiașe.

Dintre țările Americii de Sud, o atenție sporită trebuie acordată Braziliei, care este recunoscută la nivel intonațional pentru favele (=mahalale, în traducere din lb. portugheză), ghetourile țării care au apărut la finalul sec. al XIX-lea pe fondul unei urbanizări a sărăciei, generate de abolirea sclaviei și de migrarea persoanelor sărace de culoare către orașe, unde, din cauza veniturilor foarte mici și a persistenței segregării rasiale și sociale, nu își puteau permite locuințe în orașe, fiind nevoite să locuiască în construcții improvizate la marginea orașelor, pe dealuri. Există două momente marcante în istoria favelelor, unul în 1937 când în Codul Construcțiilor a fost pentru prima oară marcată existența acestei tipologii locative, acesta fiind începutul politicilor de abordare a favelelor, iar celălalt

moment a fost în 1940, când industrializarea în masă din timpul președintelui Getulio Vargas a adus după sine un exod din mediul rural în cel urban, generând astfel o criză a locuințelor care a determinat persoanele sărace să ridice sute de favele în suburbii, extinzând orașele dincolo de granițele setate la acel moment.[86]

Asocierea favelelor cu sărăcia extremă s-a datorat mutării capitalei de la Rio de Janeiro, la Brasilia, această situație făcând ca avântul progresist pe care Rio îl avea să se diminueze, oportunitățile să scadă, iar miile de persoane venite din alte zone în căutarea unui trai mai bun să se refugieze în favele din cauza lipsei locurilor de muncă. Favelele, din cauza nedezvoltării orașului, au rămas la stadiul de enclave/cartiere improvizate în care nu există nici canalizare, nici curent electric, în anumite cazuri nici apă, astfel devenind pungi de sărăcie extremă. În timp, acestea au fost utilizate ca zone tampon pentru traficul de droguri din Columbia către SUA, având o așezare geografică bună și fiind zone foarte destructurate și greu accesibile, acestea făcându-le greu de controlat, fenomen care le-a crescut caracterul infracțional.

În favele, datorită aglomerației, a condițiilor de trai insalubre, a poluării și a lipsei unei alimentații sănătoase, indicii sociali negativi sunt foarte ridicați, mortalitatea infantilă și bolile cronice fiind printre cele mai mari raportat la restul continentului.

Autoritățile au încercat, inițial între 1960-1970, o eradicare a favelelor prin evacuarea rezidenților și mutarea acestora în alte zone periferice, unde se promitea realizarea unor locuințe publice sociale care, fie nu s-au mai făcut, fie au fost făcute foarte prost din punct de vedere calitativ, acest fenomen conducând la dezvoltarea unor noi favele și mai mari în acele zone prin construirea de noi locuințe temporare improvizate. Din anul 1980, însă, autoritățile au schimbat abordarea, de la eradicarea favelelor la identificarea valorii cultural-naționale ale acestora și conservarea lor. În anul 1993, a fost lansat un program de gentrificare menit să îmbunătățească nivelul de trai din favele prin furnizarea unor servicii sociale și de salubritate de bază prin conectarea favelelor cu comunitățile urbane prin străzi și spații publice armonios amenajate, legalizarea și darea în proprietate a terenurilor de sub favele etc. Aceasta nouă politică a permis împingerea favelelor sub un anumit control al autorităților, însă consecința a fost modernizarea acestora printr-o schimbare a populației, pătura socială de

[86] Julio Cesar PINO, 1997.

mijloc a luat locul persoanelor sărace care, locuind ilegal, au fost evacuate în stradă reprezentând acum persoane fără adăpost. În ciuda eforturilor susținute ale autorităților de a interveni asupra favelelor, lupta este sabotată din interior de baronii drogurilor care susțin păstrarea acestora într-o condiție cât mai deteriorată, fiind astfel mai puțin ofertante pentru turism. Conform presei braziliene, în 2014 afacerea cu droguri ar fi putut genera venituri în favelele din Rio și de 150 mil. dolari pe lună, sumă care putea acoperi nevoile stringente ale celor implicați.

Tot în Brazilia trebuie menționată *Legea 8069 din 1990* privind Statutul Copiilor și Adolescenților[87] care a declanșat importante schimbări doctrinare, instituționale și jurisdicționale, prin intermediul cărora strategia de apărare a drepturilor copiilor și adolescenților a devenit una dintre cele mai puternice din lume, generând schimbări precum: facilitarea accesului copiilor și adolescenților la școli publice, crearea unor consilii de tutelă și a unor tribunale dedicate pentru tineri, scăderea ratei mortalității infantile, stabilirea de programe naționale și servicii pentru combaterea maltratării, abuzului, exploatării fizice și sexuale a copiilor. Cu toate acestea, din cauza caracterului național al fenomenului, implementarea locală lasă uneori de dorit, generalizarea foarte ridicată conducând la un procent de 48% (20 mil. în cifre absolute) de copii și adolescenți care trăiesc în sărăcie.

Figura 36 – *Zonele sărace de tip favelă din America de Sud;* imagine cu Favela Zero din Rio de Janeiro, Brazilia, realizată de fotograful american, Joe Capra. (https://birdinflight.com/news/hi_tech/rio-de-janeiro-shown-10k-video.html)

[87] *Under setbacks, ECA completes 30 years*, articol publicat de Ariel de Castro Alves, https://www.papodemae.com.br/noticias/sob-retrocessos-eca-completa-30-anos.html, august 2020

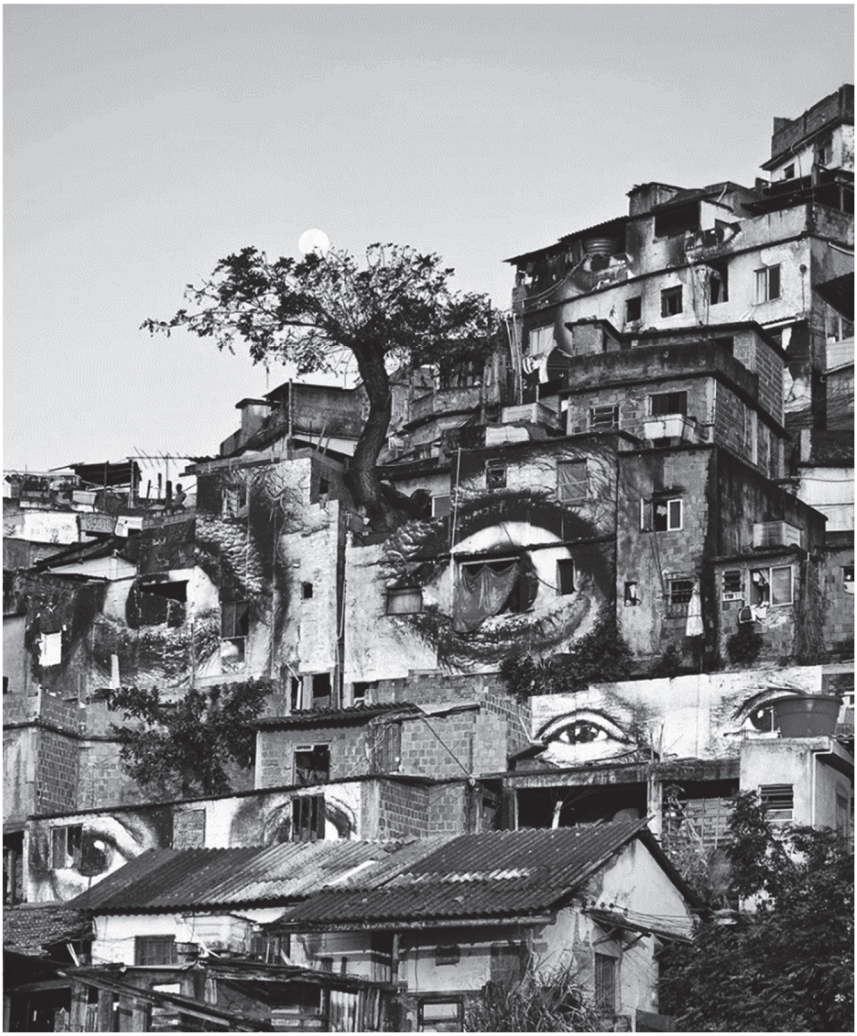

Figura 37 – *Zonele sărace de tip favelă din America de Sud;* imagine din Favela Morro da Providência din Rio de Janeiro, Brazila, realizată de artistul anonim JR - The French Bansky în cadrul proiectului *Femeile sunt Eroi*, în care a transpus prin artă murală imagini ale femeilor din favelă pentru a sublinia rolul pe care acestea îl au în societate.
(https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/oct/10/can-art-change-the-world-the-work-of-street-artist-jr-in-pictures)

Figura 38 – *Zonele sărace de tip favelă din America de Sud;* imagine cu copii într-o zi obișnuită dintr-o favelă din Rio de Janeiro, Brazilia. (https://papodemae.uol.com.br/noticias/sob-retrocessos-eca-completa-30-anos.html)

2.1.1.4. Europa

În 2010, la scurt timp după criza economică din 2008 care a afectat majoritatea statelor europene, Uniunea Europeană a elaborat, pe fondul problemelor globale precum încălzirea globală, resursele limitate ale planetei și îmbătrânirii populației apte de muncă (și, teoretic, factori de producție ai societății), o strategie de creștere economică pentru următorii 10 ani, având ca obiectiv principal generarea unei economii inteligente, durabile și favorabilă incluziunii, *Europa 2020*, ale cărei obiective strategice vor fi expuse mai jos, împreună cu rezultatele (analiza obiectivelor și a îndeplinirii lor de către statele membre UE[88]) identificate la aproximativ un an de la finalizarea strategiei:

- *Creșterea procentului populației cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani care are un loc de muncă până la 75%* - obiectivul de 75% aproape a fost atins, acesta având, conform raportărilor naționale din 2018, un minimum de 65.2% în Croația și un maximum de +80% în Danemarca, Olanda și Suedia, cu o medie de 73.7% - 74%. Strategia, însă, deși a generat o creștere totală de 4.7%, nu a reușit să îndeplinească acest obiectiv;

[88] Comisia Europeană, 2019.

România se numără printre țările al căror obiectiv era atingerea unui procent de 70% al persoanelor cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani care dețin locuri de muncă, iar în 2018 s-a atins procentul de 69.9%, fiind la un pas de îndeplinirea obiectivului. Pandemia de Covid-19 a afectat, însă, creșterea numărului de persoane angajate, perspectivele pentru viitor, în țările care nu și-au îndeplinit acest obiectiv, fiind de identificare a tiparelor și grupurilor de persoane care ar putea crește procentul (dar care, din varii motive, nu o fac) și de intervenție asupra lor;

- *Investirea a 3% din Produsul Intern Brut al Uniunii Europene în cercetare și dezvoltare* - conform datelor Eurostat, PIB-ul Europei în anul 2020 a crescut cu 7.6% (13,4 miliarde de euro în cifre absolute) față de 2010, scăzând însă cu 5.9% față de 2019 din cauza pandemiei de Covid-19[89]. Cu toate acestea, procentul alocat cercetării și dezvoltării a ajuns doar la 2.23% (311 miliarde de euro în cifre absolute) în anul 2020, în creștere, însă, față anul 2010, unde a fost de 1.97%[90];
- *Reducerea cu 20% sau 30% (în condiții favorabile) a emisiilor de gaze cu efect de seră, față de nivelurile înregistrate în 1990, creșterea până la 20% a ponderii surselor de energie regenerabile, creșterea cu 20% a eficienței energetice* - conform Agenției Europene de Mediu (AEM), gazele cu efect de seră la nivel european au fost reduse cu 31% față de anul 1990, însă nu toate statele membre au reușit să își îndeplinească acest obiectiv, cele 6 state codașe (Cipru, Malta, Bulgaria, Germania, Irlanda și Finlanda) având responsabilitatea legală de a se conforma acestui obiectiv până în 2030[91]. În privința creșterii procentului de surse de energie regenerabilă, acesta a ajuns la 21.3% la nivel european, conform AEM, datorându-se creșterii utilizării de soluții de energii regenerabile pentru încălzire, răcire și electricitate, fiind

[89] *Which EU countries had the highest GDP in 2020?*, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211220-1, decembrie 2021

[90] *Gross domestic expenditure on Research and Development, 2010-2021*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=R%26D_expenditure&oldid=551418#:~:text=In%202020%2C%20EU%20Research%20and,year%20when%20it%20recorded%202.23%20%25.&text=In%202020%2C%20the%20EU%20spent,compared%20with%201.97%20%25%20in%202010., decembrie 2022

[91] *EU achieves 20-20-20 climate targets, 55 % emissions cut by 2030 reachable with more efforts and policies*, https://www.eea.europa.eu/highlights/eu-achieves-20-20-20, decembrie 2021

îndeaproape urmărite de sectorul auto, al cărui procent de energie regenerabilă a crescut cu până la 10%. Trebuie, însă, menționat că la îndeplinirea acestui sub-obiectiv a avut o contribuție majoră și pandemia de Covid-19 care, pe fondul politicilor globale de autoizolare la domiciliu, a redus consumul de energie convențională cu 5%[92]. În prezent, Uniunea Europeană a stabilit un nou obiectiv colectiv de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră și a amprentei de carbon cu până la 55% până în anul 2030;

- *Reducerea sub 10% a ratei abandonului școlar, precum și creșterea la peste 40% a absolvenților de studii superioare în rândul tinerilor cu vârste cuprinse între 30-34 de ani* - conform datelor Eurostat, anul 2020 a înregistrat, la nivel european, o scădere a abandonului școlar cu 3.9%, de la 13.8% în 2010, la 9.9% în 2020, atingând obiectivul propus de sub 10%. Dintre aceștia, procentul persoanelor de sex masculin a fost mai scăzut cu 3.8% față de persoanele de sex feminin. România a fost una dintre cele cinci state membre (împreuna cu Bulgaria, Italia, Malta și Spania) care nu au reușit să atingă acest sub-obiectiv, rata națională a abandonului școlar fiind de 15.6%. În privința absolvenților de studii superioare din rândul tinerilor de 30-34 de ani, obiectivul a fost atins în anul 2019 când procentul la nivel european a ajuns la 40.3%, aproape dublu față de anul 2002 (când au fost realizate primele statistici pe acest subiect), unde acesta era doar 22.5%. România și Italia sunt singurele state membre care nu au atins acest obiectiv, procentul în cazul acestora fiind de 25.8%, respectiv 27.6%;
- *Reducerea numărului de persoane care suferă sau riscă să sufere de pe urma sărăciei și a excluziunii sociale cu cel puțin 20 de milioane* - acest obiectiv are la bază trei indicatori:
    i) rata riscului de sărăcie a venitului care reprezintă procentul persoanelor care trăiesc într-o gospodărie a cărui venit cumulat este sub pragul național de sărăcie și care, la nivel european, în 2019, era de 16.5%, comparativ cu România, care înregistra cel mai mare procent din statele membre UE, de 23.8% (1 din 5 persoane aflate în riscul de sărăcie a venitului);
    ii) rata deprivării materiale severe care se referă la procentul persoanelor ale căror condiții de trai sunt afectate de lipsa resurselor, cum ar fi imposibilitatea plății facturilor sau a menținerii unei temperaturi adecvate în interiorul locuințelor

[92] Idem 91.

și care, în 2019, înregistra un procent de 5.6%, comparativ cu România, al III-lea stat al UE ca rată a deprivării materiale severe, cu 14.5% (1 din 7 persoane aflate în acest risc);
iii) ponderea persoanelor care trăiesc în gospodării aflate în șomaj a atins un procent de 8.5% în anul 2019, la nivel european. Acești indicatori reflectă multiplele fațete ale riscului sărăciei și excluziunii sociale în întreaga Europă.

În anul 2017, numărul persoanelor care au ieșit din riscul de sărăcie a fost mai mare de 5 milioane, cu aproximativ 75% mai puțin față de obiectivul propus în 2020, de 20 de milioane. În anul 2019, în schimb, numărul persoanelor aflate în risc de sărăcie și excluziune socială s-a redus cu 3.95 milioane față de 2017 și cu 8.95 milioane față de 2010. În acest moment, procentul persoanelor aflate în risc de sărăcie la nivel european fiind de 21.1% (cca. 92.4 milioane de persoane) comparativ cu România, al II-lea stat după Bulgaria ca risc de sărăcie și excluziune socială, al cărei procent era de 32.5% (cca. 6.29 milioane de persoane).[93]
În România, obiectivul național setat pentru alinierea la directivele Strategiei a fost reducerea, cu 580.000, a persoanelor victime ale sărăciei și excluziunii sociale, și este, împreună cu Polonia, Letonia, Bulgaria și Slovacia, printre țările în care rata persoanelor aflate sub riscul sărăciei s-a diminuat cel mai mult (Fig. 39), însă, așa cum menționam mai sus, este pe penultima poziție în clasamentul statelor membre ale UE. Pe plan național, instrumentele pentru asigurarea acestei creșteri au fost predominant sociale, fără implicații spațiale, abordate din perspectivă socio-economică.

Pașii următori în continuarea strategiei sunt realizați în contextul impactului pe care pandemia de Covid-19 l-a avut în Europa, iar în acest sens, *Facilitatea de Recuperare și Reziliență* pune la dispoziția Statelor Membre, până în 2026, 723.8 miliarde de euro prin intermediul unor granturi și împrumuturi pentru a sprijini reformele și investițiile naționale, în vederea unei recuperări sustenabile. În acest sens, statelor membre care doresc să beneficieze de acest sprijin, le-au fost solicitate planificări strategice naționale în vederea recuperării și a rezilienței, obiectivul principal fiind de a genera, la final, o creștere a rezilienței economice a acestora. Aceste solicitări ale Uniunii Europene se vor transpune în strategii naționale și locale, precum și în politici de operaționalizare a acestora,

[93] *Over 20% of EU population at risk of poverty or social exclusion in 2019*, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20201016-2, august 2021

reprezentând unul dintre multiplele cadre legale cărora lucrarea de față încearcă se se alinieze.

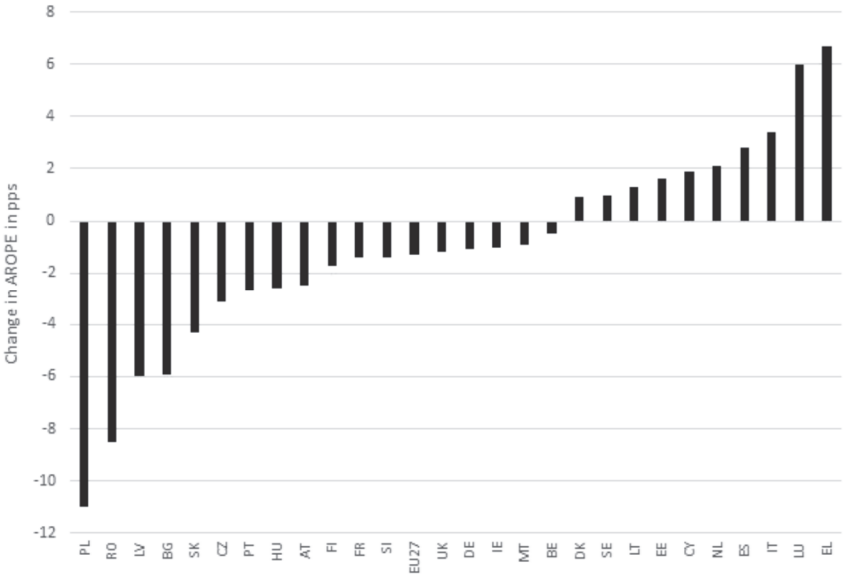

Figura 39 – *Schimbarea procentelor statelor aflate în risc de sărăcie și excluziune socială între 2008 și 2017*[94]*,* Eurostat (EU-SILC).

În încheierea acestei secțiuni, este important să subliniem faptul că analiza Strategiei *Europa 2020* și a rezultatelor obținute demonstrează complexitatea provocărilor legate de combaterea sărăciei și excluziunii sociale în Europa. Deși obiectivele strategice au fost ambițioase și progresul a fost semnificativ în unele direcții, realitățile socio-economice variază considerabil între statele membre, ceea ce complică implementarea uniformă a soluțiilor. Astfel, intervențiile sociale au reprezentat, în mod predominant, mecanismele utilizate pentru reducerea sărăciei, însă ele rămân insuficiente în absența unor strategii integrate care să abordeze și dimensiunea spațială a sărăciei.

Această situație evidențiază necesitatea dezvoltării unor strategii de regenerare urbană mai complexe, care să integreze perspective sociale, economice și arhitectural-urbanistice. În acest context, studiul de caz privind cartierul Caño Roto din Madrid va ilustra o abordare concretă

[94] AROPE – at-risk-of-poverty or social-exclusion rate

asupra combaterii sărăciei extreme prin intervenții spațiale. Acesta reprezintă un exemplu relevant pentru înțelegerea modului în care planificarea strategică spațială poate contribui la regenerarea unor zone urbane defavorizate, punând în evidență interacțiunea dintre politicile locale, strategiile urbane și nevoile comunităților afectate de sărăcie.

Studiul cartierului Caño Roto devine, astfel, un punct de plecare esențial pentru explorarea unui model integrat de intervenție, cu aplicabilitate potențială și în cazul altor contexte urbane marcate de sărăcie extremă.

2.1.1.5. Caño Roto, Madrid, Spania

Cartierul Caño Roto din Madrid constituie un exemplu emblematic al modului în care intervențiile arhitectural-urbanistice pot contribui la rezolvarea problemelor sociale, într-un context politic și economic complex. Această inițiativă, parte a programului *Poblados Dirigidos*[95], a fost concepută în perioada dictaturii lui Francisco Franco, în scopul eradicării mahalalelor periferice și al furnizării unor soluții locative sustenabile pentru populațiile defavorizate.

Pentru a înțelege pe deplin semnificația acestui proiect, este esențială analiza contextului istoric al Spaniei secolului al XX-lea. Transformările sociale și politice care au urmat războiului civil (1936-1939) și cel de-Al Doilea Război Mondial au fost marcate de dictatura lui Franco, caracterizată de un regim autarhic și de fluctuații economice majore. În această perioadă, industrializarea rapidă a Madridului a atras un număr semnificativ de imigranți din zonele rurale, generând o criză locativă fără precedent.[96] Mahalalele formate la periferia orașului din imigranți care depășeau necesarul existent în câmpul muncii, au devenit un simbol al inegalităților sociale și al sărăciei extreme.

În fața acestei provocări, autoritățile spaniole au inițiat programe de construcție a locuințelor sociale, dintre care cel mai ambițios a fost

[95] Poblado Dirijidos = Orașe Dirijate; Orașe cu sensul de așezări peri-urbane, iar Dirijate cu sensul de a fi proiectate de la bun început și nu dezvoltate în timp - În traducere din lb. spaniolă de către autor.

[96] Populația Madridului a crescut de la 1,096,000 în anul 1940, la 2,177,000 în anul 1960, ceea ce reprezintă aproximativ o dublare a populației capitalei pe fondul afluxului intens de „clase slabe din punct de vedere economic” și de „familii atrase de marile concentrări urbane”.
https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/espana/historyandculture/history/Paginas/index.aspx, octombrie 2022

Poblados Dirigidos. Conceptul, propus de arhitectul și urbanistul Julian Laguna, a avut ca obiectiv crearea unor așezări organizate, cu locuințe decente și infrastructură urbană adecvată, care să înlocuiască mahalalele existente.

Cartierul Caño Roto se remarcă printr-o abordare urbanistică inovatoare, care a îmbinat principiile orașelor-grădină cu modernismul postbelic. Amplasat pe un teren rezervat centurii verzi a Madridului, proiectul a fost gândit pentru a răspunde unor provocări multiple: conturul neregulat al sitului, diferențele semnificative de nivel și prezența cursurilor de apă. Planificarea urbanistică a prioritizat accesul pietonal, reducerea traficului auto în interiorul cartierului și crearea unor spații publice accesibile și bine integrate.

Din punct de vedere arhitectural, cartierul a inclus șase tipologii de unități, dintre care cinci dedicate locuirii și una cu funcțiuni complementare. Locuințele joase (înșiruite și tip "covor") au fost proiectate pentru a optimiza costurile și a răspunde nevoilor familiilor, păstrând în același timp o estetică simplă și modernistă. Locuințele colective, dispuse în blocuri de tip „bară” sau turn, au introdus concepte inovatoare precum "strada în cer" (adică holuri ale blocurilor, amplasate la alt nivel decât parterul, cu latura exterioară deschisă), promovând eficiența spațiului și integrarea comunitară.

Un element distinctiv al proiectului Caño Roto a fost implicarea viitorilor rezidenți în procesul de proiectare și construcție, printr-o abordare participativă și prin încurajarea auto-construcției. Această metodă a fost utilizată pentru a reduce costurile și pentru a întări sentimentul de apartenență comunitară. Beneficiarii au fost implicați activ în procesul de realizare a locuințelor, uneori contribuind chiar fizic la construcția acestora în zilele libere.

De asemenea, distribuirea locuințelor s-a realizat printr-un proces riguros de selecție, coordonat de Secția de Femei a *Mișcării Falangiste*[97]. Din punct de vedere financiar, proiectul a fost susținut de o combinație de

[97] Mișcarea Falangistă Spaniolă este un curent politic încă actual, izvorât din Falangism, o ideologie politică spaniolă cu puternic caracter naționalist care, adesea asemănat cu fascismul, era împotriva comunismului, democrației și liberalismului, valorile pe care acesta le promova fiind autoritatea totală, ierarhia, ordinea în societate. În baza acestei ideologii politice, Generalul Primo de Rivera a pus bazele Partidul Falangist care a reprezentat baza Partidului Naționalist al lui Francisco Franco – PAYNE, Stanley G. PAYNE, 2000.

contribuții guvernamentale și plăți accesibile din partea rezidenților, care puteau fi compensate parțial prin muncă fizică.

Cartierul Caño Roto a reușit să creeze un model urbanistic și social sustenabil, în care locuințele accesibile și bine proiectate au fost însoțite de infrastructură adecvată și de funcțiuni complementare (școli, spații comerciale, spații publice), deși, în conceperea cartierului, arhitecții s-au abătut de la regulile convenționale ale urbanismului post-raționalist, de creare a unor blocuri împreună cu străzi care le deservesc. Modelul cartierului a urmat, mai de grabă, tipologia urbană a orașelor grădină ale începutului de secol XX, în care clădirile au fost amplasate după orientarea cardinală, toată circulația auto oprindu-se la periferiile cartierului, reprezentând și o limită mai puternică a acestuia, iar în interiorul cartierului fiind create alei terasate, piațete și spații verzi care conectau grupările și tipologiile diferite de locuințe. Proiectul a demonstrat, astfel, că printr-o planificare strategică integrată, care să includă atât componenta spațială, cât și cea socială, este posibilă regenerarea comunităților vulnerabile și evitarea formării de noi ghetouri.

Din punct de vedere al raportării la punctele cardinale, clădirile au fost orientate după direcția est-vest, amplasarea acestora urmând patru deziderate principale:

- Să se evite umbrirea reciprocă și, astfel, toate locuințele să beneficieze de suficientă lumină naturală;
- Să nu fie dispuse astfel încât între acestea să se creeze culoare de vânt care ar putea crea un disconfort în utilizarea spațiului urban;
- Limitele cartierului să fie accentuate prin amplasarea clădirilor înalte către acestea, iar a clădirilor joase spre interior. La acest punct este de menționat faptul că spre vecinătățile prietenoase, cum ar fi alte cartiere vecine, au fost alese blocuri turn rotite la 45 de grade față de limita de proprietate, astfel încât să poată exista o permeabilitate, cel puțin vizuală, a cartierului;
- Toate locuințele care nu dispun de curte proprie să beneficieze de piețe urbane, ca o măsură de compensare urbană.

Din punct de vedere stilistic, Caño Roto reflectă un modernism auster, adaptat resurselor limitate ale epocii, dar care a reușit să integreze subtil elemente vernaculare, oferind astfel cartierului o identitate unică. Deși conceput inițial ca o soluție temporară, cartierul a dezvoltat în timp o

comunitate vibrantă și a devenit un exemplu de succes în ceea ce privește locuințele sociale din Spania.

Caño Roto rămâne o dovadă a potențialului planificării strategice spațiale de a transforma zonele marginalizate în comunități prospere. Prin implicarea directă a beneficiarilor, integrarea principiilor de design urban orientat către oameni și utilizarea eficientă a resurselor, acest proiect a demonstrat că locuirea socială poate fi un instrument puternic de incluziune și regenerare urbană. Modelul oferit de Caño Roto poate inspira intervenții similare în alte contexte marcate de sărăcie extremă, fiind un exemplu concludent al sinergiei dintre arhitectură, urbanism și politică socială.

Figura 40 – *Harta fazei 1 a proiectului așezării dirijate Caño Roto.* (http://viewfrommadrid.blogspot.com/1992/06/directed-settlement-of-cano-roto.html)

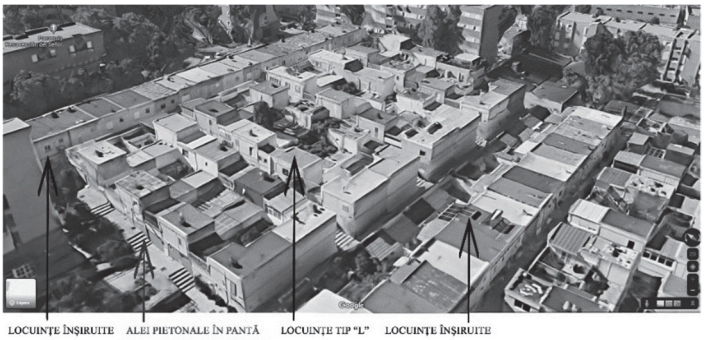

Figura 41 – *Vedere de sus a celor două tipologii de locuințe semi-colective ale așezării dirijate Caño Roto.* (https://www.google.com/maps/@40.3972151,-3.7398298,50a,35y,232.6h,61.48t/data=!3m1!1e3!5m1!1e4)

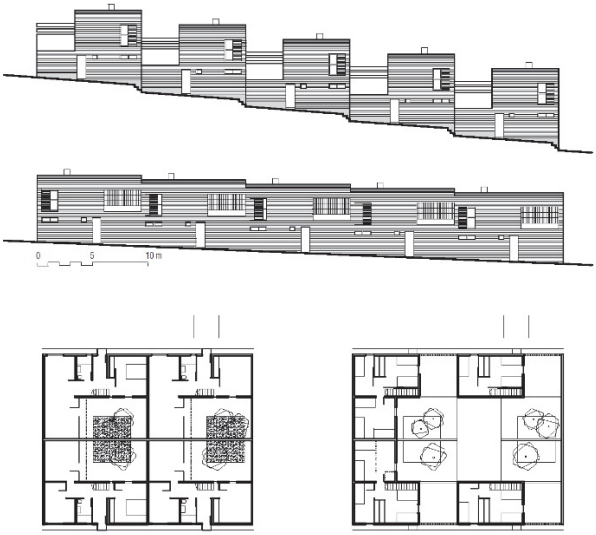

Figura 42 – *Planurile celor două niveluri și fațadele laterale ale celor două module de locuințe de tip "L" ale așezării dirijate Caño Roto.*
(http://viewfrommadrid.blogspot.com/1992/06/directed-settlement-of-cano-roto.html)

Figura 43 – *Imagine, din perioada anilor '60 a uneia dintre străzile pietonale terasate care deserveau locuințele în formă de ,,L" ale așezării dirijate Caño Roto,* în care se poate observa caracterul ludic pe care acestea îl aveau.
(http://viewfrommadrid.blogspot.com/1992/06/directed-settlement-of-cano-roto.html)

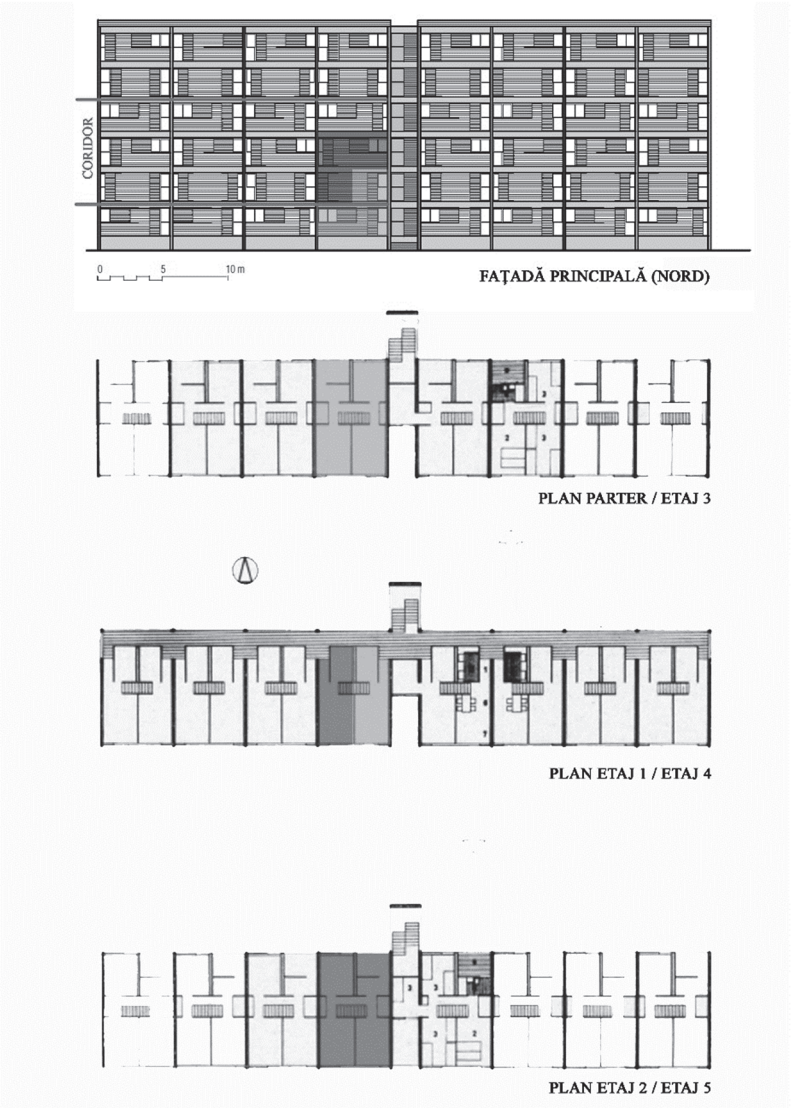

Figura 44 – *Locuințele colective tip ,,bară" ale așezării dirijate Caño Roto, cu regim de înălțime P+5, fațadă principală și planurile etajelor curente,* în care am evidențiat cu nuanțe de gri etajele cu coridoare, precum și tipologiile de apartamente dispuse pe două niveluri.
(http://viewfrommadrid.blogspot.com/1992/06/directed-settlement-of-cano-roto.html)

2.1.2. Context național

Pentru a expune cât mai coerent dinamica fenomenului sărăciei în România contemporană, este necesar să examinăm originile și evoluția acestuia pe teritoriul național.[98] În contextul specific al României, sărăcia, așa cum o percepem astăzi, își are rădăcinile în perioada regimului comunist, când politicile economice și sociale ale epocii au modelat în mod profund structura societății.

Primele forme de sărăcie sistemică în România pot fi identificate în jurul anilor 1980, o perioadă marcată de încercările regimului de a evita colapsul economic generat de multiple datorii externe, moștenite din anii ’60, pe fondul consecințelor Celui de-al Doilea Război Mondial. Confruntată cu o criză financiară serioasă, conducerea comunistă a adoptat măsuri drastice pentru a diminua deficitul bugetar național. Reducerea importurilor, în special a materiilor prime, și stimularea producției interne destinate exportului au devenit obiective prioritare. Aceste politici au determinat o creștere a presiunii asupra forței de muncă, precum și o eficientizare forțată a fabricilor, însă aceste măsuri au avut efecte adverse asupra calității vieții populației.

Totodată, uniformizarea socială caracteristică regimului a fost intensificată de promovarea cultului personalității conducătorului și de expansiunea serviciilor de securitate, care controlau fiecare aspect al vieții publice și private. Deși veniturile populației erau, în general, modeste, problema majoră nu era lipsa acestora, ci accesul limitat la bunuri și servicii de bază. Acest tip de sărăcie, definit prin privarea de resurse esențiale, s-a extins la toate nivelurile societății și s-a reflectat inclusiv în spațiul locativ. Industrializarea forțată a generat o migrație masivă de la sate către orașe care erau transformate, conform paradigmei comuniste, în centre muncitorești, marcate de o uniformitate arhitecturală și funcțională.

Această retrospectivă oferă o bază solidă pentru înțelegerea contextului istoric și economic al sărăciei în România. În continuare, analiza se va concentra asupra manifestărilor contemporane ale acestui fenomen, oferind o radiografie a situației actuale și a provocărilor asociate. Această abordare va permite nu doar identificarea legăturilor între trecut și

[98] Am ales ca, în prezenta lucrare, discuția despre originea sărăciei în România să pornească din punctul în care aceasta începe să aibă relevanță pentru prezent, adică din a doua parte a secolului al XX-lea, după ce Europa perioadei postbelice, în context geo-politic, începuse să atingă un oarecare echilibru.

prezent, ci și conturarea unor strategii de intervenție adaptate nevoilor specifice ale populației vulnerabile din România.

Figura 45 – *România în perioada comunistă;* imagine murală evocând cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român și președintele Republicii Socialiste România între anii 1967-1989. (https://revista22.ro/actualitate-interna/romanii-spun-ca-era-mai-bine-in-comunism-la-fel-ca-rusii-contrar-celorlalte-state-fost-comuniste)

Figura 46 – *România în perioada comunistă;* imagine realizată de fotograful japonez, Norihiro Haruta, în anul 1990, la un an de la căderea regimului comunist, evocând un București pierdut între comunism și democrație. (https://www.vice.com/ro/article/tipurile-de-cozi-la-care-am-stat-in-romania-ceausista/)

În primii ani ce au urmat Revoluției din 1989, consecințele vechiului regim au generat o primă explozie a sărăciei[99] (relativ surprinzătoare), care a ridicat procentul persoanelor aflate în sărăcie sau risc de sărăcie între 22 – 39 % în anul 1994, pornind de la un procent de 7% în 1989[100]. Acest tip de sărăcie, la fel ca înainte de 1989, nu ar putea fi încadrat în ceea ce numim astăzi sărăcie extremă, ci tot într-o formă de sărăcie standard, aceasta fiind împărțită de profesorul Cătălin Zamfir pe două niveluri: nivelul de subzistență (o lipsă a satisfacerii nevoilor minime raportate la standardul de consum) și nivelul decent (foarte asemănător formei sărăciei de la începutul anilor '80, de data aceasta devenind o problemă și lipsa veniturilor, nu doar a bunurilor și serviciilor).

În anul 1997 a existat o a doua explozie a sărăciei, apărută pe fondul inflației care începea să atingă cote foarte mari din cauza privatizării necontrolate în masă și a eliminării treptate a sectorului industrial (care a condus la dezechilibrarea balanței economice naționale, fiind necesare împrumuturi ale statului pentru importul de bunuri și de servicii).

Anul 1999 a reprezentat un reper în istoria evoluției fenomenului sărăciei, procentul persoanelor aflate în sărăcie sau în risc de sărăcie depășind 40%, nivelul de sărăcie schimbându-se, de asemenea. În această perioadă au fost înregistrate primele forme de sărăcie extremă în România.

Situația de după 1999 și până în prezent, privind nivelurile de sărăcie extremă ale țării, s-a tot agravat. Începând cu 1998, a fost lansată prima strategie de prevenire și combatere a sărăciei din România, proiectată cu politici clare, care nu a fost, însă, implementată (cauzele fiind exclusiv politice). Au mai urmat, până în 2015, coaliții anti-sărăcie, înființate ad-hoc, al căror rezultat a fost, însă, aproape inexistent.

În 2015, pe fondul atingerii unor cifre alarmante (4,7 milioane de români aflați în sărăcie sau în riscul de sărăcie relativă, raportat la populația de 22,27 milioane conform INS[101]) a fost elaborată *Strategia Națională privind Incluziunea Socială și Reducerea Sărăciei*[102] care conținea, în esență, „un plan de acțiune care va permite României să înregistreze

[99] Cătălin ZAMFIR, 1995.
[100] Conform ICCV.
[101] Statistica INS a fost realizată pe domicilii, însă în realitate, populația României era estimată cu aprox. 2.5 milioane de oameni în minus, neexistând cifre exacte ale persoanelor care au părăsit țara și care deși sunt mutate definitiv în alte țări, figurează în continuare ca rezidenți ai României.
[102] Va fi prescurtată, pe parcursul lucrării, „SN" pentru o simplificare a parcurgerii textului.

progrese considerabile în reducerea sărăciei și promovarea incluziunii sociale pentru persoanele, familiile și grupurile vulnerabile în următorii ani", al cărei obiectiv temporal a fost 2020. Cu toate că *Strategia Națională* a fost formulată coerent, fiind identificate problemele stringente, rezultatele au întârziat să apară, România ocupând în continuare ultimele locuri în Uniunea Europeană la rata sărăciei, cu mai mult de un sfert din populație trăind cu sub 5.5 $/zi, 1/5 români neavând acces la apă potabilă și 1/3 români trăind fără toalete cu apă curentă.[103]

Figura 47 – *România în perioada post-comunistă;* imagine cu fostele uzine Faur, în prezent privatizate și ținute în ruină.
(http://reptilianul.ro/2016/03/18/hale-industriale-abandonate-faur/)

O creștere, în prezent, a numărului persoanelor aflate în sărăcie sau risc de sărăcie standard (care, între 2015 și 2020 a început să capete valențe diferite) la peste 7 milioane de români, arată o ineficiență a *Strategiei Naționale de Combatere a Sărăciei și a Incluziunii Sociale* în măsura în care aceasta a fost proiectată cu un grad de flexibilitate foarte scăzut.[104]

[103] Conform Raportului de Țară al României, realizat de Banca Mondială, în anul 2018.
[104] Deși s-a apropiat de obiectivele propuse raportat la situația perioadei în care a fost proiectată, situația națională actuală s-a schimbat, nivelul de sărăcie standard fiind aplicabil și unor noi categorii de persoane.

În anul 2021, conform celui mai recent raport al Băncii Mondiale[105], pe fondul pandemiei de Covid-19, care a generat o scădere considerabilă a veniturilor populației, precum și cea mai puternică recesiune din vreme de pace de după Al II-lea Război Mondial, s-a accentuat numărul persoanelor aflate în risc de sărăcie și de excluziune socială. Pentru limitarea propagării acestor riscuri este necesar ca, la nivel de stat, să fie identificate măsuri economice și sociale coerente care, suplimentar, să sprijine și redresarea generală la nivel incluziv. De asemenea, raportul Băncii Mondiale a atras atenția și asupra necesității statelor de a acorda o atenție sporită grupurilor vulnerabile dinaintea pandemiei (tinerii, angajații informali, liber profesioniștii, micii întreprinzători), aceștia prezentând o vulnerabilitate mai ridicată în fața redresării nivelului ocupării forței de muncă pe timp de criză, fiind mai expuși unor perioade mai mari de șomaj, care se transpune tot într-un deficit național.

Analiza fenomenului sărăciei în România, de la rădăcinile sale istorice până la manifestările contemporane, evidențiază o nevoie acută de reformulare a strategiilor naționale de combatere a sărăciei. Persistența sărăciei extreme, impactul politicilor inadecvate și lipsa de flexibilitate a intervențiilor adoptate până acum demonstrează insuficiența abordărilor existente.

Creșterea continuă a numărului de persoane aflate în risc de sărăcie, agravată de evenimente precum recesiunile economice și pandemia de Covid-19, subliniază urgența adoptării unei strategii naționale mai eficiente, adaptabile și orientate către incluziunea socială. Este esențial ca această nouă strategie să integreze soluții economice și sociale sustenabile, cu o atenție deosebită acordată grupurilor vulnerabile, și să depășească barierele politice și administrative care au limitat succesul inițiativelor anterioare.

2.1.2.1. Tipologii ale zonelor sărace din România

În ultimele trei decenii, odată cu primele manifestări ale sărăciei extreme în România, s-a conturat fenomenul segregării socio-economice, rezultat atât al fluctuațiilor economice naționale, cât și al amplificării sărăciei extreme. Acest fenomen a fragmentat societatea în comunități sau grupuri sociale distincte, diferențiate prin niveluri financiare, sociale și

[105] *Creștere incluzivă la răscruce de drumuri* (2021) – EU Regular Economic Report, BM.

culturale, inclusiv educaționale. Această divizare a condus la o segregare urbană progresivă, în care grupurile vulnerabile, fie expuse unui risc ridicat de sărăcie extremă, fie deja afectate de aceasta, au început să se concentreze în anumite zone specifice din mediul urban.

Pornind de la analiza sociologului Manuela Sofia Stănculescu asupra zonelor urbane afectate de sărăcie, această lucrare identifică și ierarhizează cele mai puternic afectate tipuri de zone sărace, în cadrul unei analize empirice detaliate.

a) *Zonele de tip gropi de gunoi* – sunt acele zone sau comune periferice, amplasate în proximitatea gropilor de gunoi ale orașelor mari și adiacente acestora. Aceste zone pot fi împărțite în două categorii: noi (apărute după 1990, ex. Pata Rât din Cluj-Napoca, Giulești Sârbi din București) și vechi (sate existente, ex. Glina din București, Bărboși din Galați). Dintre cele două categorii, zonele noi sunt cele ale căror comunități prezintă cei mai ridicați indici sociali negativi.
Locuințele acestor comunități sunt realizate într-o manieră necontrolată, improvizate și destructurate, iar intervențiile spațiale asupra acestora implică o modificare radicală a zonei.
Comunitățile trăiesc din valorificarea gunoaielor pe care le adună de la groapa de gunoi, din cerșit, din proxenetism și, în anumite cazuri, din traficul de droguri.

Figura 48 – *Zonă de tip groapă de gunoi din România;* imagine din cartierul Giulești Sârbi, București.
(https://recorder.ro/giulesti-sarbi-poveste-fara-sfarsit/)

b) *Zonele de tip „centru vechi”* – sunt reprezentate de zonele centrale ale orașelor în care prevalează țesutul urban vechi și construcțiile specifice perioadelor arhitecturale de la final de secol XIX - început de secol XX, care au fost naționalizate în perioada comunistă. Având în vedere faptul că restaurarea acestora implică niște costuri foarte ridicate, dar și o strategie coerentă de salvare a patrimoniului construit (inexistentă în mod real în România), statul a ales să le lase să se degradeze și să le folosească (fără nicio investiție) pe post de locuințe sociale repartizate anumitor categorii sociale defavorizate. Intervențiile asupra acestor zone ar trebui incluse într-un program național de conservare a patrimoniului construit, care să se axeze pe identificarea unor soluții alternative pentru utilizatorii actuali și pe realizarea unei analize constructive, pentru a identifica nivelul de degradare și, implicit, de consolidare, pe care l-ar necesita.
Comunitățile acestor zone prezintă o varietate ridicată a activităților pe care le întreprind pentru a trăi, începând de la locuri de muncă normale (venit minim pe economie), ajungând până la activități mai puțin legale, cum ar fi proxenetismul și traficul de droguri.

Figura 49 – *Zona de tip „centru vechi” din România;* imagine cu Hanul Solacolu, de pe Calea Moșilor din București, clădire care urmează a fi pusă în siguranță de Primăria Municipiului București (https://b365.ro/hanul-solacolu-nu-va-fi-expropriat-si-restaurat-psd-a-votat-impotriva-în-cgmb-423503/)

c) *Zonele de tip ghetou* – reprezentate de zonele de la periferia orașelor mari, alcătuite de foste blocuri construite pentru muncitori (garsoniere și apartamente de două camere) sau de foste cămine muncitorești, în care mai trăiește un procent foarte mic din foștii rezidenți, acestea fiind ocupate în prezent de grupuri vulnerabile minoritare (de regulă, de etnie romă) care, prin monopolizarea întregii zone în care se află, le-au transformat în enclave sociale care concentrează *trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială*.
Din punctul de vedere al indicilor sociali urbani, acest tip de zonă urbană românească este cel mai puternic afectat, așa că intervențiile asupra acesteia ar trebui să fie realizate în baza unei strategii dedicate de combatere a sărăciei, aspect tratat în prezenta lucrare. În concluzie, următoarele secțiuni ale acestui capitol vor fi dedicate analizării acestei tipologii urbane, urmând ca odată ce va fi pictată o imagine mai clară a contextului național, să fie realizate anumite comparații punctuale între ipostazele sărăciei extreme din mediul internațional și din mediul local.

2.1.2.2. Ghetoul

În momentul de față, în România, zonele de tip ghetou reprezintă principalii poli de concentrare a sărăciei extreme, aceștia fiind însoțiți în permanență de fenomenul segregării urbane[106], proces social complementar sărăciei extreme care presupune, în cazul ghetourilor, o delimitare urbană a populației, în funcție de două tipuri de segregare:

- *segregare socio-economică* – presupune separarea populației urbane în areale urbane bine delimitate spațial, în funcție de nivelul financiar și al veniturilor locuitorilor;
- *segregare etnică* – presupune separarea populației urbane în areale urbane bine delimitate spațial, în funcție de etnia locuitorilor.

Pentru a înțelege mai bine ghetoul, ca fenomen social, în continuare va fi realizată o succintă radiografie a evoluției ghetoului, de la primele apariții ale fenomenului și până în prezent, urmând apoi analiza fenomenului ghetoizării.

[106] Viorel MIONEL, 2011.

În primul rând, din punct de vedere etimologic, există mai multe ipoteze, cea mai frecventă fiind cea conform căreia denumirea vine de la cuvântul italienesc în dialect venețian, „gheto = turnătorie", datorită faptului că primul ghetou venețian se afla lângă o turnătorie. De asemenea, cuvântul *borghetto* înseamnă, în italiană, orășel sau mică parte dintr-un oraș. Dintr-o coroborare lingvistică a celor două, a început să fie atribuit termenul de ghetou tuturor enclavelor care concentrează grupuri minoritate segregate față de populația majoritară din cauza anumitor diferențe (până în sec. al XX-lea, segregarea a fost îndeosebi socio-religioasă).

Prima mențiune, în literatura de specialitate, asupra termenului ghetou, face referire la perioada Romei antice, în sec. al V-lea d. Hr. când, după adoptarea creștinismului, căderea Imperiului Roman de Apus și preluarea puterii de către Biserica Catolică, evreii (considerați păgâni) erau excluși din societate pe baza diferențelor confesionale față de restul populației.[107] Evreilor le era atribuită, din punct de vedere urbanistic, o structură spațială urbană (o enclavă separată de restul orașului), în care erau forțați să trăiască (nu doar să locuiască, ci și să muncească sau să realizeze alt tip de activități), aceasta reprezentând primul ghetou menționat de istorie.

Deși de-a lungul timpului, în special la începutul sec. al X-lea, au existat mai multe zone în care s-au folosit ghetouri pentru excluderea socială a anumitor minorități (Maroc, locuire în *millah*), punctul marcant de răspândire a termenului, împreună cu ideologia care îl urma, a fost reprezentat de anul 1516, când Senatul Veneției (oraș stat la momentul acela) a decretat mutarea tuturor evreilor în spatele zidurilor *Nuovo Ghetto* (Noul Ghetou, trad. din lb. italiană)[108] la fel ca în antichitate, din cauza diferențelor confesionale care existau între creștini și evrei. Dispoziția decreta închiderea evreilor în spatele a două porți de fier pe parcursul nopții, fiind supravegheați atât pe timpul nopții, cât și pe timpul zilei de gărzi creștine.[109] Totodată, erau luate și măsuri suplimentare de marginalizare, cum ar fi amendarea evreilor care părăseau ghetoul în afara orelor decretate de senat, obligarea purtării unor veșminte diferite în momentele în care părăseau ghetoul pe timpul zilei (în general, pentru a merge să muncească),

[107] În Roma antică, evreii se situau, din punct de vedere social, doar cu o treaptă mai sus față de sclavi, însă drepturile erau apropiate de cele ale oamenilor liberi.
[108] Viorel MIONEL, 2013.
[109] Extras din dispoziții „prevenirea evreilor de a nu rătăci noaptea prin oraș, aceștia putând provoca nemulțumiri profunde creștinilor" – Denis CHAMBERS et alii, 1992.

aplicarea de taxe nejustificate etc. Așa a luat naștere procesul de ghetoizare, prin separarea, supravegherea și controlul minorităților. Trebuie, însă, menționat că, în cazul Veneției și al Romei antice, ghetoizarea a fost un fenomen social realizat în mod deliberat de către autorități, având ca scop expulzarea minorităților. În schimb, ghetoizarea contemporană nu mai este un act deliberat, ci o consecință a unor politici naționale slabe din punct de vedere al incluziunii.

În Roma anului 1555, Papa Paul al IV-lea a făcut o contra-reformă prin care a reîmpărțit orașul, evreii fiind în continuare separați de restul populației prin ghetouri și supuși la aceleași măsuri ca în Veneția. Contra-reforma papei obliga, totodată, toate statele unite sub sceptrul creștinismului să limiteze evreii prin ghetouri. Astfel, putem regăsi ghetouri evreiești încă din secolul al XVI-lea în țări precum Italia, Spania, Portugalia, Franța, Germania, Polonia etc.[110] Această situație a durat până în secolul al XIX-lea când, odată cu Revoluția Franceză (care a marcat declinul bisericii și a monarhiei), au fost abolite ghetourile tuturor statelor europene.

O paradigmă diferită în formă, dar nu și în conținut, o întâlnim în sec. al XX-lea, în Germania nazistă, care avea ca ideologie principală lupta antisemită. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, naziștii au transformat ghetourile existente (care concentrau o populație predominant evreiască dintr-o formă de inerție istorică) din Polonia și Germania, în lagăre de concentrare, realizând unul dintre cele mai mari genocide ale lumii moderne.

În prezent, ghetoizarea poate fi definită ca ,,procesul prin care se ajunge la formarea unui spațiu fizic și social, închis, marginal, foarte adesea urban, unde trăiesc, într-o concentrație ridicată, minorități etnice, rasiale, sexuale etc., constrânse de sărăcie și restricții sociale”[111]. Aceasta reprezintă o nouă paradigmă a accepțiunii termenului, diferită și în formă, și în conținut, prin atribuirea unei conotații puternic rasială, survenită ca urmare a preluării termenului (și a fenomenului) de către americani, pentru atribuirea acestuia cartierelor noi muncitorești ale orașelor industriale din nordul continentului, ce concentrau o populație predominant afro-americană, ca urmare a industrializării și a migrării forței de muncă din sud. Acest fenomen s-a produs cripto-deliberat, prin politici neoficiale de

[110] Idem 108.
[111] Cătălin ZAMFIR et alii, 2007, p. 279.

discriminare rasială, prin care era urmărită o excludere socială puternică, bazată pe considerente rasiale.

Putem, astfel, considera ghetoul, în context contemporan, ca fiind o segregare urbană, de natură socio-economică, etnică și rasială.

William Henderson și Larry Ledebur identifică o structură în șase stagii a procesului de ghetoizare, precum și a ghetoului odată format[112], acestea fiind interconectate și alcătuind, împreună, „ciclul dezavantajelor" care polarizează și *trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială*:

1) *Discriminarea pe piața forței de muncă* – din cauza diferențelor sociale (dar nu numai), rezidenții sunt priviți cu neîncredere de către angajatori care, pe fondul unei temeri de efecte negative în mediul profesional ce ar putea apărea ca urmare a asocierii cu persoane din ghetou, ajung să îi marginalizeze;
   *intervențiile asupra acestui stagiu trebuie să fie de natura socială, prin programe de incluziune pe piața forței de muncă.
2) *Devalorizarea economică a zonei* – din cauza imposibilității rezidenților de a îngriji ghetoul, care conduce la degradare și mizerie, precum și dintr-o întipărire în memoria colectivă a ghetoului ca loc cu puternice valențe negative, nivelul economic al zonei scade[113];
   *intervențiile asupra acestui stagiu trebuie să fie de natură spațială, prin implantarea unor poli de creștere în zone strategice ale ghetoului, precum și prin subvenționarea reabilitării mediului construit.
3) *Discriminarea pe piața imobiliară* – din cauza unei reticențe a populației majoritare de a investi în imobile aflate în ghetou;
   *intervențiile asupra acestui stagiu trebuie să fie atât de natură spațială, cât și de natură socială, prin subvenționarea achiziționării de imobile de către populația majoritară, oferind soluții alternative viabile rezidenților ghetoului care ar trebui mutați.
4) *Discriminarea în privința accesului la servicii* – din cauza fenomenelor sociale negative la care rezidenții ghetourilor sunt supuși, aceștia ajung, în anumite cazuri, să comită ilegalități și,

[112] William HENDERSON et alii, 1972, p. 180-189

[113] Aici este de precizat că stagiul se raportează la o posibilă reutilizare a ghetoului într-o formă actuală îmbunătățită, nu și la eradicarea completă a ghetoului și utilizarea parcelei pentru investiții noi.

astfel, să piardă încrederea populației majoritare care are tendința de a generaliza și, prin urmare, de a se feri;
*intervențiile asupra acestui stagiu trebuie să fie de natură socială, prin programe de facilitare a rezidenților ghetoului de a accesa servicii.

5) *Degradarea spațiului arhitectural* – din cauza unei instabilități financiare a ghetoului, precum și din cauza unei lipse a culturii arhitecturale (specifică nu doar rezidenților ghetoului, cât și populației majoritare, cel puțin în cazul României);
*intervențiile asupra acestui stagiu trebuie să fie atât de natură spațială, cât și de natură socială, prin crearea de programe sociale de educare arhitecturală, precum și prin oferirea oportunității de a lua parte la componenta participativă a proiectelor de arhitectură socială.
6) *Izolarea și autoizolarea* – pe fondul marginalizării și excluziunii sociale, atât populația majoritară, cât și rezidenții ghetourilor, privesc cu reticență contactele reciproce, astfel încât se ajunge în situația ca fiecare grup să se izoleze față de celălalt;
*intervențiile asupra acestui stagiu trebuie să fie de natura socială, prin programe de facilitare a interacțiunii rezidenților cu populația majoritară a orașului.

Procesul de de-ghetoizare poate fi conceptualizat ca un ansamblu de principii strategice fundamentate pe intervenții integrate, atât spațiale, cât și ne-spațiale, menite să abordeze cele șase stadii critice care contribuie la crearea, menținerea și perpetuarea ghetourilor. Aceste principii trebuie să fie elaborate în contextul unor politici publice complexe, axate pe incluziunea socială și reducerea sărăciei, având ca punct de plecare o strategie națională bine conturată și adaptată la specificitatea locală.

Din perspectivă spațială, aceste intervenții pot viza două direcții principale. Prima implică eradicarea completă a ghetourilor, proces care necesită nu doar o relocare fizică, ci și măsuri compensatorii eficiente, destinate să prevină recăderea în marginalizare și să asigure integrarea socială, economică și culturală a comunităților afectate. A doua direcție urmărește transformarea ghetourilor în platforme pentru regenerarea urbană prin abordări strategice care să valorifice resursele existente și să creeze oportunități de dezvoltare durabilă.

În continuare, analiza se va concentra pe două exemple relevante de ghetouri din România, ilustrând complexitatea și provocările asociate acestui fenomen, precum și potențialul intervențiilor strategice de a genera schimbări transformative.

În cazul ghetourilor din România, segregarea urbană are puternice valențe etnice, ghetourile românești concentrând, în proporție de peste 90%, o populație de etnie romă. Cauzele pentru care populațiile rome au fost supuse procesului de ghetoizare sunt următoarele:

- romii, în perioada care a urmat dezrobirii, au dezvoltat un puternic caracter infracțional, (posibil) pe fondul frustrărilor inter-generaționale generate de abuzurile la care au fost supuși timp de aproape cinci secole ca robi;
- originile romilor fiind nord-indiene, aceștia migrând în toată Europa în sec. al XIV-lea, odată cu expansiunea Imperiului Otoman, au dezvoltat, în timp, un caracter nomad, care, pentru alte etnii, nu prezintă siguranță.

Această formă de discriminare prin ghetoizare a generat, în timp, o puternică vulnerabilitate a comunităților rome din perspective sociale, economice, fizice, educaționale, culturale și emoționale.

Pentru o înțelegere mai clară, așa cum am menționat mai sus, lucrarea va propune spre analiză două ghetouri din România, diferite din punct de vedere urbanistic, dar asemănătoare din punct de vedere al situației sociale, alese ca urmare a gradului ridicat de severitate pe care trinomul îl are în cadrul acestora. Totodată, acesta este și motivul pentru care cele două dețin, poate, cele mai mari niveluri de notorietate din țară.

Trebuie precizat că zona Pata Rât din Cluj-Napoca, deși se supune categoriei de zonă de tip groapă de gunoi din punct de vedere geografic, aceasta, din punct de vedere social și urbanistic, este un hibrid între zonă de tip ghetou și zonă de tip groapă de gunoi.

2.1.2.3. Ferentari, București

Sectorul 5 reprezintă cel mai sărac areal administrativ al Municipiului București, jumătate din dimensiunea geografică a acestuia fiind constituită din cartierele Rahova și Ferentari, care sunt percepute în mentalul colectiv într-un sens negativ din cauza ghetourilor care se află în interiorul Ferentariului și care, deși reprezintă doar niște ,,buzunare” de

sărăcie în interiorul cartierelor[114], pe fondul indicilor sociali negativi foarte ridicați comparativ cu restul cartierelor bucureștene, reușesc să împrăștie aceeași percepție asupra întregii zone.

Ghetourile principale ale cartierului sunt Aleea Livezilor, Tunsu Petre, Iacob Andrei, Amurgului, Pieptănari și Zăbrăuțiului, acestea împărțind aceleași caracteristici sociale negative, dintre ele remarcându-se Aleea Livezilor ca fiind cel mai periculos de vizitat.

Din punct de vedere spațial-urbanistic, ghetourile din Ferentari sunt delimitate fie ca fundături, al căror acces se face din străzi secundare sau terțiare, conturate de blocuri cu regim de înălțime redus (P+3 – P+4) și sistematizare urbană precară (Aleea Livezilor, Tunsu Petre), fie ca zone de tranzit, buzunare ale străzilor principale ale cartierului (Amurgului, Iacob Andrei, Pieptănari, Zăbrăuți), acestea fiind dezvoltate în jurul unor țesuturi urbane de locuințe individuale specifice parcelarului Bucureștean interbelic, cu parcele înguste și construcții lipite la calcan.

1) Originea cartierului

Pentru a simplifica înțelegerea analizei, va fi prezentată doar o radiografie de suprafață a originii și evoluției cartierului, detalierea fenomenului evolutiv nefăcând obiectul studiului.

Prima organizare administrativă a zonei a avut loc în anul 1914 când, în apropierea Bucureștiului, pe zona în care se află astăzi cartierul Ferentari, s-a înființat Comuna Șerban Vodă. Înainte de atestarea oficială a comunei, la finalul sec. al XIX-lea, zona respectivă era mult mai puțin dezvoltată, fiind predominată de podgorii și livezi, de locuințe dispuse în mod aleator, departe unele față de celelalte sau de-a lungul celor două drumuri principale, care aveau să devină Calea Rahovei și Calea Ferentari. Din punct de vedere urbanistic, trama stradală era sinuoasă, urmare a dezvoltării organice.

Raportat la celelalte zone periferice ale Bucureștiului, evoluția zonei era una normală, modul de dezvoltare realizându-se standard, prin lotizări succesive ale parcelelor existente.

Anul 1929 marchează prima încadrare în limitele orașului, în momentul realizării primei zonări a Bucureștiului în 4 sectoare radiale, zona cartierului Ferentari făcând parte din Sectorul 3 la acea vreme.

[114] Florin BOTONOGU, 2011, p. 140.

Imediat după cel de-Al Doilea Război Mondial, la jumătatea secolului al XX-lea, cartierul a luat primul contact cu o populație nouă care prezenta un caracter infracțional (predominant formată din romi, dar nu exclusiv). Discuțiile cu cei mai vechi rezidenți ai cartierului confirmă legendele urbane care susțin teoria conform căreia, în perioada postbelică, zona Ferentari reprezenta o buna ascunzătoare pentru bandele de gangsteri ale capitalei, datorită viilor și livezilor care, fiind în abundență, împiedicau căutările forțelor de ordine de la acea vreme, denumite miliție. Se spune că aceste bande de infractori au rămas definitiv în această zonă, rezidenții de acum fiind urmași ai acestora, nepoți și strănepoți.

Mai târziu, în anul 1979, a avut loc ultima reorganizare a orașului în 6 sectoare radiale, zona cartierului Ferentari înscriindu-se, de data aceasta, în Sectorul 5, situație care persistă și în prezent.

Până la finalul războiului, zona era alcătuită din case modeste, amplasate pe loturi înguste, iar infrastructura nesistematizată, după care, pe fondul modernizării orașelor, au început să apară intervenții urbanistice și arhitecturale funcționalist-socialiste de sistematizare a infrastructurii și de construire a locuințelor colective de tip bară, dispuse după axa heliotermă, în acord cu principiile curentului modernist din arhitectură.

În anii următori, începând cu anul 1960, pe fondul industrializării masive a orașelor mari, au apărut blocurile muncitorești, realizate din elemente prefabricate de beton armat, cu garsoniere și apartamente cu două camere, având regim de înălțime scăzut, care alcătuiesc în prezent ghetourile cartierului Ferentari, acestea fiind luate în posesie de o populație de romi proveniți din mediul rural, din alte zone ale Bucureștiului, dar și din familiile originare ale cartierului.

2) Situația actuală

Conform unei *hărți a fricii*, realizată în 2012 de către geograful Cristian Ciobanu[115], care a stat la baza studiului de fundamentare al *Strategiei Naționale de Incluziune Socială și de Combatere a Sărăciei 2015-2020*, cartierul Ferentari se află pe primul loc în topul zonelor din oraș de care bucureștenii se tem. Conform interviurilor semi-structurate, în prezent, mai mult de 80 % dintre persoanele intervievate au susținut că Ferentariul rămâne cea mai de temut zonă a Bucureștiului.

[115] Cristian CIOBANU, 2013.

Figura 50 – *Harta mentală a fricii în București, 2012, Cristian Ciobanu* (https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/strada-unde-am-pupat-o-pe-mimi)

Pe fondul indiferenței pe care societatea, atât la nivel de instituții, cât și la nivel de individ, o prezintă în legătură cu aceste zone, se dezvoltă pungi de sărăcie[116] ale orașului, care devin poli urbani de distribuție a drogurilor, ce permit o supra-dezvoltare a criminalității organizate. Astfel, se formează un cerc vicios între aspectul general neîngrijit și degradat al zonei și distribuitorii de droguri (ale căror venituri sunt într-o continuă creștere începând cu anul 2000, când marile clanuri interlope ale

[116] Florin BOTONOGU, 2011, p. 36.

Bucureștiului au luat amploare), aceștia din urmă preferând să păstreze zona *status-quo* pentru o siguranță și un control mai bun.

Modul în care acest cerc vicios afectează cartierul este prin atragerea tinerilor (chiar și a celor cu soții și copii) spre consum de droguri, anulându-le, astfel, perspectivele de evoluție. Aceștia ar trebui să reprezinte grupul țintă al principiilor de intervenție, dar sunt reticenți la programele sociale pe care ONG-urile le-au propus în Ferentari, mai cu seamă la programele de reeducare sau de recalificare profesională, consumul de droguri oferindu-le o autosuficiență psihologică, iar traficul de droguri oferindu-le un venit mai mare decât venitul minim pe economie în România[117], fapt ce conduce la o de-motivare foarte puternică.

Din punctul de vedere al indicilor sociali negativi, Cartierul Ferentari (luat ca un întreg, însă având la bază analize realizate predominant pe datele obținute din zonele cu ghetouri), prezintă următoarea situație, măsurată de Banca Mondială în contextul raportului național pentru UE:

- Procentul populației minoritare, de etnie romă - 90%;
- Raportul numărului de persoane (nu doar membrii ai aceleiași familii) care locuiesc în același apartament - 6/1;
- Mortalitatea infantilă - peste 25%, comparativ cu 6 %, în România și cu 3,4 %, în UE;
- Abandonul școlar - peste 40%, comparativ cu situația națională în care mediul urban are 6%, iar mediul rural 18%;
- Infracțiuni înregistrate în cartier - 729 (conform statisticilor din 2016, în anul 2021 a crescut numărul, însă nu există date exacte);
- Furturi înregistrate în zonele adiacente cartierului - 661 (conform statisticilor din 2016, în 2021 s-a mărit numărul, însă nu există date exacte);
- Tâlhării înregistrate atât în cartier, cât și în zonele adiacente - 39 (conform statisticilor din 2016, în anul 2021 s-a redus numărul, însă nu există date exacte);
- Agresiuni și violuri - înregistrate atât în carter, cât și în zonele adiacente - 19 (conform statisticilor din 2016, în anul 2021 s-a redus numărul, însă nu există date exacte).

[117] Conform datelor Eurostat, din 01.01.2022, salariul minim net lunar în România este de 1.524,00 lei (cel brut fiind de 2.550,00 Lei), cu aproximativ 500 de lei mai mult decât pragul național de sărăcie.

Din punct de vedere arhitectural-urbanistic, locuitorii ghetourilor, atât cei care stau la casă, cât și cei care stau la bloc, au o tendință de grupare în zonele exterioare adiacente locuințelor (dar doar între ei, fără persoane din exterior), alcătuind mici grupuri. În cazul celor care locuiesc la case, tendința este mai redusă (dar tot există și ajung să pună monopol pe zona din fața locuinței proprii), aceștia prezentând un grad de intimidare mai ridicat, în sensul în care grupurile se strâng în curțile proprii sau în fața acestora, nu în zone puțin mai îndepărtate. Aceste grupuri tind să ia în posesie spațiul urban în care se adună (spațiile interstițiale, incintele delimitate de blocuri, zonele de acces în blocuri, trotuarul și uneori strada în cazul persoanelor care locuiesc la casă), monopolizându-l și însușindu-l ca fiind privat. Aceste situații deteriorează percepția asupra imaginii urbane care, din cauza degradării avansate a construcțiilor, cât și a gunoaielor care invadează spațiile exterioare, nu este una primitoare, ci una de tip *no go zone* (=zonă în care nu te duci, trad. din lb. engleză).

Zonele de ghetouri ar fi definite, în consecință, ca spații destructurate, insalubre, în care prevalează lipsa igienei și contrastul față de zonele adiacente (tot ale cartierului), și ale căror fenomene sociale negative cu care se confruntă transpun prin arhitectură.

3) Obiective strategice

În cadrul ghetourilor prezente în cartierul Ferentari, au fost realizate proiecte sociale, în special de către ONG-uri si sectorul privat (prin sponsorizări), prin intermediul cărora s-a încercat rezolvarea anumitor probleme concrete cu care cartierul se confruntă din cauza ghetourilor. Astfel, obiectivele strategice ar trebui formulate participativ, pornind de la rezultatele pe care proiectele realizate până acum le-au produs (sau nu), evaluate atât din perspectiva beneficiarilor, cât și a actorilor publici și privați implicați. Obiectivele strategice expuse au fost formulate în baza analizei empirice:

- Continuarea dialogului început cu fosta conducere a Sectorului 5 și realizarea unei analize comprehensive a celor 5 ghetouri identificate în cartier, care mențin fenomenul sărăciei extreme la un nivel foarte ridicat;
- Identificarea celor mai eficiente metode de abordare a ghetourilor (abordare pro-activă - eliminare sau abordare reactivă - intervenție);

- Planificarea strategică a unor politici publice de utilizare eficientă a triangulațiilor[118] sociale menite să disperseze ghetoul în cadrul cartierului;
- Crearea de programe sociale de conștientizare a pericolului pe care consumul de droguri îl implică și realizarea unor centre de dezintoxicare în baza unor obiective strategice planificate în acest sens;
- Planificarea strategică a unor politici publice de reconversie profesională pe o piață a muncii fluctuantă a persoanelor victime ale sărăciei extreme;
- Programe de educare financiară a membrilor ghetoului și facilitarea accesului la programe de creditare preferențiale;
- Elaborarea și implementarea unui sistem de monitorizare a copiilor care prezintă cel mai mare risc al abandonului școlar - reproiectarea sistemului educațional în vederea creșterii calității educației pentru grupurile sărace și vulnerabile;
- Creșterea numărului de servicii de asistență medicală primară la nivel de cartier, prin dezvoltarea unor centre medicale dedicate, comune sau nu altor funcțiuni complementare;
- Dezvoltarea unor centre comunitare multifuncționale (tip Shanti Bavan[119]), al căror caracter social să prevaleze, care vor fi destinate anumitor grupe de vârstă și vor avea ca scop alfabetizarea,

[118] Triangulație = „încurajarea interacțiunilor umane prin intermediul unor stimuli sociali. Este mult mai probabil să intre în contact în prezența unor astfel de stimuli, aceștia putând fi entertainer sau muzicieni stradali, sculpturi urbane, expoziții sau evenimente" - William WHYTE, 1980.

[119] Shanti Bavan este un proiect educațional, realizat de o fundație filantropică americană, transformată ulterior în ONG, a cărui activitate se desfășoară în cadrul a trei centre educaționale din India (Tamil Nadu, Andhra Pradesh, Karnataka) și care are ca scop întreruperea ciclului sărăciei prin identificarea celor mai sărace gospodării (care trăiesc cu sub 2$ pe zi) și cooptarea copiilor acestora în vederea introducerii într-un incubator educațional. În acest incubator, copii sunt separați de familii pentru perioade îndelungate (de la 6-7 ani până la 18 ani), oferindu-li-se posibilitatea să își vadă familiile doar în vacanțele de vară și de iarnă. Educația pe care o primesc este una holistică, calitativă, care atinge toate nivelurile umane, pregătind copiii pentru o piață globală a forței de muncă. Rezultatele înregistrate din 1997 și până în prezent arată o rată de succes aproape perfectă, de 98%, dintre copiii care pleacă din aceste școli, ajungând să meargă la colegiu și ulterior să se angajeze pe venituri anuale mai mari decât ale întregii lor familii într-o viață. Acest exemplu va fi detliat in cadrul secțiunii referitoare la dimensiunile spațiale ale strategiei, parte din capitolul 3 al prezentei lucrări.

recalificarea profesională, educația non-formală, educația sexuală și financiară - alternativa mediului actual de viață.

În prezent, noua conducere a Primăriei Sectorului 5 este în proces de implementare a unui plan operațional, parte al unei strategii pe termen mediu, de schimbare a imaginii urbanistice generale a cartierului, prin intervenții asupra parcurilor, zonelor interstițiale verzi, străzilor și piețelor. Problematica sărăciei extreme nu a fost, însă, abordată direct până acum, urmând ca după schimbarea imaginii generale, intervențiile directe asupra pungilor de sărăcie să fie mai simplu de realizat[120]. Intervențiile asupra ghetourilor Iacob Andrei și Zăbrăuți, la nivel de igienizare generală și refacere a spațiilor verzi care au reușit să se mențină mai mult de un an, sunt dovada unei eficacități a prezentei strategii.

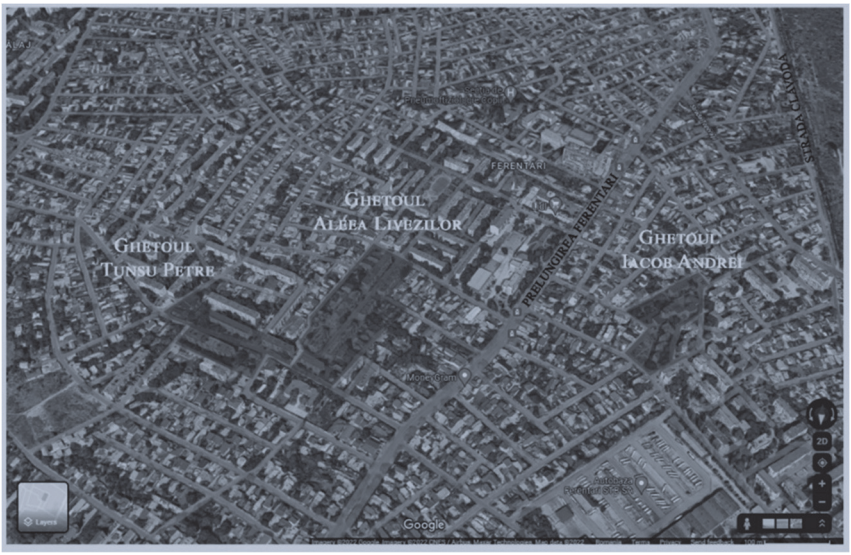

Figura 51 – *Ghetouri ale cartierului Ferentari, București:* Ghetoul Tunsu Petre, Ghetoul Aleea Livezilor, Ghetoul Iacob Andrei.
(Google maps, 2022)

[120] Este mai simplu să cureți/speli un animal în exteriorul grajdului/cotețului decât în interiorul acestuia unde, de regulă, este murdar.

Figura 52 – *Ghetouri ale cartierului Ferentari, București:* imagine din interiorul ghetoului Aleea Livezilor.
(https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/reportaj-marea-evadare-din-ferentari-825517)

2.1.2.4. Pata Rât, Cluj

Pata Rât reprezintă un ghetou al municipiului Cluj-Napoca, situat în extremitatea sud-estică a acestuia, în imediata proximitate a rampei municipale de gunoi și a Aeroportului Internațional Avram Iancu, care concentrează niveluri foarte ridicate de sărăcie extremă, excluziune socială și marginalizare, populația fiind predominant alcătuită din persoane de etnie romă.

Așezarea Pata Rât este compusă din patru zone ce au caracteristici și număr de locuitori distincte, însă sunt interconectate la nivel de ghetou: zona Cantonului, amplasată lângă calea ferată (fiind cea mai apropiată de intrarea în oraș), zona Dallas, amplasată de-a lungul străzii principale, lângă centrul de colectare al deșeurilor chimice, zona Coastei, amplasată pe cea mai înaltă elevație a ghetoului (retras de la stradă, lângă zona Dallas) și zona Rampei, amplasată fix lângă groapa de gunoi.

Din punct de vedere arhitectural-urbanistic, ghetoul se desfășoară de-a lungul a două drumuri principale, Calea Dezmirului și Strada Platanilor, cele două intersectându-se și continuându-se cu Centura Apahida-Vâlcele, care leagă orașul Cluj-Napoca de Turda, prin legătura directă cu Drumul European 81.

Cele patru zone/comunități prezintă următoarele caracteristici spațiale:

- *Zona Cantonului* se situează între Calea Dezmirului și calea ferată, fiind dezvoltată liniar, de-a lungul șoselei, fără reguli foarte precise de așezare a locuințelor, acestea fiind dispuse într-o manieră aleatorie, ca sistem constructiv având construcții improvizate, din lemn sau din containere;
- *Zona Dallas* se situează de-a lungul Străzii Platanilor, este dezvoltată organic, fără o regulă anume, însă este mai puțin întinsă decât Cantonului, mai concentrată spațial. Ca sistem constructiv, sunt construcții mici, vechi, realizate din zidărie sau lemn;
- *Zona Coastei* se situează în spatele Dallasului, pe cea mai înaltă elevație a ghetoului, dezvoltarea realizându-se organizat, stânga-dreapta de-a lungul unei singure străzi care se înfundă. Ca sistem constructiv, locuințele sunt realizate din construcții prefabricate din beton;
- *Zona Rampei* este cea mai defavorizată dintre toate cele patru, aceasta situându-se în jurul gropii de gunoi a orașului, dezvoltarea fiind una relativ concentrică în jurul acesteia, însă dispunerea locuințelor fiind foarte împrăștiată. Din punct de vedere constructiv, locuințele sunt barăci improvizate dintr-un amalgam de materiale de construcții adunate de la rampa de gunoi.

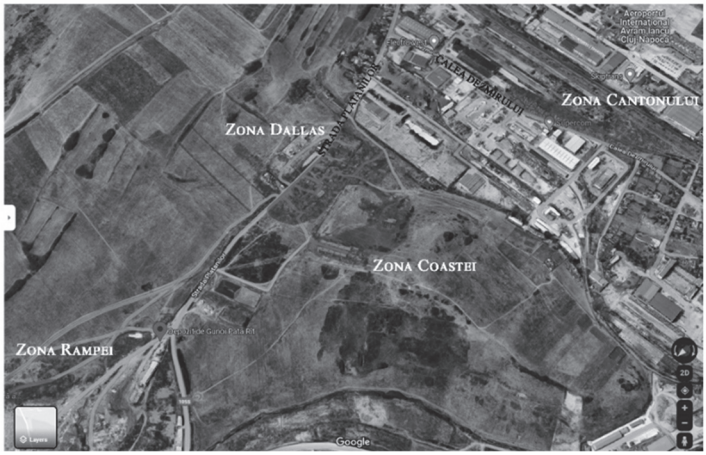

Figura 53 – *Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj:* Zona Cantonului, Zona Dallas, Zona Coastei, Zona Rampei
(Google Maps, 2022)

1) Originea zonei

Nu putem vorbi despre o origine a ghetoului propriu-zis, ci despre o origine a celor patru zone care au apărut succesiv, pe parcursul ultimilor 60 de ani.[121]

Istoria ghetoului începe în anul 1960, prin constituirea zonei/coloniei Dallas, pe fondul industrializării orașului din perioada comunistă, coroborată cu dezvoltarea rampei de gunoi, care începea să aibă nevoie de forță de muncă, însă, la vremea aceea, nu era foarte bine reglementat un cadru legal al acestui tip de muncă.

În anul 1990 a luat naștere și colonia Cantonului (care se află într-o continuă dezvoltare cantitativă), ca efect negativ al retrocedărilor capitaliste, al evacuărilor din fostele locuințe de stat pe fondul incapacității de plată a chiriilor și a utilităților, al excluziunii sociale pe care autoritățile le exercită asupra persoanelor aflate în sărăcie și care nu își permit achiziționarea unor locuințe private.

În urma strategiilor de dezvoltare urbană ale orașului, s-a ridicat problema desființării unor locuințe sociale aflate în oraș, într-o zonă cu potențial de dezvoltare urbană.

Astfel, în 2010, aproximativ 65 de familii au fost evacuate din locuințele sociale în care trăiau, măsura compensatorie fiind realizarea a 10 module de locuințe provizorii din prefabricate de beton, în felul acesta luând naștere colonia Coastei.

Concomitent cu dezvoltarea celor 3 colonii expuse mai sus, s-a creat, într-o manieră necontrolată și fără un cadru organizatoric, zona Rampei, a cărei populație se supune tuturor fenomenelor expuse mai sus.

Astfel, Pata Rât poate fi considerat un ghetou generat de un hazard antropic de tipul dislocării populației orașului, cauza principală fiind segregarea etnică și socială, care începuse să își facă simțită prezența încă din perioada socialistă târzie, și care a luat amploare în perioada post-revoluționară.[122]

2) Situația actuală

În prezent, în Pata Rât trăiesc aproximativ 1.500 de persoane (peste 300 de familii), peste 90% dintre acestea fiind de etnie romă, trăind

[121] VINCZE, Eniko, DOHOTARU, Adrian (2016) *Pata Cluj*, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca.
[122] Cristina-Olga GOCIMAN, 2016, p. 48

în colonii aflate în proximitatea rampei municipale de gunoi, fapt ce atrage după sine o puternică expunere la toxicitate, precum și o izolare față de restul orașului, pe considerente de stigmatizare a populației care se ocupă cu sortarea deșeurilor.

Cauza principală care a generat această situație este reprezentată de sistemul politic capitalist contemporan, care are valențe similare cu mediul privat, al cărui obiectiv principal este profitul, ceea ce conduce, în contextul unei paradigme meritocratice, la o marginalizare și excluziune socială a persoanelor care nu reușesc să se alinieze acestui sistem, prin urmare nu își pot achiziționa o locuință, iar traiul de la o lună la alta este la limită.

Ghetoul se confruntă cu următoarele probleme majore:

- 1/3 dintre rezidenți locuiesc în afara legii, ceea ce îi împiedică inclusiv să acceseze programe sociale instituționale;
- Tipologiile de locuire sunt neadecvate, acestea fiind foarte mici, inconfortabile, neigienice, neutilate, fapt care se transpune într-o agravare a sentimentului de stigmatizare și marginalizare;
- 5 persoane trăiesc, în medie, sub același acoperiș, acest aspect reducând aproape toate gradele de libertate și adâncind stările psihice negative;
- Accesarea locurilor de muncă este problematică din cauza procentului ridicat de romi și a reticenței pe care angajatorii o au față de aceștia;
- Numărul copiilor aflați în risc de abandon școlar, raportat la numărul total de copii ai ghetoului, este mai mare de 50%, ceea ce se traduce printr-o continuitate a ciclului inter-generațional al sărăciei;
- Problemele de sănătate sunt majore (mortalitatea infantilă fiind peste 10%), din cauza unei expuneri îndelungate la o toxicitate ridicată care provine de la groapa de gunoi, acest fapt generând nevoia unor fonduri care vor trebui alocate pentru sisteme medicale sociale de tratare a efectului și nu de prevenire;
- Lipsa infrastructurii utilităților (apă, canalizare, gaz, curent), mai mult de 1/3 din totalul locuințelor nebeneficiind de toate utilitățile, transformând locuirea, cel puțin pe timpul iernii, într-un coșmar;
- Similar Ferentariului, această enclavă socială săracă reprezintă un mediu propice pentru dezvoltarea crimei organizate prin trafic de droguri și prostituție.

3) Obiective strategice

În cazul ghetoului de la Pata Rât, obiectivele strategice trebuie formulate în acord cu Proiectul operațional *Pata Cluj*[123], astfel încât viitoarea strategie să reprezinte o completare și o continuare a acestui proiect finalizat cu o eficiență ridicată. Studiul, în această fază, va propune în continuare un set de obiective strategice bazat pe neajunsurile Proiectului operațional Pata Cluj, identificate atât de beneficiari, cât și de autori și de către cei care l-au pus în aplicare:

a) Dezvoltarea unui nou dialog cu autoritățile în vederea stabilirii necesității, în cadrul orașului, a unei strategii de combatere a sărăciei, menite să rezolve problema ghetoului Pata Rât. Trebuie pus accentul pe:
- asumarea politică a deciziilor de planificare strategică participativă, dar și de planificare operațională (implicarea activă a autorităților oferă un grad de confort ridicat beneficiarilor);
- conștientizarea necesității intervențiilor într-o manieră ierarhizată, pentru a putea evita deziluziile ce pot urma unei ineficiențe strategice;
- implementarea principiului bugetării participative, precum și identificarea actorilor care ar putea avea un câștig de pe urma implicării în planificarea strategică;
- realizarea unei radiografii instituționale, a problematicii sociale pe care ghetoul o înfruntă, pentru evitarea stabilirii unor obiective strategice sociale care să regenereze aceste probleme, oferind ulterior un set de servicii sociale opresive (trebuie intervenit la nivel instituțional asupra procedurilor foarte rigide).

b) Propunerea stabilirii unor obiective privind schimbările structurale în interiorul ghetoului, pornind de la rezultatele obținute cu proiectul Pata – Cluj.

c) Dezvoltarea unui cadru legislativ capabil să rezolve problema ilegalității ghetoului în acea zonă, precum și a intervențiilor care îl vizează.

d) Stimularea unei transparențe continue a dialogului, pentru evitarea posibilelor jocuri de putere care ar putea apărea între actorii instituționali și ceilalți.

[123] Pata Cluj este un proiect operațional, implementat de Agenția de Dezvoltare Intercomunitară – Zona Metropolitană Cluj (ADI-ZMC), de tip norvegian predefinit, finanțat de statul norvegian cu 4 milioane de euro.

e) Identificarea nevoilor de bază, pe care Proiectul Pata – Cluj nu le-a abordat, precum lipsa infrastructurii utilităților și abordarea acestora în cadrul viitoarei strategii.
f) Realizarea unor programe de training a actorilor implicați în planificarea strategică, în vederea deconstruirii viziunilor rigide asupra abordării fenomenului sărăciei pe care unii dintre aceștia le au, ca politică operațională.
g) Lucrul conștient cu sentimentele oamenilor din ghetou -> folosirea zvonisticii ca instrument de lucru pentru a colecta date cât mai apropiate de adevăr (incertitudini, nesiguranțe, întrebări de toate felurile, nu sunt tot timpul verbalizate în cadrul metodelor de colectare a datelor).
h) Utilizarea arhitecturii sociale temporare (arhitectura de gherilă) ca politică operațională menită să rezolve cele mai stringente probleme în cel mai scurt timp cu putință.

Figura 54 – *Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj;* imagine din Zona Rampei.
(https://gazetadecluj.ro/norvegienii-dau-aproape-5-milioane-de-euro-pentru-combaterea-saraciei-din-zona-clujului-o-parte-din-bani-vor-merge-la-pata-rat/)

Problema de natură spațială a ghetoului de la Pata Rât, spre deosebire de alte ghetouri, pornește în primul rând de la lipsa, insecuritatea și insalubritatea locuințelor, problemă care trebuie prioritizată în cadrul unei strategii, însă în aceste situații, intervențiile se împart în trei tipologii:

- de relocare a populației și dizolvare a ghetoului (cazurile ghetourilor din SUA și a favelelor din Rio, care au avut ca rezultat o mutare indirectă a ghetoului);
- de relocare a populației și refacere arhitectural-urbanistică a zonei, prin construirea unui nou cartier (metoda descrisă în cazul orașului Madrid);
- de intervenții asupra ghetoului fără mutarea/evacuarea rezidenților.

Problema structurii sociale este similară cu cea a ghetourilor din Ferentari, intervențiile fiind necesar să se desfășoare pe mai multe paliere și să fie realizate prin intermediul unor soluții sustenabile și de perspectivă.

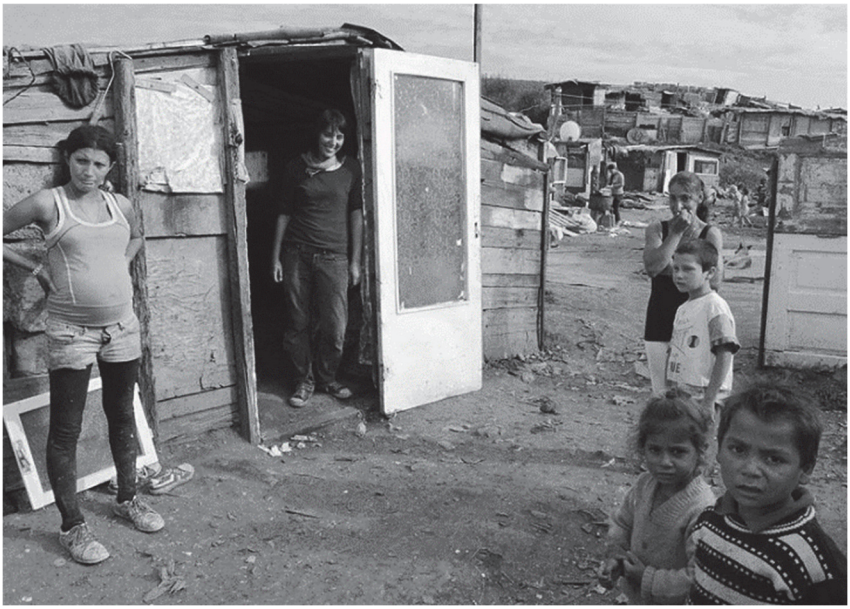

Figura 55 – *Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj;* imagine cu locuitori din Zona Coastei.
(https://www.reddit.com/r/europe/comments/842xko/ghettos_of_europe_patar%C3%A2t_landfill_cluj_romania/?rdt=58373)

Figura 56 – *Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj;* imagine din Zona Dallas.
(https://www.danielbarretomezzano.com/image/I0000OwQWvv_qy60)

Analiza detaliată a ghetourilor din Ferentari și Pata Rât, Cluj-Napoca, ilustrează gravitatea fenomenului de sărăcie extremă și excluziune socială din România, ambele cazuri subliniind modul în care segregarea spațială, infrastructura deficitară și stigmatizarea socială contribuie la perpetuarea inegalităților și la formarea unor enclave urbane marginalizate. În Ferentari, ghetourile sunt rezultatul unei combinații de factori istorici, politici și economici, care au transformat anumite zone în epicentre ale problemelor sociale, precum criminalitatea și consumul de droguri. La Pata Rât, amplasarea în proximitatea rampei municipale de gunoi accentuează vulnerabilitatea locuitorilor prin expunerea la condiții insalubre și toxicitate ridicată, punând în evidență deficiențele politicilor de locuire și planificare urbană.

Aceste realități tragice impun dezvoltarea unor strategii naționale și locale bine articulate, care să abordeze problemele de bază ale ghetourilor: lipsa infrastructurii, accesul limitat la servicii sociale și medicale, marginalizarea educațională și excluziunea economică. Intervențiile trebuie să fie multidimensionale, îmbinând măsuri de relocare,

regenerare urbană și incluziune socială, adaptate specificităților fiecărui context.

Pe acest fundal, analiza va continua prin explorarea dinamicii demografice a ghetourilor românești, cu accent pe aspectele inter-generaționale ale sărăciei și pe modelele de migrație internă. De asemenea, perspectiva macroeconomică va oferi o înțelegere mai profundă asupra contextului național care perpetuează fenomenul, evidențiind mecanismele economice și sociale care contribuie la menținerea excluziunii. Această abordare holistică va permite formularea unor recomandări mai bine fundamentate pentru elaborarea și implementarea unei strategii naționale de combatere a sărăciei extreme.

2.2. Dimensiunea socio-economică a fenomenului ghetoizării

Pentru a înțelege fenomenul ghetoizării în România, din perspectivă socio-economică, este esențial să analizăm interdependențele dintre dinamica demografică, contextul macroeconomic și poziționarea țării în raport cu tendințele globale. Ghetourile, ca expresii ale excluziunii sociale și economice, sunt rezultatul unor procese complexe care îmbină factori istorici, politici și economici. Aceste enclave urbane marginalizate nu doar reflectă sărăcia extremă, ci și contribuie la perpetuarea acesteia, generând un cerc vicios dificil de rupt fără intervenții strategice bine fundamentate.

Strategiile naționale recente, precum *Strategia Națională de Incluziune Socială și Reducerea Sărăciei 2022-2027*, construite pe fundamentele strategiei anterioare din perioada 2015-2020, recunosc necesitatea abordării integrate a fenomenului. Cu toate acestea, rezultatele obținute până în prezent au fost limitate, iar ghetourile din România continuă să evidențieze vulnerabilități structurale legate de sărăcie, șomaj, segregare etnică și excluziune socială. Pe lângă aceste probleme interne, România trebuie să gestioneze provocările socio-economice amplificate de criza pandemică și de efectele războiului din Ucraina, care au exacerbat inegalitățile și au ridicat noi bariere în calea incluziunii sociale.

Acest subcapitol își propune să ofere o perspectivă complexă asupra dimensiunii socio-economice a ghetoizării, explorând trei direcții majore. Prima secțiune analizează dinamica demografică a ghetourilor românești, subliniind modul în care migrațiile interne, schimbările demografice și ciclurile inter-generaționale ale sărăciei influențează

configurarea acestor spații. A doua secțiune oferă o perspectivă macroeconomică, concentrându-se pe costurile și beneficiile potențiale ale intervențiilor în ghetouri, precum și pe oportunitățile de integrare în strategiile de dezvoltare sustenabilă. În final, ultima secțiune abordează fenomenul ghetoizării într-un context global, comparând situația din România cu exemple internaționale precedente, pentru a identifica bune practici și lecții relevante.

Această abordare multidimensională va permite o înțelegere mai profundă a fenomenului, oferind fundamente solide pentru elaborarea unor politici mai eficiente, capabile să reducă impactul ghetoizării și să promoveze incluziunea socială și economică la nivel național.

2.2.1. Dinamica demografică a ghetourilor românești

Identificând o situație similara din punct de vedere al *trinomului sărăcie extremă – excluziune socială – marginalizare* în cazul tuturor ghetourilor românești studiate (deși au caracteristici foarte diferite, fondul problemei este același), putem descrie tabloul demografic actual al ghetoului românesc ca fiind compus din evoluțiile următoarelor fenomene:

- dezvoltare a unei populații de etnie romă – pe fondul unei segregări sociale, are loc împingerea acestei populații la marginile orașelor sau în enclavele bine determinate, iar înmulțirea necontrolată are loc pe fondul unei educații (sexuale) precare;
- mortalitate – pe fondul unei imposibilități financiare de a trata bolile, precum și al unui trai sub pragul național de sărăcie;
- îmbolnăvire – pe fondul locuirii în zone și locuințe insalubre;
- procent ridicat al familiilor monoparentale – din cauza concubinajului sau a lipsei unuia dintre părinți din motive ce țin de situația ghetoului;
- abandon școlar foarte ridicat - pe fondul nepăsării generale, la toate nivelurile ghetoului, precum și a lipsei de resurse monetare.

Astfel, așa cum expuneam și în cazul celor două exemple analizate, în ghetourile din România, populația de etnie romă este de peste 90% în majoritatea cazurilor, aceasta accentuând segregarea socială a ghetoului față de oraș. Studiile *Institutului Român pentru Evaluare și Strategie* identifică în România un profil al marginalizării foarte diferit în cazul comunităților rome, prin aspecte ce țin de vulnerabilități asociate etniei, dincolo de aspectele socio-economice. Din cauza inexistenței unui

discurs public puternic cu privire la faptele istorice care au generat traume inter-generaționale în rândul romilor[124], există în prezent o tendință de perpetuare a urii populației majoritare față de aceștia, indiferent de statutul socio-economic pe care îl au. În această situație, se ridică problema reconcilierii cu trecutul istoric al etniei la nivel național, nu doar local (în ghetouri unde prevalează comunitățile rome).

În analizele legate de rata mortalității sau a persoanelor bolnave, se pot distinge diferențe foarte mari, atât ale ghetourilor față de media națională, cât și a mediei naționale față de UE. Speranța de viață în România este de 74,2 ani, mai mică cu 6,4 ani față de media UE[125] și mai mare cu aproximativ 20 de ani față de ghetourile studiate, acest fapt fiind cauzat de inconsecvența unui trai decent, incidența conflictelor armate din interiorul ghetourilor, precum și de imposibilitatea financiară a tratării bolilor în momentul depistării acestora, în cazul în care sunt depistate. Datele privind rata îmbolnăvirii sunt dificil de cules în contextul pandemiei de Covid-19, însă, conform datelor Ministerului Sănătății, persoanele sărace prezintă un risc de trei ori mai mare de îmbolnăvire. Acestea, coroborate cu datele culese pe teren, redau o îmbolnăvire demografică ridicată în rândul populației ghetourilor. Este de menționat faptul că indicele de îmbătrânire demografică a populației rezidente din România era de 116,9 persoane vârstnice la 100 de persoane tinere în ianuarie 2018, cf. INS, acest aspect influențând rata îmbolnăvirii. Faptul că populația ghetoului nu este predominant vârstnică, indică, probabil, o rată și mai ridicată de îmbolnăvire.

---

[124] Există trei momente cheie în istoria României care i-a avut pe romi ca victime și care au creat traume și stigmate sociale care, conform psihanaliștilor din echipa elaborării *Strategiei Naționale pentru Incluziunea Romilor 2021-2027*, au generat un caracter infracțional în rândul unor grupări de romi, ce a avut ca efect crearea unui puternic sentiment de ură și dispreț din partea non-romilor. Cele trei evenimente au fost următoarele:

- Perioada Celui de-al Doilea Război Mondial în care romii care nu erau harnici erau deportați în Transnistria unde au murit din cauza malnutriției și a îmbolnăvirii în masă;
- Sclavia Romilor care a durat din sec. al XIV-lea până în sec. al XIX-lea (aproximativ 500 de ani de sclavie);
- Politicile din timpul regimului comunist de asimilare forțată a romilor prin confiscarea aurului, înscrierea la școli și la locuri de muncă, precum și sedentarizarea prin mutarea în enclave urbane izolate (care a amplificat marginalizarea și excluziunea socială).

[125] Conform datelor din 2020 prezentate de Comisia Europeană în *Profilul de țară din 2021 în ceea ce privește sănătatea*.

În cazul familiilor monoparentale, datele culese din teren arată un procent de aproximativ 70% din familiile care locuiesc în ghetou ca fiind monoparentale, factorii cauzatori fiind lipsa unui părinte pe fondul decesului, privării de libertate sau a abandonului familiei, al cărui factor generator este, în principal, reprezentat de concubinaj (tineri, care trăiesc împreună, ajung să facă copii prea devreme, iar apoi se despart, unul dintre ei, de regulă mama, rămânând să crească singură copilul sau să îl instituționalizeze).

Abandonul școlar este foarte ridicat în cazul copiilor comunităților din ghetouri, acesta fiind de 5 ori mai mare decât media națională, la nivel de ciclu gimnazial și de 3 ori mai mare decât media națională, la nivel de ciclu liceal.[126] Acest fenomen este cauzat, deopotrivă, de segregările sociale și etnice care există în școli și de segregările socio-economice care există la nivel de ghetou. Lipsa unor programe specializate și a unor șanse reale la educație[127] pentru copiii care trăiesc în ghetouri, coroborată cu situația negativă, generalizată, a diferitelor tipologii de rezidenți, conduce la un dezinteres aproape total pentru viitorul copiilor dincolo de ghetou.

Având în vedere aspectele precizate mai sus, este evident că ghetoul românesc este reprezentat de o populație aflată într-un mare decalaj față de o normalitate generală a țării și are o nevoie acută de intervenții socio-spațiale, la nivel de centre medicale, comunitare, culturale, locuințe calitative, școli ajutătoare etc., toate acestea reprezentând, dincolo de o nevoie națională de „spargere" a ghetoului, o șansă pentru acele comunități aflate în sistemul compus din sărăcie extremă – excluziune socială – marginalizare.

Aceste concluzii oferă un fundament pentru analiza ulterioară, care va explora perspectivele macroeconomice ale intervențiilor și poziționarea fenomenului ghetoizării din România în context global. Astfel, următoarele secțiuni vor contura atât specificul național al problemei, cât și soluțiile posibile în lumina experiențelor internaționale relevante.

[126] Conform *Studiului comparativ a nevoilor comunităților de romi în contextul stabilirii priorităților strategice de intervenție pentru incluziunea socială a acestora*, realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie în 2018.
[127] Nu doar educație formală, instituționalizată, ci și educației non-formală sau informală pe care mulți copii care nu trăiesc în comunități defavorizate o primesc acasă.

2.2.2. Perspective macroeconomice ale intervențiilor în ghetou

Din punct de vedere macroeconomic, fenomenul sărăciei concentrate în areale urbane delimitate are ca urmare un deficit economic constant, generat, pe de o parte, de capitalul național alocat pentru servicii de asistență socială ale căror efecte pot, în cel mai bun caz, să mențină situația dată (să nu îi permită o evoluție prea accelerată), iar, pe de altă parte, de deficitul economic generat de un număr considerabil de persoane care sunt apte de muncă, însă victime ale sărăciei (și ale celorlalte fenomene sociale care o însoțesc, a căror consecință, atunci când sunt grupate, este imposibilitatea unei persoane sărace de a reintra pe piața forței de muncă), statutul lor fiind de persoane care necesită ajutor și nu de persoane care se pot ajuta singure sau chiar pot oferi ajutor.

Ar fi corect, astfel, să considerăm că o nouă strategie de combatere a sărăciei va trebui să abordeze problematica fenomenului și dintr-o perspectivă macroeconomică. Astfel, să analizeze, încă din timpul planificării strategice, care ar putea fi în procente, dar, în special în cifre absolute, efectul creat de rezolvarea etapizată a celor două cauze care generează deficit bugetar, în contextul existenței unor zone urbane sărace în interiorul orașelor.

În contextul zonelor urbane sărace din cadrul unui oraș, o problemă majoră este reprezentată de măsurarea deficitului de venit al populației sărace din zonele urbane sărace[128], în raport cu populația majoritară a orașului, dar și cu pragul național de sărăcie.

În cadrul acestor zone urbane sărace, ne-avuția se măsoară statistic, cuantificând veniturile populației acestor zone (chiar și empiric) și comparându-le, apoi, cu niveluri etalon ale populației majoritare ale orașului, măsurarea putându-se realiza pe baza unui sistem de indicatori de mai multe tipuri ai fenomenului.[129] Cele trei praguri pe care măsurarea sărăciei le implică sunt cele expuse în capitolul teoretic:

- *Alegerea obiectivă a unor indicatori de bunăstare* – monetari (venit și consum) și nemonetari (sociali, cum ar fi starea fizică a gospodăriei, starea de sănătate a membrilor acesteia, cele două reprezentând un indicator al bunăstării);

[128] Cuantificarea exactă a venitului populației sărace din ghetouri sau alte zone urbane sărace este improbabilă din cauza statutului legal al acestora. Multe dintre aceste persoane nu au acte de identitate sau muncesc ilegal.
[129] Constantin ANGHELACHE et all, 2006.

- *Determinarea nivelului de sărăcie* – sărăcie standard, sărăcie extremă sau unul dintre cele 3 niveluri ale sărăciei care se găsesc între cele două;
- *Alegerea indicatorilor de măsură, în raport cu scopul procesului de măsurare* – incidența, adâncimea și severitatea sărăciei.

Primul pas în construirea profilului sărăciei al zonei urbane vizate este reprezentat de analiza caracteristicilor socio-economice ale gospodăriilor sărace și ale rezidenților zonei. Modalitățile de prezentare a profilului sărăciei pot fi următoarele:

- Măsurarea sărăciei pentru anumite grupuri țintă ale zonei sărace, în funcție de analizarea valorilor indicilor sociali negativi;
- Contribuția diferitelor grupuri la nivelul general de sărăcie (spre exemplu, Pata Rât, unde populația din Rampă prezintă un nivel de sărăcie mult mai ridicat decât în celelalte zone ale ghetoului);
- Riscul relativ al altor gospodării din populația majoritară, aflate deja în sărăcie standard, de a deveni sărace și, în același timp, de a migra spre enclavele urbane sărace.

Pentru a identifica dacă există o corelare între modificările sărăciei zonei urbane vizate și modificarea sărăciei în interiorul grupurilor care o alcătuiesc sau dacă modificările sărăciei zonei urbane vizate sunt cauzate de migrația interioară către grupuri care prezintă un nivel mai redus de sărăcie, se realizează o descompunere a analizei sărăciei în timp, aceasta utilizând două metode:

1) *Descompunerea sectorială*[130] - modificarea totală a sărăciei zonei sărace în timp poate fi descompusă în: a) modificarea sărăciei în interiorul grupurilor din cadrul zonei vizate (modificare intra-sectorială); b) modificarea sărăciei pe fondul modificării distribuției populației pe grupuri care alcătuiesc zona vizată (modificare intersectorială); c) modificarea sărăciei pe fondul unor posibile legături care pot apărea între modificările intersectoriale și cele intra-sectoriale, prin interacțiune;
2) *Descompunerea bazată pe creștere economică și inegalitate*[131] - modificarea ratei sărăciei poate fi descompusă în creșterea

[130] Monika HUPPI et all, 1991.
[131] Idem 130.

venitului mediu, în absența unei modificări a inegalității distribuției venitului și în absența creșterii economice.

Odată măsurat nivelul sărăciei în interiorul zonei sărace vizate, pot fi identificate grupurile cele mai defavorizate din punct de vedere economic și stabilite niște obiective strategice menite să încerce o echilibrare din punct de vedere macro-economic a situației zonei sărace urbane în raport cu orașul.

La nivelul noii Strategii Naționale de Incluziune și Reducere a Sărăciei, cincinale, a cărei obiectiv temporar este 2027 și care se bazează pe fonduri europene ca principală sursă de finanțare, urmate apoi de fondurile bugetelor locale sau de stat (dar numai în limitele sumelor existente aprobate anual), există riscuri majore de neîndeplinire a obiectivelor. Strategia, la acest moment, nu prezintă un plan detaliat al alocării bugetare aferente planurilor de acțiune și nici o ierarhizare a acestora în atingerea obiectivelor propuse, motiv pentru care necesitatea unei suplimentări temporale și bugetare devine aproape inerentă. Astfel, în contextul existenței unui număr ridicat de companii ce au capital străin și își desfășoară activitatea în România, o politică *quid-pro-quo* abordată față de acestea, ar putea suplimenta venitul alocat strategiei, precum și numărul profesioniștilor implicați în operaționalizarea sa.

Fenomenul ghetoizării în România generează provocări macroeconomice semnificative, manifestate prin alocarea substanțială de resurse pentru asistență socială și pierderea potențialului productiv al persoanelor apte de muncă, dar captive în ciclul sărăciei și excluziunii sociale. Aceste enclave urbane sărace contribuie la perpetuarea inegalităților economice și sociale, afectând coeziunea socială și stabilitatea economică la nivel național.

Pentru a aborda eficient aceste probleme, este esențială implementarea unor strategii macroeconomice integrate, care să vizeze atât reducerea sărăciei, cât și promovarea incluziunii sociale. *Strategia Națională privind Incluziunea Socială și Reducerea Sărăciei pentru perioada 2022-2027*, adoptată de Guvernul României, își propune reducerea numărului de persoane expuse riscului de sărăcie sau excluziune socială cu cel puțin 7% până în anul 2027.[132] Această strategie subliniază importanța

[132] https://cursdeguvernare.ro/strategie-adoptata-in-guvern-obiectiv-de-tara-reducerea-cu-7-a-saraciei-pana-in-2027.html?utm, iunie 2022

investițiilor sociale și a modernizării sistemului de protecție socială, în concordanță cu obiectivele europene de dezvoltare durabilă. În plus, integrarea politicilor de ocupare a forței de muncă și de educație este crucială pentru a facilita reintegrarea persoanelor din ghetouri pe piața muncii. Programele de formare profesională și educație continuă pot contribui la dezvoltarea competențelor necesare pentru participarea activă la economia formală, reducând astfel dependența de asistența socială și stimulând creșterea economică.

De asemenea, atragerea investițiilor în infrastructura urbană și în servicii publice de calitate în zonele defavorizate poate stimula dezvoltarea economică locală și îmbunătățirea condițiilor de viață. Fondurile europene disponibile pentru combaterea sărăciei și a excluziunii sociale în orașe reprezintă o oportunitate semnificativă în acest sens.[133]

În concluzie, abordarea ghetoizării din perspectivă macroeconomică necesită o combinație de politici publice bine coordonate, investiții sociale și economice, precum și angajament la nivel național și local pentru a asigura incluziunea socială și dezvoltarea economică sustenabilă. Doar printr-o intervenție comprehensivă și susținută se poate rupe cercul vicios al sărăciei și marginalizării, contribuind astfel la prosperitatea generală a societății românești.

2.2.3. Ghetoizarea, România în context global

Fenomenul ghetoizării reprezintă o problemă globală, manifestată sub diverse forme în funcție de specificul economic, social și cultural al fiecărei regiuni. Atât la nivel global, cât și la nivel național, ghetoizarea se naște odată cu *trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială*, fenomenul industrializării de la începutul sec. al XX-lea care aduce după sine o puternică migrare a unei mase critice din mediul rural către cel urban, reprezentând unul dintre principalii factori generatori. Analiza comparativă a celor două contexte permite identificarea similarităților și diferențelor, oferind o perspectivă integrată asupra soluțiilor potențiale.

1) Tipologii ale ghetourilor

[133] https://www.ceccarbusinessmagazine.ro/41-milioane-de-euro-pentru-combaterea-saraciei-si-a-excluziunii-sociale-in-orase/a/NTQ2MTMyMTA0MzQ5NzE2M8OHHJZg8xa79hqdER3zV-E, februarie 2020

a) În context global, ghetoizarea are diferite valențe, de la ghetourile urbane segregate rasial, până la mahalalele influențate de corupție și inegalități structurale. Aceasta se manifestă, în majoritatea cazurilor, prin condiții de locuire insalubră, condiții socio-economice precare, rate ale îmbolnăvirii și mortalității foarte ridicate, precum și discriminare rasială sau socială;
b) În context național, situația nu este foarte diferită, ghetoizarea fiind caracterizată îndeosebi de fenomenul enclavizării grupurilor de persoane de etnie romă, devenind astfel victime ale *trinomului sărăcie extremă - marginalizarea - excluziune socială*.

2) *Factorii generatori ai ghetoizării*
   a) În context global există trei tipologii de factori care permit fenomenul ghetoizării, aceștia fiind factori structurali (existența unei discriminări sistemice, a marginalizării pe piața muncii și a rasismului disimulat), factori politici (corupția și necesitatea unor medii de acest tip, propice activităților ilegale în care pot fi implicate și autoritățile) și *factori individuali* (probleme de sănătate mintală, dependențe și șomajul îndelungat);
   b) În context național, factorii sunt puțin diferiți, mai exact factori istorici (industrializarea care în România a fost forțată din cauza politicilor comuniste care au remodelat structura socio-economică), factori economici (privatizările post-revoluție care au condus la disponibilizări masive și a creat un mediu propice afacerilor negre) și factori politici (strategii naționale incoerente și bariere administrative majore care au perpetuat dezvoltarea sărăciei extreme în interiorul ghetourilor).

3) *Strategii și politici de intervenție*
   a) În context global, strategiile sunt mai degrabă de prevenție, prin investiții în centre educaționale, de reabilitare și dezvoltarea de locuințe sociale. Cele reactive se bazează în principal pe gentrificarea și regenerare urbană, pe și pe programe de recalificare profesională axate pe integrarea comunităților segregate.

b) În context național, strategiile sunt mai degrabă reactive și predominant ne-spațiale, de incluziunea socială, dar cu rezultate limitate în absența unei coordonări naționale eficiente. Provocările naționale au constat în implementarea slabă a politicilor și în lipsa resurselor financiare consistente.

4) Rezultate și provocări comune

a) Rezultatele pozitive constau în anumite exemple de succes global, cum ar fi reducerea ghetoizării din Caño Roto, Madrid, prin realizarea unui cartier nou, coerent din punct de vedere arhitectural-urbanistic, sau integrarea unor grupuri vulnerabile în SUA și Canada, prin intermediul realizării unor centre sociale multifuncționale de cartier. Aceste exemple demonstrează impactul pozitiv pe care intervențiile integrate îl pot avea;

La nivel național, proiectele *Pata Cluj*, *Ferentariul Dansează* sau Asociația Gladiator au oferit modele ce pot fi replicate, prin intermediul cărora fenomenul ghetoizării a fost combătut de la nivelul copiilor în sus, însă prin intervenții predominant sociale și relativ personalizate în funcție de caracterul fenomenului.

b) Provocările comune sunt reprezentate de persistența excluziunii sociale și culturale la nivel de populație majoritară, de impactul negativ al pandemiei de COVID-19 asupra implementării strategiilor sociale și de deficitul de resurse și lipsa unor politici coerente în ambele contexte, atât cel global, cât și cel național.

Comparația dintre contextul global și cel național arată că fenomenul ghetoizării este influențat de o combinație complexă de factori locali și globali. Lecțiile internaționale subliniază importanța abordărilor integrate, care combină regenerarea urbană cu politici sociale adaptate, în timp ce, pentru România, adaptarea strategiilor globale de succes și personalizarea lor la contextul național ar putea reprezenta soluții pentru reducerea sărăciei extreme, de-ghetoizare și promovarea incluziunii sociale sustenabile.

Ca o primă sinteză a analizei desfășurată pe parcursul primelor două capitole, acestea s-au concentrat asupra sistemului format din *Strategia Națională de Incluziune Socială și Reducere a Sărăciei 2022-*

2027, corelată cu politicile ONG-urilor, precum și asupra profilului și particularităților fenomenului sărăciei extreme din România. Totodată, se subliniază importanța dezvoltării unei dimensiuni socio-spațiale integrate, ca parte a eforturilor de combatere a sărăciei.

Analiza Strategiei Naționale arată că înțelegerea conceptelor de sărăcie și incluziune socială rămâne fragmentară. Numărul ridicat de grupuri vulnerabile și lipsa de claritate a obiectivelor strategice principale creează dificultăți în cuantificarea și prioritizarea nevoilor. Totodată, orientarea aproape exclusivă către obiectivele Uniunii Europene și fundamentarea bugetară aferentă riscă să subordoneze nevoile locale celor europene, într-o abordare mai degrabă macro decât specific națională.

Constrângerile generate de pandemia de Covid-19 și de recentele tensiuni geopolitice au limitat capacitatea de a aprofunda cercetarea și de a implementa măsuri comprehensive. În acest context, ONG-urile implicate în combaterea sărăciei au reușit să compenseze parțial aceste lipsuri prin proiecte și acțiuni locale care, deși mai reduse ca amploare în comparație cu o strategie națională, au demonstrat o eficiență ridicată prin impactul direct asupra comunităților defavorizate și prin nivelul înalt de implicare.

Combinația dintre flexibilitatea Strategiei Naționale și abordarea dedicată a ONG-urilor creează un sistem capabil să susțină progresul în combaterea sărăciei, deși succesul depinde de capacitatea de a coordona și integra aceste eforturi comune.

Comparând situația din România cu exemplele internaționale, se observă atât similitudini, cât și diferențe, fenomenele istorice legate de industrializare și migrația rural-urbană permit paralele cu America de Nord și America de Sud, iar cazul Pata Rât prezintă trăsături similare favelelor din Brazilia. În același timp, fenomenul *homelessness*-ului, deși nu foarte dezvoltat în România, ar putea deveni o provocare majoră pe fondul politicilor economice din ultimele decenii. Studierea strategiilor statelor care se confruntă deja cu acest fenomen poate oferi soluții de prevenire.

Din perspectivă europeană, modelele de succes din statele occidentale pot servi ca surse de bune practici, adaptabile contextului românesc. Chiar dacă profilul sărăciei din România diferă de cel al statelor vest-europene, încercările Uniunii Europene de a reduce disparitățile între statele membre contribuie la consolidarea unei abordări coezive și la împărtășirea de soluții eficiente.

Identificarea similitudinilor dintre România și alte state cu strategii de succes în combaterea sărăciei și aplicarea acestor soluții în planuri naționale adaptate poate deveni un pilon strategic al abordării integrate.

Intervențiile spațiale în comunitățile defavorizate se dovedesc esențiale, având un impact psiho-emoțional benefic și promovând legături comunitare puternice. Exemplele arhitecturale analizate arată că mediul construit armonios contribuie la reducerea marginalizării și la creșterea încrederii în sine a persoanelor din comunități sărace, arhitectura sustenabilă („arhitectura povera”[134]), orientată spre reducerea costurilor și maximizarea eficienței, putând deveni un instrument esențial în regenerarea urbană și incluziunea socială.

Totuși, în toate exemplele studiate, intervențiile de natură spațială au fost integrate în strategii mai ample, cu valențe sociale predominante. Această interdependență subliniază necesitatea unei abordări multidimensionale și în cazul României, unde soluțiile arhitectural-urbanistice trebuie să completeze planurile sociale.

Investițiile într-o dimensiune socio-spațială a Strategiei Naționale, prin proiecte arhitectural-urbanistice, pot genera o creștere economică anuală semnificativă pe termen mediu și lung. Conform estimărilor Eurostat, astfel de inițiative pot contribui la o creștere anuală de minimum 5% a economiei, cu o rată de returnare a investițiilor de 25% pe parcursul unui deceniu[135]. Aceste rezultate subliniază eficiența programelor integrate, care reduc costurile sociale prin intervenții pro-active și creează condiții pentru dezvoltare sustenabilă.

În concluzie, în contextul socio-economic actual, programele arhitectural-urbanistice pentru combaterea sărăciei nu sunt doar recomandabile, ci esențiale pentru dezvoltarea națională.

---

[134] Architectura povera (trad. It. „Arhitectura săracă”) este un concept pornit, în perioada experimentelor postmoderniste, de la un gen artistic al anilor ’70, el arta povera, cu sensul de sărăcie a materialului utilizat, și nu de sărăcie a expresiei artistice, prin utilizarea unor materiale foarte simple și comune (hârtie, creioane, pietre, crengi, etc.) ce au rolul de a deschide opera și de a invita la introspecție. Născută în zonele urbane italiene nedezvoltate economic, arhitectura povera se dezvoltă în jurul unei estetici a simplității, hermeneutica fiind laitmotivul compunerii acesteia. Mario Merz spunea despre arhitectura povera “intenția mea este să creez o arhitectură care începe de la nimic și se extinde în afară.” Astfel, putem conchide că mediile sărace ar putea beneficia de o arhitectură de calitate a cărei expresie artistică poate genera un mediu diferit față de cel actual, schimbat poate în bine. - *DESPRE EL ARTE POVERA*, articol publicat de Maria-Roxana Bischin, https://gen90.net/despre-el-arte-povera/, septembrie 2022

[135] HBSAO Community Partners Program, 2012.

Capitolul 3

Hibridul dinamic, baza unei noi strategii de combatere a sărăciei

Obiectivul declarat al lucrării a fost acela de a creiona cadrul teoretic al unei noi strategii de combatere a sărăciei din mediul urban de tip ghetou, instrumentele de intervenție fiind, în special, de natură arhitectural-urbanistică.

Având în vedere poziționarea pe ultimele locuri a României ultimilor 5 ani, în raport cu celelalte state membre ale UE, privind indicii sociali de măsură ai sărăciei, expuși în capitolele precedente, precum și situațiile de incapacitate de gestionare eficientă a zonelor sărace urbane care pot fi găsite în majoritatea orașelor mari din România, se naște automat necesitatea identificării unor soluții coerente pentru rezolvarea acestor probleme de ordin socio-economic. Abordarea firească, în această situație, este încercarea de rezolvare a problemei, pe termen mediu și lung, într-o manieră cât mai eficientă. Astfel, se conturează ideea de a creiona un cadru teoretic pentru planificarea strategică a unei noi strategii de combatere a sărăciei[136] din mediul urban românesc.

Așa cum reiese din analizele capitolelor anterioare, o strategie de acest tip nu poate fi exhaustivă dacă este abordată doar din perspectivă socio-economică. De asemenea, scopul unei astfel de strategii fiind rezolvarea unei probleme predominant de natură socială, nicio abordare exclusiv spațială sau arhitectural-urbanistică nu este suficientă. Așadar, această nouă strategie de combatere a sărăciei din mediul urban românesc sau, mai bine zis, nouă dimensiune a actualei Strategii Naționale, trebuie să fie abordată atât dintr-o perspectivă socială, cât și dintr-o perspectivă arhitectural-urbanistică, devenind, astfel, o strategie hibrid. Fiindcă problematica tratată este reprezentată de un fenomen socio-economic foarte dinamic, aflat într-o permanentă evoluție și, astfel, schimbare frecventă a structurii interne, lucrarea denumește noua strategie un *Hibrid dinamic*.

[136] Combaterea sărăciei este o sintagmă generală, strategia abordând problematica sărăciei, excluziunii sociale și marginalizării într-o manieră exhaustivă, cât mai complexă.

Privind dintr-o perspectivă exclusiv urbanistică, aproape orice intervenție asupra unui spațiu sărac de tip ghetou din România este o intervenție asupra unui țesut urban socialist, ale cărui principii de proiectare și implementare au pornit de la fundamentele paradigmei socialiste care, indiferent de rezultatul pe care îl putem observa în prezent și de judecățile ce pot fi emise în special în necunoștința aprofundată a problematicii, a avut ca scop principal o evoluție a unui sistem considerat cel mai eficient în contextul socio-economic al perioadei în care a existat și anume cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Acest țesut urban socialist are, pe de o parte, puncte deficitare (cum ar fi: funcționalitatea, atât cea urbană, cât și cea arhitecturală, în dezacord față de necesitățile vremurilor actuale; ineficiența energetică a clădirilor, care se transpune în costuri mari ale utilităților; deficiențe structurale ale clădirilor; imagini urbane învechite în contextul social actual etc.), dar, pe de altă parte, regăsim și puncte forte (patrimoniul cultural – simboluri emoționale în memoria colectivă; urbanism liber – densitate mare de locuințe/construcții, dar zone libere adiacente, în general verzi, complementare acestora; localizări foarte bune în interiorul orașului – facil pentru strategii de gentrificare urbană etc.), așadar, înainte de a gândi o strategie socială cu valențe arhitectural-urbanistice care va interveni îndeosebi asupra acestui tip de țesut urban și care ar putea fi gândită sectorial și nu holistic (putând genera concluzii premature și posibil incorecte de demolare și reconstruire) este necesară o analiză realizată pe mai multe paliere arhitectural-urbanistice, economice și sociale, care să implice și comunitățile, atât pe cele direct afectate, cât și pe cele afectate tangențial și în care să nu predomine doar partea tehnică, fiindcă elemente precum valoarea istorică și calitatea spațiului urban, împreună cu valoarea parcelelor construite și neconstruite, sunt într-o continuă schimbare, iar cuantificarea lor poate fi imprecisă.[137]

Astfel, analizând foste orașe socialiste din țări similare cu România (Rusia, Polonia, Ucraina), o concluzie preliminară este că intervențiile spațiale, pe care noua strategie le-ar propune, ar putea fi tot un hibrid, prin utilizarea instrumentelor arhitectural-urbanistice existente, împreună cu noi adăugiri contemporane, astfel, în urma determinării valorii țesutului urban socialist, acesta putând fi păstrat într-o proporție mai mare sau mai mică, în funcție de caz.

[137] ENGEL, Barbara (2019) *Mass Housing in Socialist City* – p. 12.

Totodată, trebuie precizat faptul că în urma analizelor realizate în teza care a stat la baza prezentei lucrări, *trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială* se regăsește, în mediul urban, izolat față de restul orașului, creând pungi de sărăcie. Din acest motiv, începe să devină evidentă necesitatea de a aborda această problematică, înainte de perspectivele sociale și arhitecturale, dintr-o perspectivă urbanistică de rezolvare a uneia sau a mai multor disfuncționalități urbane, ceea ce conduce la o strategie sau multiple strategii de regenerare urbană.

3.1. Compoziția hibridului dinamic

Conceptul de *hibrid dinamic* reprezintă o abordare inovatoare și integrativă în conturarea unei noi strategii de combatere a sărăciei în mediul urban românesc, având ca punct central tratarea zonelor de tip ghetou. Fundamentul său constă în articularea unui model strategic care combină instrumente și perspective sociale, arhitectural-urbanistice și economice, într-un cadru coerent și adaptabil la provocările unei realități complexe și dinamice. Acest model își propune nu doar să abordeze efectele sărăciei extreme, ci și să genereze soluții sustenabile care să favorizeze incluziunea socială, regenerarea urbană și reducerea marginalizării pe termen lung.

Pentru a realiza o astfel de strategie, devine crucială o înțelegere detaliată a cadrului legislativ care reglementează intervențiile asupra zonelor defavorizate, precum și o structurare clară a mecanismelor și funcțiilor pe care *hibridul dinamic* le va îndeplini. Cadrul legislativ reprezintă coloana vertebrală a oricărei inițiative strategice, determinând limitele și oportunitățile acțiunilor propuse. În același timp, structura acestui *hibrid dinamic* trebuie să fie suficient de flexibilă pentru a integra soluții spațiale contemporane, specifice țesutului urban socialist, și să răspundă nevoilor stringente ale comunităților vulnerabile.

Caracterul interdisciplinar al acestui *hibrid dinamic* derivă din necesitatea de a adresa multiple disfuncționalități urbane și sociale identificate în zonele sărace. Din punct de vedere spațial, regenerarea urbană propusă trebuie să fie un proces participativ, implicând atât comunitățile direct afectate, cât și actorii instituționali, pentru a asigura coerență și sustenabilitate. De asemenea, *hibridul dinamic* trebuie să includă instrumente capabile să valorifice avantajele existente ale țesutului urban socialist, cum ar fi densitatea mare de locuințe, amplasarea favorabilă în interiorul orașelor și prezența unor spații verzi complementare, alături de

soluții inovatoare care să remedieze deficiențele structurale, funcționale și estetice.

În plus, o componentă esențială a acestui model o constituie integrarea dimensiunii socio-economice. Combaterea sărăciei extreme, marginalizării și excluziunii sociale necesită intervenții care să sprijine educația, accesul la locuri de muncă și reducerea inegalităților sociale. Din acest motiv, *hibridul dinamic* trebuie să fie gândit ca un mecanism transformativ, capabil să producă schimbări profunde în viața comunităților afectate, fără a neglija complexitatea contextului urban în care acestea există.

Această secțiune își propune să exploreze în detaliu compoziția hibridului dinamic, abordând cadrul legislativ care susține intervențiile propuse și structura strategică necesară implementării strategiilor bazate pe acesta. De asemenea, va analiza modul în care componentele sociale și arhitectural-urbanistice pot fi combinate pentru a crea un model integrat, eficient și sustenabil, orientat către reducerea sărăciei și regenerarea urbană.

3.1.1. Cadrul instituțional

Pe fondul indicilor negativi sociali, Guvernul României a creat, în 2015, *Strategia Națională de Incluziune Socială și Combatere a Sărăciei 2015-2020*, care se întindea pe 5 ani și ale cărei obiective strategice erau formulate, în principal, în acord cu obiectivele strategiei Uniunii Europene, *Europa 2020 - O strategie europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii*, mai puțin în acord cu nevoile reale pe care zonele sărace ale României (încă) le au.

Analiza situației fenomenului sărăciei în România ultimilor trei ani ține loc și de evaluare teoretică a Strategiei Naționale, de unde reiese că principalele neajunsuri au fost reprezentate de adresabilitate[138], care a cuprins un spectru mult prea larg de zone sărace și de paradigmă, care a fost aproape exclusiv socială. Obiectivele strategice propuse nu au fost îndeplinite[139] nici la nivel național, nici la nivel european, însă, în contextul

[138] Sărăcia din zonele rurale este diferită, atât ca formă, cât și ca fond, de sărăcia din zonele urbane. Încercarea de a aborda printr-o singură strategie ambele tipologii poate fi sortită eșecului din cauza dimensiunii care o face foarte greu de controlat, cât și a actorilor instituționali care, în cadrul unei strategii naționale, sunt și decidenți în momentul planificării strategice.

[139] Trebuie menționat aici că pandemia de Covid-19, care a lovit întreaga planetă la începutul anului 2019, a jucat un rol foarte important în creșterea numărului de persoane

pandemiei de Covid-19, care a agravat problematica sărăciei, rapoartele de evaluare arată că, în cazul anumitor obiective, strategia națională s-a apropiat de îndeplinire (aproximativ 10% până la îndeplinire).

În acest context, *hibridul dinamic*, definit ca un cadru teoretic sau o bază de pornire, are ca obiective primare începerea dialogului cu actorii instituționali și publici în vederea elaborării planificărilor strategice și operaționale, urmat de stabilirea palierelor de analiză socio-economică și arhitectural-urbanistică.

Pentru început, trebuie definit cadrul legal în care *hibridul dinamic* se va înscrie, iar pentru aceasta este necesară, suplimentar analizei *Strategiei Naționale de Incluziune Socială și Reeducare a Sărăciei 2022-2027* și o scurtă incursiune prin *Strategia de dezvoltare teritorială a României – România policentrică 2035, Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oameni*[140], pentru a identifica direcțiile strategice de intervenție pe care *hibridul dinamic* se va dezvolta în acord cu obiectivele Statului Român.

SDTR 2035 analizează aspectele socio-economice, demografice și urbane la scară teritorială, unde rata de sărăcie standard este mai ridicată în mediul rural. Așadar, obiectivele strategice tratează, deopotrivă, mediul rural și cel urban. Lucrarea de față va trata o parte dintre observațiile și diagnosticul analizei[141], urmând a reitera succint principiile de intervenție/obiectivele strategice comune.

Din punct de vedere al sărăciei în mediul urban, SDTR identifică următoarele puncte critice:

1) Există, în momentul de față, o neglijare a locuințelor existente din mediile sărace în privința salubrizării și echipării corespunzătoare a acestora, precum și un deficit de realizare de locuințe din fondul public, mai precis locuințe sociale care să deservească nevoia comunităților sărace, cu toate că, față de trimestrul al III-lea al anului 2020, acestea au crescut cu 6 la nivel teritorial (465 față de 459 realizate în 2020). Această problemă apare și pe fondul unei

aflate atât în sărăcie standard (sau relativă), cât și în sărăcie extremă, precum și în împiedicarea strategiilor existente de a își îndeplini obiectivele.

[140] MINISTERUL DEZVOLTĂRII, LUCRĂRILOR PUBLICE ȘI ADMINISTRAȚIEI, 2016, SDTR 235.

[141] Cu precizarea că analiza strategiei a fost realizată între anii 2014-2016, iar în lucrare datele au fost adaptate în conformitate Rapoartele INS 2021-2022, în măsura în care concluziile s-au păstrat în diferența de 5-8 ani.

cereri foarte mari pentru locuințe private, în orașele mari și în comunele peri-urbane ale acestora, această cerere împingând la un nou tip de dezvoltare rezidențială urbană, foarte rapidă și, în cele mai multe cazuri, necontrolată[142], criteriul cantității și al vitezei de realizare primând înaintea criteriilor ce țin de calitate, atât din punct de vedere arhitectural (concepere spațială, funcționalitate, stilistică coerentă), cât și din punct de vedere urbanistic (infrastructură rutieră, utilități). Dezvoltările urbane rezidențiale aduc un beneficiu la bugetul de stat și, astfel, autoritățile își mută atenția asupra acestora în privința investițiilor publice;

2) Serviciile comunitare, cum ar fi sănătatea, educația și asistența socială sunt, în cazul orașelor din România, într-o legătură directă cu dezvoltarea economică a comunității respective, acest fapt generând o calitate sporită a serviciilor comunitare, în cazul orașelor mari, și mai scăzută, în cazul orașelor medii, mici și în mediul rural. Bucureștiul, Clujul și Iașiul pot fi numiți poli de dezvoltare a serviciilor comunitare, fapt care le plasează mai sus, raportat la alte județe în privința sărăciei standard, dar fiecare dintre acestea având pungile proprii de sărăcie extremă, asupra cărora trebuie intervenit;
3) Pe fondul restructurării industriale din ultimii 30 de ani și a crizei financiare din 2008, care au destabilizat întreaga economie a orașelor românești, a apărut, în cazul orașelor mici și mijlocii (în special fostele orașe mono-industriale), o tendință a unei părți a locuitorilor de migrare către mediul rural, din cauza scăderii locurilor de muncă din oraș și a incapacității de a suporta costurile de trai din mediul urban (apa, curentul, termoficarea și restul utilităților). Această migrație către zona rurală și agricultură vine însoțită de o extindere necontrolată a locuințelor, care nu mai răspund nevoilor contemporane de trai și astfel conduce la o alterare a imaginii urbane generale și la o înmulțire a numărului de locuințe ilegale;
4) În privința zonelor urbane sărace, unde prevalează, mai degrabă, sărăcia extremă decât cea standard, factorul generator principal este segregarea socio-economică la nivel de oraș și are următoarele consecințe:

[142] Cu sensul mai degrabă de haotică, nu neapărat cu sensul de lipsă a controlului din partea autorităților statului.

- peste 50% sub limita națională de sărăcie relativă[143];
- 79% din populație trăiește în condiții de locuit cu mai mult de 2 deficiențe (lipsă a grupurilor sanitare în interiorul locuințelor, elemente constructive ce compun spațiul – pereți, pardoseală și tavan – deteriorate, lipsa luminii naturale, prezența mucegaiului și a igrasiei etc.);
- rata de șomaj mai mare de 60% (în special din cauza segregării etnice, sociale și culturale);
- dependență de ajutor social ridicată (aproximativ 70%), în special în cazul familiilor cu mai mult de trei copii;
- un număr ridicat al familiilor monoparentale (unul dintre părinți este fie decedat sau în penitenciar, fie a ales să își abandoneze familia), peste 35%;
- procent foarte ridicat al persoanelor de etnie romă, 8/10 în Ferentari și 9/10 în Pata Rât;
- procente foarte ridicate ale delicvenței (Figura 56 – *Harta infracționalității în Municipiul București*)[144];
- ultimul punct este ca o concluzie a celorlalte și se referă la o reputație socială negativă însoțită de o teamă pe care populația majoritară sau cu venituri peste pragul național de sărăcie o resimte față de minoritari.

5) Pe fondul inaccesibilității la apă curentă, canalizare și sistem de încălzire centralizat, se propune asigurarea unei echipări complete

[143] „Rata sărăciei relative reprezintă ponderea persoanelor sărace (care au un venit disponibil pe adult-echivalent mai mic decât pragul stabilit la nivelul de 60% din mediana veniturilor disponibile) în totalul populației." – Alina CUTURELA et alii, 2021, p. 13.

[144] Este foarte dificil de realizat o statistică precisă în privința delicvenței, în special din cauză că rezidenții zonelor sărace realizează infracțiuni în alte zone față de cele în care locuiesc, iar dovedirea făptașilor se realizează rar din cauza sistemului birocratic greoi privind identificarea, acuzarea și punerea sub urmărire penală.
Luând ca exemplu Bucureștiul, se poate observa aproximativ un negativ al Hărții mentale a fricii (Figura 50), acest aspect indicând o rată crescută a delicvenței în zonele în care frica este cea mai redusă și oferă un semnal că infracțiunile au loc predominant în afara zonelor de trai al celor care le comit. Conform statisticilor DGPMB, coeficienții de criminalitate în 2021 au fost următorii, clasificați pe sectoare:
- Sector 1 – 102,38%
- Sector 2 – 103,45%
- Sector 3 – 131,96%
- Sector 4 – 89,27%
- Sector5 – 62,90%
- Sector 6 – 104,66%

cu infrastructură de utilități publice a mediilor urbane și rurale, prin investiții în noi trasee și în reabilitarea celor existente care sunt ineficiente;

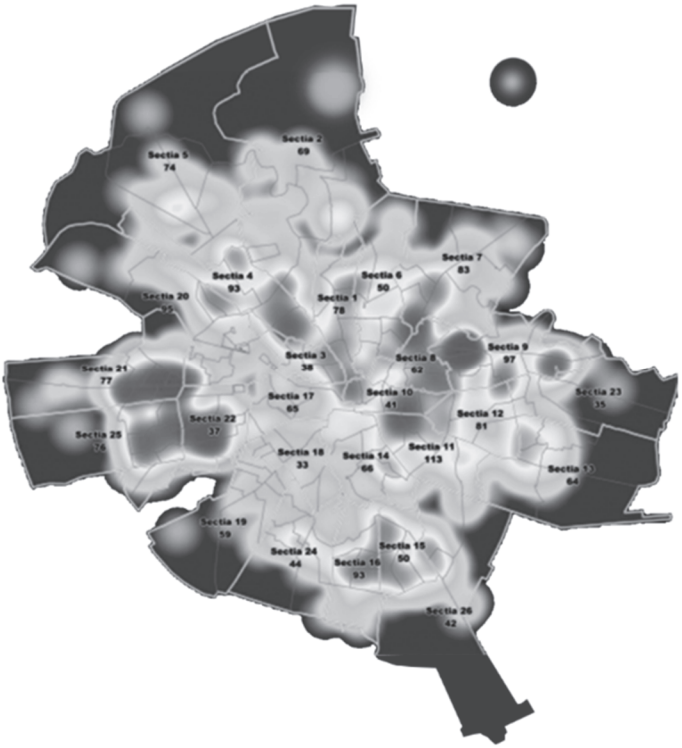

Figura 56 – *Harta infracționalității în Municipiul București, 2010, Direcția Generală de Poliție a Municipiului București.*
(https://mentalgeo.wordpress.com/2012/01/07/harta-fricii-in-bucuresti/)

6) Pe fondul unei densități scăzute a rețelelor de autostrăzi (1/20 față de Germania, 1/3 față de Polonia) și căi ferate (2/3 față de Germania, 1/4 față de Polonia) din România, care are ca rezultat o conectivitate slabă între orașele mari/motoarele economice ale țării și zonele deficitare din punct de vedere al accesibilității rutiere, aeriene, căilor ferate, se propune îmbunătățirea infrastructurii de transport către și dinspre centrele economice naționale pentru scurtarea distanțelor economice;

7) Pe fondul dispariției teritoriale și a unei distribuții inegale (în special din cauza obiectivelor nestructurate ale ONG-urilor) a serviciilor sociale, precum și a unei acoperiri inegale a sistemului de sănătate (sub-dezvoltarea la nivel regional a asistenței primare și ambulatorii) și a celui educațional (unități școlare deteriorate din punct de vedere fizic și al dotărilor pe care ar trebui să le conțină), se propune creșterea gradului de incluziune socială prin crearea unor orașe puternice din punct de vedere economico-social, în care inegalitățile în dezvoltare să fie reduse pe cât posibil;
8) Pe fondul dinamicii de dezvoltare a localităților urbane și rurale, ale cărei provocări depășesc granițele administrative uneori și județene, se propune o consolidare a capacității de cooperare și de coordonare a administrațiilor publice și private, prin implementarea unei guvernări mai bune, bazată pe principii precum transparența instituțională și participarea publică, inclusiv la niveluri decizionale (conform principiilor enunțate de Carta de la Leipzig privind orașele europene durabile);
9) Pe fondul dezvoltărilor urbane agresive, a unei expansiuni necontrolate a fondului construit și a unei presiuni ridicate asupra infrastructurii de transport (care conduce la o dezvoltare incoerentă), generate de lipsuri privind corelarea spațială a obiectivelor și a acțiunilor propuse și de o strategie teritorială neintegrată, se propune o nouă arhitectură de sistem, care să includă și crearea unor noi instrumente de planificare spațială, alături de dezvoltarea și integrarea celor existente.

Obiectivele strategice ale SDTR 2035 privind incluziunea socială și combaterea sărăciei vor fi grupate conform obiectivelor generale, fiecare punct critic dintre cele de mai sus fiind abordat de unul sau mai multe dintre acestea:

- „Obiectivul general 2 - creșterea calității vieții, prin dezvoltarea infrastructurii tehnico-edilitară și a serviciilor publice, în vederea asigurării unor spații urbane și rurale de calitate, atractive și incluzive”;
- “Obiectivul general 3 - dezvoltarea unei rețele de localități competitive și coezive, prin sprijinirea specializării teritoriale și formarea zonelor funcționale urbane”;

- „Obiectivul general 5 - creșterea capacității instituționale de gestionare a proceselor de dezvoltare teritorială”.

În ceea ce privește politicile investiționale ale SDTR 2035, acestea schimbă paradigma clasică de investiții în politici publice de dezvoltare a zonelor defavorizate, prin redirecționarea de capital, de la vârf spre bază, în încercarea de remediere a dezechilibrelor generate de supradezvoltarea motoarelor economice ale țării, din cauza identificării în timp a unor rezultatelor slabe a acestui tip de abordare. Astfel, noua abordare investițională se axează pe încurajarea dezvoltării, în continuare, a zonelor urbane deja dezvoltate și a celor mai puțin dezvoltate, dar care au potențial de creștere, în detrimentul uniformizării procesului de dezvoltare teritorială.

Urmărind modelul unor țări performante pe direcția dezvoltării teritoriale, s-a constatat o difuzie naturală a creșterii, dinspre zonele de vârf (care oferă cele mai mari oportunități la educație superioară, la slujbe mai bune, la firme mai mari și mai productive etc.) spre restul țării, într-o manieră treptată (de la mic la mare). Însă, pentru a putea urma această abordare, au fost identificate, ca puncte cheie, investițiile în infrastructură (pentru sporirea mobilității inter si intra-teritorială a persoanelor, a ideilor și a capitalului), acestea fiind necesar a se realiza în baza unor analize și evaluări prealabile și a fi monitorizate în permanență, pentru a putea fi corelate cu planurile de implementare.

Din punct de vedere bugetar, pentru a atinge obiectivele strategice propuse, Banca Mondială estimează un necesar de minimum 125 miliarde de euro pentru investiții în sectoare cheie, buget din care aproximativ 23 miliarde de euro ar reveni programelor ce vizează, direct sau indirect, combaterea sărăciei și incluziunea socială.

Obiectivele generale expuse mai sus vor reprezenta punctele de pornire ale sub-obiectivelor stabilite pentru rezolvarea problematicilor concrete, existente la nivel mai restrâns, național, județean, municipal etc. Acestea din urmă vor fi abordate, la nivel național, prin intermediul unui set de politici publice stabilite de către administrația publică centrală. În acest sens, este necesară definirea politicilor publice conform legislației românești în vigoare:

- Politică publică = totalitatea activităților desfășurate de administrația publică centrală de specialitate, în scopul soluționării problemelor de politici publice identificate. O anumită soluție poate fi implementată prin intermediul unuia sau mai multor acte

normative (ex: Strategii, planuri de acțiune, propuneri de politici publice);

- Problema de politici publice = o situație socială, economică sau ecologică care necesită intervenția administrației publice centrale de specialitate, în măsură să identifice și să asigure cadrul juridic necesar implementării unei anumite soluții;
- Procesul politicilor publice = totalitatea etapelor a căror parcurgere conduce la implementarea unei anumite soluții destinate rezolvării unei probleme care are caracter public.[145]

În concluzie, analiza cadrului legal și a strategiilor naționale existente demonstrează că actualele politici publice de combatere a sărăciei, deși bine intenționate, nu reușesc să răspundă în mod adecvat complexității și dinamicii fenomenului. *Hibridul dinamic* propus în această lucrare nu reprezintă doar un set de principii și direcții de intervenție, ci o abordare integrată, fundamentată pe sinergia dintre componentele socio-economice și cele arhitectural-urbanistice. Acest model țintește nu doar reducerea sărăciei, ci și regenerarea țesutului urban și social, prin intervenții sustenabile care să faciliteze o creștere economică pe termen lung și o integrare reală a comunităților marginalizate.

Un element esențial al *hibridului dinamic* este adoptarea principiului iradierii, care presupune intervenții strategice focalizate inițial asupra unor nuclee urbane bine definite, dar care au potențialul de a genera un impact pozitiv progresiv către zonele adiacente. Acest principiu recunoaște că regenerarea urbană și incluziunea socială trebuie să înceapă de la polii economici și sociali capabili să atragă resurse și să dezvolte modele funcționale de coeziune socială, pentru ca efectele acestor intervenții să se extindă gradual, într-o manieră sustenabilă, către zonele vulnerabile. Această metodologie se bazează pe lecțiile învățate din modelele de dezvoltare teritorială implementate în alte țări, adaptate la specificitățile socio-economice și culturale ale României.

[145] Hotărârea de Guvern nr. 775 din 14 iulie 2005 pentru aprobarea Regulamentului privind procedurile de elaborare, monitorizare și evaluare a politicilor publice la nivel central, publicată de Guvernul României în Monitorul Oficial nr. 685 din 29 iulie 2005. Prezenta HG a fost modificată și completată prin Hotărârea de Guvern nr. 523 din 20 iulie 2016 pentru modificarea și completarea Regulamentului privind procedurile de elaborare, monitorizare și evaluare a politicilor publice la nivel central, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 775/2005, publicată de Guvernul României în Monitorul Oficial nr. 575 din 28 iulie 2016.

În acest context, secțiunea următoare va analiza structura *hibridului dinamic*, concentrându-se pe componentele sale fundamentale și pe modul în care acestea sunt interconectate pentru a susține principiul iradierii. Aceasta include stabilirea unei ierarhii clare a priorităților strategice, identificarea polilor de dezvoltare cu cel mai mare potențial de impact și integrarea intervențiilor arhitectural-urbanistice cu măsuri sociale și economice. Structura propusă va servi drept bază pentru implementarea unui sistem de regenerare urbană și socială sustenabil, care să răspundă provocărilor generate de sărăcie, marginalizare și excluziune socială în mediile urbane din România.

3.1.2. Structura unui hibrid dinamic

Hibridul dinamic va contura structura unei noi strategii de combatere a sărăciei prin intermediul unor instrumente arhitectural-urbanistice, atipice unei strategii sociale standard, acestea punând în funcțiune politicile publice și planurile de acțiune menite să opereze noua strategie. Aceste instrumente vor porni de la procesul planificării strategice, expus în ultima parte a primului capitol și se vor concretiza în cazul studiilor de fundamentare realizate pe zone cheie care reprezintă pungi de sărăcie la nivel național sau zonal.

În urma analizei empirice a fenomenului sărăciei și a interacțiunilor cu mediile urbane sărace care prezintă situații foarte diverse de grupuri de persoane, am constatat că o constantă a strategiilor eficace realizate pentru ajutarea acestor medii este reprezentată de un echilibru procesual. Situațiile în care acest echilibru s-a pierdut n-au mai putut fi controlate și au adâncit și mai mult fenomenul sărăciei. Am considerat, astfel, oportună analogia *hibridului dinamic,* ca structură a procesului de proiectare strategică, dar și a procesului de implementare a unei strategii hibride de de-ghetoizare, cu principiul iradierii nucleare, luând ca exemplu procesul de funcționare a unui reactor nuclear de tip RBMK[146], precum cele folosite la Cernobîl.

Vom considera, astfel, reactorul nuclear ca pe o posibilă strategie de combatere a sărăciei (una dintre funcțiile *hibridul dinamic*), în faza de implementare:

- Într-un reactor nuclear, se întâmplă, în esență, două fenomene și anume creșterea sau scăderea reactivității care generează putere,

[146] RBMK = reactor cu putere mare de tip canal, în traducere din rusă.

existând operatori al căror rol fiind acela de a menține echilibrul în interior;
În cazul implementării *hibridului dinamic* într-un mediu urban sărac, în interiorul acestuia (*hibridului dinamic*) reactivitatea care generează motivația sau lipsa acesteia, reprezentată de *trinomul sărăcie extremă – marginalizare – excluziune socială*, fie se amplifică (crește numărul populației sărace din zona vizată), fie scade (din cauza mortalității sau a îmbolnăvirii premature), echilibrul fiind necesar să fie susținut de operatorii reprezentați de politicile publice de implementare, împreună cu facilitatorii comunitari[147].

- Pentru menținerea acestui echilibru, operatorii folosesc tije de control din bor care reduc reactivitatea atomilor de uraniu (combustibilul reactorului nuclear), generată de o ciocnire continuă a acestora;
- În cazul comparativ, atomii de uraniu sunt reprezentați de actorii implicați (a căror ciocnire poate îngreuna sau opri procesul), iar tijele de control sunt reprezentate de sistemele de monitorizare și control care împuternicesc anumiți actori implicați (creând o separare între actorii publici și cei instituționali).
- În tot acest amestec, apare și un al treilea factor care trebuie luat în considerare, și anume apa. Apa rece scoate căldura din sistem, transformând golul în abur;
  În cazul comparativ, apa este reprezentată de mediul intern și de cel extern, medii care pot mări numărul de resurse (căldura) din sistem, transformându-le în tensiuni (abur).
- În reactoarele de tip RBMK există ceea ce se numește coeficient de gol pozitiv. Cu cât este mai mult abur în sistem, cu atât reactivitatea este mai mare, rezultând mai multă căldură, aceasta traducându-se prin mai mult abur[148]. Când combustibilul nuclear se încinge, acesta devine mai puțin reactiv. Cum uraniul se împarte pentru a elibera energie, acesta se sparge într-un nou element

[147] Acele persoane din comunitate care au reușit să depășească situația în care se aflau și care, prin prisma încrederii de care se bucură în comunitate, joacă rolul de mediatori între comunitate și factorii de implementare a posibilelor strategii de incluziune socială sau de-ghetoizare.
[148] În această situație s-ar putea crea un ciclu vicios, dar nu se creează datorită faptului că există un *coeficient de temperatură negativă*.

chimic, xenon (coeficientul de temperatură negativă), care reduce reactivitatea;
În cazul comparativ, cu cât tensiunile sunt mai mari, cu atât nivelul ghetoizării este mai mare, ceea ce înseamnă un consum mai mare de resurse, rezultând mai multe tensiuni, ceea ce generează un nivel mai ridicat de sărăcie extremă.[149] Când actorii instituționali măresc numărul de resurse alocate comunității, sărăcia extremă și, implicit, ghetoizare începe să se reducă. Actorii instituționali se supun cadrului legal (xenonul) care reduce sărăcia (prin luarea de decizii în cadrul *hibridului dinamic*).

- Când miezul reactorului funcționează la putere maximă, xenonul este ars înainte să înceapă să cauzeze probleme. La Cernobîl, însă, Reactorul nr. 4 a funcționat 10h la jumătate din putere, iar xenonul nu a putut fi ars, iar nivelul acestuia a crescut, otrăvind miezul și provocând pierderea echilibrului sistemului;
Când miezul *hibridului dinamic* funcționează la maximum, acesta răspunde cadrului legal fără să existe vreo problemă. Într-o situație precum cea de la Cernobîl, dacă *hibridului dinamic* ar funcționa o perioadă de timp la jumătate din putere, în contextul resurselor naționale investite, cadrul legislativ nu ar mai fi mulțumit, ci ar începe să intervină în structura *hibridului dinamic*, stricând echilibrul sistemului intern al strategiei.

Astfel, principiul iradierii poate fi aplicat și în cazul sărăciei, structura grosieră a *hibridului dinamic* devenind fundamentală în procesul de proiectare și implementare a noii strategii hibrid de de-ghetoizare. În funcție de nivelul de iradiere a sărăciei, va fi reglat, la nivel de obiective, și nivelul pe care iradierea proceselor de combatere a sărăciei vor trebui să le atingă. Astfel, în urma unor analize temeinice ale zone identificate ca fiind problematice din acest punct de vedere, vor fi alese și instrumentele arhitectural-urbanistice care pot reprezenta fie *Planuri de Regenerare Urbană*, fie intervenții la nivelul unor obiecte de arhitectură punctuale. Indiferent de variante, acestea nu se vor implementa decât în urma dezvoltării unor politici publice menite să abordeze problema, în special din paradigmă socială și economică.

[149] Și în aceasta situație se poate crea, de asemenea, un ciclu vicios.

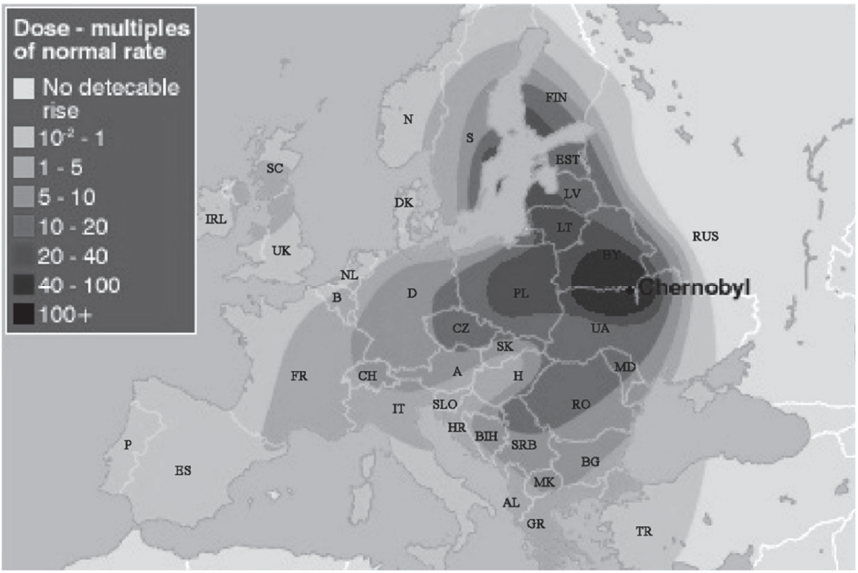

Figura 58 – *Harta Incidenței Dozei de Radiații în Europa, la data de 3 mai 1986.* Se poate observa în această hartă care a fost amplitudinea fenomenului iradierii după incidentul de la Cernobîl, Ucraina. Deși la acel moment iradierea a depășit cu greu granițele URSS, cel puțin la nivel declarativ, studiile au arătat ulterior că norul de radiație s-a întins pe o suprafață de aproximativ 250.000 km^2 în nord-est-ul Europei, afectând, în măsură mai mică, inclusiv zonele cele mai vestice ale continentului. Acest fenomen se pare că a generat multiple tipuri de cancer în rândul populației europene de la acea vreme, cel mai cunoscut dintre cele asociate cu acest incident fiind Cancerul Tiroidian.
(https://www.mdpi.com/2075-4418/11/5/907/htm)

În esență, *hibridul dinamic* propus în această lucrare reprezintă un model teoretic și practic ce îmbină intervențiile arhitectural-urbanistice cu politicile publice și planurile de acțiune pentru combaterea sărăciei, adresând problemele complexe și interconectate ale mediilor urbane sărace. Inspirat de principiul iradierii nucleare, acest model redefinește procesul de planificare strategică și implementare operațională printr-o analogie care subliniază importanța echilibrului în toate etapele intervenției. În cadrul acestui model, ghetoizarea este percepută ca o reactivitate ce trebuie gestionată cu atenție, iar actorii instituționali, sistemele de monitorizare și mediul social contribuie la menținerea stabilității și eficienței procesului.

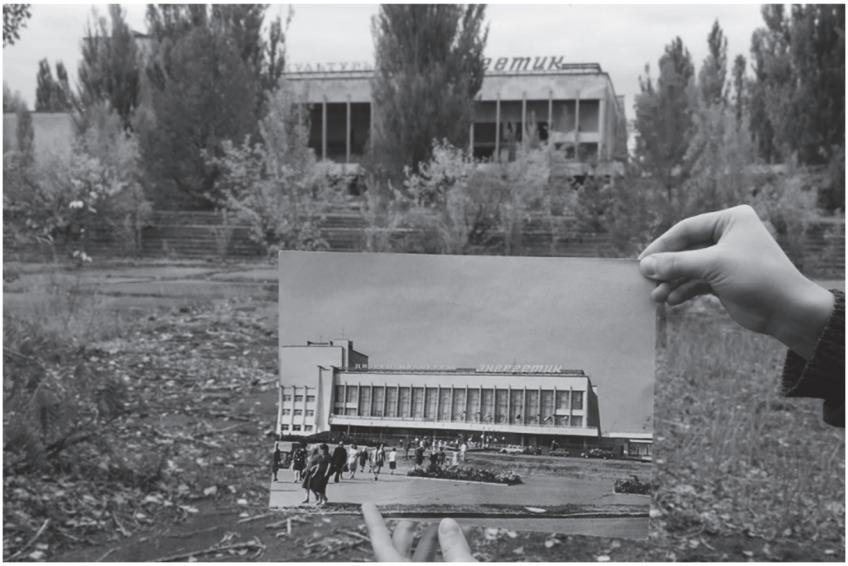

Figura 59 – *Piața centrală și Centrul cultural „Energetik”, Pripyat, Ucraina.* (https://www.theatlantic.com/photo/2016/04/still-cleaning-up-30-years-after-the-chernobyl-disaster/476748/)

Un aspect fundamental al *hibridului dinamic* este capacitatea sa de a adapta nivelul și tipul de intervenții la specificitățile fiecărei zone problematice, în funcție de intensitatea fenomenului sărăciei și de resursele disponibile. Acest cadru flexibil și dinamic oferă posibilitatea de a calibra obiectivele strategice și instrumentele de intervenție în mod corespunzător, evitând atât subutilizarea resurselor, cât și potențialele dezechilibre care pot amplifica problemele sociale. În acest sens, analogia cu reactoarele nucleare evidențiază importanța menținerii unui echilibru fin între resurse, tensiuni și rezultatele scontate, pentru a asigura sustenabilitatea intervențiilor.

Prin aplicarea principiului iradierii, *hibridul dinamic* devine un instrument fundamental pentru crearea unei noi strategii de combatere a sărăciei prin de-ghetoizare, al cărei impact poate fi extins progresiv de la punctele de intervenție inițiale către zonele adiacente, într-un proces de regenerare urbană și socială ce urmărește reducerea disparităților și promovarea incluziunii. Modelul este construit pe premisa că intervențiile trebuie să fie multidimensionale, îmbinând soluții arhitectural-urbanistice și politici sociale cu obiective economice clare, pentru a genera schimbări transformative și durabile.

Această abordare hibridă subliniază, totodată, necesitatea unei coordonări riguroase între actorii instituționali și comunități, precum și a unei monitorizări constante a rezultatelor pentru a ajusta intervențiile în timp real, în funcție de evoluția fenomenului sărăciei.

Dezvoltarea *hibridului dinamic* impune o analiză detaliată a dimensiunilor pe care acesta le poate avea, dimensiuni care trebuie să integreze componente sociale, economice și arhitectural-urbanistice, într-un sistem coerent și funcțional. Secțiunile următoare vor detalia dimensiunile posibile ale acestui model, cu accent pe arhitectura sa internă, mecanismele de implementare și procesele de reglare bazate pe principiul iradierii. Prin definirea acestor componente și relații, *hibridul dinamic* devine un manual operațional pentru elaborarea și aplicarea unei noi strategii naționale care să abordeze problema sărăciei într-o manieră holistică și sustenabilă.

3.2. Dimensiunile hibridului dinamic

În cadrul interviurilor semi-structurate din Ferentari și din Pata Rât, care au stat la baza tezei de doctorat care a fundamentat prezenta lucrare, am constatat că pe lista priorității nevoilor se aflau, pe de o parte, nevoile de natură socială și economică, cum ar fi nevoia de relaționare socială, non-ierarhică, nu doar cu persoane din comunitate sau nevoia unui venit lunar stabil și, pe de altă parte, nevoile de natură preponderent fizică, precum locuirea sau nevoia accesării unor spații construite în care să poată funcționa centre medicale, de igienizare sau de calificare profesională. Astfel, comunitățile sărace, prin exprimarea nevoilor stringente, au punctat necesitatea unor intervenții cu dublă abordare, non-spațiale (sociale) și spațiale (arhitectural-urbanistice).

Astfel, noua strategie de combatere a sărăciei, denumită în cadrul prezentei lucrări *hibrid dinamic*, abordează, deopotrivă, problematica exclusiv socială și pe cea spațială, complementaritatea celor două abordări în cadrul acesteia, atât în planificarea strategică, cât și în cea operațională, transpunându-se în două tipologii de intervenție, sociale și spațiale.

În acest sens, în care *hibridul dinamic* ridică discuția în principal la un nivel urbanistic și arhitectural, adresabilitatea fiind reprezentată de zonele urbane de tip ghetou amplasate în cadrul orașelor, în zone aproape centrale sau pe trasee strategice de dezvoltare, este necesară reiterarea succintă a concluziei care a reieșit în urma celor două analize ale tezei și anume aceea că, indiferent cât de puternic este *trinomul sărăcie extremă-*

marginalizare-excluziune socială sau cât de bine închegat este ghetoul sau punga de sărăcie în care acesta se află, unul dintre pașii care trebuie realizați în vederea combaterii sărăciei și al de-ghetoizării este acela al analizei locului și al înțelegerii problematicii existente, dintr-o perspectivă preponderent spațială sau teritorială. Toate ghetourile analizate, dar, în special, cele două din România, funcționează organic, după o modalitate de trai suficient de clară, astfel încât să poată fi identificate problemele la nivel de țesut urbanistic.

Pentru a explicita această nevoie de înțelegere urbană a locului, ne vom raporta la cele două exemple din România, analizate în cadrul tezei, însă diferite fundamental din punct de vedere arhitectural-urbanistic.

1) *În cazul Cartierului Ferentari din București*, ghetourile care au mai rămas sau au reușit să revină la situația inițială în urma eforturilor de igienizare a zonei de către autorități, prezintă caracteristici similare și anume o distanță considerabilă față de drumurile principale, dezvoltarea acestora în jurul unor fundături și inexistența unor poli de „spargere" a ghetourilor într-o anume proximitate, astfel încât aceștia să poată fi ușor accesibili. Din cauza acestor caracteristici fizice, ghetourile existente reușesc să iradieze puternic și vecinătățile, păstrând, în aceste condiții, caracterul infracțional al cartierului. Rezolvarea acestor tipologii de probleme ar putea fi realizată prin următoarele intervenții de natură spațială:

- *permeabilizarea cartierului* și, mai exact, a ghetourilor, prin străpungerea țesutului urbanistic cu noi străzi corect dimensionate, sporind astfel accesibilitatea, atât a rezidenților către exterior, cât și a non-rezidenților sau a persoanelor din exterior către aceste zone;
- *gentrificarea urbană*, definită de sociologul Liviu Chelcea ca „procesul de reabilitare și transformare a zonelor urbane bine amplasate, locuite de familii cu venituri scăzute, în zone ocupate de o clasă de mijloc, mai puternică financiar"[150], prin identificarea unor puncte cheie în interiorul cartierului în care pot fi amplasați poli de dezvoltare reprezentați atât de centre comunitare sau comerciale, cât și de noi ansambluri rezidențiale realizate la scara locului. Acestea ar putea, pe de o parte, să redea un exemplu de trai mai decent al unei populații diferite, dar care ar fi localizate în

[150] Chelcea, 2000, p.51.

aceleași zone urbane, iar, pe de altă parte, să permită rezidenților ghetourilor accesul la anumite facilități sociale, economice, medicale și de îngrijire.

2) *În cazul cartierului sau așezării Pata Rât din Cluj-Napoca*, problema nu este aceea de accesibilitate, ci este una de lipsă a proximității unor dotări comunitare și a unor servicii de bază pentru funcțiunea unei comunități, în special a unor servicii sociale. Totodată, există și o problemă a legalității terenurilor, dar și a dispunerii fizice a celor patru zone, fiecare fiind bine definită și dezvoltată în raport cu un element din zonă (groapa de gunoi, calea ferată, dealul adiacent străzii principale) care face dificilă abordarea acestora prin gentrificare. În cazul acestui ghetou de la marginea orașului, rezolvarea ar putea fi mai degrabă una arhitecturală, din sfera *arhitecturii de gherilă*, și anume implantarea unor centre punctuale care să aibă ca scop rezolvarea etapizată a problemelor stringente cu care comunitatea se confruntă, acestea putând reprezenta o rampă de lansare către oraș și o dizolvare progresivă a ghetoului.

Problematica fiind, însă, una de natură socială, după identificarea situației și a locului, conform analizei urbanistice, noile operațiuni sau funcțiuni care vor trebui realizate sau aduse în ghetou vor trebui să fie stabilite din punct de vedere social, în urma unor anchete și analize sociale exhaustive.

Astfel, vor fi prezentate în continuare cele două dimensiuni pe care *hibridul dinamic* și strategia pe care acesta o va genera vor trebui să le conțină, cea socială și cea spațială, în cadrul celei din urmă fiind expuse și o serie de instrumente arhitectural-urbanistice care ar putea fi utilizate în rezolvarea problematicii tratate în cadrul prezentei lucrări.

3.2.1. Dimensiunea socială

Din punct de vedere social, dar și economic, zonele sărace urbane din România prezintă un set de caracteristici negative comune, care reușesc să le mențină starea actuală, acestea persistând și fiind amplificate, în anumite cazuri, și pe fondul problematicilor de natură etnică sau socio-economică, în sensul de statut social sau financiar.

Acest fenomen de persistare într-o anumită stare de fapt este cunoscut în literatura de specialitate și sub denumirea de *stigmatizare*,

referindu-se la procesul prin care anumite persoane sau grupuri primesc etichete, de regulă negative, în cazul stigmatizării sociale, în baza unor diferențe pe care le prezintă față de o majoritate considerată normală sau a unor preconcepții formate asupra unor comunități din care acestea aparțin. *Teoria Stigmatizării*[151]*,* formulată de Ervin Goffman, spune că „stigmatizarea socială, din cauză că nu are ca bază comportamentul real al persoanelor stigmatizate, ci diverse preconcepții, are un efect de bumerang, persoanele stigmatizate, în special cele care aparțin unor comunități defavorizate sau unor minorități, încep să se identifice cu stigma care le este atribuită și să se comporte în acord cu aceasta." Pentru ca acest fenomen să nu se întâmple este necesar să existe campanii naționale de de-stigmatizare prin acțiuni menite să schimbe atitudinea comunităților majoritare față de persoanele stigmatizate.

Sub umbrela stigmatizării se află și caracteristicile negative care mențin starea de ghetoizare a unui loc sau a unei comunități. În România, stigmatul cel mai des întâlnit este cel etnic. Rasismul și xenofobismul, deși mascate în ultimii 10 ani pe fondul curentului corectitudinii politice și a supra-liberalismului global, sunt caracteristici prezente la populația română majoritară[152], acestea conducând la discriminare[153] și reprezentând unul dintre principalele motivele pentru care procesul de de-ghetoizare poate fi foarte dificil de realizat.

Principalele caracteristici negative[154], din care derivă o multitudine de alte ramuri, vor fi expuse mai jos într-o ordine aleasă în funcție de

---

[151] Ervin GOFFMAN, 1963.

[152] În acest sens, România a adoptat *Ordonanța de Guvern nr. 137/2000*, principalul act normativ prin care poate preveni si sancționa toate formele de discriminare, transpunând prin intermediul acesteia două dintre directivele Uniunii Europene cu privire la tratarea egală a persoanelor, indiferent de rasă sau etnie, *Directiva 2000/78/CE* și *Directiva 2000/43/CE*.

[153] Conform OG 147/2000, Art. 2, Al. (1), „prin discriminare se înțelege orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex sau orientare sexuală, apartenență la o categorie defavorizată sau orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea sau înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice."

[154] Majoritatea caracteristicilor negative sau a problemelor expuse au fost prezentate deja în cadrul lucrării, în contextul analizelor realizate fenomenului sărăciei, motiv pentru care expunerea acestora împreună cu mecanismele de soluționare va fi una succintă și cât se poate de coerentă pentru a putea funcționa, într-o anumită măsură, și ca o concluzie.

nevoile de bază, încercând, în dreptul fiecăreia, să fie indicate mecanismele sociale de combatere a acestora:

1) *Lipsa sănătății* - din cauza creării unor pungi de sărăcie în cadrul orașelor sau la marginea acestora, există, la nivel de ghetou sau așezare urbană săracă, probleme multiple care scad nivelul de sănătate al rezidenților acestor zone. Dintre aceste probleme, putem enumera următoarele:

- infrastructura defectuoasă sau inexistentă a colectării deșeurilor, a apei potabile și a canalizării;
- inexistența unor grupuri sanitare sau băi funcționale;
- lipsa unei educații minime sanitare și sexuale;
- inexistența unor programe prin care poate fi eliminată frica de repercusiuni în cazul abuzurilor domestice și sexuale.

Pentru rezolvarea acestor probleme, este nevoie în special de realizarea unor politici publice, acestea având următoarele roluri:

- înlocuirea sau instalarea de infrastructuri sanitare corect proiectate și executate;
- crearea unor programe domestice de educare și conștientizare a riscului abuzului de droguri sau a contactului sexual neprotejat;
- crearea unor programe de dotare a comunităților cu băi publice sau, în anumite cazuri, chiar private;
- implementarea unor sisteme, de preferat criptate, pentru a diminua reticențele față de sistemele de control și de monitorizare a ghetourilor, astfel încât să poată fi identificate mai ușor victimele abuzurilor domestice.

2) *Mortalitatea infantilă* - ghetourile românești, în special cele analizate, prezintă rate alarmante ale mortalității infantile în contextul raportării la cadrul național, unde aceasta este de 2-4 ori mai mică, sau european, unde este de 3-8 ori mai mică. Cauza principală a acestei situații este sărăcia caracterizată prin:

- dificultate sau, uneori, chiar imposibilitate financiară de a trata bolile;
- traiul sub pragul național de sărăcie, care conduce la o alimentație necorespunzătoare a copiilor;
- îmbolnăvire frecventă din cauza traiului inadecvat generat de locuirea în zone insalubre al căror confort este foarte redus;
- imposibilitatea prioritizării copiilor și nevoilor acestora, din cauza problemelor stringente de altă natură.

Pentru rezolvarea acestor probleme este necesară o diluare a ghetoului prin adăugarea de funcțiuni ce au caracter sanitar, astfel încât intervențiile asupra problemelor care conduc la mortalitate infantilă să aibă caracter mai degrabă preventiv decât reactiv.

3) *Lipsa sau incertitudinea locuirii* - ghetourile prezintă, în special din cauza lipsurilor financiare ale rezidenților, un nivel al locuirii foarte scăzut, acesta putând fi cuantificat, în primul rând, printr-o subdimensionare a locurilor de dormit pe cap de locuitor, apoi printr-o imagine arhitecturală aproape apocaliptică ce este generată de următoarele elemente:

- igienă precară, atât la nivel de spații comune, cât și la nivel de spații private;
- lipsă a dotărilor necesare locuirii (curent electric, apă potabilă, canalizare, izolare corectă a imobilelor, spații adiacente curate și utilizabile etc.);
- lipsă a securității locuirii (atât la nivel juridic sau legal, cât și la nivel fizic, structural sau al mediului în care acestea sunt amplasate);
- lipsă a unor programe de facilitare a accesului la locuințe sociale.

Pentru rezolvarea acestor probleme este nevoie de realizarea unor politici publice de îmbunătățire a calității vieții din ghetouri, în sensul de a remedia, pe cât este posibil, din problemele existente care fac locuirea dificilă și de acces la programe care facilitează achiziția sau utilizarea, în anumite condiții clar stabilite, a unor locuințe sociale proiectate special pentru nevoile particulare ale anumitor grupuri de persoane identificate în cadrul ghetourilor.

4) *Lipsa educației și abandonul școlar timpuriu* - în toate ghetourile analizate, chiar și în cele care nu și-au găsit locul în prezenta lucrare, a fost identificată această constantă, și anume un procent foarte ridicat al abandonului școlar timpuriu (înainte de finalizarea ciclului gimnazial), aceasta aducând după sine un nivel redus al educației la nivel de comunitate. Motivele principale sunt date de următorii factori:

- lipsa unor unități de învățământ în interiorul sau în proximitatea ghetourilor, precum și o dotare slabă a celor existente;
- lipsa unor cadre didactice pregătite pentru interacțiunea cu acest tip de elevi, stigmatizați, proveniți din medii defavorizate;

- inconștiența, atât a copiilor, cât și a părinților, asupra efectelor pozitive ale educației, precum și promovarea, în mediile urmărite de către aceștia, a posibilității câștigării ușoare a veniturilor.
Rezolvarea acestei probleme poate fi realizată prin politici publice educaționale care ar putea pune accentul pe următoarele aspecte:
- sporirea accesului la educație în aceste medii, prin crearea unor unități noi sau prin dotarea celor existente, împreună cu o facilitare a transportului către acestea;
- crearea unor programe de instruire a cadrelor didactice dispuse să activeze în școli frecventate de elevi rezidenți ai ghetourilor, precum și motivarea financiară particulară a acestora;
- crearea unor programe de educație non-formală și informală, prin intermediul cărora activitățile distructive sau dăunătoare pe care copiii le întreprind în timpul liber avut să fie înlocuite de activități organizate prin care copiii să fie stimulați intelectual, cultural, artistic și sportiv.

5) *Incapacitatea ocupării forței de muncă* - rezidenții ghetourilor au probleme majore în ocuparea forței de muncă, acestea apărând și menținându-se pe fondul următoarelor aspecte:
- existența unor căi mai facile, dar mai puțin legale, de a produce bani;
- lipsa unor calificări profesionale care ar putea determina angajatorii să înceapă orice fel de colaborare pe termen mediu sau lung cu un rezident al ghetoului;
- existența programelor de ajutor social neierarhizat, care oferă posibilitatea persoanelor apte de muncă de a alege să nu meargă la muncă;
- incapacitatea rezidenților de a-și putea seta obiective și de a putea previzualiza un parcurs profesional crescător.
Rezolvarea acestei probleme se poate face predominant prin planuri de acțiuni operate, prin intermediul unor programe de calificare profesională și prin politici publice cu rol în restructurarea sistemului național de obținere a ajutorului social.

6) *Excluziunea socială și discriminarea* - pe fondul numărului ridicat de persoane de etnie romă în cadrul ghetourilor, coroborat cu xenofobia generalizată existentă la nivel național, încep să apară probleme de natura excluziunii sociale și financiare a rezidenților, ceea ce se poate traduce printr-o imposibilitate de a lua contact cu

lumea exterioară, cu mediul profesional, educațional și recreativ românesc, din cauza prejudecăților existente în cazul populației majoritare. Aceasta se aplică și în cazul încercării de accesare a unor programe financiare sau a unor credite, în vederea dezvoltării unor posibile mici întreprinderi.
Rezolvarea acestei probleme ar putea fi posibilă prin crearea unor politici publice de îmbunătățire a accesului la servicii de finanțare, la educarea financiară și socială a rezidenților, precum și prin implementarea unui mecanism de soluționare a conflictelor dintre cele două etnii încă antagonice.

Analiza de mai sus evidențiază complexitatea și profunzimea problematicii sociale și economice din zonele urbane sărace ale României. Persistența unor caracteristici negative precum lipsa sănătății, mortalitatea infantilă ridicată, condițiile precare de locuire, abandonul școlar timpuriu, incapacitatea de ocupare a forței de muncă și excluziunea socială subliniază urgența unor intervenții integrate și multidimensionale. Fiecare dintre aceste probleme reflectă o realitate socio-economică în care stigma și prejudecățile față de grupurile vulnerabile amplifică ciclurile de sărăcie și marginalizare, creând astfel un context dificil pentru implementarea unor măsuri de regenerare.

Dincolo de dimensiunea socială, este clar că problemele descrise au o dimensiune spațială semnificativă. Mediul construit și cel urban joacă un rol central în perpetuarea condițiilor de sărăcie, fie prin infrastructuri deficitare, fie prin segregarea urbană care izolează comunitățile dezavantajate. Lipsa unor intervenții bine gândite asupra spațiului urban contribuie la adâncirea decalajelor și reduce șansele de integrare socială și economică a rezidenților.

Rezolvarea acestor probleme necesită un răspuns sistemic care să îmbine dimensiunea socială cu cea spațială, recunoscând interdependența dintre cele două. Pe lângă politicile publice dedicate sănătății, educației, locuirii și incluziunii sociale, este esențial să se dezvolte planuri de regenerare urbană care să transforme zonele defavorizate în medii accesibile, sigure și favorabile dezvoltării comunitare.

Astfel, o abordare integrată care să valorifice potențialul dimensiunii spațiale este esențială pentru succesul intervențiilor. Nu doar că mediul construit poate contribui la îmbunătățirea condițiilor de viață, dar poate, de asemenea, să joace un rol fundamental în reducerea stigmatizării

și facilitarea incluziunii sociale. În acest sens, regenerarea urbană trebuie să devină un instrument strategic de combatere a sărăciei și excluziunii sociale, axându-se pe crearea de spații care încurajează interacțiunea, mobilitatea și dezvoltarea durabilă.

Următoarea secțiune va aborda dimensiunea spațială a *hibridului dinamic*, explorând modul în care intervențiile arhitectural-urbanistice pot contribui la transformarea ghetourilor urbane și la construirea unui mediu urban care să sprijine incluziunea socială și să reducă disparitățile socio-economice. Aceste intervenții vor fi fundamentate pe principiile regenerării urbane și pe mecanismele de planificare strategică menite să abordeze problemele identificate într-o manieră sustenabilă și eficientă.

3.2.2. Dimensiunea spațială

Așa cum am menționat anterior, o strategie pornită pe principiile unui *hibrid dinamic* nu poate fi exclusiv socială, ci trebuie să conțină și o componentă spațială, aceasta fiind reprezentată de analize arhitectural-urbanistice și planuri de acțiuni prin care politicile publice expuse anterior ar putea fi puse în operă.

Aceste planuri de acțiuni vor fi de natura unor intervenții spațiale, fie la nivel macro, sub forma unor instrumente preponderent urbanistice, fie la nivel micro, sub forma unor instrumente preponderent arhitecturale, care vor avea ca obiectiv conformarea spațiului construit interior și exterior, astfel încât cele două, împreună, să poată răspunde cât mai corect și mai aplicat nevoilor comunităților defavorizate sau sărace și, într-un final, să desființeze ghetoul. În exemplele studiate, atât cele din mediul internațional, cât și cele din plan local, au fost identificate anumite seturi de instrumente arhitectural-urbanistice, comune, prin intermediul cărora au putut fi atinse obiectivele propuse. Aceste seturi de instrumente sunt următoarele:

1) Setul de instrumente specific categoriei de *programe arhitecturale*, sub forma funcțiunilor necesare sau esențiale în cadrul combaterii sărăciei din ghetouri, care poate fi împărțit în mediul privat și cel public.

- în privința mediului privat, discuția se rezumă la locuire, îndeosebi socială, în toate formele pe care aceasta le poate căpăta, însă raportat la locul în care se intervine;
- în privința mediului public, însă, discuția este mai amplă, putând cuprinde atât dotări urbane/edilitare ce țin de exterior, cum ar fi amenajarea unor piețe, străzi, parcuri, spații publice de calitate, dar

și dotări urbane care țin de interior, cum ar fi centrele multifuncționale, centrele dedicate unor activități concrete (educație, medicină, recalificare profesională, sport, cultură etc.), băi publice, funcțiuni publice care ar putea intra in sfera gentrificării urbane și care ar putea aduce persoane din exteriorul ghetoului.

2) Setul de instrumente specifice categoriei de *materiale și tehnologii de construcție*, împreună cu punerea în operă a acestora care, spre deosebire de urbanismul sau arhitectura realizate pentru mediile non-sărace, în acest caz alegerea lor trebuie să fie mult mai atent realizată pentru a fi, pe de o parte, eficiente economic, iar, pe de altă parte, să asigure componenta stilistică necesară arhitecturii pentru a funcționa coerent în aceste medii.
3) Setul de instrumente specifice categoriei de *acordare de asistență* în utilizarea instrumentelor de mai sus, acesta putând fi privit ca un instrument în sine, însă ale cărui caracteristici sunt, mai degrabă, non-spațiale sau sociale.

Secțiunile următoare vor detalia cele trei seturi de instrumente arhitectural-urbanistice, împreună cu posibilități de aplicabilitate și cu exemple de intervenții specifice fiecărei categorii, în care acestea au funcționat sau, mai mult decât atât, au reprezentat elemente cheie de dizolvare a ghetoului.

3.2.2.1. Programe arhitecturale

Mediul construit, prin formele și funcțiunile sale, joacă un rol crucial în definirea experiențelor de viață ale indivizilor și comunităților, având capacitatea de a modela comportamente, relații sociale și dinamici economice. În cazul zonelor defavorizate, impactul mediului urban devine și mai evident, având potențialul de a amplifica sau, dimpotrivă, de a ameliora efectele sărăciei și ale excluziunii sociale. Plecând de la această premisă, analiza de față își propune să investigheze componentele arhitecturale și urbanistice ale spațiului, cu accent pe nevoile și particularitățile comunităților sărace, și să evidențieze rolul acestora în regenerarea socială și spațială a ghetourilor.

Conform arhitectului și urbanistului danez, Jan Gehl, „Planificarea urbană încurajează un anumit mod de operare a așezărilor și comportamentului uman”.

Într-o zonă defavorizată, fie că discutăm despre un ghetou sau un alt tip de spațiu urban sărac, mediul înconjurător își pune amprenta asupra individului, pornind de la activitățile pe care acesta le susține și până la imaginea urbană care îl înconjoară și pe care, involuntar, o asimilează. În cadrul acestui set de instrumente, vom pune accentul predominant pe componenta funcțională a mediului construit înconjurător, atât interior, cât și exterior, și pe modalitățile de îmbunătățire ale acestuia.

Funcțiunile de care un mediu sărac are nevoie sunt, până într-un punct, comune cu cele ale oricărui alt mediu, însă particularitățile apar, pe de o parte, în sfera arhitecturii publice, unde, pentru comunitățile sărace sau defavorizate, există nevoi pe care comunitățile normale (persoanele cu venituri peste pragul național de sărăcie) le pot satisface în spațiul privat sau fără a avea nevoie de ajutor/îndrumare (cum ar fi nevoile de igienă, de hrană, de accesare a unei clinici medicale, de relaxare într-o manieră non-distructivă etc.) și, pe de altă parte, în diferențele, de cele mai multe ori considerabile, între stilul de viață al unei persoane aflate în sărăcie extremă și al unei persoane non-sărace care generează paradigme de utilizare a spațiului, fie el construit sau neconstruit, public sau privat, complet diferite, iar acestea se transpun într-o manieră diferită de concepere și de proiectare a spațiilor.

Programele arhitecturale vor fi împărțite în două categorii, cele aferente spațiului privat și cele aferente spațiului public. Cum diferențele majore se regăsesc în special în cadrul spațiilor publice, această categorie va fi împărțită în două subcategorii, spații publice interioare, cu precădere dotări urbane, și spații publice exterioare, unde piațetele, străzile și parcurile, elemente care intră mai degrabă în apanajul planificării urbane, vor fi analizate în contextul rezolvării problemelor spațiale ale ghetoului.

În continuare, programele arhitecturale vor fi expuse conform ierarhiei stabilite în cadrul interviurilor semi-structurate, în funcție de importanța și de nevoia pe care comunitățile defavorizate o atribuie acestora.

3.2.2.1.1. Spațiul privat

În cadrul acestei categorii, programul arhitectural despre care se poate discuta, în contextul rezolvării problematicii ghetourilor este acela al locuirii, fie ea locuire pentru o pătură socială cu venituri medii sau peste medie, fie locuire socială într-una dintre cele două ipostaze ale arhitecturii sociale, de durată sau de gherilă.

Pentru a discuta despre crearea unor noi locuințe în ghetou, sunt necesare câteva mențiuni succinte asupra conceptului de gentrificare urbană.

La nivel sociologic, gentrificarea poate fi privită prin intermediul a două paradigme, cea marxistă, care pune accent pe creșterea economică a zonei gentrificate, generată de noii rezidenți (numiți gentrificatori în literatura de specialitate) și cea postmodernistă, care pune accentul pe creșterea sau modificarea nivelului cultural al zonei gentrificate, care este generată de schimbul post-industrial de la o economie industrială la una bazată pe servicii, acestea venind însoțite de noi oportunități. Ambele paradigme, însă, subliniază schimbările care au loc la nivelul vecinătății urbane de locuire[155], prin transformarea adusă unui loc de către noua populație cu un nivel financiar, social și cultural mai ridicat.

În cazul spațiilor fost socialiste, gentrificarea nu este la fel de convențională, aceasta fiind, mai degrabă, de tipul unui schimb social, a unei dislocări a populației existente, în favoarea gentrificatorilor, urmată de o acumulare de capital generată de poziționarea în oraș a zonei gentrificate (în general, în centru sau în proximitatea acestuia), în contrast cu afluxul de capital specific celor două paradigme expuse anterior. Motivele principale pentru care acest proces este inversat în cazul orașelor fost socialiste sunt acelea a suprapunerii temporale cu procesele de restituire a proprietății private și acela al inițiatorului care, în locul economiei libere de piață este reprezentat de stat.

În cazul ghetourilor, gentrificarea este unul dintre procesele care poate genera de-ghetoizare prin diluarea populației sărace și deschiderea economică și culturală a zonei. În cadrul unui proiect de regenerare urbană pot fi identificate puncte strategice în interiorul ghetourilor în care pot fi construite ansambluri rezidențiale noi, având atât un caracter social, cât și un caracter non-social, care să aibă ca obiective rezolvarea problemei locuirii pe care rezidenții o au, stimularea și ambiționarea rezidenților prin expunerea unor exemple de bune practici în cazul locuirii, oferirea unor locuințe cu nivel ridicat de confort, însă accesibile, în același timp, gentrificatorilor care pot privi noile locuințe ca pe investiții de viitor, în contextul schimbării caracterului zonei în timp.

[155] Dana Cornelia NIȚULESCU, 2006.

În general, fenomenul de gentrificare este însoțit, într-o măsură mai mare sau mai mică și de o *dislocare*[156] a rezidenților, fie ea urmărită în mod deliberat de către agenții gentrificatori, fie contingentă, așadar, în contextul utilizării gentrificării urbane ca instrument urbanistic-arhitectural de de-ghetoizare, este necesar ca strategia pe care întreg procesul o are la bază să seteze o direcție clară a nivelului pe care dislocarea populației existente îl va avea, fiindcă în cazul unui nivel ridicat al dislocării poate apărea fenomenul de migrare a populației ghetoului într-un spațiu cu valențe spațiale similare, iar prin de-ghetoizare se urmărește desființarea ghetoului și nu mutarea acestuia.

În continuare, vor fi expuse două exemple de intervenții ale programului arhitectural de locuire în interiorul ghetoului, una de locuire pentru persoane cu venituri medii sau peste medie, alta de locuire socială pentru rezidenți, cel din urmă reprezentând o limită a dislocării populației existente. Ambele exemple au fost alese din Statele Unite ale Americii, datorită sedimentării din secolul al XX-lea a conceptului de ghetou și ghetoizare în cartierele muncitorești din nordul Americii, fenomenul ajungând deja la o maturitate în termeni de evoluție socială în aceste cazuri.

Locuințele de sprijin "Jennings"*,* Bronx, New York, SUA

- Arhitect: Alexander Gorlin Architects
- Suprafață desfășurată construcție: 5.200 mp
- An finalizare construcție: 2019
- Program arhitectural: locuire colectivă

Acest proiect inovator, cu un caracter preponderent social, răspunde nevoilor specifice ale unor categorii vulnerabile din ghetourile cartierului Bronx, adresându-se în mod special femeilor și copiilor, victime ale violenței domestice, precum și persoanelor fără adăpost. Dezvoltat de o organizație non-profit, proiectul urmărește să soluționeze una dintre problemele acute ale zonei, violența domestică, prin crearea unui spațiu care funcționează ca un incubator pentru refacere psihică, fizică și pentru sprijinirea unei reintegrări sociale și economice.

[156] În acest context, termenul „dislocare" este o încercare de traducere cât mai exactă a termenului din engleza „displacement", dar care se referă la o mutare a rezidenților din locurile în care erau înrădăcinați. https://sites.utexas.edu/gentrificationproject/, noiembrie 2022

Figura 60 – *Vedere exterioara frontală a Clădirii Jennings.* (https://www.archdaily.com/969012/the-jennings-supportive-housing-alexander-gorlin-architects)

Clădirea cuprinde 42 de apartamente, dimensionate conform analizelor detaliate ale profilului rezidenților, variind între două și patru camere. Accesul la aceste locuințe se face prin programe sociale de sprijin, gestionate de către organizații dezvoltatoare. Facilitățile proiectului sunt atent aliniate nevoilor imediate și viitoare ale rezidenților, incluzând:

- un birou de securitate pentru monitorizarea accesului și a perimetrului;
- o spălătorie comună pentru rezidenți;
- o bibliotecă dotată inclusiv cu computere pentru susținerea educației copiilor;
- două curți securizate, dintre care una este destinată copiilor;
- o sală multifuncțională utilizată pentru servicii de consiliere, activități comunitare și cursuri de calificare profesională, menite să sprijine mamele în obținerea independenței financiare.

Din punct de vedere arhitectural și urbanistic, clădirea se situează în sudul cartierului Bronx, în proximitatea parcului Crotona, la una dintre intersecțiile atipice țesutului urban rectangulat specific nordului Americii,

lotul pe care aceasta a fost construită având un colț în unghi obtuz. La nivel volumetric, clădirea este împărțită în două corpuri, o bară subțire, de opt niveluri, în care se găsește și nodul vertical de circulație care se raportează la strada Jennings, considerată unul dintre coridoarele verzi ale cartierului, și o prismă trapezoidală de șase niveluri, retrasă de la stradă, raportându-se la vecinătatea urbană, atât ca regim de înălțime, cât și ca materialitate sau regularitate a registrelor fațadei. Cele două volume fac parte dintr-o singură clădire, de tip plombă în țesutul urban, care reușește să întregească insula urbană în care se înscrie.

Conceptul arhitectural a pus în prim plan securitatea rezidenților și problematica cu care aceștia s-au confruntat și a avut ca obiectiv principal crearea unor spații comune cât mai deschise și vizibile din orice unghi, astfel încât să nu se creeze nișe sau fundături care să accentueze sentimentul de anxietate sau de teamă. În acest sens a fost gândit și traseul rezidenților din exteriorul către interiorul apartamentelor, într-o manieră secvențială care pornește cu spațiu mai amplu care se creează în fața accesului, în dreptul corpului de clădire retras de la aliniament, acest spațiu fiind unul semi-public, neutru și față de exterior, și față de interior, un loc care mediază, la nivel simbolistic, tranzitul de la viața de dinainte și cea în care urmează schimbarea. A doua secvență este reprezentată de holul principal, care este creat în așa fel încât să fie scăldat de cât mai multă lumină naturală, curtea protejată din spate putând fi percepută încă din intrare, iar nodul vertical de circulație să fie amplasat atât de aproape de intrare astfel încât, la nivel simbolistic, să îl simți ca pe un companion care te conduce în noul drum, de la intrare până în micul coridor din fața apartamentului propriu care urmează să devină noul cămin pentru o perioadă definită de timp. Tot în această secvență își găsește locul și biroul echipei de pază, girant al securității pe care noul sistem o aduce după sine.

Constructiv, proiectul îmbină eficiența economică cu integrarea contextuală. Materialele utilizate, precum cărămida aparentă cu efect tridimensional, sunt rezistente și accesibile, fiind selectate din stocuri cu reduceri pentru a minimiza costurile. Sistemele de încălzire și răcire au fost concepute pentru a fi eficiente energetic și sustenabile, contribuind astfel la reducerea costurilor pe termen lung.

Proiectul Jennings reprezintă un exemplu remarcabil de locuire socială contemporană, care reușește să integreze limbajul arhitectural modern cu nevoile unei comunități defavorizate. Prin soluțiile sale inovatoare, clădirea răspunde atât provocărilor funcționale, cât și celor

simbolice, demonstrând că o abordare atentă poate transforma spațiul construit într-un instrument eficient pentru combaterea marginalizării și a sărăciei urbane.

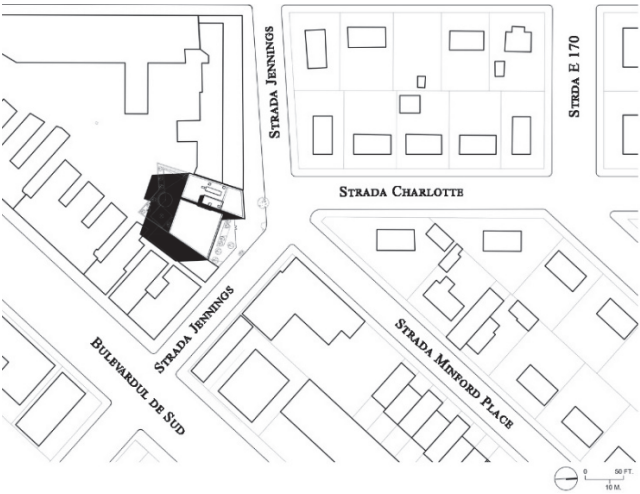

Figura 61 – *Planul de situație al Clădirii Jennings.* (https://www.archdaily.com/969012/the-jennings-supportive-housing-alexander-gorlin-architects)

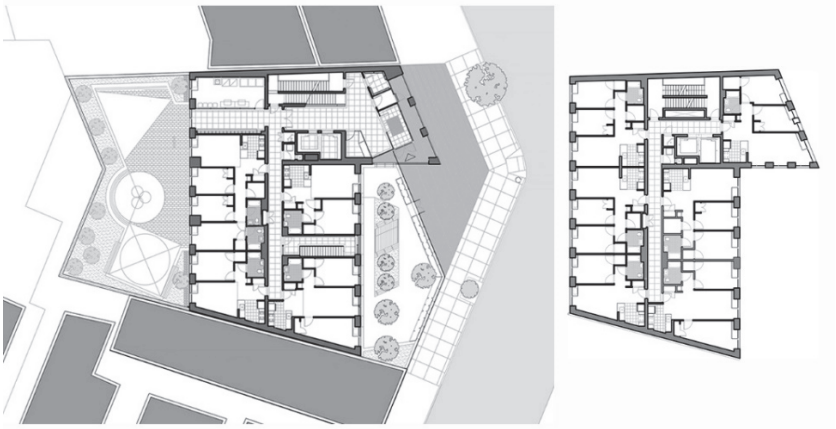

Figura 62 – *Planurile de nivel ale Clădirii Jenning;* în stânga este planul parterului, iar în dreapta este planul unui etaj curent. (https://www.archdaily.com/969012/the-jennings-supportive-housing-alexander-gorlin-architects)

Figura 63 – *Imegine interioară a Clădirii Jenning;* zona de zi cu bucătărie deschisă a unui apartament.
(https://www.archdaily.com/969012/the-jennings-supportive-housing-alexander-gorlin-architects)

Clădirea rezidențială "Smile", Harlem, New York, SUA

- Arhitect: Bjarke Ingels Group (BIG)
- Suprafață desfășurată construcție: 2.400 mp
- An finalizare construcție: 2020
- Program arhitectural: locuire colectivă

Clădirea „Smile", aflată la marginea de est a cartierului Harlem, între două dintre cele mai populare cartiere-ghetou ale Statelor Unite, Harlem și Bronx, fiind un ansamblu mixt, dotat cu funcțiuni de servicii la nivelul parterului, iar la nivelurile superioare dezvoltându-se locuințe rezidențiale dintre care aproximativ o treime au caracter social, fiind accesibile, din punct de vedere financiar, și unor categorii de populație cu venituri mai reduse, diversificând, astfel, din punct de vedere demografic, noua implantare urbană,.

Proiectul este dezvoltat de *Bulmenfeld Development Group*, o companie imobiliară americană, care se ocupă cu dezvoltarea de clădiri comerciale, birouri și locuințe, aceștia diferențiindu-se de alte companii prin abordarea holistică a proiectelor, înainte de fiecare proiect fiind adunați

profesioniștii din domeniu ce urmează a fi implicați pentru a gândi împreună strategia de dezvoltare a proiectului, aceasta având întotdeauna la bază nevoile viitorului client. Astfel, având în vedere locul în care această clădire este amplasată, o mare parte dintre funcțiunile prezente la parter au caracter social, în felul acesta, clădirea creând o legătură și mai puternică cu locul sau contextul urban în care este amplasată.

Figura 64 – *Vedere exterioara de pe strada East 125 a Clădirii Smile.* (https://www.archdaily.com/953397/the-smile-residential-building-big)

Facilitățile de care clădirea dispune sunt proiectate în acord cu nevoile pe care o persoană contemporană, indiferent de nivelul social, le are, dintre acestea putând enumera:

- o sală de fitness și un centru spa, acestea reprezentând dotări pentru relaxare și întreținere personală;

- o piscină și trei jacuzzi-uri pe terasa imobilului care, la fel ca cele două dotări de dinainte, accentuează caracterul de relaxare unde, în cazul unui cămin, trebuie să prevaleze;
- o sală media și un spațiu de lucru dedicate atât copiilor pentru studiul individual, cât și adulților pentru lucrul de acasă;
- o școală de asistente sociale și un mic centru pentru servicii sociale, acestea două reprezentând funcțiunile care integrează clădirea la nivel social în cartier, dându-i apartenența în cazul celor două ghetouri.

Din punct de vedere arhitectural și urbanistic, clădirea se situează în sud-estul cartierului Harlem, în proximitatea râului Harlem, a parcului Marcus Garvey și a locului de joacă *Each One Teach One*, ocupând întregul centru al unei insule urbane, parte din țesutul urban rectangular specific nordului Americii, având deschidere la nivelul etajelor superioare la două străzi, Strada East 126 și Bulevardul Martin Luther King Jr. În plan, clădirea urmărește conturul terenului și este rezolvată într-un contur de forma literei „T", un T dispus transversal în interiorul insulei urbane, cu o înălțime uniformă de 10 niveluri. Fațada ce reprezintă partea de sus a T-ului se desfășoară de-a lungul străzii East 126 și este rezolvată sub forma unei pânze dinamice a cărei bază pornește de la aliniamentul străzii, însă, pe măsură ce înălțimea clădirii crește, planul fațadei se înclină mai mult spre interior, acest gest arhitectural introducând o dinamică perspectivei rectangulare a străzii, creând iluzia de aliniere la cornișa clădirii vecine și permițând luminii naturale să pătrundă mai puternic pe stradă. Fațada aferentă părții înguste a T-ului este dispusă în consolă peste clădirea comercială de pe Strada Martin Luther King Jr. creând, la nivel simbolistic, o senzație de element nou al cartierului, care plutește deasupra vechiului și este conectat la existent, dar nu la nivel fizic, ci, mai degrabă, spiritual sau social.

Limbajul arhitectural adoptat la nivelul fațadelor creează, printr-o organizare rectangulară a raportului plin-gol, plinul reprezentat de panouri metalice texturate negre și golul reprezentat de fațada cortină, o suprafață cât mai uniformă a anvelopantei verticale, astfel încât intervenția să fie cât mai discretă, punând în evidență arhitectura de început de secol XX a clădirilor învecinate. Tot pentru a întări gestul de raportare la context este creat și spațiul interstițial orizontal, care separă partea îngustă a T-ului de clădirea de sub aceasta, zona vitrată retrasă fiind aferentă spațiului de lucru

și creând o perspectivă asupra Parcului Central. Apartamentele au vedere fie spre râul Harlem, fie spre Parcul Central, în funcție de dispunerea de-a lungul coridoarelor interioare care sunt tot în forma literei T.

La nivelul interioarelor, amenajarea este una minimalistă, realizată cu tonuri neutre de culori închise și cu materiale brute, beton aparent, lemn și metal, dar care are, în anumite zone, accente ceramice multicolore, inspirate din picturile murale (graffitti) ale ghetourilor, acestea făcând trimiteri subtile la caracterul zonei, dar creând, totodată, și niște spații interioare comune călduroase, ușor de asimilat la nivel psihologic de către rezidenți.

Așadar, clădirea rezidențială *Smile* este un exemplu de tip de locuire colectivă nouă, inserată într-un cartier de tip ghetou, care își propune să gentrifice urbanistic zona prin oferirea unui exemplu de bună practică a construirii unei clădiri coerente din punct de vedere arhitectural care oferă atât servicii și facilități la un standard ridicat raportat la perioada contemporană, dar și un nivel ridicat de locuire.

Figura 65 – *Vedere exterioara de pe strada Martin Luther King Jr. a Clădirii Smile;* se poate observa senzația de plutire deasupra clădirii comerciale. (https://www.archdaily.com/953397/the-smile-residential-building-big)

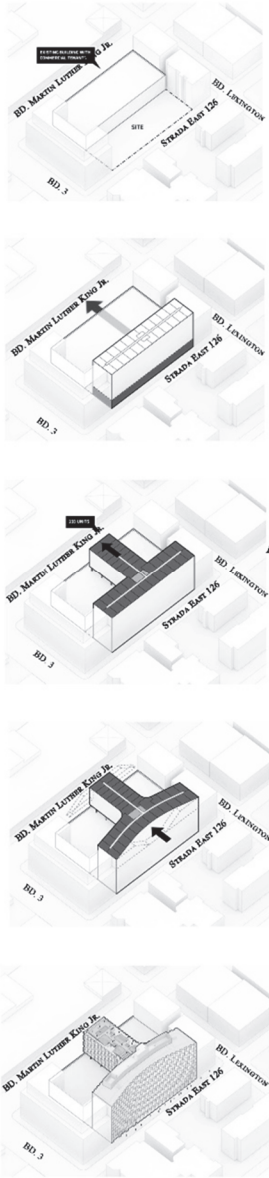

Figura 66 – *Diagrame ale conceptului de dezvoltare a clădirii Smile.* (https://www.archdaily.com/953397/the-smile-residential-building-big)

Figura 67 – *Vedere interioară a Clădirii Smile;* spațiul de lucru comun, dedicat atât copiilor, cât și adulților.
(https://www.archdaily.com/953397/the-smile-residential-building-big)

Figura 68 – *Vedere interioară a Clădirii Smile;* zona de zi cu bucătărie deschisă a unui apartament.
(https://www.archdaily.com/953397/the-smile-residential-building-big)

Cele două exemple expuse anterior fac parte din proiectul realizat sub conducerea primarului orașului New York, Bill de Blasio, proiect care se referă la oferirea către persoanele defavorizate, în intervalul 2017-2026, a 300.000 de locuințe la prețuri accesibile prin renovarea și accesibilizarea a 180.000 de locuințe existente și construirea a 120.000 locuințe noi. Pentru operaționalizarea proiectului, a fost realizat, de către *Comisia de Design Public din New York* (PDC) în colaborare cu *Federația Artelor Frumoase din New York* și cu *Institutul American de Arhitectură,* filiala New York (AIA NY), un îndrumar de bune practici în planificarea locuințelor accesibile financiar, în care sunt analizate proiecte existente realizate de către firme de arhitectură, unele dintre acestea de renume internațional.

Concluziile cheie ale îndrumarului *Design New York: Quality Affordable Housing*[157], parte dintre ele fiind regăsite și la cele două proiecte, sunt următoarele:

- Trebuie să fii creativ cu masa volumelor și respectuos cu scara locului, astfel încât să se evite implantarea unor clădiri foarte masive, a unor monoblocuri care ar putea domina împrejurimile prin gabarit. Noile clădiri trebuie să țină cont de contextul în care sunt amplasate și să se subordoneze acestuia la un anumit nivel pentru a oferi, la nivel simbolistic, sentimentul de respect pentru cartier.
- Proiectarea trebuie începută ulterior înțelegerii locului, integrând serviciile absente fiindcă, de multe ori, cartierele defavorizate sau ghetourile nu dispun de anumite servicii necesare unui trai decent, cum ar fi locuri pentru activități fizice, spații pentru lectură sau lucru, centre pentru servicii sociale, magazine în care să se găsească și mâncare sănătoasă, organică, la prețuri accesibile.
- Locuințele la prețuri accesibile nu trebuie să arate ca niște locuințe la prețuri accesibile, fiindcă odată ce se creează o diferență la nivel formal în cadrul cartierului, între locuințele sociale și celelalte, persoanele defavorizate pot deveni stigmatizate.
- Inovațiile structurale și constructive sunt încurajate pentru depășirea dificultăților unui sit dificil în beneficiul viitorilor rezidenți. De multe ori, loturile disponibile în interiorul ghetourilor nu sunt foarte ofertante din punctul de vedere al amplasamentului sau al conturului vecinătăților așa că, în aceste cazuri sunt necesare

[157] Fine Arts Federation of New York, 2018.

inovații care să permită realizarea construcțiilor, în așa fel încât acestea să ofere rezidenților tot confortul de care aceștia au nevoie.

- Clădirile verzi înseamnă mai mult decât sustenabilitate, în sensul în care, încă din fazele de proiectare, trebuie ținut cont de dispunerea unităților locative, astfel încât acestea să fie ventilate și iluminate natural, nu doar ajutate de echipamente.
- Designul nu va rezolva întreaga problemă, ci este doar o parte din rezolvare. În lipsa unor strategii sociale realizate la nivel instituțional, prin intermediul cărora să se creeze un mecanism de selecție, atribuire a locuințelor persoanelor nevoiașe și monitorizarea acestora până la ieșirea din criză, numai construcția unor noi locuințe, oricât de confortabile sau accesibile ar fi, nu va reuși să rezolve problema locuirii.
- Diferitele țări și orașe au nevoie de propriile soluții de design pentru locuințe sociale fiindcă, deși problemele sociale pot avea cauze și efecte similare, ele se manifestă diferit în funcție de contextul socio-economic al fiecărui loc în parte, motiv pentru care, în locurile în care se doresc intervenții la nivel de rezolvare a problemei locuințelor, trebuie realizate analize sociale și urbane temeinice ale locului.

În concluzie, abordarea locuirii sociale în cadrul proiectelor din New York, prin prisma principiilor promovate de îndrumarul *Design New York: Quality Affordable Housing*, evidențiază un set de practici ce îmbină responsabilitatea socială cu inovația arhitecturală și sustenabilitatea. Aceste practici subliniază importanța unei planificări atente, care integrează nevoile rezidenților cu specificul local al comunităților defavorizate, fără a crea discrepanțe vizuale sau stigmatizare socială. Totodată, ele relevă complexitatea provocărilor pe care astfel de inițiative le întâlnesc, demonstrând că soluțiile nu se limitează doar la aspectele de design, ci necesită o integrare armonioasă a strategiilor arhitecturale, sociale și economice.

Principiile cheie, cum ar fi raportarea respectuoasă la context, integrarea serviciilor absente și evitarea diferențierilor vizibile ale locuințelor sociale, devin repere fundamentale în procesul de proiectare a locuirii sociale durabile. De asemenea, ele evidențiază necesitatea unor soluții personalizate, adaptate la specificul socio-economic al fiecărui loc în

parte, bazate pe analize riguroase și pe o colaborare strânsă între factorii decizionali, arhitecți, urbaniști și comunități.

Această abordare multidimensională oferă un cadru de inspirație pentru dezvoltarea unui *hibrid dinamic* în rezolvarea problemelor locuirii sociale din ghetourile urbane, demonstrând că succesul unei strategii depinde nu doar de implementarea unor soluții inovatoare de design, ci și de coerența unei viziuni integrate, ce armonizează aspectele arhitecturale cu cele sociale și economice. Tranziția către dimensiunea spațială a *hibridului dinamic* se bazează tocmai pe această înțelegere profundă a interacțiunii dintre spațiul construit și nevoile comunității, susținând că designul arhitectural poate deveni un catalizator al schimbării sociale în cadrul strategiilor de regenerare urbană.

3.2.2.1.2. Spațiul public interior

În cadrul acestei categorii, programele arhitecturale despre care se poate discuta, în contextul rezolvării problematicii ghetourilor, sunt dotările urbane, funcțiuni necesare pentru crearea unor premise favorabile rezolvării problematicii sărăciei extreme și ghetoizării, acestea fiind complementare locuințelor. Dintre dotările urbane necesare în zone de tip ghetou, cele considerate a fi esențiale de către rezidenți, în cadrul interviurilor semi-structurate, au fost următoarele, în ordinea importanței acestora:

- centru medical;
- băi publice;
- centru educațional;
- centru de (re)calificare profesională.

Ideea realizării unor centre comunitare multifuncționale care să susțină și funcțiunile spațiilor enumerate anterior este una primită cu foarte mulă căldură, însă un spațiu care să coaguleze dotările urbane esențiale nu ar putea fi realizat decât în urma unei analize urbanistice a locului din care să rezulte necesitatea unui pol principal puternic, în detrimentul distribuției mai multor poli de dezvoltare amplasați în puncte strategice din interiorul ghetoului.

În continuare, vor fi expuse cele patru tipuri de dotări urbane necesare în cadrul procesului de de-ghetoizare, fiecare dintre acestea fiind însoțit de un exemplu contemporan de bună practică arhitecturală. Deși cele două exemple ale categoriei anterioare au fost alese din Statele Unite ale Americii, în cazul celor patru tipuri de dotări urbane, au fost alese exemple

variate ca localizare, tratare și problematică asupra căreia intervin, pentru a demonstra versatilitatea utilizării instrumentelor arhitectural-urbanistice.

Pentru cazurile în care aceste funcțiuni ar putea fi susținute de către centre multifuncționale dedicate, pot fi consultate cele două anexe ale prezentei lucrări, Anexa 1 fiind reprezentată de un proiect fictiv la acest moment, mai exact proiectul personal de diplomă cu care am absolvit Facultatea de Arhitectură din cadrul Universității de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu" din București, iar Anexa 2 fiind reprezentată de un proiect real, în curs de realizare la momentul susținerii prezentei lucrări.

1) Centre medicale

Printre cele mai presante probleme identificate în comunitățile prezente în ghetouri, se numără accesul inadecvat la servicii sanitare și medicale de calitate. Secțiunea de față își propune să exploreze instrumentele arhitectural-urbanistice care pot facilita integrarea unor centre medicale în structura acestor zone vulnerabile. Abordarea nu se limitează doar la aspectele tehnice și funcționale ale infrastructurii sanitare, ci include și o analiză holistică a modului în care intervențiile punctuale pot genera un impact pozitiv asupra întregii comunități.

Secțiunea urmărește să ofere o serie de recomandări concrete pentru decidenții politici, arhitecți și urbaniști, în vederea implementării unor politici eficiente și sustenabile pentru dezvoltarea infrastructurii sanitare în comunitățile vulnerabile. Studiul se bazează pe un exemplu internațional mai atipic, însă de bune practică, care demonstrează cum intervențiile arhitectural-urbanistice cu caracter sanitar pot deveni catalizatori ai schimbării sociale în zonele defavorizate.

Centrul medical de reabilitare "Ezra Lemarpe", Sderot, Israel

- Arhitect: Weinstein Vaaia Architects
- Suprafață desfășurată construcție: 3.000 mp
- An finalizare construcție: 2017
- Program arhitectural: îngrijire medicală

În cazul acestui exemplu, clădirea se află în vestul Asiei, într-unul dintre orașele Israelului cele mai apropiate de Fâșia Gaza, Sderot, unde proiectarea, la fel ca în cazul ghetourilor, a trebuit să țină cont în special de aspectul rezilienței, durabilității sau durității clădirii, mai exact de capacitatea acesteia de a rezista într-un mediu ostil, în cazul ghetourilor din

cauza rezidenților, însă, în cazul prezentului exemplu, din cauza conflictului armat dintre palestinieni și evrei.

Ezra Lemarpe este o organizație non-profit, susținută de *Institutul Israelian de Asistență Medicală* al cărui scop principal este acela de a acorda tratament gratuit, în special populațiilor vulnerabile. În cazul de față, centrul medical a fost realizat pentru a oferi un sprijin sub formă de îngrijire și recuperare medicală evreilor implicați în conflictele armate din Fâșia Gaza, precum și populației regiunii Negev, cea din care face parte și orașul Sderot, și populației beduine.[158]

Figura 69 – *Vedere exterioara de pe Strada HaRav Yoram Abargel cu fațada principală a Centrului Medical „Ezra Lemparde”.*
(https://www.archdaily.com/876627/ezra-lemarpe-medical-rehabilitation-center-weinstein-vaadia-architects)

[158] „Populația de beduini este alcătuită din triburi nomade arabe, originare din Deșertul Sirian și Arab, care s-au răspândit în Lumea Arabă, în Vestul Asiei și în Nordul Africii odată cu răspândirea islamului.” – Pamela HAYS, Gayle IWAMASA, 2006, p. 147. Conform Enciclopediei Online a Coranului, „etimologic, cuvântul beduin provine din arăbescul *badawi* care înseamnă locuitor al deșertului, însă nu trebui confundat cu termenul opus, *ḥāḍir*, care înseamnă popor sedentar.” https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-the-quran, septembrie 2022

Figura 70 – *Harta Fâșiei Gaza din luna Mai, 2005, cu câteva luni înaintea retragerii trupelor israeliene;* conturul negru marchează așezările taberelor militare israeliene, iar punctul alb marchează orașul Sderot. (https://maps.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/gaza_strip_may_2005.jpg)

Având în vedere faptul că orașul Sderot a fost creat recent, în 1951, funcțiunea inițială a acestuia fiind de tabără de tranzit pentru imigranții israelieni, iranieni și kurdistanezi, iar dezvoltarea acestuia s-a făcut organic, timp de 70 de ani, într-o perioadă tensionată din punct de vedere politic și militar, dimensiunea acestuia, atât cea fizică, cât și cea

culturală, economică și socială nu este foarte amplă. Din acest motiv, orașul este unul de dimensiuni reduse, zonificat, la nivel funcțional, într-o zonă industrială, o zonă educațională, cartiere dormitor la periferie și o zonă rezidențială în centrul așezării, unde sunt prezente și funcțiuni complementare locuirii, cum ar fi: magazine, școli, parcuri etc. În cadrul orașului, Centrul Medical *Ezra Lemparde* este poziționat la limita zonei centrale, adiacent zonei educaționale, la intersecția a două străzi principale, Drumul Menachem Begin și Strada HaRav Yoram Abargel, fiind mărginit și de o a treia stradă, aceasta având caracter de stradă terțiară în interiorul orașului, Strada Mivtsa Sinai.

Figura 71 – *Harta orașului Sderot;* punctul negru marchează Centrul Medical "Ezra Lemarpe".
(https://maps.app.goo.gl/X7SEjtR5QUxDrcQPA)

Clădirea Centrului Medical a fost gândită, din punct de vedere funcțional, ca un spațiu în care, dincolo de activitățile ce țin de îngrijirea medicală, să existe și posibilitatea unei îngrijiri psihologice, astfel, clădirea care are un regim de înălțime de P+1, este gândită cu zona privată, cea de tratament propriu-zis, la nivelul parterului, pentru o relaționare directă cu spațiile exterioare, în care natura prevalează, iar zona semi-publică, cea de primă interacțiune cu pacienții și cu familiile acestora sau cu alte persoane din exterior, la nivelul etajului 1. Astfel, facilitățile de care Centrul Medical dispune sunt reprezentate, după cum urmează:

- la nivelul parterului: săli de terapie ocupațională, având complementară o zonă de bucătărie pentru activități de gătit terapeutic, săli de fizioterapie și de kinetoterapie, săli de recuperare medicală, bazine de terapie, spații pentru activități recreative în exterior;
- la nivelul etajului întâi: zona sălilor de conferințe, de consultări și diagnosticare, acesta dezvoltându-se doar pe o jumătate din amprenta parterului datorită înălțimii de două niveluri a unor încăperi din parter, cum ar fi cea a bazinului terapeutic.

Din punct de vedere arhitectural, clădirea este una atipică fiind proiectată în conformitate cu particularitățile zonei de conflict în care se află și cu contextul politic actual. Începând cu anul 2001, care a marcat etapa inițială a celei de-a doua revolte palestiniene, accentuându-se în anul 2005 în momentul în care Israelul a hotărât să se retragă din Fâșia Gaza, orașul Sderot a fost asediat constant de rachete *Qassam*[159], lansate de Jihadul Islamic și de Mișcarea Hamas. Asediul a luat sfârșit doar parțial, odată cu finalizarea Războiului din Gaza, în 2009, însă există proiectile care asediază regiunea și, ocazional, orașul. Din acest motiv, Guvernul Israelian a instituit un sistem de alarmă, numit *Culoarea Roșie*, pentru avertizarea cetățenilor împotriva bombardamentelor, procedura presupunând ca din momentul declanșării alarmei, fiecare persoană să aibă un timp cuprins între 7 și 15 secunde pentru a se adăposti într-o clădire anti-rachetă . Această situație a generat, pe de o parte, o schimbare a modului de proiectare a anumitor clădiri publice pentru a le face anti-atomice, iar pe de altă parte, această stare de tensiune coroborată cu numărul de persoane decedate sau rănite și de clădiri sau zone avariate din oraș, a condus la un procent mai mare de 75% din populația Sderotului al persoanelor diagnosticate cu Stres Post-Traumatic.[160]

Astfel, Centrul Medical, având și rol de adăpost anti-atomic, a fost proiectat ca o clădire introvertită, închisă către exterior, asigurând cerințele

[159] „Rachetele Qassam sunt rachete de artilerie simplă, din oțel, dezvoltate de Brigăzile Izz ad-Din al-Quassam, brațul militar al Mișcării Hamas, acestea nefiind dotate cu sistem performant de ochire, motiv pentru care nu pot ținti un obiectiv militar specific, ci doar ținte mai mari, cum ar fi regiuni sau orașe.” - https://www.hrw.org/news/2012/12/24/gaza-palestinian-rockets-unlawfully-targeted-israeli-civilians, septembrie 2022

[160] Site de donații pentru sprijinirea victimelor traumelor de război, https://www.natal.org.il, septembrie 2022

de siguranță necesare în zonă, însă deschisă complet spre curțile interioare, lăsând lumina soarelui și natura să pătrundă în interior, contracarând sentimentul de anxietate provocat de rutina generată de refugierea în adăposturi. Anvelopanta, realizată din elemente puternice de beton, reprezintă o coajă protectoare, iar, la nivel simbolistic, un perimetru ferm împotriva mediului exterior ostil, însă, totodată, albul continuu spălat de lumina naturală a soarelui trădează, într-o mică măsură, ,,incubatorul" interior, căldura activităților din spatele zidurilor. Odată ce se pătrunde în interior, succesiunea de praguri ce trebuie parcurse, de la curtea de primire până la spațiile interioare principale și la curtea interioară din spate, precum și alternanța spațiilor publice și semi-publice, creează un mediu care incită utilizatorul la descoperire, însă fără a se prezenta ca fiind străin, în special datorită copacilor vechi și bogați în vegetație, existenți pe parcelă de zeci de ani, care însoțesc utilizatorul pe tot acest parcurs.

Limbajul arhitectural specific, la nivel formal, unei arhitecturi islamice minimaliste este unul pe cât de puternic în expresivitatea simplității formelor, pe atât de subtil și de neutru la nivelul expresiei volumetrice și scenografice. Culoarea alb, în diferite materiale și texturi, este elementul cheie al amenajărilor, accentele de culoare fiind realizate prin anumite zone în care sunt folosite plăci ceramice cu modele tradiționale evreiești și prin suprafețele mari vitrate care adaugă verdele naturii și albastrul cerului în compoziția cromatică a ansamblului. Având în vedere utilizatorul acestui centru, reprezentat în special de persoane cu probleme de anxietate și claustrofobie, prezența unor forme cât mai simple și a unor tonuri cromatice neutre, menite să nu accentueze emoțiile negative, au reprezentat unul dintre dezideratele principale ale proiectului.

Așadar, Centrul Medical *Ezra Lemarpe* reprezintă un exemplu de bună practică arhitecturală utilizând programul arhitectural cu funcțiune sanitară ca instrument prin care arhitectura poate interveni și poate chiar rezolva o problematică socială de importanță majoră, într-un anumit context geo-politic. Deși diferența între o zonă de conflict armat politic și o enclavă urbană de tip ghetou este majoră, cel puțin la nivel de factori generatori și de menținere, asemănările generate de un mediu extern ostil, căruia orice intervenție nouă trebuie să îi facă față, există, motiv pentru care abordarea arhitecturii sanitare în interiorul ghetoului poate împrumuta din principiile de compoziție și de funcționare spațială ale prezentului exemplu.

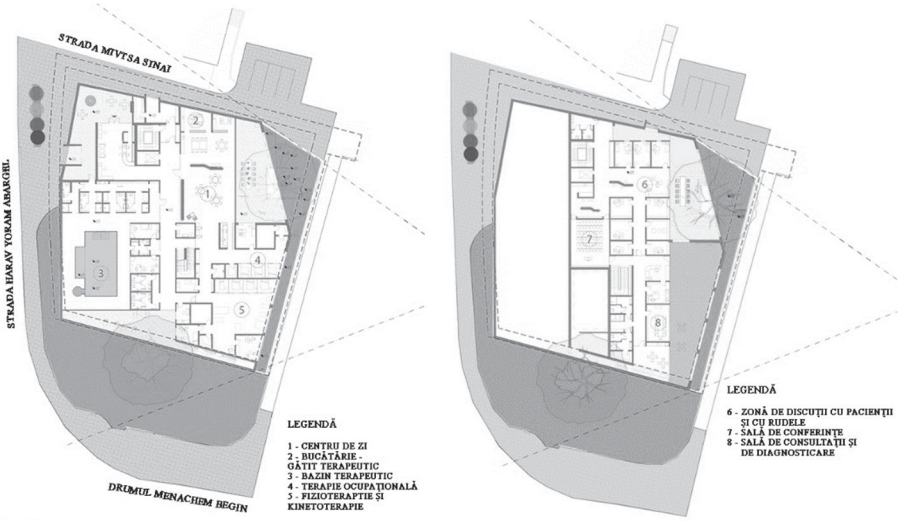

Figura 72 – *Planurile de nivel ale Centrului Medical „Ezra Lemarpe”; în* stânga este planul parterului, cu spațiile de tratament și bazinul, iar în dreapta este planul etajului 1, cu spațiile semi-publice.
(https://www.archdaily.com/876627/ezra-lemarpe-medical-rehabilitation-center-weinstein-vaadia-architects)

Figura 73 – *Vedere de seară de pe Strada HaRav Yoram Abargel a Centrului Medical „Ezra Lemparde”.*
(https://www.archdaily.com/876627/ezra-lemarpe-medical-rehabilitation-center-weinstein-vaadia-architects)

Figura 74 – *Vedere din curtea interioară privată a Centrului Medical „Ezra Lemparde”.*
(https://www.archdaily.com/876627/ezra-lemarpe-medical-rehabilitation-center-weinstein-vaadia-architects)

2) Băi publice

În continuarea programului arhitectural expus anterior, și anume cel sanitar, sub apanajul căruia se încadrează centrele medicale de sine stătătoare sau cabinetele medicale prezente în interiorul unor centre multifuncționale care sunt necesare ca instrument arhitectural într-o strategie de de-ghetoizare de tipul unui *hibrid dinamic*, urmează a fi expus programul arhitectural complementar celui sanitar, și anume băile publice care, de asemenea, pot fi o funcțiune de sine stătătoare sau pot fi parte dintr-un centru multifuncțional mai amplu.

În interiorul ghetourilor, lipsa unei igiene adecvate este o stare de fapt cu care rezidenții se confruntă, motivele fiind lipsa unor băi funcționale în cadrul locuințelor proprii, prezența unor avarii avansate ale conductelor

de utilități, lipsa branșamentelor sau debranșarea utilităților de apă și canalizare, lipsa unor spații publice dotate cu băi accesibile comunității, precum și lipsa unei conștientizări a importanței curățeniei, în contextul unui mediu înconjurător în care mizeria și munții de gunoaie sunt o normalitate, toate acestea având cauză principală starea avansată de sărăcie, mai exact sărăcia extremă.

Pentru o înțelegere cât mai clară a acestui program arhitectural al băilor publice, este necesară o incursiune succintă prin istoria acestuia din Antichitate, unde au fost identificate primele vestigii arheologice cu privire la băi publice, până în prezent.

Una dintre primele băi publice din istorie este *Marea Baie din Mohenjo-daro*, localizată în Sindh, Pakistan, aparținând civilizației antice din Valea Indusului care, împreună cu Mesopotamia și Egiptul Antic, face parte dintre primele trei civilizații cunoscute ale lumii. Această baie datează din anul 3.000 î. Hr. și reprezintă unul dintre pașii pe care civilizația antică i-a făcut spre evoluție, înlocuind băile în lacuri și cascade cu băile publice, amplasate în zona centrală a așezării.

Ulterior, în jurul anului 1500 î. Hr., apar vestigii ale băilor publice în cadrul civilizației Egiptului Antic, precum și izvoare istorice care atestă importanța majoră pe care egiptenii o acordau ritualurilor de spălare și îngrijire. Aceștia considerau că o persoană, cu cât este mai curată, cu atât este mai apropiată de zeitate, motiv pentru care băile erau regulate, iar igiena era asigurată de folosirea unui săpun, realizat din pastă de argilă și cenușă, și a unor săruri de baie, din uleiuri vegetale și animale, amestecate cu săruri alcaline, acestea fiind folosite și în contextul tratării bolilor de piele.

Este de menționat faptul că în civilizațiile Egiptului Antic și Mesopotamiei, aceste băi se adresau, îndeosebi, unei pături sociale înstărite, neavând acces toți oamenii de rând, însă acest caracter exclusivist avea să se schimbe odată cu civilizația Greciei Antice care, în perioada anilor 500-300 î. Hr., când întrecerile sportive între bărbați reprezentau un standard social, dota arenele și sălile sportive cu băi sau dușuri publice, pentru ca atleții să se poată spăla după efortul depus. Odată cu aceasta, băile au început să fie prevăzute și în alte zone ale agorei, putând fi folosite de întreaga populație, contra cost.

Apogeul băilor publice a fost atins în perioada de glorie a Imperiului Roman, ritualul spălării având un rol foarte important în viața romanilor. Băile romane se aflau în clădiri complexe, amplasate în centrul

orașului, a căror funcțiune principală era baia, însă activități precum socializarea, exercițiile fizice sau mâncatul erau aproape întotdeauna prezente ca funcțiuni complementare. Din punct de vedere tehnic, ingineria care stătea la baza funcționării băilor era la un nivel foarte ridicat, acestea fiind detașate de la sol, ridicate pe mici coloane din piatră și încălzite prin aerul cald care circula prin spațiile goale dintre pardoseală și sol, provenit de la cuptoare speciale, numite *hipocauste*. De asemenea, băile erau dotate cu sistem de canalizare și apă care era adusă printr-un sistem de conducte din lemn, forte complex pentru acele vremuri.

Figura 75 – *Imagine cu vestigiile unei băi romane;* poate fi observat hipocaustul și golul care făcea legătura cu camera cuptoarelor. (https://www.lowtechmagazine.com/2017/03/heat-storage-hypocausts-air-heating-middle-ages.html)

Interiorul băilor romane era gândit, din punct de vedere funcțional, în conformitate cu activitățile care se desfășurau în interior:

- camera vestiarelor, care era prima după porticul de acces din succesiunea spațiilor interioare – *apodyterium*;
- sala de sport în interiorul căreia aveau loc activități fizice unde, prin transpirație, se eliminau toxinele din piele înainte de baie – *paleastra*;
- sala principală a băii, unde era un bazin cu apă încălzită și unde romanii stăteau cel mai mult, în special pentru a socializa – *tepidarium*;

- o cameră de tipul unei saune, în care se stătea în aburi calzi și se făcea baie cu apă fierbinte – *caldarium*;
- încăperea finală, camera bazinului cu apă rece, în care romanii se răcoreau după băile fierbinți – *frigidarium*.

Figura 76 – *Imagine cu Marea Baie, parte din complexul băilor romane din Bath, Anglia;* unul dintre puținele exemple de băi romane rămase mărturie a perioadei de glorie a Imperiului Roman de Apus. (https://www.medicaldaily.com/brief-history-bathing-importance-hygiene-ancient-romes-sophisticated-showers-modern-364826)

Prăbușirea Imperiului Roman a adus după sine o perioadă de lipsă a curățeniei în Europa, apeductele romane și instalațiile sanitare ale orașelor degradându-se, treptat, din cauza nefolosirii și a neîngrijirii. Cu toate acestea, băile publice nu au dispărut complet, s-au transformat, în perioada medievală, în jurul anului 700, în spații de socializare care funcționau ca bordeluri neoficiale.

Pe de altă parte, cultura de scăldat a orientului a luat o amploare puternică între anii 700 și 1300, pe fondul credințelor budiste care asociau curățenia corporală cu cea spirituală.

Un moment de cumpănă pe care acest program arhitectural l-a avut a fost perioada ciumei bubonice, între anii 1340 și 1350, când credința că porii deschiși ai pielii din timpul băii facilitează pătrunderea bolii și, coroborată cu stigmatul pe care Biserica Catolică îl aducea băilor publice

din cauza desfrâului care avea loc în cadrul acestora, a condus la o scădere drastică a perioadelor dintre băi și, astfel, la o încetare a expansiunii acestui program arhitectural. Cu toate acestea, orientul își păstra, în continuare, credința cu privire la sfințenia băilor, nefiind influențate de ciumă.

În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea s-a popularizat ideea de calitate medicală sau terapeutică pe care apa ar putea să o aibă, iar primul duș modern a fost inventat de către William Feetham, un producător de electrocasnice din Anglia, presupunând un vas de apă deasupra capului unei persoane, duș ce putea fi acționat mecanic și era alimentat cu apă printr-o pompă.

Anul 1829 marchează un nou început pentru băile publice în Liverpool, Anglia. Civilizația occidentală de la acea vreme devenise fascinată de băile publice romane și otomane, începând să reinterpreteze acest program arhitectural într-o manieră modernă. După acest moment a apărut o conștientizare pe care societatea americană a avut-o asupra băilor, nu neapărat publice, în baza unor studii științifice, iar, după aceea, beneficiile băilor și importanța igienei au fost promovate în toată lumea.

În continuare, va fi prezentat un exemplu contemporan de baie publică ce, deși nu se adresează unei zone de tip ghetou, reprezintă un manifest pentru zona în care se află, atât prin imagine, cât și prin funcțiune.

Cultura de baie din Göteborg, Göteborg, Suedia

- Arhitect: Raumlabor Architecture Office
- Suprafață desfășurată construcție: 64 mp
- An finalizare construcție: 2015
- Program arhitectural: baie publică

În cazul acestui exemplu, clădirea propusă ar putea fi încadrată ca arhitectură de gherilă, aceasta fiind o intervenție punctuală rapidă, un răspuns spațial oferit natural unei situații existente într-o zonă industrială portuară pentru care procesul de planificare urbană și apoi arhitecturală ar fi putut face construcția aproape imposibil de realizat într-un termen suficient de scurt pentru a-și atinge scopul propus.

Locul intervenției este portul *Frihamnen* al orașului Göteborg, al doilea cel mai mare oraș din Suedia și unul dintre orașele-port din zona de sud-vest, cu deschidere spre Marea Nordului. Fiind amplasat în zona centrală a orașului, caracterul industrial al portului începe să fie parțial înlocuit cu activități specifice unei zone centrale a unui oraș, iar această tranziție oferă, prin spațiile libere mari și nu foarte bine definite ale portului,

oportunități de implementare a unor programe arhitecturale cu caracter economic, social, cultural și recreativ. Astfel, autoritățile în gestiunea cărora se află și portul, și-au propus realizarea unui parc portuar ca element principal al procesului de creștere urbană durabilă, parcul având două deziderate principale, păstrarea memoriei locului prin îmbinarea noilor intervenții cu structura veche și implementarea unor funcțiuni noi, actuale din punct de vedere social și contemporane din punct de vedere stilistic, care să genereze creștere urbană durabilă.

Figura 77 – *Imagine exterioară de zi, realizată de pe mal, cu sauna și cu baia publică din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.*
(https://www.archdaily.com/775677/goteborg-bathing-culture-raumlabor)

În Suedia, băile publice au reprezentat, de-a lungul istoriei, un puternic catalizator social. În Suedia, la fel ca în Roma Antică, activitățile care puteau fi desfășurate într-o baie publică erau variate, de la discuții politice și de afaceri, până la sport, la hedonism și, în unele cazuri, criminalitate. În prezent, situația s-a schimbat, locul băilor publice fiind luat de piscine și SPA-uri publice, al căror profil principal este acela de agrement, de activitate de relaxare individuală cu durată scurtă, care nu mai generează interacțiune socială foarte amplă. În cazul de față, se încearcă o întoarcere la principala caracteristică pe care baia publică o avea, aceea de a oferi un spațiu în care oamenii sunt aproximativ egali și în care poate avea loc o interacțiune între persoane din categorii sociale diferite, fără a exista stigmatizarea socială specifică societăților moderne de-a lungul istoriei.

Astfel, stabilirea unei băi publice în port, în acest mediu industrial, aparent ostil și neprimitor, încearcă, pe de-o parte, să schimbe percepția asupra zonei prin dezvoltarea unui atractor social, iar, pe de altă parte, să creeze oportunități de interacțiune și de comunicare diferitelor persoane din cartier, dar și din oraș.

Din punct de vedere al proiectării, echipa Raumlabor a abordat situl atât din punct de vedere arhitectural, cât și urbanistic. În acest sens, printr-o analiză mai amplă a spațiului public și apoi a unui set de propuneri de activare a acestuia prin diferite tipuri de utilizare, zonele în care se intervine se pot transforma în cartiere vibrante, adaptabile schimbării continue, caracteristice societății actuale. Analiza acestor zone a fost realizată prin mutarea lucrului propriu-zis direct în port, timp de câteva săptămâni, unde au putut fi observate, într-o manieră exhaustivă, atât tipologiile de persoane care frecventează portul, cât și activitățile pe care acestea le desfășoară, iar varietatea care pornește de la activități recreative, cum ar fi plimbatul animalelor de companie sau alergatul, până la activitățile maritime, comerciale sau de agrement, a născut ideea de percepție a Cartierului Frihamnen ca pe un parc în care, deși prevalează zonele asfaltate, se pot crea amenajări și intervenții menite să îl transforme, într-o manieră subtilă, păstrându-i farmecul dat de contrastul dintre industrial și agrement.

Proiectarea și execuția au fost participative, echipa de arhitecți utilizând, în acest sens, două instrumente de lucru în cadrul procesului de proiectare, mai exact două hărți:

- o hartă a dorințelor, în care sunt identificate și localizate, într-o manieră nefiltrată, dorințele și așteptările diferitelor persoane, grupuri sau chiar instituții care utilizează în prezent spațiul sau care vor să îl utilizeze în viitor. Este important să fie recepționate toate ideile, într-o manieră cât mai brută, pentru a avea un reper asupra imaginii despre viitor și a schimbării acesteia, pe măsură ce procesul de proiectare evoluează;
- o hartă potențială, în care să fie colectate și vizualizate toate calitățile ascunse și subiective pe care spațiul le are, precum și toate utilizările potențiale pe care le poate primi. Astfel, înainte de începerea proiectării propriu-zise, a fost făcut un apel deschis către toți locuitorii orașului pentru a lucra drept voluntari la realizarea noii culturi de baie, lucru ce a strâns peste 20 de persoane din medii profesionale diferite, de la artiști, la ingineri care au lucrat împreună, împărțiți în trei echipe de lucru, pentru a realiza proiectul. Aducerea împreună a diferitelor tipologii de persoane a

pus bazele unor noi prietenii și, totodată, a născut noi idei pentru viitoarea dezvoltare a parcului.

Arhitectura băii propriu-zise este compusă dintr-un corp de clădire dedicat saunei și alt corp de clădire, detașat, în care sunt amplasate dușurile și vestiarele. Limbajul arhitectural adoptat, împreună cu materialitatea clădirilor, accentuează dramatismul locului. Clădirea principală, cea a saunei, care este ridicată deasupra solului și are o formă neregulată, este îmbrăcată în metal naval învechit, dând senzația că a aparținut dintotdeauna portului, iar docul din lemn, împreună cu aleea care leagă corpurile de clădire, amintește trecător de bucățile de lemn care plutesc de-a lungul țărmului și de docuri. În interior, clădirea este tratată cu șindrilă din lemn, material care, pe de o parte, este natural și are propria lui viață și schimbare în timp, la fel ca portul, iar, pe de altă parte, are o stereotomie care focalizează cele trei ferestre ale încăperii, portaluri către silueta orașului și a portului, accentuând relația intimă dintre om și oraș. Pentru clădirea dușurilor, materialul folosit pentru pereți a fost unul compozit, alcătuit din sticle de vin goale, legate cu un mortar special proiect, îndrumat de un artist plastic din zonă. Această „coajă" a clădirii permite pătrunderea difuză a luminii naturale și evocă simplitate prin utilizarea unui obiect atât de comun și de familiar.

Figura 78 – *Schiță realizată de arhitecți cu noul parc propus în Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia;* în schiță sunt redate activitățile identificate de arhitecți prin intermediul hărții dorințelor și hărții potențiale .
(https://www.archdaily.com/775677/goteborg-bathing-culture-raumlabor)

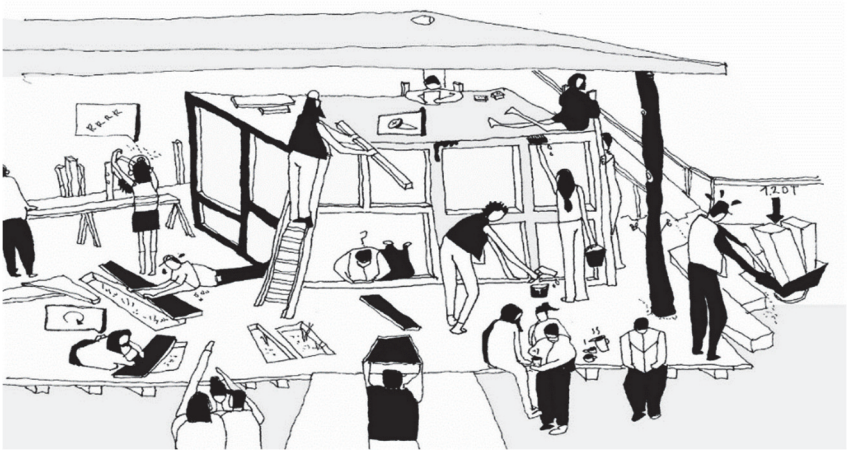

Figura 79 – *Schiță realizată de arhitecți cu procesul de lucru și cu voluntarii care au lucrat la proiectarea băii publice din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.* (https://www.archdaily.com/775677/goteborg-bathing-culture-raumlabor)

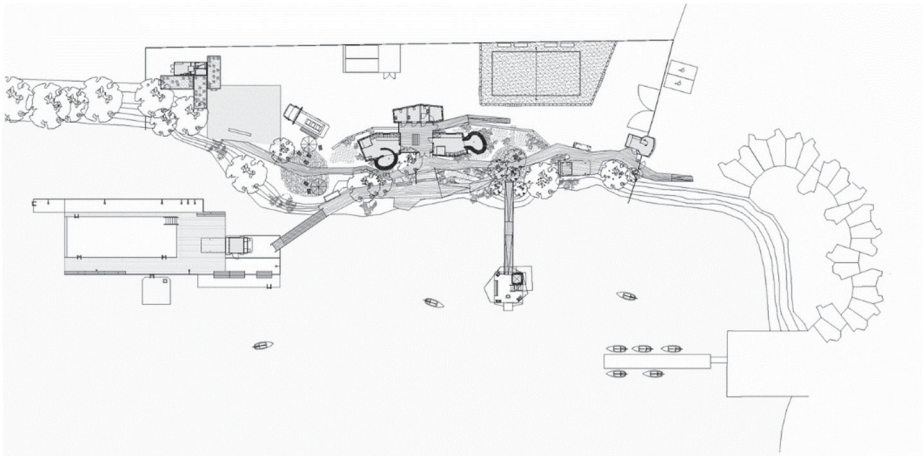

Figura 80 – *Planul de situație al noului parc propus în Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia*; poate fi observată dispunerea în plan a noilor elemente propuse, dușurile publice în formă rotundă, sauna detașată de mal, noua piscină publică propusă și celelalte funcțiuni conexe, toate acestea fiind legate prin noua alee din lemn.
(https://www.archdaily.com/775677/goteborg-bathing-culture-raumlabor)

Figura 81 – *Imagine cu dușurile din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia, având sauna capăt de perspectivă.*
(https://www.archdaily.com/775677/goteborg-bathing-culture-raumlabor)

Figura 82 – *Imagine din interiorul saunei;* poate fi observată șindrila din furnir gros și ochiurile de fereastră prin care se întrezărește silueta orașului; Imagine de atmosferă din interiorul saunei.
(https://www.archdaily.com/775677/goteborg-bathing-culture-raumlabor)

3) Centre educaționale

Următoarele două programe arhitecturale, cel educațional și cel profesional, sunt la fel de importante ca primele două, însă, cel puțin în accepțiunea rezidenților ghetourilor, acestea nu sunt vitale și, astfel, ar putea suporta mici întârzieri spre deosebire de problema sănătății sau a igienei. Cu toate acestea, între programele arhitecturale ce țin de educație, fie aceasta formală, informală sau non-formală, și programele arhitecturale ce țin de calificarea sau re-calificarea profesională, ar putea fi realizată o ierarhizare, în funcție de importanța pe care rezultatul pe care acestea îl generează o au pentru individ și pentru comunitate sau societate.

Urmărind teoriile psihologiei copilului și tânărului, atât pe cele biologice, cât și pe cele behavioriste sau ale dezvoltării cognitive, se poate observa că există o legătură puternică între înaintarea în vârstă, dezvoltarea mai multor arii ale creierului și nivelul de cunoaștere pe care copilul îl recepționează.

Teoria evoluției individuale, pe niveluri de vârstă, a lui Edouard Claparède[161], identifică trei stadii principale evolutive:

- stadiul de achiziționare și experimentare, specific grupelor de vârstă 1-12 ani, în cadrul căruia se formează interese de percepție (1 an), interese de glosă (2-3 ani), interese generale (3-7 ani, moment în care intelectul începe să devină activ; vârsta de 7 ani marchează finalul primei copilării) și interese speciale (7-12 ani; vârsta de 12 ani marchează finalul celei de-a doua copilării), moment în care apare conștientizarea definitivării obiectivelor propuse;
- stadiul de organizare și evaluare, specific grupelor de vârstă 12-18 ani (în această categorie de vârstă, au loc două momente în evoluția unui copil, cel al adolescenței, între 12-15 ani și cel al pubertății, între 15-18 ani), în cadrul căruia se formează interese sociale, etice, sexuale, dar și sentimentale;
- stadiul de producție, specific vârstei de peste 18 ani, în care începe viața adultă, în cadrul căruia apar interesele de conservare personală și familială sau cele de idealuri, sub care celelalte interese de până atunci, din etapele de formare, se subordonează.

În completarea teoriei lui Claparède, A.N. Leontiev[162] susține ideea influenței condițiilor externe prin intermediul condițiilor interne, fenomen prin care procesualitatea psiho-genetică se desfășoară prin

[161] Eduard CLAPARÈDE, 1975, p. 14-15.
[162] Alexei Nikolaevich LEONTIEV, 1964, p. 16.

categoriile de activități fundamentale (de la cele ludice la cele creatoare; perioada preșcolară în care se pune baza personalității copilului), prin categoriile de relații socio-culturale care structurează rolul copilului în viața socială (perioada școlară mică și mijlocie, între 7-14 ani, când se pun bazele învățării organizate, începe maturizarea și se dezvoltă toate sferele psihice) și prin categorii de cerințe adresate copilului/individului urmate de posibilități ale acestuia de a le răspunde într-o manieră optimă (perioada adolescenței în care apare, suplimentar dezvoltării psihice continue, și orientarea socio-profesională).

Sigmund Freud, exponent al teoriei psihanalitice, identifică în gândirea copilului trei concepte structurale care descriu acțiunile mintale și mentale ale acestuia[163]:

- ID-ul, care exprimă componentele instinctuale ale personalității prezente încă de la naștere și care, de regulă, funcționează inconștient;
- egoul, care exprimă transpunerea dorințelor în cadrul realității, solidifică aspectele învățate, limbajul și stima de sine;
- super-egoul, care reprezintă structura conștiinței, limitarea mintală care face posibilă racordarea la o civilizație dată și care se dezvoltă în perioada preșcolară.

Punctul comun al tuturor perspectivelor teoretice este reprezentat de principiul conform căruia moralitatea copilului este dictată și controlată din mediul extern prin diferite metode (cea a impunerii, cea a recompensei sau cea a manipulării), de către figuri autoritare sau emblematice pentru copil, urmând ca acesta să își fixeze propriile reguli și să preia responsabilitatea reglementării unei conduite morale personale.

Astfel, având în vedere faptul că baza dezvoltării personalității și a conduitei morale este fixată în perioada copilăriei, iar pentru aceasta este nevoie de un mediu extern sănătos este evident că intervențiile asupra copiilor și tinerilor, prin intermediul educației, devin deziderate principale, în contextul unei strategii de de-ghetoizare bazate pe un *hibrid dinamic*. Din acest motiv, programul arhitectural al centrelor educaționale devine unul principal, imediat după cele care privesc sănătatea și igiena.

Un centru educațional realizat în interiorul ghetoului sau lângă ghetou, în vederea deservirii acestuia, poate fi de sine stătător, putând îngloba multiple programe educaționale, atât formale, cât și non-formale sau informale, sau poate fi parte dintr-un centru multifuncțional mai amplu, unde centrul educațional face parte dintr-un program social complex, prin

[163] Sigmund FREUD, 1990, p. 17-18.

intermediul căruia subiecților care participă li se oferă o schimbare totală a modului de viață.

Unul dintre cele mai cunoscute exemple de programe sociale complexe în care componenta educațională prevalează este *Proiectul Shanti Bhavan*[164], o școală din satul Baliganapalli, regiunea Tamil Nadu, India, fondată de Dr. Abraham George, un om de afaceri și filantrop american cu origini indiene, în care metoda educațională este una complet diferită de cea a celorlalte școli indiene. Școala se adresează copiilor din cele mai defavorizate medii și caste ale Indiei, ghetouri și zone în care sărăcia extremă prevalează, selecționând, anual, un număr de douăzeci și patru de copii cu vârsta de 4 ani, împărțiți în mod egal pe sexe (douăsprezece băieți și douăsprezece fete) pe care îi introduce într-un program școlar de douăsprezece ani, al cărui obiectiv principal este să creeze tineri educați și instruiți, care să își poată ajuta, pe de o parte, familiile, iar ,pe de altă parte, comunitățile din care provin.[165]

Figura 83 – *Imagine din interiorul Școlii Shanti Bhavan cu Dr. Abraham George împreună cu elevi ai programului educațional.*
(https://www.shantibhavanchildren.org/about-us/)

Copiii, odată selecționați pentru a face parte din programul *Shanti Bhavan*, sunt luați de lângă familii și introduși într-un centru

[164] Shanti bhavan = Rai al păcii, în traducere din limba hindi.
[165] Site oficial al școlii Shanti Bavan, https://www.shantibhavanchildren.org/about-us/, aprilie 2019

multifuncțional complex, în care le sunt asigurate toate nevoile, de la cele medicale și nutriționale, până la cele educaționale și sociale. Aceștia petrec douăsprezece ani în aceste centre, putând să își viziteze familiile doar în vacanțele de vară și de iarnă. Odată încheiat ciclul gimnazial, sprijinul programului nu se încheie, acesta îndrumând tinerii spre licee și universități, fiindu-le alături moral, emoțional, dar și financiar. Misiunea programului se încheie în momentul în care tinerii deveniți adulți încep să fie productivi în societate și să se poată întreține singuri.

Abordarea acestui program educațional, deși holistică, prin tratarea întregului demers școlar ca pe un întreg din care fac parte și activitățile extra-școlare, și jocurile sau interacțiunile sociale sau culturale, are parte de acreditarea *Consiliului Examinării pentru Certificare a Școlilor Indiene* (CISCE).

Rata de succes a școlii este de peste 95%, calculul fiind realizat pe eșantioane de tineri care au mai mult de cinci ani de la finalizarea programului și care, complementar realizărilor de a ajunge să aibă succese profesionale onorabile, au reușit, într-un procent foarte mare, ca în cei cinci ani de la absolvire să aibă câștiguri financiare mai mari decât cele realizate într-o viață de familiile din care provin.

Acest exemplu, care îmbină intervențiile de tip social cu cele de tip spațial și care abordează un public țintă, demonstrează eficiența pe care o strategie de combatere a sărăciei, de tipul unui *hibrid dinamic*, ar putea să o aibă cel puțin în sfera educațională.

Așadar, realizarea unui centru educațional ca parte a unui instrument arhitectural-urbanistic al *hibridului dinamic* este esențială, însă particularitatea pe care acesta trebuie să o aibă este aceea de a prezenta o atmosferă ludică, ofertantă pentru învățarea prin joacă, în contextul în care joaca reprezintă principalul mijloc al îmbogățirii cunoștințelor cognitive și al deprinderilor fizice, aceasta bazându-se pe experimentarea unor activități cu caracter restrâns, ce vor fi urmate de o omogenizare, prin amestecul cu activități complexe, realizate conștient și coordonat.[166]

În continuare, va fi prezentat un exemplu de tipul unei intervenții rapide, prin intermediul arhitecturii de gherilă, a cărui scop este acela de a rezolva o problemă stringentă cu care un loc sau o comunitate se confruntă. Arhitectura de gherilă este de preferat situațiilor în care se consideră oportună realizarea unui centru educațional de sine stătător, în special datorită rapidității și flexibilității de a utiliza spații mici, însă, în majoritatea situațiilor, un singur program arhitectural gândit ca strategie pe termen lung

[166] Jerome BRUNER, 1970, p. 115-116.

nu poate rezolva situația fără a fi complementar altor programe arhitecturale prin care problematica socială este tratată.

Sală de clasă în container "Vissershok", Durbanville, Cape Town, Africa de Sud

- Arhitect: Tsai Design Studio
- Suprafață desfășurată construcție: 30 mp
- An finalizare construcție: 2013
- Program arhitectural: educație

Școala primară *Vissershok* se află pe Drumul Vissershok din orașul Durbanville, Districtul Cape Town, Africa de Sud, și este o școală aflată în mediul rural, care se adresează copiilor proveniți din comunitățile defavorizate, localizate în Du Noon, un oraș aflat la 8 km de școală, în care prevalează sărăcia extremă. Proiectul propriu-zis este reprezentat de o extensie a școlii existente cu o sală de clasă realizată într-un container maritim, o intervenție realizată prin intermediul arhitecturii de gherilă.

Figura 84 – *Imagine exterioară a Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud;* pot fi observate gradenele și modul în care containerul este rezemat pe acestea.
(https://www.tsaidesignstudio.com/architecture/vissershok-classroom)

Proiectul a pornit de la un concurs de design care se adresa elevilor de liceu, prin intermediul căruia s-a propus realizarea unor soluții privind

utilizarea unui container maritim reciclat în vederea adaptării unor noi spații pentru școlile cu resurse limitate. Concursul a fost câștigat de o elevă a clasei a X-a, Marshaarn Brink, prin propunerea unei săli de sport în aer liber, al cărui design a fost unul creativ și distractiv. Ulterior câștigării competiției, soluția a fost preluată de un studio de arhitectură care a transformat ideea într-un proiect de arhitectură prin care au fost avute în vedere atât aspectele tehnice, cât și aspecte financiare.

Echipa de arhitecți Tsai Design Studio a dezvoltat și implementat proiectul, definind următoarele spații:

- *spațiu pentru învățare*, mai exact containerul propriu-zis, care este folosit ca sală de cursuri pentru elevii de 5-6 ani (sau clasa R, cum este numită în sistemul educațional sud-african) în prima parte a zilei, urmând ca, ulterior, să fie folosită ca bibliotecă de restul elevilor școlii, interiorul acesteia fiind împărțit în două zone, una cu rafturi de cărți și una cu mese și scaune pentru studiu;
- *loc de adunare* care are loc în fața accesului principal, unde platforma de acces a fost continuată cu gradene din beton armat ce funcționează ca un mic amfiteatru extern pentru adunări școlare, dar și ca loc de socializare sau de luat masa de prânz;
- *spațiu pentru joacă*, care a fost preluat din design-ul inițial al elevei câștigătoare, unde era propus ca o extindere adiacentă containerului. Astfel, containerul a fost prelungit pe lungime prin cadre de oțel care au rolul de a susține echipamentele de joacă;
- *zona de creștere*, compusă, pe de o parte, dintr-un perete vertical din rețea de plasă sudată, la baza căruia au fost plantate semințe de iederă, pentru a crește și a-l transforma într-un perete verde cu rol în adăpostirea locului de joacă de vânturile puternice, dispunerea acestuia fiind în lungul containerului pentru protecția dinspre sud-est, iar pe de altă parte, o grădină de legume adiacentă locului de joacă, ce are rol în educația copiilor și în realizarea unei agriculturi de subzistență ce ar putea permite școlii, în anumite momente, să poată folosi propriile legume proaspete, în hrana ce este preparată pentru copii.

Din punct de vedere arhitectural, containerul este amplasat pe un teren în pantă, iar fundația pe care acesta stă este continuată cu o platformă de tip terasă în dreptul fațadei principale. Platforma se continuă cu un set de gradene orientate spre școală creând, astfel, o legătură vizuală cu aceasta. Acoperișul depășește limitele din plan ale containerului pentru a adăposti de soarele puternic cât mai bine și este detașat de container pentru a crea un curent la partea superioară cu rol în ventilarea spațiului și recircularea

aerului. Containerul este vopsit roșu, păstrând culoarea aleasă de câștigătoarea concursului, iar ferestrele și ramele multicolore sunt dispuse neregulat, accentuându-i, în acest fel, caracterul ludic.

Clădirea de doar 30 mp reușește să acomodeze 25 de elevi deodată și poate fi preluată ca un exemplu de bună practică al unei arhitecturi de gherilă menite să rezolve o problemă stringentă a unui loc prin utilizarea unor soluții ingenioase și economice.

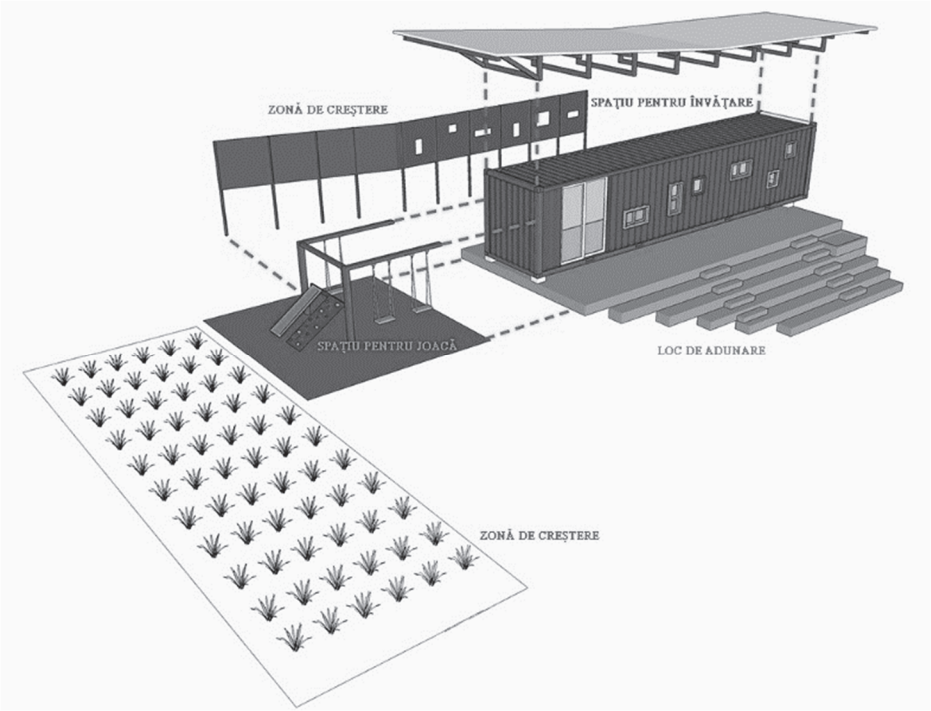

Figura 85 – *Schemă de concept cu axonometria explodată a Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud.*
(https://www.tsaidesignstudio.com/architecture/vissershok-classroom**)**

Figura 86 – *Imagine exterioară a Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud;* pot fi observate activitățile din timpul unei recreații.
(https://www.tsaidesignstudio.com/architecture/vissershok-classroom)

Figura 87 – *Imagini interioare ale Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud;* în stânga este reprezentată activitatea principală, aceea de școală, iar în dreapta este reprezentată, în spatele încăperii, zona de bibliotecă și de spațiu de lectură.
(https://www.archdaily.com/216867/vissershok-container-classroom-tsai-design-studio)

4) Centru de (re)calificare profesională

Pentru expunerea ultimului program de arhitectură, identificat ca fiind esențial pentru combaterea sărăciei în ghetou printr-o strategie de tipul unui *hibrid dinamic*, este necesară o înțelegere a nevoii acestuia prin prisma opticii pe care rezidenții ghetourilor intervievați și-au creat-o asupra fenomenului angajării. Astfel, voi reda cele patru puncte care fac dificilă angajarea, identificate în cadrul interviurilor semi-structurate și comune tuturor ghetourilor analizate:

- Existența unor surse alternative de venit este principalul motiv pentru care rezidenții apți de muncă ai ghetourilor aleg să nu se angajeze și să nu facă parte din sistemul național de muncă. Ghetourile, fiind enclave sociale separate, de cele mai multe ori fizic de restul orașului, funcționează ca un interstițiu între două lumi, cea cunoscută și cea a infracționalității, „un interstițiu[167] socio-cultural care reprezintă, pe de o parte, marginile și spațiile reziduale, unde diferitele paradigme culturale se confruntă și unde se manifestă separarea socială și economică a indivizilor, iar, pe de altă parte, spațiul cu o disfuncționalitate temporară care, necontrolat instituțional, se poate degrada, poate degenera și se poate auto-enclaviza."[168] În acest interstițiu care nu aparține niciuneia dintre cele două lumi pe care le separă, au loc activitățile de comerț ilegal, de la contrabandă cu alcool, tutun și obiecte de valoare, până la trafic de substanțe ilegale, ceea ce permite celor implicați să aibă un venit lunar mai mare decât cel minim pe economie[169], cu un efort mult redus față de o muncă legală. Deși nu toți rezidenții ghetoului se ocupă cu activități ilegale care produc venit, ceilalți, reprezentând un număr redus, fie muncesc la firme de salubrizare, fie colectează deșeuri sau fier vechi pentru a le valorifica prin reciclare, fie se ocupă cu cerșetoria, organizată sau pe cont propriu.

[167] Dex 1996: INTERSTÍȚIU, interstiții, s. n. Spațiu (gol) situat între părțile unui corp sau ale unui sistem de corpuri aflate unul lângă altul pe o anumită porțiune din suprafața lor, fără a se atinge; luft. – Din fr. interstice, lat. interstitium.

[168] Sebastian STAN, 2013.

[169] Conform Ministerului Finanțelor din România, salariul de bază lunar minim, brut, fără adaosuri și sporuri, este de 2,750.00 RON, ceea ce se transpune într-un salariu de bază lunar net de 1,524.00 RON.
Conform unui studiu efectuat în luna octombrie 2022 de Fundația Friedrich Ebert din România, valoarea coșului de consum (cheltuielile cu locuința, alimentația, serviciile, produsele de igienă personală etc.) pentru traiul decent al unei singure persoane este de 3,275.00 RON

- Existența ajutorului social de la stat și de la ONG-uri sau asociații sociale private reprezintă una dintre cele mai periculoase situații care generează lipsă a dorinței de muncă, fiindcă ajutorarea celor nevoiași este, în esență, o activitate pozitivă cu rolul de a rezolva, într-un procent mai mare sau mai mic, o problemă socială existentă. Problema apare atunci când își face apariția unul dintre factorii *Marelui Cinci* expuși în primul capitol, și anume dependența. Cei ajutați încep să se obișnuiască cu ajutorul și să dezvolte o percepție distorsionată, conform căreia, doar pentru că se află în situația de a avea nevoie, trebuie ca cineva să le și ofere, ei nefiind obligați să facă altceva în acest sens în afară de a avea nevoie sau de a cere. Din punct de vedere psihologic, „dependența este o stare de perturbare gravă, atât de natură comportamentală, cât și o tulburare a unor activități mentale, ducând până la degradare psihică, fizică, morală și socială a pacientului."[170] Modelul American de reabilitare consideră dependența, indiferent de natura acesteia, ca fiind o boală care are nevoie de conștientizare din partea pacientului, de tratament diversificat și monitorizare din partea unor specialiști, precum și de sprijin al pacienților din partea apropiaților.[171] În cazul de față, având în vedere că este vorba despre o dependență de ajutor care nu trebuie eliminat complet, fiind vital în anumite cazuri, unul dintre pașii către diminuarea acestuia reprezintă oferirea ajutorului conform unei strategii coerente cu un program clar de intervenție, astfel încât ajutorul să fie temporar, nu permanent, de natura a îi învăța să pescuiască, conform proverbului din romanul Mrs. Dymond, „dacă oferi unui om pește, acesta îl va mânca, iar peste o ora îi va fi din nou foame, însă dacă îl înveți să pescuiască, va putea mânca pentru totdeauna."[172]
- Inexistența unor aptitudini sociale și profesionale care fac dificilă sau chiar imposibilă, în anumite cazuri, accederea la un loc de muncă din sistemul național. Lipsa educației, coroborată cu lipsa unei calificări profesionale contemporane, dar și cu celelalte aspecte negative care înconjoară un rezident al ghetourilor, cum ar fi stigmatul generat de etnie sau de domiciliu și lipsa unor aptitudini de comunicare, determină angajatorii să evite contactul

[170] *Este bine ca rudele să nu judece și să nu aducă acuze, întrucât în persoana dependentă se duce o luptă*, articol publicat de Veronica Cetverousov, https://mindexperience.ro/, august 2022
[171] Anne M. FLETCHER, 2013, p. 80-81.
[172] Anne Isabella THACKERAY RITCHIE, 1885.

cu rezidenții ghetourilor, pe de o parte, dar și clienții, în cazul slujbelor din cadrul domeniilor de servicii, să aibă o reticență în a cumpăra de la un rezident al ghetourilor. În acest sens, este necesară propunerea înființării, prin intermediul unor politici publice de combatere a sărăciei și de incluziune, unor programe mai complexe de facilități fiscale pentru angajatorii care acordă o șansă acestor persoane. Totodată, sunt necesare programe coerente de (re)calificare profesională, astfel încât rezidenții ghetourilor să poată accede la anumite profesii și să poată face un pas în plus înspre ieșirea din cercul sărăciei.

- Inexistența unor obiective de medie și lungă durată, din cauza lipsei de perspectivă pe care persoanele care trăiesc în ghetou o prezintă la nivel emoțional și intelectual. În majoritatea cazurilor s-a observat o resemnare generalizată, fără urme de speranță pentru un viitor mai bun pe care să și-l poată construi singuri. Această situație conduce la o de-motivare privându-i de orice avânt evolutiv pe care l-ar putea avea. Pentru rezolvarea situației este necesar ajutor specializat, atât din partea unor psiho-terapeuți, cât și din partea unor asistenți sociali capabili să îndrume, într-o manieră corectă, pașii rezidenților ghetoului spre depășirea situației în care se află.

Fiindcă programele existente de sprijin în ocuparea forței de muncă sunt dificil de implementat în cadrul persoanelor din ghetou cu nivel de educație redus, dar și fără dorința de a munci, este necesar ca, în cadrul ghetourilor sau adiacent acestora, să fie create centre de calificare sau recalificare profesională, dotate cu birouri de asistență socială și consiliere psihologică, prin intermediul cărora, persoanele adulte și nu numai, dar apte de muncă, din interiorul ghetoului, să poată conștientiza importanța câștigării de resurse financiare prin muncă cinstită și să poată dobândi noi aptitudini care să îi certifice ca profesioniști în anumite domenii cu care pot rezona, atât la nivel fizic, cât și la nivel psiho-emoțional.

La fel ca celelalte exemple expuse anterior, și un centru de (re)calificare profesională poate fi de sine stătător sau parte dintr-un centru multifuncțional mai amplu, însă particularitatea acestuia, spre deosebire de celelalte programe arhitecturale, este versatilitatea. Un centru exclusiv de (re)calificare profesională nu are nevoie de anumite spații clar definite, care nu pot fi realizate decât respectând un set de reguli clare, ci poate fi adaptat în funcție de spațiul pus la dispoziție pentru acesta. În general, în exemplele studiate, acest tip de centre sunt realizate în clădiri existente și abandonate sau deteriorate, care sunt reactivate și repuse în circuitul urban la zonei,

atingând, prin această abordare, un anumit nivel de optimizare a investiției, precum și o regenerare urbană a unei anumite zone din cadrul unui cartier al unui oraș.

Exemplul ce urmează abordează același principiu, de a reutiliza o clădire existentă cu scopul de a regenera urban locul, dar și a de crea o coeziune socială a comunității, ceea ce, în procesul de instruire privind dobândirea unei noi calificări profesionale, poate fi esențial la nivel psihologic și emoțional.

Piața Urbană "Miáln 44", Juarez, Orașul Mexic, Mexic

- Arhitect: Francisco Pardo și Julio Amezcua
- Suprafață desfășurată construcție: 1.016 mp
- An finalizare construcție: 2017
- Program arhitectural: piață urbană

Proiectul Milán 44 se află în Cartierul Juárez, localizat în apropierea centrului orașului Mexic (Ciudad de México), pe strada C. Millán, într-o zonă care delimitează două tipuri de spații aparent antagonice, zona de afaceri care mărginește bulevardul principal al orașului, Paseo de la Reforma, aflată în plină expansiune, și cartierul subculturii hipsterilor, Colonia Roma Norte, aflat într-o stare deteriorată în urma cutremurului din 1985, însă dotat cu o nouă infrastructură și aflat în plin proces de gentrificare urbană datorită proximității centrului.

Proiectul este, în fapt, unul de regenerare urbană prin transformarea în piață urbană a unei clădiri cu patru niveluri (P+3+4R), în care funcționa un vechi depozit și magazin de piese auto, reactivând, astfel, acea zonă a cartierului și creând premisele unei intersecții favorabile creării unei vecinătăți prielnice dezvoltării, între cele două cartiere.

Piața urbană nou creată aduce după sine, pe cele patru niveluri ale clădirii în interiorul căreia se desfășoară, noi funcțiuni publice, adresate comunității, după cum urmează:

- la nivelul parterului: o piață agroalimentară și o ceainărie, funcțiuni comerciale și exclusiv publice;
- la nivelul etajului 1: o sală de yoga, un pub, o florărie și o frizerie, funcțiuni de asemenea comerciale și publice, însă mai degrabă de destinație;
- la nivelul etajului 2: sălile de instruire pentru calificări profesionale, funcțiune semi-publică, amplasată astfel încât să fie mai departe de zonele exclusiv publice și, astfel, să aibă parte de un anumit grad de intimitate;

- la nivelul etajului 3: un restaurant pe două niveluri care, la etajul 4, este dotat cu un bar cu specific de bere, a cărui terasă este publică, poate fi accesată direct de la nivelul parterului printr-o scară exterioară și care, la nivel simbolic, aduce un omagiu comunității, care evocă schimbarea radicală începută ce caracterizează zona.

Din perspectivă arhitecturală, clădirea a fost „dezbrăcată" de fațadele opace inițiale, păstrând doar scheletul structural original, alcătuit din beton armat, care se transformă într-un cadru brut și expus. În spatele acestui cadru, noile funcțiuni publice sunt integrate, formând o extensie interioară a orașului. Acest demers creează iluzia unei continuități a țesutului urban în spațiile interioare ale clădirii, conferindu-i un caracter integrat cu mediul urban înconjurător. Structura originală, alături de nodul vertical de circulație, a fost păstrată și consolidată în anumite puncte critice, asigurând stabilitatea clădirii, însă aceasta capătă o nouă identitate prin adăugarea unor elemente arhitecturale contemporane.

Una dintre intervențiile majore este introducerea unei scări noi, concepute pentru a conecta funcțiunile tuturor nivelurilor clădirii, inclusiv terasa de pe acoperiș, situată la etajul al patrulea, cu strada. Această scară, realizată din metal și cu balustrade opace vopsite într-o nuanță vibrantă de verde, contrastează intenționat cu textura și culoarea neutre ale structurii inițiale, devenind un element vizual și funcțional distinctiv. Această adăugire simbolizează o „pliere" a străzii către interiorul clădirii și înspre verticalitate, creând impresia unui vortex care traversează clădirea și atrage spațiul public urban până pe acoperiș.

Prin acest exemplu, se evidențiază potențialul intervențiilor urbane din sfera gentrificării de a transforma clădirile vechi și degradate. Acest proces nu doar că abordează o problemă socială prin integrarea de funcțiuni publice ce încurajează coeziunea comunitară, dar contribuie și la revitalizarea urbană, încurajând interacțiunea între diverse tipologii umane. În acest sens, intervenția reușește să ofere soluții integrate pentru problemele sociale și urbane, demonstrând că o astfel de abordare poate deveni un model sustenabil de regenerare urbană.

Figura 88 – *Imagini comparative de exterior ale Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic;* sus este o imagine actuală a clădirii, iar jos este o imagine a clădirii de dinainte să înceapă proiectul. (https://www.archdaily.com/877360/milan-44-reurbano-francisco-pardo-arquitecto-plus-julio-amezcua)

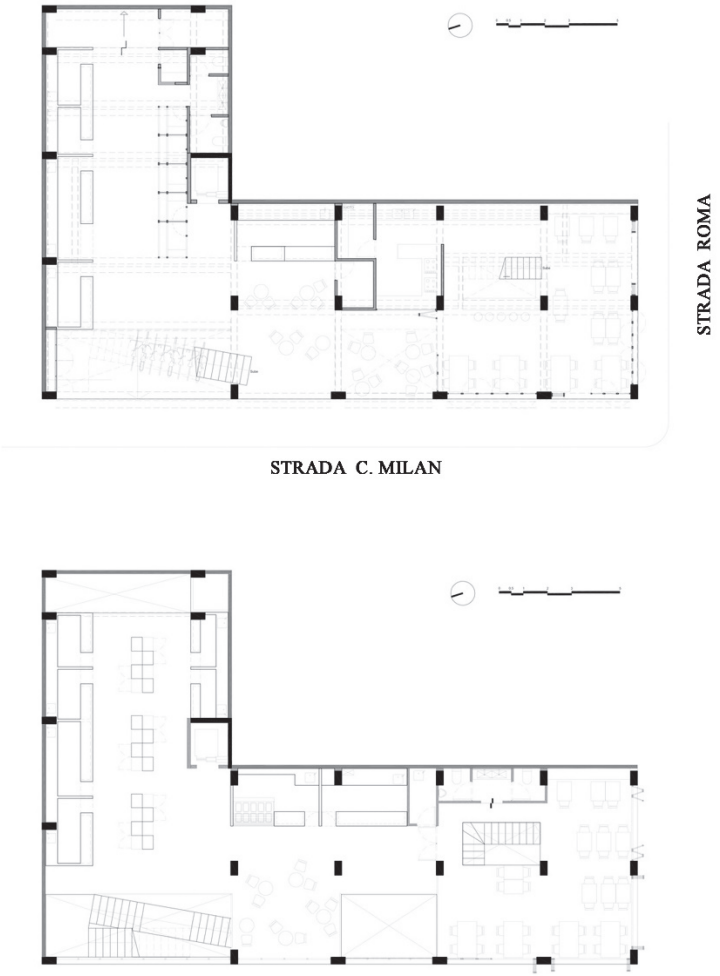

Figura 89 – *Planuri de nivel ale Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic;* sus este planul parterului, iar jos este planul etajului 1. (https://www.archdaily.com/877360/milan-44-reurbano-francisco-pardo-arquitecto-plus-julio-amezcua)

Figura 90 – *Planuri de nivel ale Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic;* sus este planul etajului 2, iar jos este planul etajului 3. (https://www.archdaily.com/877360/milan-44-reurbano-francisco-pardo-arquitecto-plus-julio-amezcua)

Figura 91 – *Imagine aeriană cu terasa etajului 4 a Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.*
(https://www.archdaily.com/877360/milan-44-reurbano-francisco-pardo-arquitecto-plus-julio-amezcua)

Figura 92 – *Imagine din interiorul pieței agroalimentare a Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.*
(https://www.archdaily.com/877360/milan-44-reurbano-francisco-pardo-arquitecto-plus-julio-amezcua)

Figura 93 – *Imagine cu florăria și ceainăria de la etajul 1 a Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.*
(https://www.archdaily.com/877360/milan-44-reurbano-francisco-pardo-arquitecto-plus-julio-amezcua)

3.2.2.1.3. Spațiul public exterior

În cadrul acestei categorii, programele arhitecturale despre care se poate discuta în contextul rezolvării problematicii ghetourilor sunt strâns legate de activitățile ce pot avea loc în spațiul public urban. Acestea, însă, fiind complementare spațiului public interior, trebuie tratate ca limite dincolo de care o anumită activitate interioară, cu caracter social, se poate extinde în exterior sau este necesar a fi oprită. Privind limita prin intermediul filozofiei, putem să încadrăm spațiul public urban, din această perspectivă a limitei dintre un interior de tipul unui incubator social și un exterior reprezentat de societate, pentru care subiectul introdus în incubator poate fi sau nu pregătit, într-una dintre cele două categorii de limite consacrate de literatura de specialitate, *peras* și *parergon*, ambele având aplicabilitate multiplă, de la spații construite până la spații mental-culturale.

Limita de tip *peras* este consacrată de gândirea postmodernă ca model de determinare singulară a unui spațiu. „Peras, gândit în spiritul filosofiei eline, nu este o limită în sensul unei margini exterioare, nu este acel loc în care ceva încetează. Limita este, de fiecare dată, ceea ce limitează, ceea ce conferă determinații, ceea ce dă punct de sprijin și statornicie, acel ceva prin care și în care ceva începe și este."[173] O perspectivă asemănătoare are și Aristotel, numind limită extremitatea unui lucru, adică primul punct dincolo de care nu mai poate fi găsită nicio parte a lucrului și primul punct dincoace de care se află orice parte a lui."[174]

Limita de tip *parergon* descrie acel „ceva" ce poate fi adăugat unui lucru, dar fără a deveni parte a acelui lucru și fără nici a fi complet extrinsec lucrului respectiv.[175] Acesta (ceva-ul) se adaugă lucrului prin tangență, compunând lucrul din poziția unei anumite exterioriități, aflându-se, astfel, pe graniță. *Parergon*-ul are o grosime prin care se detașează, atât de obiect, cât și de mediu, respectându-le simultan și reușind, prin contopirea cu unul dintre cele două, scoaterea în evidență a celuilalt (rama se contopește în perete, subliniind tabloul, dar și în tablou, subliniind peretele).[176]

Putem, astfel, defini spațiul public urban adiacent spațiului construit de tipul unui instrument spațial al *hibridului dinamic* ca limită de tip *peras*, în cazul spațiului construit privat sau semi-privat, deoarece limitele acestuia generează un centru geometric și mental, care le protejează și le subordonează în același timp. În cazul spațiului construit public sau semi-public, limita devine difuză, iar spațiul public urban adiacent începe să se înscrie unei limite de tip *parergon*, ce se interpune relației formă-fond,

[173] Gabriel LIICEANU, 2007, p. 214.
[174] ARISTOTEL, 2001, p.1022.
[175] Jaques DERRIDA, 1987, p. 55.
[176] Jaques DERRIDA, 1987, p. 61.

eliminând, în acest fel, orice premisă a unei dihotomii socio-culturale incorecte ce poate distruge, prin natura proprie, orice spațiu intermediar.[177]

Urbanistul Jan Gehl identifică două tipuri principale de activități ce au loc în spațiul public urban, și anume: *activități de mișcare* și *activități de staționare*.[178] Activitățile de mișcare cuprind o varietate mare de posibilități prin care mișcarea se poate realiza, caracteristica principală fiind că, indiferent de oraș sau de zonă a orașului, activitatea de mișcare va fi prezentă, chiar și doar la nivel funcțional (a ajunge din punctul A în punctul B). Așadar, în privința acestora, planificarea urbană corectă a străzilor, aleilor sau ulițelor nu este indispensabilă realizării activității de mișcare, însă este complementară realizării activității de staționare.

În ceea ce privește activitatea de staționare, însă, aceasta se întâmplă predominant în cazurile în care spațiul urban te invită să te oprești și să staționezi. Pornind de la orașele antichității și până în prezent, studiile urbanistice identifică o strânsă legătură între calitatea urbană a unui oraș si numărul persoanelor care staționează, acesta fiind, de regulă, generat de o plăcere de a te opri în anumite locuri pe parcursul unui traseu.[179] Aceste locuri, care te invită să staționezi, sunt definite prin instrumente arhitectural-urbanistice ale spațiului public. În opoziție, putem lua exemplul noilor dezvoltări urbane cu densitate mare de populație care, din cauza lipsei locurilor care te invită să staționezi și a inutilizării sau a utilizării incorecte a instrumentelor arhitectural-urbanistice ale spațiului public urban, devin doar spații care susțin activități de mișcare, fără a-ți facilita posibilitatea de a te opri.

În continuare, vor fi expuse cele trei elemente principale ale spațiului public urban, în funcție de activitățile pe care acestea le pot susține (de mișcare sau de staționare) care pot fi privite ca instrumente arhitectural-urbanistice în cadrul unei noi strategii de combatere a sărăciei de tipul unui *hibrid dinamic*, complementare spațiului construit. Cele trei instrumente vor fi prezentate pornind de la mișcare (categoria de străzi) spre staționare de scurtă durată sau întâmplătoare (categoria de piețe urbane) și culminând cu staționarea de lungă durată sau căutată (categoria de parcuri).

1) Străzi

Ca urmare a apariției mașinii[180], urbanismul funcționalist al secolului al XX-lea a acceptat, în mod necondiționat, acest nou mijloc de

[177] Andrei PLEȘU, 2003, p. 254
[178] Jahn GEHL, 2013, p. 134
[179] Ibidem, p. 145
[180] Prima mașină cu motor pe benzină în doi timpi, vândută apoi ca mașină de serie, a fost inventată în anul 1886 de către inginerul german, Carl Benz.

transport al viitorului, orașul modernist fiind proiectat astfel încât să faciliteze mașinii o circulație cu cât mai puține obstacole. La mai puțin de 100 de ani de la noul urbanism, centrat pe mașină și pe viteza de deplasare, se fac simțite consecințele acestei filozofii de proiectare prin aerul poluat, ambuteiajele care creează tensiuni între participanții la trafic și stres, precum și o împiedicare a traficului pietonal în multe situații.

Din punct de vedere biologic, omul nu a fost creat pentru a fi sedentar, a se urca într-o mașină și a se deplasa stând, ci „a fost creat pentru a merge, toate evenimentele mărunte sau majore ale vieții noastre întâmplându-ni-se mergând printre alți oameni. Viața, în toată diversitatea sa, se desfășoară în fața noastră atunci când mergem pe jos."[181] Mersul pe jos, prin contactul cu comunitatea și cu elementele definitorii ale acesteia la scară umană, reprezintă, astfel, un anumit tip de comunicare între persoane diferite care, voluntar sau nu, împart pentru un moment acest cadru comun, orașul, definit de străzi, piețe urbane, parcuri și fondul construit.

Studiile urbanistice, predominant cele empirice, arată o înclinație majoră a persoanelor, indiferent de nivelul socio-cultural de a alege deplasarea pedestră pe o stradă animată, pe care au loc activități sociale, în detrimentul unei străzi pustii, motivul nefiind exclusiv cel al siguranței pe care o conferă, la nivel psihic, existența unui număr ridicat de persoane într-un loc.

Tot studiile urbanistice arată că există percepții total diferite între parcurgerea unor străzi înguste, cu spații la scară umană, unde pot fi observate detalii ale clădirilor, ale persoanelor care vin din sens opus sau care staționează, comparativ cu parcurgerea unor străzi largi, mărginite de clădiri înalte ce se observă de la distanță. În prima situație, percepția este de interacțiune cu un spațiu primitor, personal, pe când, în a doua situație, percepția este de interacțiune cu un spațiu mai puțin primitor, impersonal și rece, în ansamblu. Dacă în cazul străzilor animate sau pustii, activitatea poate distrage de la limita oferită de mediul natural sau cel construit, devenind o limită cu o importanță redusă, în cazul prospectului străzii este esențială imaginea pe care limita o oferă, o stradă din interiorul ghetoului putând fi percepută ca un loc de evitat, indiferent de lățimea străzii.

Unul dintre deziderateele principale ale intervenției asupra străzilor din ghetouri în contextul unei strategii de tipul unui *hibrid dinamic* este capacitatea acestuia de a oferi sentimentul de siguranță în mobilitatea urbană, în utilizarea străzilor, acesta fiind o condiție de bază pentru crearea unei vieți urbane funcționale. Printre elementele esențiale în securizarea mobilității urbane pietonale se numără iluminatul stradal eficient, menit să

[181] Jahn GEHL, 2013, p. 19.

elimine posibilele zone întunecate care, cel puțin aparent, pot fi nesigure, parterele permeabile cu vitrine deschise spre stradă, care creează un sentiment primitor și mixitatea funcțională a clădirilor, astfel încât să existe funcțiuni publice care să atragă oameni inclusiv după ce se înserează și anumite locuri riscând a deveni pustii.

În cadrul ghetoului, totuși, problema principală nu este aceea a centrării *design*-ului urban pe mașină, în detrimentul pietonilor, ci, dimpotrivă, că strada este luată în posesie într-un mod abuziv, făcând ca limita dintre public și privat să devină neclară și, astfel, strada să devină nesigură pentru alte persoane din afara ghetoului. În acest sens este esențial ca străzile să își recapete statutul de spații publice prin excelență, de a putea fi utilizate ca instrumente arhitectural-urbanistice prin care fenomenul gentrificării urbane este ajutat să-și îndeplinească rolul de element de-ghetoizant. „Oamenii vin acolo unde sunt oameni”[182], motiv pentru care este nevoie de un sprijin dat de o infrastructură eficientă, pentru ca o nouă populație să poată utiliza ghetoul și, astfel, să dilueze populația enclavizată.

Figura 94 – *Imagini cu Strada Pângărați, una dintre străzile de tranzit ale Cartierului Ferentari din București.*
(https://goo.gl/maps/hcFvkqqXN5bDsMza8)

În continuare, voi prezentat un exemplu de Masterplan, realizat în cadrul orașului New-York în vederea reabilitării străzilor cartierului Hudson Square din Manhattan, pentru a le schimba caracterul carosabil și a le face mai prietenoase cu pietonii.

Master Planul de amenajare a străzilor Pieței Hudson, New York, SUA

- Arhitect: MNLA

[182] Jahn GHEL, 2013, p. 65.

- An finalizare proiect: 2022
- Program arhitectural: amenajare stradală

Masterplanul de amenajare urbană a fostului cartier industrial Piața Hudson, situat în proximitatea centrului Manhattan-ului, reprezintă un exemplu remarcabil de regenerare urbană ce integrează principiile rezilienței și sustenabilității sociale, economice și ecologice. Proiectul, care urmărește transformarea acestui cartier într-un epicentru al industriilor creative din New York, îmbină inovația urbanistică cu adaptarea infrastructurii pentru a răspunde nevoilor contemporane ale comunității. Inițiativa este rezultatul unui parteneriat strategic între organizația *Hudson Square BID*, *Departamentul de Transport din New York* și *Corporația de Dezvoltare Economică* a orașului, fiind parte integrantă a unui plan general de dezvoltare pe termen lung, întins pe o perioadă de zece ani.

Un element central al acestui masterplan este reconfigurarea Străzii Hudson, transformată într-o arteră principală multifuncțională, care prioritizează mobilitatea alternativă și calitatea vieții urbane. Proiectul propune un design urban adaptat atât pentru pietoni și bicicliști, cât și pentru traficul auto, printr-o serie de intervenții care vizează accesibilitatea, estetica și funcționalitatea străzii. Lățimea trotuarelor a fost extinsă cu câte 1,5 metri de fiecare parte, noi facilități fiind adăugate pentru a încuraja interacțiunea socială și utilizarea spațiului public într-un mod sustenabil. Principalele măsuri implementate includ, dar nu se limitează la:

- Promovarea mobilității alternative: O pistă dedicată bicicliștilor a fost creată, fiind separată fizic de carosabil pentru a spori siguranța utilizatorilor. În completare, au fost instalate peste 70 de suporturi noi pentru biciclete, facilitând astfel utilizarea transportului alternativ;
- Optimizarea spațiilor pentru pietoni: Trotuarele au fost reproiectate astfel încât să fie mai primitoare pentru pietoni, cu zone largi și bine definite pentru circulație și staționare;
- Crearea de spații verzi ample: Peste 8.000 de metri pătrați de spații verzi noi au fost amenajate, incluzând plantarea a peste 500 de copaci, arbuști și plante perene. Pavajele utilizate sunt permeabile, contribuind la drenajul natural al apei pluviale și la sănătatea arborilor prin sistemul de gropi continue pentru rădăcini;
- Reutilizarea spațiilor carosabile: Spațiile largi carosabile au fost convertite în zone multifuncționale destinate activităților urbane. Acestea includ spații dedicate sportului, precum yoga și fitness în aer liber, și găzduirea de evenimente artistice sau competiții sportive;

- Facilitarea staționării și socializării: Pentru a încuraja utilizarea spațiilor publice, au fost instalate 170 de bănci, iar 2.000 de metri pătrați de trotuare au fost rezervați pentru terasele viitoare ale cafenelelor, promovând astfel o atmosferă vibrantă și prietenoasă.
- Integrarea tehnologiei moderne: În cadrul spațiilor urbane, au fost instalate stații solare care permit încărcarea telefoanelor mobile, precum și puncte de acces gratuit la internet Wi-Fi, facilitând interacțiunea digitală în spațiul public.

Proiectul Piața Hudson reprezintă o demonstrație elocventă a modului în care o zonă urbană dezafectată poate fi transformată într-un model de urbanism contemporan, adaptat atât la provocările actuale, cât și la nevoile unei societăți dinamice. Această intervenție urbană integrează cu succes sustenabilitatea, designul inovator și accesibilitatea socială, contribuind la revitalizarea cartierului și la consolidarea identității acestuia ca centru al creativității și inovării urbane. Prin accentul pus pe crearea unei relații armonioase între spațiul construit și utilizatorii săi, proiectul reflectă un angajament profund față de dezvoltarea urbană durabilă și incluzivă.

Figura 95 – *Imagine aeriană a Parcului Spring Street din Cartierul Piața Hudson, Manhattan.*
(https://www.archdaily.com/992178/hudson-square-streetscape-master-plan-mnla)

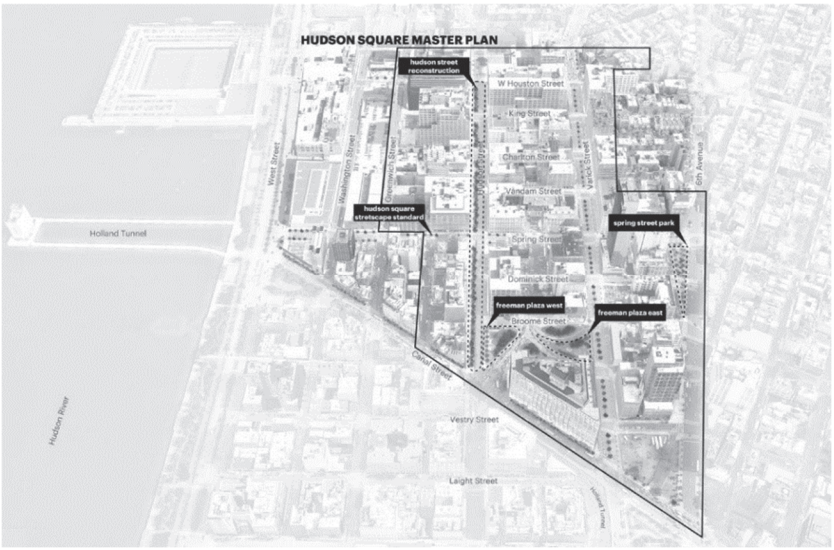

Figura 96 – *Imagine axonometrică a Master Planului Pieței Hudson din Manhattan.*
(https://www.archdaily.com/992178/hudson-square-streetscape-master-plan-mnla)

Figura 97 – *Imagine de atmosferă pe una dintre străzile Pieței Hudson din Manhattan.*
(https://www.archdaily.com/992178/hudson-square-streetscape-master-plan-mnla)

Figura 98 – *Imagine de atmosferă pe una dintre străzile Pieței Hudson din Manhattan.*
(https://www.archdaily.com/992178/hudson-square-streetscape-master-plan-mnla)

Figura 99 – *Imagine de atmosferă cu spațiile amenajate pentru stat în Pieței Hudson din Manhattan.*
(https://www.archdaily.com/992178/hudson-square-streetscape-master-plan-mnla)

2) Piețe urbane

Activitățile de staționare sunt descrise de Jan Gehl în activități necesare, unde putem încadra comerțul stradal, întâlnirile întâmplătoare, opririle la indicatoarele rutiere etc. și activități opționale, unde putem încadra toate activitățile de agrement și de relaxare, ce au loc în interiorul spațiului urban, cum ar fi opririle pe bănci stradale, pe scări sau trotuare, la terasele cafenelelor sau în cadrul diferitelor instalații stradale.[183]

Locul în care au loc majoritatea activităților de staționare din cadrul spațiului public urban, care nu se întâmplă tot timpul planificat, ci, de cele mai multe ori, contingent, are loc în spațiile de tip piețe urbane, fie că sunt mici alveole ale străzii, amenajate ad-hoc pentru stat, fie că sunt piețe publice proiectate și clar delimitate de către celelalte elemente care alcătuiesc spațiul urban.

Tot Jan Gehl identifică, în cadrul activităților de staționare, fie că sunt necesare sau opționale, două efecte psihologice pe care persoanele care stau le resimt[184]:

- *efectul de margine*, care face ca atunci când o persoană se oprește să caute un loc de-a lungul unei margini sau a unui perete, pentru a ieși din calea traficului, dar și pentru a-și crea un sentiment propriu de siguranță. În contrapartidă, se află piețele urbane fără margini active, adică cele mărginite de străzi și nu de fațade, care nu generează o dorință de oprire;
- *efectul de pian*, care se manifestă prin căutarea de către pieton a unor elemente de care să se sprijine astfel încât să perceapă sprijinirea ca pe o formă de activitate. O primă concluzie care poate fi trasă din cele două exemple este aceea că o piață urbană calitativă trebuie să fie mărginită de un fond construit al cărui parter să fie activ și primitor, iar interiorul trebuie să conțină obiecte de mobilier urban care să servească drept sprijin pentru staționări rapide.

„Piețele au, după țări și orașe, viața lor proprie, legile lor respectate în mod tacit de toată lumea. Ele devin teatrul unui balet sau al unei pantomime jucată după orele zilei de actori diferiți, dar unde fiecărui cetățean îi vine rândul să se înfățișeze și să-și desprindă silueta pe fondul unui decor arhitectural a cărui gravitate, câteodată solemnă, este imaginea continuității și simbolul statorniciei."[185] Astfel, putem spune că piețele urbane reprezintă actul principal al teatrului urban, elementul care,

[183] Jahn GEHL, 2013, p. 134.
[184] Ibidem, p. 137-139.
[185] George Matei CANTACUZINO, 1977, p. 204.

împreună cu străzile care îl tranzitează sau îl mărginesc, completează imaginea urbană oferită de arhitectura unor noi funcțiuni.

În cadrul ghetourilor, piețele urbane trebuie create ad-hoc, având ca premise principale reziliența elementelor folosite și sustenabilitatea pe care spațiul urban nou creat o poate avea în timp. Spațiile libere, insalubre și necalitative din punct de vedere urban, trebuie refăcute și transformate în poli de interacțiune socială.

Am ales exemplul Pieței Libertății din Panevėžys, Lituania, deoarece ilustrează, într-un mod exemplar, modalitatea în care intervențiile urbanistice bine gândite pot transforma un spațiu public central într-un catalizator al revitalizării urbane, al incluziunii sociale și al modernizării imaginii unui oraș. Acest proiect reprezintă un exemplu de bună practică în reamenajarea unei piețe principale, pornind de la o înțelegere profundă a contextului social, cultural și economic al locului, culminând cu o reconstrucție atentă a identității urbane.

Piața Libertății, Panevėžys, Lituania

- Arhitect: 501 architects
- An finalizare proiect: 2021
- Program arhitectural: amenajare peisajeră

Piața Libertății, piața principală a orașului lituanian Panevėžys, este situată în proximitatea centrului urban și se remarcă printr-o formă geometrică distinctivă de triunghi isoscel. Aceasta este delimitată de clădiri cu funcțiuni publice, comerciale și administrative, iar vârful triunghiului este conectat direct la Bulevardul Vilnius, o arteră urbană majoră.

Panevėžys, un important centru regional de afaceri al Lituaniei, își datorează ascensiunea economică și culturală accesului strategic la calea ferată *Rail Baltica*[186], ce facilitează conectivitatea națională și internațională. Creșterea constantă a calității vieții, asociată cu oportunitățile de dezvoltare economică și turism, a determinat Consiliul Local să inițieze un proiect ambițios de reamenajare a Pieței Libertății. Scopul acestuia a fost de a transforma spațiul dintr-o zonă tranzitorie într-un punct central al vieții urbane, specific unui oraș european contemporan, adaptat nevoilor moderne ale locuitorilor și vizitatorilor.

Analiza preliminară a pieței, care a inclus studii de trafic și de utilizare a spațiului, a dezvăluit că peste două treimi dintre cei care tranzitau

[186] Rail Baltica reprezintă o cale ferată pentru trenuri de mare viteză (234 km/h) care va uni Polonia cu Lituania, Letonia, Estonia și cu Finlanda (printr-un tunel subacvatic pe sub Marea Baltică), al cărui termen de finalizare este anul 2026.

zona se opreau pentru perioade de timp mai mici de 30 de minute. Totodată, imaginea socialistă moștenită din trecut nu mai corespundea aspirațiilor unei comunități orientate spre inovație și integrare europeană. Aceste concluzii au stat la baza deciziei de a reconfigura piața pentru a încuraja nu doar tranzitul, ci și utilizarea acesteia pentru activități sociale, recreative și culturale.

Proiectul de reamenajare s-a bazat pe o reevaluare a zonificării funcționale existente a pieței. În configurația anterioară, perimetrul pieței era ocupat de funcțiuni comerciale, iar zona centrală era divizată între un spațiu pentru evenimente, un mic parc și o parcare publică. Echipa de arhitecți a implementat o serie de intervenții menite să redefinească structura spațială și să sporească atractivitatea pieței:

- Reorganizarea zonei centrale: Spațiul central a fost subdivizat în mai multe subzone cu funcțiuni diverse, care includ locuri de joacă pentru copii și spații intime pentru socializare, promovând astfel un spectru larg de activități comunitare;
- Relocarea parcării publice: Parcarea a fost mutată într-o altă zonă, iar spațiul eliberat a fost transformat într-un amplu loc destinat evenimentelor municipale, capabil să găzduiască activități culturale și recreative de amploare;
- Restructurarea spațiului pentru evenimente: Zona destinată inițial evenimentelor a fost reconfigurată prin eliminarea diferențelor de nivel, deschizând perspectiva către două repere urbane importante: Teatrul de Dramaturgie Juozas-Miltinis și Parcul Senvagė.

Din punct de vedere constructiv și estetic, materialele utilizate au fost alese pentru a accentua caracterul contemporan al pieței și pentru a crea o estetică organică ce integrează spațiul urban în peisajul orașului. Elementele curbate din corten au fost preferate pentru mobilierul urban și delimitările funcționale, conferind amenajării un aspect modern și durabil. Aceste materiale, pe lângă valoarea lor estetică, reflectă și angajamentul față de sustenabilitate.

Noua Piață a Libertății reprezintă un exemplu relevant de bună practică în reamenajarea piețelor publice, ilustrând modul în care un spațiu urban poate fi transformat pentru a răspunde cerințelor actuale ale unei comunități dinamice. Prin integrarea unei ierarhii clare a spațiilor și a elementelor de mobilier urban, piața stimulează staționarea și utilizarea activă a spațiului public, contribuind astfel la revitalizarea vieții sociale și culturale a orașului Panevėžys. Această transformare, gândită în acord cu valorile contemporane ale sustenabilității și incluziunii, redefinește imaginea orașului ca un model european de dezvoltare urbană.

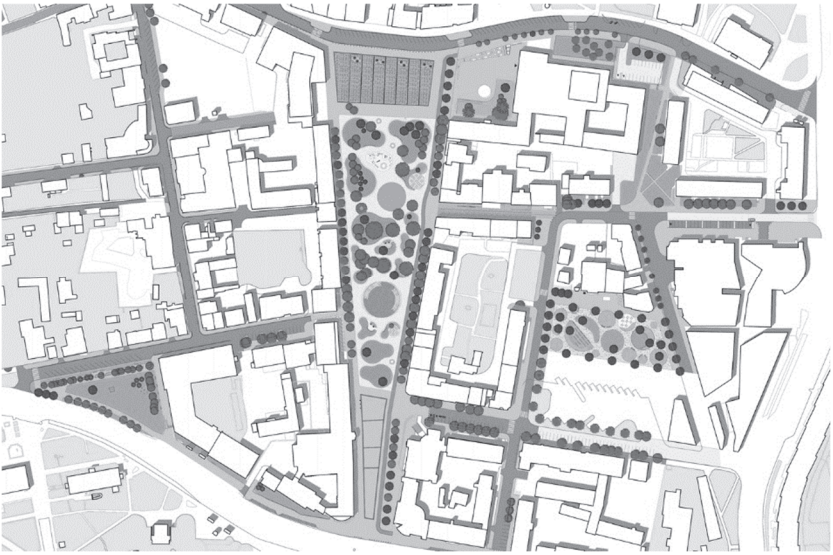

Figura 100 – *Plan de Situație al amenajării Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.* (https://www.archdaily.com/989597/freedom-square-501-architects)

Figura 101 – *Imagine aeriană dinspre apă cu amenajarea Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.* (https://www.archdaily.com/989597/freedom-square-501-architects)

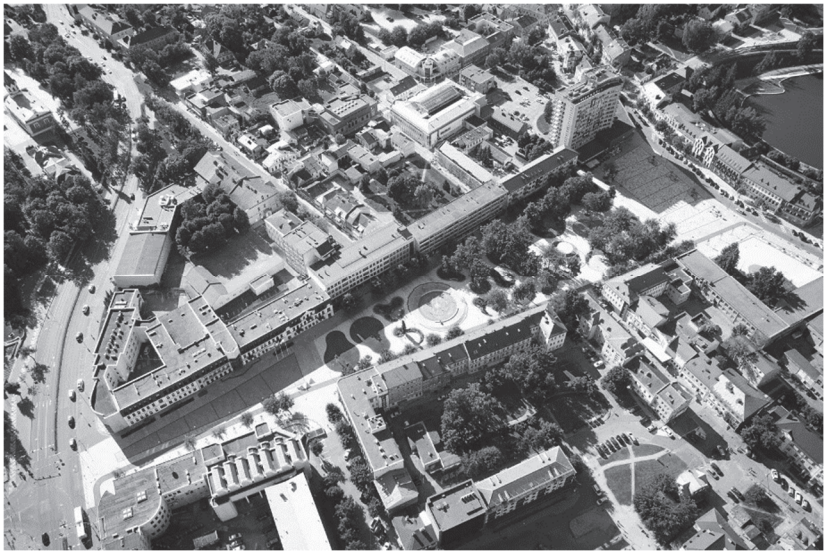

Figura 102 – *Imagine aeriană cu amenajarea Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.*
(https://www.archdaily.com/989597/freedom-square-501-architects)

Figura 103 – *Imagine de atmosferă cu amenajarea Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.*
(https://www.archdaily.com/989597/freedom-square-501-architects)

3) Parcuri

A treia categorie a spațiului public urban este reprezentată de spațiul în care pot avea loc atât activități necesare, cât și activități opționale și anume parcul sau grădina publică ce te invită să staționezi. Parcul poate fi, însă, încadrat la categoria spațiilor publice urbane de destinație, care nu mai reprezintă doar un punct de oprire de-a lungul unui traseu, o anume deviere indiferent de intervalul de timp în care are loc, ci reprezintă, el însuși, o destinație finală, un loc căutat în mod voit pentru a putea staționa și a întreprinde diferite activități, de la relaxare prin stat sau chiar consum de alimente, până la exerciții fizice sau joacă.

Parcurile reprezintă spațiile publice în care comuniunea omului cu natura este cea mai puternică, locul în care omul este martorul dialogului dintre cer și pământ, a căror legătură este intermediată de jocul lumini și al vegetației.

Cu toate acestea, privind parcul sau grădina din perspectiva lui G.M. Cantacuzino, ca pe o ultimă expresie în evoluția artistică a civilizației unui popor, fiind precedată de alte nevoi mai omenești și poate mai stringente pe măsură ce nivelul de civilizație este mai ridicat, parcurile din zonele populațiilor cu venituri reduse capătă o importanță mai mare, putând deveni elemente principale în cadrul vieții urbane al acestor populații.

În cazul ghetourilor, însă, amenajarea unui parc trebuie să țină cont de riscul capcanei realizării unui spațiu plăcut vizual care să atragă predominant o populație cu caracter infracțional și, astfel, să devină tocmai lucrul pe care trebuia să îl combată. Parcurile din interiorul ghetourilor trebuie să fie concepute ca spații sigure, în care activitățile de joacă ale copiilor, programele civice pentru rezidenți, dar și locurile de relaxare sau de adunare să poată spori calitatea vieții, atât cea fizică și psihică, cât și cea socială.

KDI identifică o abordare diferită a amenajării parcurilor și spațiilor publice, în general, prin implementarea principiului arhitecturii participative, însă o participare a comunității de la faza de studiu premergător proiectării până la faza de monitorizare a proiectului implementat, de obținere a unor răspunsuri din partea utilizatorilor și de intervenții ulterioare în vederea îmbunătățirii calității spațiului. Principiul conform căruia comunității nu i se oferă un parc gata făcut, ci este părtașă la facerea acestuia s-a dovedit a fi eficient în majoritatea proiectelor întreprinse de aceștia în ghetourile din SUA sau în comunitățile defavorizate din Kenya, multe dintre ele intrând în sfera arhitecturii de gherilă sau a urbanismului tactic. Un rol important în crearea acestor parcuri în comunitățile defavorizate îl joacă și membri grupurilor infracționale care controlează zonele, al căror gir este necesar în asemenea locuri. Implicarea

acestora determină comunitatea să aibă un respect mult mai ridicat față de proiect, comparativ cu orice altă metodă de persuasiune.

Având în vedere faptul că exemplul anterior, cel al piețelor publice, conținea și o zonă de parc în mediul urban, exemplul ce urmează a fi expus este un proiect manifest, o reabilitare a unui parc din mediul peri-urban/rural, prin intermediul unei instalații în cadrul căreia au loc activități civice ca răspuns față de o situație socială menită să disloce populația unei anumite zone, scenariu similar cu cel al exemplului Pata Rât din Cluj-Napoca.

Apu Kumanday TSL, San José, Manizales, Columbia

- Arhitect: Coonvite, Lucía Garzón, República Portátil
- An finalizare proiect: 2022
- Program arhitectural: proiect de salvare a unui parc

Parcul Urbitante, situat în extremitatea nordică a orașului Manizales, Columbia, este unul dintre puținele spații libere destinate recreerii din Cartierul San José. Într-un context în care presiunile generate de un amplu macro-proiect urban promovat de stat amenință să transforme peisajul social și urban al orașului printr-un proces agresiv de gentrificare[187], reabilitarea acestui parc reprezintă o intervenție semnificativă și un simbol de rezistență culturală. Fundația *Comunativa*, inițiatoarea proiectului, a răspuns acestui context tensionat cu o abordare profund participativă și orientată spre incluziunea comunitară, propunând o serie de soluții care reafirmă dreptul comunității la un spațiu public accesibil și relevant.

Proiectul de reamenajare a Parcului Urbitante s-a bazat pe un proces participativ amplu, care a implicat atât rezidenții cartierului, cât și elevii școlilor din apropiere. Prin dezbateri, ateliere și consultări comunitare, echipa de proiect a identificat trei direcții principale de intervenție.

- Prima direcție a vizat păstrarea și evidențierea valorii ecologice și simbolice a vegetației existente, formată dintr-o livadă de plante medicinale și o pădure de banani. În acest sens, au fost introduse elemente de mobilier urban care delimitează și semnalizează aceste spații, fără a perturba echilibrul natural. Acest demers subliniază importanța coerenței spațiale și a integrării contextului natural în intervențiile urbane.

[187] Începând cu anul 2010, Macroproiectul San José au fost dezafectate peste 17 cartiere care însumează mai mult de 100 ha. din apropierea centrului orașului.

- Cea de-a doua direcție a proiectului a presupus realizarea unui spațiu acoperit pentru activitățile comunitare din parc. Printr-un studiu atent al arhitecturii vernaculare și al tehnologiilor tradiționale columbiene, echipa a adoptat tehnologia locală domocaña, care utilizează lutul și țesătura din bambus. Această decizie reflectă nu doar preocuparea pentru sustenabilitate, ci și dorința de a încorpora identitatea culturală a locului în structurile propuse. Materialele locale nu doar că reduc amprenta de carbon a proiectului, dar și conectează utilizatorii cu tradițiile constructive ale regiunii.
- Cel de-al treilea element-cheie este reprezentat de un spațiu circular acoperit, conceput ca o sală de clasă multifuncțională, dedicată atât educației, cât și interacțiunii comunitare. Realizat din lut și bambus, spațiul dispune de o fundație din beton armat, vopsită într-un galben vibrant, care aduce o notă ludică, de contrast, în contextul amenajării. Mobilierul său include o bancă circulară, susținută de scaune reciclate de toaletă, în jurul unui centru expus. Acest centru simbolizează transparența, vizibilitatea și deschiderea, valori esențiale pentru un spațiu public care își propune să devină nucleu al întâlnirii și al învățării. Designul acestui spațiu promovează un sentiment de apartenență și siguranță, invitând comunitatea să îl folosească pentru activități educative, culturale și recreative.

Intervenția asupra Parcului Urbitante transcende granițele unei simple reamenajări. Aceasta reușește să integreze sustenabilitatea ecologică, inovația arhitecturală și justiția socială într-un proiect care răspunde nu doar nevoilor comunității locale, ci și provocărilor mai largi ale dinamicii urbane contemporane. Prin utilizarea unor tehnici locale, implicarea directă a comunității și crearea unor spații adaptate nevoilor multiple ale utilizatorilor, proiectul oferă un exemplu de bună practică în regenerarea urbană participativă.

Această reabilitare reprezintă mai mult decât un parc modernizat; este un manifest pentru conservarea identității colective și pentru apărarea drepturilor comunității într-un oraș aflat în proces de transformare rapidă. Prin promovarea unui design sustenabil și a unei utilizări democratice a spațiilor publice, Parcul Urbitante se afirmă ca un model de intervenție care poate inspira alte comunități aflate în situații similare. Încheind această secțiune dedicată parcurilor, exemplul său ilustrează perfect cum o intervenție bine gândită poate deveni o punte între trecut, prezent și viitor, păstrând vii valorile culturale și sociale ale unei comunități.

Figura 104 – *Imagine aeriană a Parcului Urbitante, Manizales, Columbia.* (https://www.archdaily.com/988889/classroom-apu-kumanday-tsl-colombia-2022-republica-portatil-plus-coonvite-plus-lucia-garzon)

Figura 105 – *Imagine de atmosferă a Parcului Urbitante, Manizales, Columbia.* (https://www.archdaily.com/988889/classroom-apu-kumanday-tsl-colombia-2022-republica-portatil-plus-coonvite-plus-lucia-garzon)

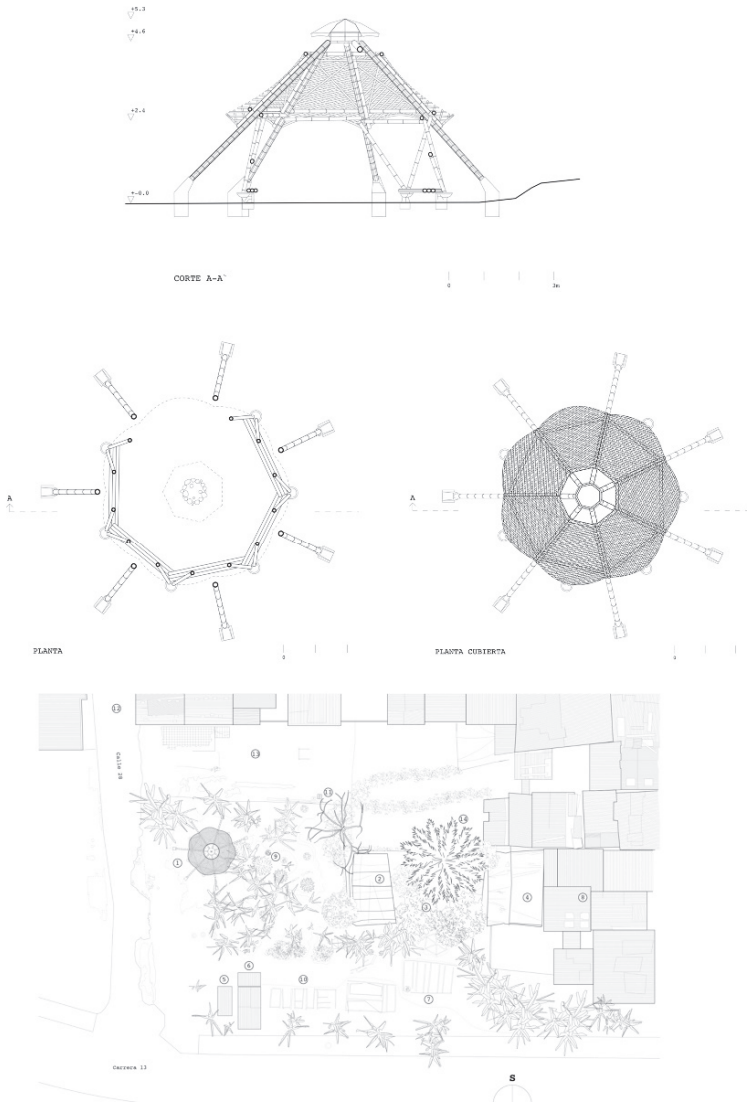

Figura 106 – *Planuri tehnice ale sălii Apu Kumanday din Parcul Urbitante, Manizales, Columbia; în imaginea de sus este o secțiune transversală, în imaginile intermediare sunt planuri de nivel și de învelitoare, iar în imaginea de jos este un plan de situație*
(https://www.archdaily.com/988889/classroom-apu-kumanday-tsl-colombia-2022-republica-portatil-plus-coonvite-plus-lucia-garzon)

3.2.2.2. Materialitate și aplicabilitate

Setul de instrumente arhitectural-urbanistice reprezentat de categorii de programe arhitecturale poate fi privit ca un element principal în contextul proiectării unei strategii pe structura unui *hibrid dinamic*, însă acesta este completat de alte două seturi de instrumente desprinse tot din sfera arhitecturii, mai exact *materialitate*[188] și *acordarea de asistență* în realizarea sau beneficierea de programele arhitecturale expuse în cadrul setului principal.

Cele două seturi, având mai degrabă rol de suport al setului principal, dar fiind totodată și interconectate, vor fi expuse în cadrul aceleiași secțiuni.

După cum s-a putut observa și în exemplele secțiunilor anterioare ale lucrării, materialitatea arhitecturii sau a mediului construit înconjurător reprezintă, dincolo de interfața unui anumit program arhitectural, contactul cel mai intim al omului cu opera de arhitectură sau cu fondul construit, astfel atenția cu care sunt alese materialele, compoziția texturilor și cromatica acestora devine un element principal în contextul realizării unei lucrări de arhitectură, în special în cazul lucrărilor ce susțin activități de vindecare, fie medicală, fie socio-culturală. În acest caz, materia devine un interstițiu fizic, dar și mental, între mediul interior, cu rolul său fundamental de adăpost și cel exterior, care este perceput ontologic ca primejdios.

„Materia este categoria filozofică care desemnează realitatea obiectivă, dată omului în senzațiile lui, copiată, fotografiată, oglindită de senzațiile noastre și existentă independent de ele.”[189] În definiția dată de Lenin materiei, care se circumscrie materialismului dialectic, se poate observa o delimitare clară a perspectivei filozofice de cea științifică, materia raportându-se la conștiință ca la o realitate obiectivă, independentă de caracteristicile fizice care o definesc în cadrul științei sau, în lumea reală. Astfel, actuala perspectivă accentuează această idee, a materiei care prevalează în fața senzației, care reprezintă doar o imagine ce reflectă realitatea, privită ca interstițiu, reprezentând elementul principal al cunoașterii.

Adept al aceluiași curent filozofic, dar cu un secol mai devreme, Engels susținea că „adevărata unitate a lumii constă în materialitatea ei”[190],

---

[188] În prezenta lucrare este vorba despre materialitate în contextul materialismului dialectic, cu sensul de natură materială a unui lucru, mai precis materialul utilizat pentru punerea în operă a unui proiect de arhitectură și nu conceptul de materialitate utilizat în contextul managementului sustenabilității ca principiu al materialității și nici alte ramurile ale filozofiei materialismului.

[189] Vladimir LENIN, 1963, p. 129.

[190] Friedrich ENGELS, 2017, p. 43.

datorită coexistenței dintre existența obiectivă și materialitate privită ca factor de integrare a existenței.

În cadrul arhitecturii sociale, rolul interstițiului pe care materialitate îl joacă este unul cu atât mai important, cu cât intervențiile au loc în medii ostile în care orice tendință de ordonare a haosului este privită cu suspiciune și, în majoritatea cazurilor, respinsă de către comunitate prin acțiuni de aducere a acesteia la nivelul zonei (desenat pe fațade, aruncat deșeuri în proximitatea acesteia, transformarea exteriorului care o înconjoară într-un mediu viciat etc.). Cu toate acestea, intervențiile în ghetou trebuie să transmită, subtil, ideea de element nou care aduce după sine o anumită schimbare, în principal, prin materialitate.

Așadar, materialitatea pe care acest tip de arhitectură este indicat să o adopte trebuie să îndeplinească următoarele deziderate principale:

- Să se înscrie conceptului *architectura povera* prin utilizarea unor materiale locale, simplu de utilizat și cât mai comune, astfel încât punerea acestora în operă să nu implice costuri ridicate, să poată fi realizată de către voluntari din comunitate și să se înscrie imaginii arhitectural-urbanistice a locului.
- Să exprime solemnitate și schimbare, astfel încât comunitatea să ajungă să respecte noua clădire. Acest deziderat poate fi îndeplinit prin intermediul arhitecturii participative, deoarece persoanele care contribuie la construirea unui lucru, dezvoltă o tendință de protecție și însușire a aceluia odată finalizat.[191] Deși clădirea, în esență, trebuie să se raporteze contextului în care intervine și nu să apară ca un element străin, materialele utilizate trebuie să evoce apariția unei schimbări prin intermediul unei construcții care denotă seriozitate, formalitate și solemnitate[192].
- Să fie rezilientă în contextul unui mediu supus unui anumit tip de hazard antropic[193], prin utilizarea unor materiale dure, rezistente la vandalism, care să își poată păstra în timp expresia arhitecturală și care să nu necesite o mentenanță specială. Pentru început, acest deziderat poate fi îndeplinit prin supravegherea noii intervenții și

[191] George Matei CANTACUZINO, 1977.
[192] Pentru exemplificare, spitalul Butaro din Rwanda nu folosește doar materiale similare cu cele ale zonei (lemn, cărămidă, table din metal), ci este alcătuit dintr-un joc al sticlei cu elemente pline reprezentate de tencuială vopsită alb și piatră de râu. Totodată, și Piața Urbană Milán 44 din Mexic, amplasată într-un context urban, utilizează materiale precum betonul aparent, sticlă și metal, diferite față de cartierul în care prevalează cărămida aparentă și culorile calde, specifice arhitecturii Americii de Sud.
[193] Cristina-Olga GOCIMAN, 2016.

pedepsirea celor care au tendința de a o vandaliza, astfel încât să poată fi asimilată de către comunitate în timp.

În ceea ce privește acordarea asistenței în utilizarea instrumentelor arhitectural-urbanistice expuse în secțiunile anterioare, precum și în accederea la acestea, discuția intră mai degrabă în sfera socială, deoarece această asistență, deși are loc în toate momentele cheie ale realizării proiectelor de intervenție, dar cu precădere după darea în folosință a acestora, trebuie realizată de către echipe de specialiști instruite îndeosebi în interacțiunea cu persoane vulnerabile, mai exact asistenți sociali sau facilitatori comunitari.

Astfel, în cadrul strategiilor realizate pe structura unui *hibrid dinamic,* este necesar, în urma realizării planurile de acțiuni prin care strategiile sunt operaționalizate, să fie identificate momentele de interacțiune între comunitate și programul de intervenție, astfel încât să poată fi demarate planurile pentru acordarea asistenței (Cine trebuie să o ofere?, În ce condiții?, Cu ce scop?, Cu ce resurse?).

Generic, principalele momente în care este necesară asistența unor specialiști sunt următoarele, în funcție de momentul în care acestea au loc în cadrul procesului:

- În cadrul analizelor preliminare ale zonei este necesară acordarea asistenței, din partea facilitatorilor comunitari, dar și din partea asistenților sociali sau a unor sociologi implicați în proces, pentru înțelegerea comunității, nevoilor acesteia, precum și pentru definirea unei teme de proiectare. Asistența, în cazul acesta, este oferită atât comunității, cât și specialiștilor care se ocupă de proiect.
- În cadrul stabilirii beneficiarilor sau a utilizatorilor finali ai proiectelor este necesară acordarea asistenței din partea asistenților sociali în primul rând, aceștia interacționând cu comunitatea, având o evidență a situației sociale, financiare, educaționale, culturale, dar și a sănătății, putând să ofere un mecanism obiectiv de selecție.
- În cadrul procesului de proiectare este necesară acordarea asistenței din partea tuturor specialiștilor pentru înțelegerea de către rezidenți a proiectelor și definirea conceptelor principale împreună cu aceștia. Arhitectul Alejandro Aravena spune că arhitectura participativă începe din proiectare și că trebuie privită ca procesul prin care echipele de proiectare, împreună cu comunitatea, reușesc să adreseze corect întrebările al căror răspuns se află în proiectul finit.

- În cadrul execuției, a construirii propriu-zise a proiectelor planificate împreună cu comunitatea, având ca bază principiile strategice ale *hibridului dinamic*, arhitectura participativă, concept dezbătut pe parcursul lucrării, are nevoie de un sprijin, de data aceasta predominant din partea constructorilor și specialiștilor implicați în proiect, privind instruirea rezidenților în vederea împuternicirii[194] acestora pentru construirea propriilor clădiri vindecătoare.
- În cadrul utilizării produsului finit este necesară acordarea asistenței, din partea autorităților și a asistenților sociali, rezidenților, în special care au fost aleși pentru a beneficia direct de un anumit program social, pentru înțelegerea mai clară a derulării proiectelor în cadrul construcției finalizate, această etapă implicând prezentarea spațiilor și activităților pe care noua construcție a fost proiectată să le susțină.

Așadar, asistența socială oferită comunității pe parcursul operaționalizării unei noi strategii de de-ghetoizare reprezintă, pe de o parte, unul dintre mecanismele de monitorizare a întregului proces de implementare, iar, pe de altă parte, reprezintă un sprijin de care membrii comunității au nevoie de parcursul schimbării, uneori de mod de trai, la care urmează a fi supuși.

3.3. Abordări ale hibridului dinamic

Având în vedere caracterul predominant teoretic al *hibridului dinamic*, proiectat ca fundament pentru o nouă strategie de combatere a sărăciei urbane, această secțiune își propune să exploreze, dintr-o perspectivă analitică, două tipuri complementare de abordări strategice, acestea reprezentând modalități distincte, dar interdependente, de gestionare a fenomenului sărăciei urbane în contextul complex și dinamic al mediului de tip ghetou, ambele ancorate în structura flexibilă și adaptabilă a *hibridului dinamic*.

Prima abordare, *reactivă*, se caracterizează printr-un răspuns imediat la situațiile existente, vizând corectarea și remedierea disfuncționalităților identificate în zonele urbane afectate de sărăcie extremă. Această abordare reacționează la *status-quo*-ul problematic, având ca scop principal reducerea efectelor imediate ale fenomenului sărăciei și stabilizarea comunităților afectate prin intervenții punctuale și direcționate.

[194] Împuternicire cu sensul de *empowerment* expus în capitolul 1.

În esență, abordarea reactivă se concentrează pe gestionarea simptomelor vizibile ale sărăciei, creând premise pentru o stabilitate socială și urbană necesară dezvoltării ulterioare.

A doua abordare, *pro-activă*, urmărește prevenirea și anticiparea problemelor, prin identificarea timpurie a factorilor declanșatori ai sărăciei și prin implementarea unor măsuri strategice care să împiedice formarea sau accentuarea disfuncționalităților urbane și sociale. Această abordare se bazează pe o planificare atentă, informată de analize multidisciplinare, și pe proiecții strategice capabile să identifice tendințele emergente și riscurile potențiale în evoluția mediilor vulnerabile. Astfel, intervențiile pro-active au un caracter anticipativ și se desfășoară pe termen mediu și lung, cu scopul de a consolida reziliența comunităților urbane și de a preveni reapariția fenomenelor de marginalizare și excluziune socială.

Cele două abordări nu sunt opuse, ci complementare, fiecare adresând aspecte diferite ale unei problematici complexe, dar împreună reușind să formeze un cadru strategic coerent și funcțional. În timp ce abordarea reactivă gestionează prezentul, oferind soluții imediate și tangibile pentru problemele existente, abordarea pro-activă privește către viitor, construind mecanisme de prevenție și anticipare pentru evitarea recurenței problemelor sistemice.

Aceste secțiuni vor detalia fiecare dintre aceste două abordări, analizând principiile fundamentale, obiectivele specifice, mecanismele operaționale și impactul așteptat al fiecăreia asupra comunităților vizate. În final, se va evidenția interdependența dintre aceste două perspective, subliniind faptul că eficiența unei strategii de combatere a sărăciei urbane, bazată pe *hibridul dinamic*, depinde de o sinergie armonioasă între intervențiile reactive și cele pro-active. Astfel, printr-o planificare strategică integrată, *hibridul dinamic* devine nu doar un instrument de intervenție punctuală, ci și un mecanism durabil pentru regenerarea urbană și incluziunea socială sustenabilă.

3.3.1. Abordări reactive

Abordarea reactivă reprezintă o componentă esențială a Hibridului Dinamic, fundamentată pe necesitatea unei intervenții imediate și direcționate în fața fenomenului complex și adesea alarmant al sărăciei urbane. Această abordare are ca scop principal identificarea și evaluarea contextului urban și social în care fenomenul sărăciei se manifestă, oferind soluții pragmatice pentru stabilizarea și ameliorarea situațiilor critice. Printr-o analiză detaliată și sistematică a mediului urban și a dinamicii sociale, abordarea reactivă urmărește să răspundă într-un mod adaptat și eficient realităților specifice fiecărui teritoriu vulnerabil.

În esență, această abordare se concentrează pe două dimensiuni interdependente: analiza contextului urban și analiza contextului social. Prima dimensiune vizează evaluarea spațiilor construite și neconstruite, identificarea resurselor valoroase și a disfuncționalităților structurale, funcționale și estetice care caracterizează țesutul urban afectat. Cea de-a doua dimensiune se concentrează asupra actorilor implicați în fenomenul sărăciei, fie ei instituționali, publici sau privați, și asupra modului în care aceștia pot contribui, în mod activ și centrat, la combaterea efectelor negative ale sărăciei.

Un element definitoriu al abordării reactive este reprezentat de stabilirea unor indici clari de valoare, care să permită identificarea unor puncte de intervenție prioritare și a unor direcții strategice de acțiune. Acești indici constituie baza analizei multicriteriale și reprezintă instrumente esențiale pentru înțelegerea nu doar a simptomelor sărăciei, ci și a cauzelor profunde care generează și perpetuează acest fenomen.

Privind analiza contextului urban pentru intervenția în cadrul zonelor sărace sau prevenția apariției unor zone sărace noi, prof. em. dr. Arh. Cristina Olga Gociman propune evaluarea, printr-un sistem multicriterial, a elementelor urbane expuse la risc, în vederea protejării acestora, identificând și dezvoltând o relaționare între valoarea de raportare, privită ca sumă a celor mai importante trei repere ale comunității (valoare culturală, valoare funcțională și valoare de afiliere), și valoarea de stare, privită ca sumă a celor două repere principale ale integrității structural-arhitecturale ale unui anume element expus la risc (valoarea de siguranță structurală și constructivă, valoarea de mediu ambiant calitativ).[195]

În cadrul zonelor urbane sărace, analiza de valoare are următoarele valențe:

- *valoarea culturală* se referă predominant la zonele sărace de tip centru vechi sau pseudo-ghetouri formate în zone urbane în care autoritățile au permis șederea temporară a persoanelor sărace în locuințe naționalizate în stare de degradare. Astfel, valoarea cultural-artistică sau valorile de identitate culturală[196] pe care comunitatea urbană și nu cea rezidentă o poate atribui mediilor sărace urbane se determină în urma unor analize arhitectural-

[195] Cristina-Olga GOCIMAN, 2016, p. 89.

[196] "Aceste tipuri de valori se fundamentează pe relațiile de natură emoțională dintre societate și clădirea / ansamblul în cauză. În consecință, sunt valori care, de regulă, trebuie identificate prin înregistrarea modului în care comunitatea respectivă receptează clădirea / ansamblul de care sunt asociate astfel de aspecte." – Cristina-Olga GOCIMAN, 2016, p 97.

urbanistice prin care se propune o ierarhizare de la o valoare culturală deosebită, la o valoare culturală absentă sau negativă;
- *valoarea de resursă funcțională* se referă la clasa de importanță pe care spațiul construit o are în funcție de destinația acestuia, conform Normativului P100/1/2013 și a HG 766/1997, iar în cazul ghetourilor, în care predomină construcțiile cu destinații de locuire, acestea pot fi încadrate în categoria clădirilor de importanță normală sau redusă, neadăpostind în vreunul dintre cazuri mai mult de 400 de persoane/clădire;
- *valoarea de resursă de afiliere sau de apartenență* se referă la acea valoare pe care spațiul arhitectural o are ca concretizare a spațiului existențial sau ca percepție vizuală și simbolică a spațiului de către utilizator prin intermediul unei hărți mentale proprii. Două dintre cele mai folosite procedee compoziționale ale spațiului pentru ca un utilizator să își poată crea o hartă mentală proprie cât mai coerentă sunt reperul, ca loc fizic, cultural, religios, psiho-social, care permite o orientare a individului în spațiu, în raport cu tot ce îi determină personalitatea, și traseul reprezentat de traiectoria de deplasare repetabilă, ciclică, legată de o anumită activitate. În funcție de aceste hărți mentale, anumite zone urbane pot avea o valoare mai ridicată sau mai redusă pentru fiecare individ în parte;
- valoarea de resursă de stare este o componentă mai tehnică a analizei valorice, aceasta bazându-se pe legile care reglementează calitatea în construcții, atestate de profesioniști și experți în diferite domenii care compun calitatea unei construcții, de la partea structurală, la partea energetică și de protecție la incendiu.

În timp ce analiza contextului urban poate fi realizată fără dificultăți foarte mari, datorită caracterului spațial ușor de observat prin planuri, hărți și imagini, analiza contextului social și identificarea actorilor implicați, în special a celor instituționali, este mai dificilă, durata și modul de abordare al acesteia fiind aproape imposibil de estimat și, astfel, având o primă variabilă necunoscută.

În continuare, vor fi expuse, la nivel teoretic, categoriile de actori publici existenți în cadrul fenomenului sărăciei, independent de caracterul pozitiv sau negativ al acestora în context.

Astfel, conform analizei istorice din capitolele anterioare a fenomenului sărăciei în România, constatăm că sec. al XXI-lea a marcat punctul de amploare al fenomenului sărăciei extreme care, în majoritatea cazurilor, a venit însoțit și de celelalte două polinoame ale *trinomului sărăcie extremă – excluziune socială – marginalizare*, acesta fiind un

generator de indici sociali negativi, cu mult sub pragul național și cel european de sărăcie. Ca o reacție la acest fenomen, de-a lungul celor 33 de ani de la schimbarea regimului politic totalitar, s-au născut trei strategii naționale de combatere a sărăciei și a discriminării, precum și o suită de politici publice, urbane (de tipul unor planuri de regenerare urbană a unor cartiere sau zone rurale sărace) și operaționale (de tipul proiectelor și programelor sociale de ajutorare a persoanelor aflate sub pragul național de sărăcie), aproape toate bucurându-se de un anumit nivel de succes, însă aproape niciuna atingându-și obiectivele strategice definite.[197]

Privite dintr-o perspectivă umană, consecințele acestor date sau indici sociali negativi, transpuse în viața reală, adică în situații tragice, au reușit să creeze un val major de empatie din partea multor persoane care, vrând să ia atitudine și să contribuie la rezolvarea situației, au devenit actori implicați în fenomenul combaterii sărăciei. Cei care au avut și un anumit nivel de eficiență dintre aceștia s-au grupat, fie în colective private (actori privați), fie în organizații non-guvernamentale (actori publici), fie s-au asociat unor instituții publice (actori instituționali) și au generat majoritatea propunerilor de intervenție anti-sărăcie (în cazul ONG-urilor, prin politici operaționale, în cazul firmelor private prin sponsorizări sau mecenate ale actorilor publici sau instituționali, iar în cazul instituțiilor publice prin strategii naționale, politici publice și politici urbane).

Dacă în cazul situației actorilor publici, atitudinea reactivă apare pe fondul unei empatii generată de consecințele fenomenului sărăciei asupra semenilor, în cazul actorilor privați și publici, atitudinile reactive apar și din considerente cu caracter mai pragmatic, cum ar fi reducerea procentelor factorilor sociali negativi, la nivel de țară, în vedere alinierii la un for superior, cum ar fi Uniunea Europeană, în cazul României, sau deducerea unor procente din impozitele pe profit în cazul sponsorizărilor oferite de persoanele juridice etc.

Dr. ist. Adrian Majuru afirmă, în Bucureștii Mahalalelor, că nenorocirile care s-au abătut asupra Țărilor Române, în perioada conflictelor cu Imperiul Otoman, au avut și o continuitate în perioada de pace de după, prin intermediul dezvoltării unui model birocratic bizantin care a reprezentat un mediu prielnic pentru ,,abuzurile funcționarilor statului între sec. XV-XX, acestea săpând în mentalul colectiv un așa-zis cod genetic al supunerii și umilinței necondiționate.”[198] Epoca modernă a adus o

[197] Această constatare reprezintă un prim semnal al faptului că majoritatea strategiilor de combatere a sărăciei au avut un caracter mai degrabă populist decât strategic, obiectivele fiind aproape în toate cazurile setate într-o manieră prea optimistă pentru resursele financiare și de timp alocate.
[198] Adrian MAJURU, 2003, p. 194.

schimbare față de Evul Mediu românesc prin înlocuirea abuzurilor și ororilor fizice cu metodele de abuz psihic ce se puteau realiza cu ajutorul noului aparat birocratic.

Pentru întărirea ideii de început de degradare a societății, prin ruperea relației dintre stat și cetățean, regăsim în documente și publicații ale vremii secolului al XVIII-lea noi termeni lingvistici, precum: bacșiș (sau „ciubuc/șpagă", reprezentând o recompensă ilegală în bani, oferită pentru un serviciu personal), chilipir (cu sensul de câștig întâmplător, fără muncă), dandana (sub formă de „necaz/pagubă"), lichea (cu sensul de persoană lipsită de demnitate sau caracter), pișicher (cu sensul de persoană șireată, de șarlatan), samsar (cu sensul de intermediar în privința negoțului) etc. Problema fundamentală pe care aparatul de stat încă nu a reușit să o rezolve este reprezentată de o continuitate a acelorași obiceiuri în privința funcționarului public, al cărui caracter a rămas aproape neschimbat și în prezent, sau, dimpotrivă, operațiunile simple au fost înlocuite cu mecanisme birocratice complexe, acestea reușind să „ridice putregaiul mărunt pe culmi."[199]

Revenind la actorii publici reprezentați de ONG-uri, putem identifica multe succese dobândite de-a lungul timpului, în privința intervențiilor asupra sărăciei, aspect care se datorează, în principal, celor trei motivații puternice pe care membrii ONG-urilor, reprezentați predominant de voluntari le au, și anume: empatie, milă și pasiune caritabilă. Cele trei stări psiho-emoționale care generează motivațiile implicării în intervenții de combatere a sărăciei și de ajutorare a persoanelor sărace prevalează în fața oricăror stimuli politici, sociali, financiari, acest aspect asigurând, de cele mai multe ori, succesul intervențiilor. ONG-urile, însă, fiind neafiliate structurilor politice, nu pot genera decât politici operaționale sub formă de proiecte și programe sociale, iar acestea, în cadrul zonelor urbane studiate teoretic și empiric, au avut rezultate mult peste așteptări (exemplu Asociația Gladiator a lui Szobi Cseh, ADI-ZMC, Policy Center for Roma and Minorities etc.), însă insuficiența numărului acestora poate fi justificată de două fenomene:

- dimensiunea redusă a intervențiilor din cauza inexistenței unui cadru legislativ coerent, care să permită construirea unor strategii și politici eficiente;
- supra-empatizarea sau atașarea foarte puternică față de persoanele asupra cărora se intervine și, astfel, abordarea intervențiilor (atât teoretic, cât și operațional) începe să își piardă foarte mult din

[199] Ibidem, p. 195

obiectivitate, riscând ca acest aspect să afecteze eficacitatea intervenției.

Astfel, prin abordarea reactivă, care stabilește cota zero prin actorii publici definiți ca fiind esențiali în contextul socio-urban dat și prin înțelegerea scării intervenției, se determină momentul de început al *hibridului dinamic*, etapa primordială prin care devine clar asupra a ce se reacționează, urmând ca ulterior să se definească mult mai coerent.

3.3.2. Abordări pro-active

Abordarea fenomenului sărăciei din perspectivă pro-activă are ca scop identificarea posibilităților unei strategii dezvoltată pe baza *hibridului dinamic*, de a preveni o regenerare a fenomenului pe care îl combate, precum și de a identifica oportunități cu caracter predictiv, privind aplicarea strategiei asupra unei arii mai largi de zone urbane defavorizate, dar și monitorizarea evoluției în timp a situațiilor pe care le va fi rezolvat.

Având în vedere faptul că o nouă strategie dezvoltată pe structura *hibridului dinamic* este, dincolo de o strategie de de-ghetoizare, o strategie de reducere a riscului de hazard antropic, ceea ce denotă caracterul predictiv pe care aceasta este esențial să îl conțină, prof. em. dr. arh. Cristina-Olga Gociman definește riscul de hazard (R) ca sumă a trei elemente principale, hazard (H), elemente expuse (EE) și vulnerabilitate (V).[200]

R = H + EE + V, sistem care urmează a fi explicitat prin definirea celor patru elemente care îl compun, precum și prin încadrarea acestora în contextul subiectului prezentei lucrări.

Pentru a înțelege, în primul rând, riscul, este necesară definirea, întâi, a "hazardului ca eveniment extrem în mediul natural sau în cel amenajat, care afectează advers viața, proprietatea și activitățile omului conducând la dezastru.[201] Sărăcia este un hazard antropic secundar, consecință a unuia sau a mai multor hazarduri naturale în anumite situații."[202]

- „*Riscul* reprezintă acel element care oferă dimensiunea dezastrului, măsurată în pierderi umane, materiale și costuri de refacere a vieții economice. Aceste efecte, privite ca instrumente de măsură, sunt majorate de problemele populației, cum ar fi densitatea, care poate să nu permită aplicarea anumitor strategii, sau demografia, care poate indica un număr ridicat de persoane care trebuie ajutate

[200] Cristina-Olga GOCIMAN, 2016, p 46
[201] "Dezastrul este o distrugere a funcționării societății, cauzând pierderi umane, materiale sau de mediu" – Cristina-Olga GOCIMAN, 2001, p 89.
[202] Cristina-Olga GOCIMAN, 2001, p 89.

comparativ cu persoanele care pot ajuta, de folosire eficientă a terenului sau a resurselor în raport cu nevoile populației afectate."[203]

- „*Elementele expuse* reprezintă acele componente ale sistemului definit mai sus care sunt supuse hazardului și sunt susceptibile de a suferi pierderi precum populația, construcțiile, instalațiile, unitățile economice."[204] În contextul sărăciei extreme, elementele expuse sunt în egală măsură rezidenții ghetoului împreună cu mediul ambiant.
- "*Vulnerabilitatea* reprezintă gradientul pierderilor (0-100) produse asupra unui element expus sau asupra unei clase de elemente datorită unui fenomen natural de o anumită severitate."[205] Unul dintre principalii factori de creștere a vulnerabilității este sărăcia, prin faptul că populațiile sărace trăiesc în zone sau locuințe improprii, iar dincolo de fenomenul sărăciei în sine, riscul de vulnerabilitate în fața altor tipuri de hazarduri este mult mai ridicat față de cel al populației non-sărace.

„Reducerea riscului la hazard se poate realiza printr-un concept social numit *managementul dezastrului* care diferă în funcție de tipul de impact pe care hazardul îl are, brusc sau lent."[206] În cazul fenomenului sărăciei, este vorba despre un hazard lent, ciclul managementului de hazard în acest caz fiind compus din monitorizare (procesul de supraveghere a comunităților sau a zonelor susceptibile sau deja aflate în situația de hazard antropic de tip sărăcie) - reabilitare (una dintre fazele intervențiilor de urgență care apar pentru asigurarea nevoilor umane și protejarea bunurilor și a proprietății, dacă este cazul. În sfera acestei categorii intră alertele și ajutorul de urgență) - urgențe (măsurile care trebuie avute în vedere pentru populația care trebuie dislocată, în cazurile extreme).

Ambele ramuri ale abordării pro-active trebuie proiectate ca mecanism, odată cu proiectarea strategiei care are la bază *hibridul dinamic*, însă vor fi perfecționate și operaționalizate după ce strategia va face pașii finali în vederea atingerii obiectivelor principale. Trebuie făcută o mențiune în ceea ce privește ramura extrapolării zonei de intervenție, anume aceea că, deși *hibridul dinamic* va pune bazele unei noi strategii de combatere a sărăciei din mediul urban, având în vedere caracterul inovativ, această strategie va fi un pilot, urmând ca, tocmai în faza finală de evaluare a

[203] Ibidem, p. 89
[204] Ibidem, p. 89
[205] Ibidem, p. 90
[206] Ibidem, p. 91

rezultatelor să se ridice problema monitorizării evoluției situațiilor rezolvate în noul context social și a extrapolării strategiei și către alte tipuri de zone urbane sărace, sau chiar în mediul rural.

Având în vedere faptul că o strategie care va merge pe structura unui *hibridul dinamic* va îmbina cele două componente, pe cea socială și pe cea spațială, posibila extrapolare a acesteia va ține cont de contextul arhitectural-urbanistic al zonei sărace. Astfel, reprezentând o regiune care a trecut, de-a lungul istoriei, prin mai multe tipuri de regimuri politice, așezările urbane românești au fost marcate de diferite influențe arhitectural-urbanistice, în funcție de zona în care s-au aflat, motiv pentru care putem afirma că structură urbană românească actuală definește orașe în care prevalează contrastul, în special cel dintre influențele franțuzești antebelice și interbelice, influențele bizantine ale perioadei medievale și influențele socialiste ale sec. al XX-lea, globalizarea contribuind, în ultimii 20 de ani, la o amplificare a contrastelor. Cu toate acestea, deși acest contrast între mai multe lumi poate fi privit ca un farmec specific al orașelor românești, există și zone urbane în care predomină o unitate urbanistică și arhitecturală care ar trebui păstrată. Așadar, strategia care va fi dezvoltată pe structura Hibridului Dinamic va trebui să identifice specificul zonelor în care va propune intervenții spațiale și să creeze o arhitectură contemporană și calitativă, atât prin răspunsul pe care îl va oferi problematicii sociale asupra căreia intervine, cât și prin răspunsul la contextul urban căruia i se va subordona.

Concluzii

Lucrarea de față a urmărit conturarea unui cadru teoretic solid pentru o strategie inovatoare de combatere a sărăciei urbane, bazată pe conceptul de *hibrid dinamic*. Această abordare integrativă, care îmbină dimensiuni sociale, economice și arhitectural-urbanistice, reprezintă o reacție la complexitatea și dinamica fenomenului sărăciei extreme în România contemporană.

Pe parcursul cercetării, s-a demonstrat că actuala *Strategie Națională de Incluziune Socială și Combatere a Sărăciei 2020-2027*, deși bine intenționată și flexibilă, nu a reușit să își atingă obiectivele strategice, principalele deficiențe identificate incluzând adresabilitatea prea largă, abordarea predominant socială și lipsa unui cadru operațional coerent. Totodată, rapoartele de evaluare post-pandemie arată că doar aproximativ 10% dintre obiectivele strategice au fost atinse, subliniind necesitatea unor intervenții mai bine calibrate și adaptate la realitățile locale.

Analiza contextului internațional a evidențiat similitudini semnificative între fenomenul sărăciei din România și cel din alte țări cu istorii și structuri socio-economice comparabile. În acest sens, abordările internaționale au arătat că strategiile de succes sunt cele care combină intervențiile sociale cu cele arhitectural-urbanistice, sprijinite de politici publice coerente și sustenabile. De asemenea, s-a constatat că, în toate cazurile analizate, enclavizarea sărăciei este o constantă, cu peste 50% din populație trăind sub limita națională a sărăciei relative și aproximativ 79% din rezidenți confruntându-se cu condiții locative deficitare.

Investițiile necesare pentru implementarea unei astfel de strategii sunt considerabile. Banca Mondială estimează că pentru combaterea, aproape exhaustivă, a sărăciei și a incluziunii sociale în România sunt necesare investiții de aproximativ 23 miliarde de euro, aproximativ o șesime din bugetul total, în valoare de 125 miliarde de euro, necesar pentru dezvoltarea strategică a țării cu finalitate în 2035. Această sumă ar putea fi obținută, pe de o parte, din mediul privat, prin schimbarea cotei maxime pentru acordarea facilităților fiscale, iar, pe de altă parte, din fondurile, de aproximativ 724 miliarde de euro, puse la dispoziție de Uniunea Europeană până în anul 2026, datorită Pandemiei de Covid-19, pentru statele care nu au atins obiectivele strategice până în anul 2020.

În acest context, având în vedere bugetul general consolidat[207] al României, unde deficitul bugetar a reprezentat 2,4% din Produsul Intern Brut în anul 2022, precum și ponderea de 32,6% (aproximativ 23,5 miliarde de euro, în cifre absolute) pe care cheltuielile pentru asistența socială le-a ocazionat[208], coroborate cu indicele de măsurare al rentabilității investițiilor sociale[209] care arată o rată de amortizare între 1 și 30% pentru investițiile în programe sociale medicale, educaționale și de recalificare, o strategie care are la baza *hibridul dinamic* nu este doar fezabilă, ci și rentabilă pe termen mediu și lung.

La nivel urbanistic, s-a evidențiat necesitatea unei intervenții scalabile, cu un nivel ridicat de flexibilitate. Caracterul fragmentat al zonelor sărace din România permite aplicarea unor soluții adaptate fiecărui context specific, evitând abordările generale și ineficiente. Exemplele analizate, precum cartierele Ferentari din București și Pata Rât din Cluj-Napoca, au demonstrat că regenerarea urbană, combinată cu politici sociale bine fundamentate, poate avea un impact semnificativ asupra îmbunătățirii condițiilor de viață ale comunităților marginalizate.

Un aspect esențial al Hibridului Dinamic este principiul iradierii, care presupune intervenții strategice focalizate asupra unor nuclee urbane bine definite, cu potențial de a genera efecte pozitive progresive în zonele adiacente. Această abordare necesită o planificare meticuloasă, un sistem de monitorizare constantă și o capacitate ridicată de adaptare la schimbările contextuale.

În concluzie, *hibridul dinamic* propune o schimbare de paradigmă în abordarea sărăciei urbane din România. Nu este doar un model teoretic, ci și o structură funcțională, capabilă să ofere soluții sustenabile la o problemă complexă și multidimensională. Prin integrarea resurselor sociale, economice și arhitectural-urbanistice, această strategie are potențialul de a transforma enclavele sărace în spații incluzive, funcționale și reziliente.

---

[207] „Bugetul general consolidat este un instrument al politicii fiscal-bugetare prin care sunt corelate nu numai veniturile și cheltuielile bugetului de stat (bugetul central și bugetele locale), ci și legăturile acestora, îndeosebi deficitul bugetar, cu soldul deficitar al contului curent al balanței de plăți, cu decalajul dintre investiții și economisire.” – Gabriela MOLĂNESCU et all, 2011, p. 63-64.

[208] Conform proiectului de buget publicat de Ministerului Finanțelor, aceste cheltuieli, ocazionate de asistența socială a cărei cauze principale este sărăcia, au reprezentat cea mai pare pondere în structura cheltuielilor bugetare.

[209] SROI (social return of investment”) = returnarea socială a investiției, în traducere din lb. eng., se calculează cu formula SROI = (Valoarea tangibilă pentru comunitate + Valoarea intangibilă pentru comunitate) / (Totalul resursei de timp investite + Totalul resursei financiare investite).

Deși lucrarea de față fixează un set de principii pe care un *hibrid dinamic* ar trebui să le conțină astfel încât o strategie dezvoltată pe structura acestuia să poată răspunde coerent și aplicat unei problematici sociale actuale, cu puternic impact emoțional, aceasta nu poate oferi o predicție cu privire la evoluția fenomenului în următoarele decenii. Studiile expuse în cadrul tezei au fost realizate asupra fenomenului sărăciei în contextul unor situații politice de pace, fără hazarduri antropice sau naturale de natură să afecteze întreaga omenire, însă în momentul de față, la aproximativ un an de la finalul parțial al pandemiei care a demonstrat vulnerabilitatea în fața hazardului, a sistemului global medical, social și economic, precum și de la declanșarea primului război european major de la Al II-lea Război Mondial până în prezent, care a destabilizat economia globală, se ridică următoarea întrebare: *Care va fi răspunsul pe care omenirea îl va oferi în cazul riscului, cel mai ridicat din ultimul secol, al unei explozii generalizate a sărăciei în contextul unui viitor apropiat foarte dificil sau chiar imposibil de prognosticat în condițiile și contextul geo-politic date?*

Așadar, având în vedere provocările actuale și viitoare, inclusiv cele generate de instabilitatea geopolitică regională, aplicarea unei astfel de strategii devine nu doar o oportunitate, ci o necesitate stringentă a României.

Bibliografie selectivă

1) Cărți

- ALEXANDER, Christopher (2015) *A City is Not a Tree*, Ed. Sustasis Foundation, Portland, SUA.

- ALEXIEVICH, Svetlana (2006) *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*, Ed. Picador, Londra, Marea Britanie.

- ANGHELACHE, Constantin, ISAC-MANIU, Alexandru, MITRUȚ, Constantin, VOINEAGU, Virgil (2006) *Sistemul de indicatori utilizați în măsurarea sărăciei*, Ed. ASE. București.

- ARAL JR., Eduardo, FRITZEN, Scott, HOWLETT, Michael, RAMESH, M, WU, Xun (2013) *Rutlege Handbook of Public Policy, Routlege Taylor & Francis Group*, New-York, SUA

- ARGAN, Giulio Carlo (1976) *Walter Gropius și Bauhaus-ul*, Ed. Meridiane, București.

- ARISTOTEL (2001) *Metafizica*, Ed. Humanitas, București

- ATKINSON, Gerald (1975) *The effective Negotiator*, Ed. Queso Research Publication, Londra.

- AUSTIN TURNER, Margery, EDELMAN, Peter, POETHIG, Erika, ARON, Laura (2014) *Tackling Persistent Poverty in Distressed Urban Neighborhoods – History, Principles, and Stretegies for Philantropic Investment*, Ed. Urban Institute, Washington DC, SUA.

- BERESCU, Cătălin, CELAC, Mariana, CIOBANU, Oana, MIHALACHE, Cosmin (2006) *Locuirea și sărăcia extremă – cazul romilor*, Ed. Universitară Ion Mincu, București.

- BEREVOESCU, Ionica, STĂNCULESCU, Manuela Sofia (2004) *Sărac lipit, caut altă viață!*, Ed. Nemira, București.

- BODEN, Margaret A. (1996) *Dimensions of Creativity*, Ed. The MIT Press, Boston, Massachusetts.

- BOTONOGU, Florin (2011) *Comunități ascunse. Ferentari*, Ed. Expert, București.

- BRENMAN, Marc, SANCHEZ, Thomas W. (2012) *Planning as if People Matter: Governing for Social Equity*, Metropolitan Planning & Design, Island Press, Washington D.C.

- BRUNER, Jerome Seymour (1970) *Procesul educației intelectuale*, Ed. Științifică, București.

- CANTACUZINO, George Matei (1977) *Izvoare și popasuri*, Ed. Eminescu, București.

- CHAMBERS, Denis, PULLAN, Brian (1992) *Veneția: o istorie documentată*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, Regatul Unit al Marii Britanii.

- CHOAY, Françoise (2011) *Pentru o antropologie a spațiului*, Ed. Registrul Urbaniștilor din România.

- CIOBANU, Cristian (2013) *București o geografie mentală*, Ed. PAIDEIA, București.

- CLAPARÈDE, Eduard (1975) *Psihologia copilului și pedagogia experimentală*, Ed. Didactică și pedagogică, București.

- COEHEN, Herb (1995) *Orice se poate negocia*, Ed Colosseum, București.

- CUCOȘ, Constantin (2000) *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Ed. Polirom, București.

- DAVID, Fred R. (2011) Strategic Management: Concepts and Cases, Ed. Pearson, Carolina de Sud, SUA.

- DELEUZE, Gilles, GUATTARI, Fèlix (2013) *Mii de platouri*, Ed. Art, București.

- DERRIDA, Jaques, OWENS, Craig (1979) *The Parergon*, Ed. The MIT Press, Massachusetts, USA.

- DERRIDA, Jacques (1987) *The Truth in Painting*, Ed. The University of Chicago Press, Chicago, SUA.

- DUNEIER, Mitchel (2016) *Ghetto: The Invention of a Place, the History of an Idea*, Farrar, Straus and Giroux, New York, SUA.

- ENGEL, Barbra, FRANTSEVA, Yuliya, MALKO, Anastasiya, ROGGE, Nikolas (2019) *Mass Housing in the Socialist City – Heritage, Values, and Perspectives*, Ed. DOM Publishers, Berlin, Germania.

- ENGELS, Friedrich (2017) *Anti-Dühring*, Ed. Wellred, Londra, Regatul Unit al Marii Britanii.

- EDERSHEIN, Elisabeth Haas (2004) *McKinsey's Marvin Bower – Vision, Leadership, and the Creation of Management Consulting*, Ed. John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, USA.

- FLETCHER, Anne M. (2013) *Inside rehab. The surprising truth about addiction treatment and how to get help that works*, Ed. Viking Penguin, Londra, Marea Britanie.

- FLORESCU, Tiberiu (2009) *Formă și trans-formare urbană*, Editura universitară „Ion Mincu", București.

- FOUCAULT, Michel (2005) *A supraveghea și a pedepsi*, Ed. Paralela 45, Pitești.

- FREUD, Sigmund (1990) *Five Lectures on Psycho-Analysis*, Ed. W. W. Norton & Company, New York, SUA.

- FRIEDMAN, John (1987) Planning în the Public Domain: From Knowledge to Action, Ed. Princeton University Press, New Jersey, USA.

- GEHL, Jan (2012) *Orașe pentru oameni*, Ed. Igloo Media, București.

- GIURESCU C. Constantin (2009) *Colecția Planeta Bucureşti: Istoria Bucureştilor*, Ed. VREMEA, București.

- GOCIMAN, Cristina-Olga (2001) *Tipologia Hazardului și Dezvoltarea Durabilă*, Ed. Universitară Ion Mincu, București.

- GOCIMAN, Cristina-Olga. GEORGESCU, Emil-Sever, FLORESCU, Tiberiu, MOSCU, Cristian-Iosif, CRAIFALEANU, Iolanda, GEORGESCU, Mihaela (2016) *Strategii reziliente în reducerea riscului la multihazard*, Ed. Universitară Ion Mincu, București.

- GOFFMAN, Ervin (1986) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Ed. Simon & Schuster, New York, SUA.

- GOLDBERGER, Paul (2009) *Building up and Tearing down. Reflections on the age of architecture*, Ed.The Monacelli Press, New York, SUA.

- HAYS, Pamela, IWAMASA, Gayle (2006) *Culturally Responsive Cognitive-behavioral Therapy: Assesment, Practice and Supervision*, Ed. Asociatiei Americane de Psihologie, Virginia, SUA.

- HANCOCK, John E. (2001) *Hermeneutica Radicală și Opera de Artă*, Ed. Paidea, București.

- HARHOIU, Dana (1997) *București, Un oraș între orient și occident*, Ed. Simeria, București.

- HENDERSON, William, LEDEBUR, Larry (1972) *Urban economics: processes and problems*, Ed. McCutchen Publishing Company, Barkeley, CA, USA.

- HORVATH, Agnes, THOMASSEN, Bjørn, WYDRA, Harald (2009) Liminality and the Search for Boundaries, Ed. Berghahn Books, New York, SUA.

- IOAN, Augustin (2018) *Bucureștii. Lumea*, Ed. Paideia, București.

- JARGOVSKY, Paul A. (1998) *Poverty and Place – Ghettos, Barrios and the American City*, Russel Sage Foundation, New York, SUA.

- KNELLER, George F. (1965) *The Art and Science of Creativity*, Ed. International Thomson Publishing, Toronto, Canada.

- LENIN, Vladimir Ilyich (1963) *Opere complete: Materialism și empiriocritism*, Ed. Politică, București.

- LEONTIEV, Alexei Nikolaevich (1964) *Probleme ale dezvoltării psihicului: Contribuții la teoria dezvoltării psihice a copilului*, Ed. Științifică, București.

- LIICEANU, Gabriel (2007) *Despre limită*, Ed. Humanitas, București.
- LITTLE, John (1998) *Expressing the Human Body*, Ed. Vernon Press Inc., Boston, SUA..
- LYNCH, Kevin (1959) *The Image of the City*, The MIT Press, Massachusetts, SUA
- MAJURU, Adrian (2003) *Bucureștii Mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, Ed. COMPANIA, București.
- MAJURU, Adrian (2005) *Bucureștiul Subteran*, Ed. Paralela 45, București.
- MAKARENKO, Anton Seminovici (1955) Poemul pedagogic, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
- MANSFIELD, Peter, PELHAM, Nicolas (2015) *O istorie a Orientului Mij*lociu, Ed. Humanitas, București.
- MAURIN, Éric (2004) *Le ghetto français*, Ed. Éditions du Seuil et La République des Idées, Paris, Franța.
- MATICIUC, Codin (2021) *Dresor de lei și de fraieri*, Ed. Bookzone, București.
- MIHĂLESCU, Radu (2006) *Farmecul discret al arhitecturii*, Ed. Fundației Arhitext, București.
- MINTZBERG, Henry (1992) *Structure in Fives – Designingh effective organizations*, Pearson Education, Londra, Marea Britanie.
- MIONEL, Viorel (2012) *SEGREGAREA URBANĂ. Separați dar împreună*, Ed. Universitară, București.
- MIONEL, Viorel (2013) *ROMÂNIA GHETOURILOR URBANE. Spațiul vicios al marginalizării, sărăciei și stigmatului*, Ed. Pro Universitaria, București.
- MORGAN, Edmund (2003) *American Slavery, American Freedom*, Ed. W. W. Norton, New York.
- NICOLAE, Valeriu (2022) *Țigan țăndări*, Ed. Asociația Casa Bună, București.
- NIȚULESCU, Dana Cornelia (2006) *Procesul de Gentrificare a spațiilor de locuit urbane. Concept și explicații alternative*, Ed. Academiei Române, București.
- PAYNE, Stanley G. (2000) Fascism in Spain, 1923-1977, University of Wisconsin Press, Wisconsin, SUA.
- PINO, Julio Cesar (1997) *Family and Favela: The Reproduction of Poverty in Rio de Janeiro*, Praeger, Connecticut, SUA.
- PLEȘU, Andrei (2003) *Despre îngeri*, Humanitas, București.
- PLOKHY, Serhii (2010) *Chernobyl: The History of a Nuclear Catastrophe*, Ed. Basic Books, New York, SUA.

- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1998) *The social contract*, Ed.Wordworth Editions Limited, Hertfordshire, Marea Britanie.

- ROWE, Colin, KOETTER, Fred (2013) *Orașul colaj*, Ed. Universitară Ion Mincu, București.

- RUE, Leslie W., HOLLAND, Phyllis G., RUE, Leonard L. (1986) *Strategic Management: Concepts and Experiences*, McGraw-Hill Companies, New-York, SUA.

- SERAMIS, Sas (2012) *Omul și iluziile sale*, Ed. SPER, București

- SILVER, Hilary (2007) *The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept*, Ed. Univerității Brown, Rhode Island, SUA.

- SILVERMAN, Anav (2007) *A City Under Siege: An Inside View of Sderot, Israel*, Sderot Media Center, Sderot, Israel.

- SIMION, Bogdan-Mihai (2021) *De jale și de dragoste*, Ed. Centrul Cultural Expo Arte, București.

- SCHIOP, Adrian (2014) *Soldații – Poveste din Ferentari*, Ed. Polirom, București.

- STANCIU, Iulia (2007) *Locurile intermediare: arii vagi, arii de mediere*, Ed. Universitară „Ion Mincu", București.

- STĂNCULSCU, Manuela Sofia, BEREVOESCU, Ionica (2004) *Sărac lipit, caut altă viață*, Ed. Nemira, București.

- STEINER, George Albert (1979) *Strategic Planning – What Every Manager Must Know*, Ed. The Free Press, New York, SUA.

- THACKERAY RITCHIE, Anne Isabella (1885) *Mrs. Dymond. A novel*, Ed. Harper & brothers, New York, SUA.

- TRACY, Brian (2008) *Psihologia vânzărilor*, Editura Business Tech, București.

- TURNER, Victor (1995) *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Ed. Transaction Publishers, New Jersey, SUA.

- VERZA, Emil (1993) *Psihologia vârstelor*, Ed. Hyperion XXI, București.

- VINCZE, Eniko, DOHOTARU, Adrian (2016) *Pata Cluj*, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca.

- VON MEISS, Pierre (2015) *De la formă la loc + Tectonica*, Ed. Capitel Avangarde, București.

- VON MISES, Ludwig (2010) Economia în șapte lecții: Gânduri pentru cei de azi și cei de mâine, Institutul Ludwig von Mises România, București, România – traducere COMĂNESCU, Dan Cristian.

- WALLON, Henri (1975) *Evoluția psihologică a copilului*, Ed. Didactică și pedagogică, București.

- WHYTE, William (1980) *The Social Life of Small Urban Spaces*, Ed. Fundației Conservatoare, DC, USA.

- ZAMFIR, Cătălin (1995) *Dimensiuni ale sărăciei*, Ed. Expert, București.

- ZAMFIR, Cătălin, STĂNESCU, Simona (2007) *Enciclopedia Dezvoltării Sociale*, Ed. Polirom, București.

2) Articole, Rapoarte și Studii de Cercetare

- BERESCU, Cătălin (2011) Teză doctorală: *Locuire și sărăcie – o privire interdisciplinară asupra spațiului locuirii sărace*, UAUIM, București.

- BIEZA, Santa, ERDEM, Berrin, HASSINEN, Sini, LEONAITE, Augustina, LØWE, Jacob, PERREGÅRD LARSEN, Laura (2012) *The blocks of Ferentari - Spatial patterns and practices of a Roma community în Bucharest,* Roskilde University, Danemarca.

- Biroul Plenipotențiar al Guvernului Republicii Slovace (2014) *Slovakia's National Roma Integration Strategy un to 2020*, Bratislava.

- BRICIU, Cosmin, DAN, Adrian, TOTH, Alexandru Ioan (2012) *Economia socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități*, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, București.

- CACE, Sorin (2014) *Politici de incluziune a romilor în statele membre ale Uniunii Europene*, în Studii de Strategie și Politici 2013, Studiul nr. 2, București, SPOS 2013.

- CECCHINI, Simone, OCAMPO, Rolando, SAAD, Paulo, GUEZMES, Ana (2020) *Social Panorama of Latin America*, ECLAC Națiunile Unite, Santiago, Chile.

- Comisia Europeană (2010) *Strategia Europa 2020: O strategie Europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii*, Bruxelles.

- Comisia Europeană (2019) *Evaluare a Strategiei Europa 2020*, Biroul de Publicații al Uniunii Europene, Luxembourg.

- CHELCEA, Liviu (2000) *Grupuri marginale în zone centrale: gentrificare, drepturi de proprietate și acumulare primitivă post-socialistă în București*, Sociologie Românească, vol. 8, nr. 3-4, pag. 51-67, București.

- CRITICOS, Mihaela (2008) *Limbaj arhitectural 1 – Note de curs*, ed. Ion Mincu, București.

- CRUCERESCU, Cornelia (2021) *Managementul strategic al dezvoltării industriale durabile în contextul integrării europene – Note de curs*, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

- CUTURELA, Alina, TOMA, Simona, GHEORGHE, Alice Madeleine, SIMION, Cristian (2021) *Dimensiuni ale Incluziunii Sociale în România*, Ed. Institutului Național de Statistică, București.

- DANZINGER, S.H. Y Weinberg, D. H. (1986), *Fighting Poverty. What Works and What Doesn't*, în Harvard Universitv Press, SUA.

- De SCHUTTER, Oliver (2018) *Human rights in the service of the fight against poverty: A rights-based approach to addressing poverty in the national action plans to implement the sustainable development goals*, ENNHRI, Belgia.

- GHATAK, Maitreesh (2015) *Theories of poverty traps and anti-poverty policies*, World Bank Economic Review.

- Grupul Băncii Mondiale, Echipele de Dezvoltare a Resurselor Umane și Dezvoltare Durabila Europa și Asia Centrală (2014) *Ce este necesar pentru Realizarea incluziunii romilor din România?*, Raport de sinteză privind Studiul de diagnosticare și consultanță pentru politicile de sprijinire a incluziunii romilor din România.

- FOUCAULT, Michel (2005) *Anormalii, Cursuri ținute la College de France 1974-1975*, Traducere de STĂNESCU, Dan Radu, Ed. UNIVERS, București.

- HBSAO Community Partners Program (2012) *Breaking the Cycle of Poverty – Social Return of Investment*, The Harvard Business School Association of Oregon, SUA.

- HUPPI, Monika, RAVALLION, Martin (1991) *The sectoral structure of poverty during an adjustment period: Evidence for Indonesia in the mid-1980s*, Studiu al Băncii Mondiale.

- IANĂȘI, Liviu (2014) *Planificarea strategică urbană – un model*, Ed. Universitară „Ion Mincu", București.

- IOAN, Gina (2018) *Macroeconomie* – Curs ID-FR, Ed. Univ. Danubius, Galați.

- JINGA, Ioan, ISTRATE, Elena (2000) *Manual de pedagogie*, Ed. All, București.

- KOWALTOWSKI, BIANCHI, Giovana, TEIXEIRA DE PAIVA, Valeria (2009) *Methods that may stimulate creativity and their use in architectural design education*, International Journal of Technology and Design Education.

- LEPĂDATU, Mihaela (2008) *Strategii de combatere a sărăciei în perioada de tranziție a României*, Lucrare de Licență, Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială.

- MACKEY, James A. (1969) *Toward New Strategis of Social Inquiry for Ghetto Children*, in The High School Journal, vol. 53, nr. 2, pag. 132-142, North Carolina, SUA, University of North Carolina Press.

- MIONEL, Viorel (2011) Teză doctorală: *Segregarea Urbană. Studiu de caz: Municipiul București*, Facultatea de Geografie, Universitatea din București.

- MITREA, Andrei (2012) Teză doctorală: *Sistemele regionale de inovație în zonele de contact urban-rural din România. O strategie de dezvoltare teritorială bazată pe industria lemnului*, UAUIM, București.

- MOLĂNESCU, Gabriela, ACELEANU, Mirela Ionela (2011) *Consecinţele deficitului bugetar în România în contextul crizei actuale. Implicaţii asupra pieţei muncii, Curs de Economie teoretică și aplicată*, ASE, București.

- NICOLAE, Lorin Constantin (2013) Teză doctorală: *Arhipera – arhitectura socială participativă*, UAUIM, București.

- NICOLAE, Valeriu (2010), *Racism and Discrimination in Romania*, în ENRAR Shadow Report 2009-2010, Policy Center for Roma and Minorities, București.

- NYC PDC, AIA New York Housing Comittee, The Fine Arts Federation of New York (2018) *Designing New York: Quality Affordable Housing*, NYC PDC, New York, SUA.

- PFEIFER, Laura (2013) Teză doctorală: *Tactical Urbanism and the Role of Planners*, McGill University, Montreal, Canada

- STAN, Sebastian (2013) Teză doctorală: *Dinamica spațiilor interstițiale urbane*, UAUIM, București.

- STĂNCUESCU, M. S. şi Aprahamian, A. (2010) *Financial Literacy in Romania*, raport Banca Mondială, Bucureşti.

- TOADER, Șerban, IANCU, Victor, OLTEANU, Dan (2014) *Evoluția bunăstării în România*, KPMG Economics, București.

3) **Acte Normative**

- Parlamentul României (1995) *Legea nr. 10/1995 din 18 ianuarie 1995 privind calitatea în construcții*, Monitorul Oficial al României, București.

- Guvernul României (1997) *Hotărârea nr. 766 din 21 noiembrie 1997 pentru aprobarea unor regulamente privind calitatea în construcții*, Monitorul Oficial al României, București.

- Guvernul României (2000) *Ordonanța nr. 137 din 31 august 2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, Monitorul Oficial al României, București.

- Guvernul României (2001) *Legea 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul*, Monitorul Oficial al României, București.

- Guvernul României (2013) *Cod de proiectare seismică – Partea I – Prevederi de proiectare pentru clădiri. Indicativul P100-1/2013* , Monitorul Oficial al României, București.

- Guvernul României (2014) *Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2015-2020,* București.

- Guvernul României (2016) *2) Ordinul nr. 233/2016 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Legii nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul și de elaborare și actualizare a documentațiilor de urbanism*, Monitorul Oficial al României, București

- Guvernul României (2022) *Strategii Naționale de Incluziune Socială și Combatere a Sărăciei 2022-2027*, București

- Guvernul României (2016) *Hotărârea de Guvern nr. 523 din 20 iulie 2016 pentru modificarea şi completarea Regulamentului privind procedurile de elaborare, monitorizare şi evaluare a politicilor publice la nivel central, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 775/2005*, Monitorul Oficial al României, București

- Ministerul Administrației Publice și Secretariatul de Stat pentru Incluziune Socială (2011), *National Social Inclusion Strategy – Extreme Poverty, Child Poverty, The Roma (2011–2020)*, Budapesta.

- Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor publice și Administrației (2016) *Strategia de dezvoltare teritorială a României – România policentrică 2035, Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oameni*, București

- Ministerul Finanțelor (2022) *Legea Bugetului de stat pe anul 2022*, București

Listă figuri

- Figura 1 - Harta Clanurilor interlope din București, împărțite pe sectoare.
- Figura 2 - Curba Lorenz de reprezentare a inegalității veniturilor dintr-un sistem.
- Figura 3 - The Big Five.
- Figura 4 – Reprezentarea schematică a sistemului format din trinomul sărăcie extremă – excluziune socială – marginalizare.
- Figura 5 – Domul din Milano, imagine exterioară.
- Figura 6 – Domul din Milano, imagine interioară.
- Figura 7 – Frescă tavan: Capela Sixtină, Vatican.
- Figura 8 – Domul din Florența, Toscana , frescă altar (Judecata de apoi).
- Figura 9 – Domul din Florența, Toscana, poza exterior.
- Figura 10 – Palatul Farnese, Roma – imagine frontală.
- Figura 11 – Palatul Farnese, Roma – imagine din curtea interioară.
- Figura 12 - Vila Savoye, Poissy, Paris, Franța.
- Figura 13 – Muzeul Guggenheim, New York, SUA.
- Figura 14 – Biblioteca academică Exeter, New Hampshire, SUA.
- Figura 15 - Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group, imagine aeriană.
- Figura 16 - Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group, planul de parter al ansamblului spitalicesc.
- Figura 17 - Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group, secțiune transversală prin zona saloanelor pentru pacienți.
- Figura 18 - Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group, imagine din șantier cu săpăturile de fundații.
- Figura 19 - Spitalul Butaro, Districtul Burera, Rwanda: arh. MASS Design Group, imagine cu unul dintre saloanele pentru pacienți.
- Figura 20 – Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group, imagine din curtea comuna de acces a locuințelor.
- Figura 21 – Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group, planurile de nivel și o axonometrie a complexului.

- Figura 22 – Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group, imagine comparativă a unei locuințe, privite dinspre curtea comună de acces.
- Figura 23 – Locuințe sociale Quinta Monroy, Iquique, Chile: arh. ELEMENTAL Group, imagine comparativă a interiorului unei locuințe.
- Figura 24 – Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas, imagine exterioară cu noua sală de clasă.
- Figura 25 – Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas, imagine din șantier cu montarea suprastructurii.
- Figura 26 – Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas, imagine exterioară din timpul șantierului.
- Figura 27 – Colegiul Tretzevents, La Floresta, Spania: arh. Estudio Recetas Urbanas, imagine din interior cu momentul asamblării tâmplăriei.
- Figura 28 – Modurile de intervenție ale celor două abordări strategice asupra comunităților/mediilor sărace/defavorizate.
- Figura 29 – Teoria celor 5 „P" ai lui Henry Mintzberg.
- Figura 30 – Fenomenul homelessness-ului în Canada; proteste din 2012 ale persoanelor non-sărace din Vancouver împotriva fenomenului homelessness care afectează imaginea generală a orașului.
- Figura 31 – Fenomenul homelessness-ului în Canada; o enclavă social-urbană, improvizată de persoane fără adăpost prin amplasarea de corturi cu rol de adăposturi temporare, lângă parcul CRAB din Vancouver.
- Figura 32 – Sărăcia extremă de tip ghetou în Statele Unite ale Americii; imagine din sudul cartierului Bronx, în care rezidenții ghetoului protejează arta de tip graffitti, realizată de Bansky, un artist-activist social, la solicitarea acestora.
- Figura 33 – Sărăcia extremă în Statele Unite ale Americii; imagine din cartierul Brooklyn, în care atât rezidenții ai ghetourilor, cât și persoane fără adăpost așteaptă în coadă deschiderea unei cantine sociale.
- Figura 34 – Sărăcia extremă de tip homeless în Statele Unite ale Americii; imagine cu o tabără de corturi ale persoanelor fără adăpost, aliniate sub un pasaj suprateran Statistică realizată de Alianța Națională Împotriva
- Figura 35 – Statistică realizată de Alianța Națională Împotriva Homelessness-ului privind nivelul de ierarhizare a fenomenului homelessness în funcție de rasă.
- Figura 36 – Zonele sărace de tip favelă din America de Sud; imagine cu Favela Zero din Rio de Janeiro, Brazilia.

- Figura 37 – Zonele sărace de tip favelă din America de Sud; imagine din Favela Morro da Providência din Rio de Janeiro, Brazila, realizată de artistul anonim JR - The French Bansky în cadrul proiectului Femeile sunt Eroi.
- Figura 38 – Zonele sărace de tip favelă din America de Sud; imagine cu copii într-o zi obișnuită dintr-o favelă din Rio de Janeiro, Brazilia.
- Figura 39 – Schimbarea procentelor statelor aflate în risc de sărăcie și excluziune socială între 2008 și 2017, Eurostat (EU-SILC).
- Figura 40 – Harta fazei 1 a proiectului așezării dirijate Caño Roto.
- Figura 41 – Vedere de sus a celor două tipologii de locuințe semi-colective ale așezării dirijate Caño Roto.
- Figura 42 – Planurile celor două niveluri și fațadele laterale ale celor două module de locuințe de tip „L" ale așezării dirijate Caño Roto.
- Figura 43 – Imagine, din perioada anilor '60, a uneia dintre străzile pietonale terasate care deserveau locuințele în formă de „L" ale așezării dirijate Caño Roto.
- Figura 44 – Locuințele colective tip „bară" ale așezării dirijate Caño Roto, cu regim de înălțime P+5, fațadă principală și planurile etajelor curente.
- Figura 45 – România în perioada comunistă; imagine murală evocând cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român și președintele Republicii Socialiste România între anii 1967-1989.
- Figura 46 – România în perioada comunistă; imagine realizată de fotograful japonez, Norihiro Haruta, în anul 1990, la un an de la căderea regimului comunist, evocând un București pierdut între comunism și democrație.
- Figura 47 – România în perioada post-comunistă; imagine cu fostele uzine Faur, în prezent privatizate și ținute în ruină.
- Figura 48 – Zone de tip groapă de gunoi din România; imagine din cartierul Giulești Sârbi, București..
- Figura 49 – Zona de tip „centru vechi" din România: imagine cu Hanul Solacolu, de pe Calea Moșilor din București, clădire care urmează a fi pusă în siguranță de Primăria Municipiului București.
- Figura 50 – Harta mentală a fricii în București, 2012, Cristian Ciobanu.
- Figura 51 – Ghetouri ale cartierului Ferentari, București: Ghetoul Tunsu Petre, Ghetoul Aleea Livezilor, Ghetoul Iacob Andrei.
- Figura 52 – Ghetouri ale cartierului Ferentari, București: imagine din interiorul ghetoului Aleea Livezilor.
- Figura 53 – Cele patru zone ale ghetoului Pata Rât, Cluj-Napoca: Zona Cantonului, Zona Dallas, Zona Coastei, Zona Rampei.

- Figura 54 – Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj; imagine din Zona Rampei.
- Figura 55 – Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj; imagine cu locuitori din Zona Coastei.
- Figura 56 – Ghetouri ale zonei peri-urbane Pata Rât, Cluj; imagine din Zona Dallas.
- Figura 57 – Harta infracționalității în Municipiul București, 2010, Direcția Generală de Poliție a Municipiului București.
- Figura 58 – Harta Incidenței Dozei de Radiații în Europa, la data de 3 mai 1986.
- Figura 59 – Piața centrală și Centrul cultural „Energetik", Pripyat, Ucraina.
- Figura 60 – Vedere exterioara frontală a Clădirii Jennings.
- Figura 61 – Planul de situație al Clădirii Jennings.
- Figura 62 – Planurile de nivel ale Clădirii Jennings.
- Figura 63 – Imagine interioară a clădirii Jennings.
- Figura 64 – Vedere exterioara, de pe strada East 125, a Clădirii Smile.
- Figura 65 – Vedere exterioara, de pe strada Martin Luther King Jr., a Clădirii Smile.
- Figura 66 – Diagrame ale conceptului de dezvoltare a clădirii Smile.
- Figura 67 – Vedere interioară a Clădirii Smile; spațiul de lucru comun, dedicat atât copiilor, cât și adulților.
- Figura 68 – Vedere interioară a Clădirii Smile; zona de zi cu bucătărie deschisă a unui apartament.
- Figura 69 – Vedere exterioara, de pe Strada HaRav Yoram Abargel, cu fațada principală a Centrului Medical „Ezra Lemparde".
- Figura 70 – Harta Fâșiei Gaza, din luna Mai, 2005, cu câteva luni înaintea retragerii trupelor israeliene.
- Figura 71 – Harta Orașului Sderot.
- Figura 72 – Planurile de nivel ale Centrului Medical „Ezra Lemarpe".
- Figura 73 – Vedere de seară de pe Strada HaRav Yoram Abargel a Centrului Medical „Ezra Lemparde".
- Figura 74 – Vedere din curtea interioară privată a Centrului Medical „Ezra Lemparde".
- Figura 75 – Imagine cu vestigiile unei băi romane.
- Figura 76 – Imagine cu Marea Baie, parte din complexul băilor romane din Bath, Anglia.
- Figura 77 – Imagine exterioară, de zi, realizată de pe mal, cu sauna și cu baia publică din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.
- Figura 78 – Schiță, realizată de arhitecți, cu noul parc propus în Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.

- Figura 79 – Schiță, realizată de arhitecți, cu procesul de lucru și cu voluntarii care au lucrat la proiectarea băii publice din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.
- Figura 80 – Planul de situație al noului parc propus în Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.
- Figura 81 – Imagine cu dușurile din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia, având sauna capăt de perspectivă.
- Figura 82 – Imagine din interiorul saunei băii publice din Portul Frihamnen, Göteborg, Suedia.
- Figura 83 – Imagine din interiorul Școlii Shanti Bhavan, cu Dr. Abraham George împreună cu elevi ai programului educațional.
- Figura 84 – Imagine exterioară a Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud; pot fi observate gradenele și modul în care containerul este rezemat pe acestea.
- Figura 85 – Schemă de concept cu axonometria explodată a Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud.
- Figura 86 – Imagine exterioară a Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud; pot fi observate activitățile din timpul unei recreații.
- Figura 87 – Imagini interioare ale Sălii de clasă din container Vissershok, Durbanville, Cape Town, Africa de Sud.
- Figura 88 – Imagini comparative de exterior ale Piaței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.
- Figura 89 – Planuri de nivel ale Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic; sus este planul parterului, iar jos este planul etajului 1.
- Figura 90 – Planuri de nivel ale Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic; sus este planul etajului 2, iar jos este planul etajului 3.
- Figura 91 – Imagine aeriană cu terasa etajului 4 a Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.
- Figura 92 – Imagine din interiorul pieței agroalimentare a Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.
- Figura 93 – Imagine cu florăria și ceainăria de la etajul 1 a Pieței Urbane Milán 44 din Cartierul Juárez, Orașul Mexic.
- Figura 94 – Imagini cu Strada Pângărați, una dintre străzile de tranzit ale Cartierului Ferentari din București.
- Figura 95 – Imagine aeriană a Parcului Spring Street din Cartierul Piața Hudson, Manhattan.

- Figura 96 – Imagine axonometrică a Master Planului Pieței Hudson din Manhattan.
- Figura 97 – Imagine de atmosferă pe una dintre străzile Pieței Hudson din Manhattan.
- Figura 98 – Imagine de atmosferă pe una dintre străzile Pieței Hudson din Manhattan.
- Figura 99 – Imagine de atmosferă cu spațiile amenajate pentru stat în Cartierul Piața Hudson, Manhattan.
- Figura 100 – Plan de Situație al amenajării Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.
- Figura 101 – Imagine aeriană dinspre apă cu amenajarea Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.
- Figura 102 – Imagine aeriană cu amenajarea Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.
- Figura 103 – Imagine de atmosferă cu amenajarea Pieței Libertății, Panevėžys, Lituania.
- Figura 104 – Imagine aeriană a Parcului Urbitante, Manizales, Columbia.
- Figura 105 – Imagine de atmosferă a Parcului Urbitante, Manizales, Columbia.
- Figura 106 – Planuri tehnice ale sălii Apu Kumanday din Parcul Urbitante, Manizales, Columbia.
- Figura 107 – Imagine cu piața publică din zona accesului principal al Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.
- Figura 108 – Imagine stilizată a hărții Bucureștiului.
- Figura 109 – Planul de Situație al Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.
- Figura 110 – Planul de nivel al Parterului Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.
- Figura 111 – Imagine din curtea interioară a Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate, în care se poate observa zona de terasă a cantinei copiilor, precum și biblioteca împreună cu volumul de studiu.
- Figura 112 – Imagine din curtea interioară a Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate, în care se poate observa zona curții de sport, împreună cu volumul administrativ.
- Figura 113 – Planul de nivel al Subsolului Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.
- Figura 114 – Imagine din interiorul sălii de sport a Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.

- Figura 115 – Planul de nivel al Etajului 1 al Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.
- Figura 116 – Imagine din curtea interioară a Centrului de zi zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate, în care se poate observa zona curții de activități practice și recreative.
- Figura 117 – Imagine din satelit a hărții Comunei Letca Nouă.
- Figura 118 – Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa sala de studiu și mica terasă exterioară aferentă acesteia.
- Figura 119 – Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa zona de gătit din sala de studiu.
- Figura 120 – Planul de situație al a Centrului de educație și sport, pentru copii.
- Figura 121 – Planul de nivel al Parterului Centrului de educație și sport, pentru copii.
- Figura 122 – Imagine exterioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa fațada laterală și culoarul dintre centru și casa dom.
- Figura 123 – Imagine exterioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa fațada laterală și accesul principal în centru, precum și grădina japoneză din fața acesteia.
- Figura 124 – Imagine exterioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa mica terasă din dreptul zonei de studiu.
- Figura 125 – Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa sala de studiu și holul de acces dinspre zona administrativă și intrare.
- Figura 126 – Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa sala de sport și holul de acces dinspre vestiare.
- Figura 127 – Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii, în care se poate observa sala de sport configurată pentru activitățile de dans.

Anexa 1

Centru de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate, Str. Humulești, Cartierul Ferentari, Mun. București

- Proiect de Diplomă de Arhitectură – UAUIM, iulie 2017
- Echipă de îndrumare: conf. dr. arh. Iulian Gudină, asist. dr. arh. Sebastian Stan
- Suprafață = 4.650 mp
- Program arhitectural: centru educațional cu caracter multifuncțional

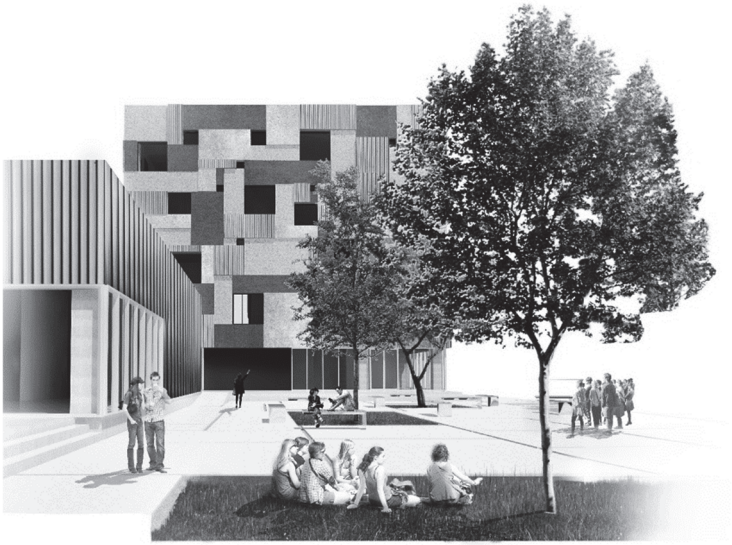

- **Figura 107** – *Imagine cu piața publică din zona accesului principal al Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate*, în care se poate observa turnul bibliotecii în capătul perspectivei și zona de cantină socială în lateralul imaginii.

Prima anexă este reprezentată de proiectul de diplomă realizat în vederea absolvirii Facultății de Arhitectură din cadrul Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București. Acesta reprezintă, pe de o parte, finalitatea unui studiu personal al fenomenului sărăciei, iar pe de altă parte, simultan punctul de pornire al studiului concretizat prin prezenta

lucrare și unul dintre exemplele, realizate de către autor de data aceasta, de bună practică privind crearea unui pol de dezvoltare urbană și umană, care se înscrie atât în categoria spațiilor publice interioare, dar și a spațiilor publice exterioare menite să contribuie la procesul de de-ghetoizare.

În cadrul demersului academic realizat în vederea redactării lucrării de dizertație, care a reprezentat fundamentarea teoretică a prezentului proiect, s-a cristalizat întâi zona propusă pentru intervenție, apoi, în urma analizei urbanistice și sociale, au fost definite nevoile comunității de la acel moment, care au generat programul arhitectural necesar și tema de proiectare care a stat la baza dezvoltării proiectului.

Amplasamentul proiectului se află localizat în Sectorul 5 al Municipiului București, în Cartierul Ferentari, la zona de intersecție a acestuia cu Cartierele Sălaj și Rahova, pe terenul fostului stadion „Unirea Tricolor", delimitat de străzile Humulești la est, Bacău la nord și Odihnei la sud, a cărui suprafață de aproximativ 10.000 mp. a putut permite dezvoltarea unui proiect amplu atât ca program social, cât și ca desfășurare spațială. Imediata proximitate a celor două ghetouri, *La Moldoveni* și *Aleea Livezilor*, considerate la acea vreme cele mai periculoase zone ale cartierului, a reprezentat, de asemenea, un factor important pentru alegerea acestui amplasament, una dintre concluziile dizertației fiind aceea că deși ajutorul trebuie să vină din mediul extern, schimbarea pornește din mediul intern, de la centru spre extremități, iar acest amplasament era printre puținele care puteau respecta o încadrare în cadrul acestui principiu.

Figura 108 – *Imagine stilizată a hărții Bucureștiului*, în care sunt evidențiate, cu negru cartierul Ferentari, iar cu punctul alb zona în care este propus amplasamentul Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.

În urma analizei sociale, care a avut la bază o anchetă socială realizată prin intermediul a două ONG-uri, dar și în mod liber, a reieșit importanța pe care adresabilitatea unui nou program social o are. Astfel, analizând categoriile sociale din care ghetourile erau constituite, au fost stabilite următoarele concluzii generale:

- categoria de bărbați apți de muncă, atât din punct de vedere legal, cât și medical, este una redusă, iar dintre membrii acesteia, aproximativ o treime muncește în servicii precum cele de salubritate, transport sau construcții (această treime fiind compusă predominant din bărbați cu vârste cuprinse între 35 și 65 de ani), iar două treimi trăiește din șomaj, ajutor social sau servicii în afara sferei legale întreprinse pentru clanuri mafiote din acea zonă. Intervențiilor asupra acestei categorii ar putea fi de natura unor centre de (re)calificare profesională, însă dintre cei care subzistă din criminalitate, un număr foarte scăzut ar lăsa activitățile curente pentru învățarea unor aptitudini noi și angajarea pe un salariu apropiat de veniturile ilicite;
- categoria de femei care era alcătuită din următoarele tipologii (de regulă, o femeie se încadra în mai multe dintre acestea): femei victime ale violenței domestice, mame singure, femei care lucrează în salubritate sau femei care practică prostituția. Intervențiile asupra acestora pot avea caracter reactiv, însă riscul efemerității succeselor este unul scăzut;
- categoria vârstnicilor care este alcătuită din persoane care fie au pensii foarte scăzute, din care sunt nevoiți să întrețină mai mulți membrii ai familiei, fie nu au pensii și trăiesc din servicii de transport (taximetrie) sau din activități ilegale, pe care le realizează împreună cu prima categorie. Intervențiile asupra acestei categorii pot fi de natura unor cămine sociale pentru seniori al căror rol este important însă nu generează un ajutor real pentru societate;
- categoria copiilor și a tinerilor care este cea mai vulnerabilă din punct de vedere emoțional, psihic și fizic, însă are cel mai mare potențial de pornire a unei schimbări odată abordate. Având în vedere faptul că intervențiile asupra copiilor sunt aproape singurele care pot genera, în timp, de-ghetoizare și scădere a deficitului bugetar, dar și faptul că riscul de mortalitate infantilă și de abandon școlar era extrem de ridicat în cazul acestora, proiectul s-a axat pe conturarea temei de proiectare astfel încât să se creeze premisele realizării unui centru multifuncțional de cartier în care, pe de o parte să fie prezente toate funcțiunile identificate ca fiind

esențiale pentru îndeplinirea obiectivelor propuse, iar pe de altă parte, sistemul de funcționare al acestuia să fie de natura unui program integrat care să funcționeze ca un incubator social în care odată ce s-a intrat, sunt parcurse o serie de etape bine stabilite, pentru ca la ieșire, copilul să plece schimbat în bine. Principiul este similar cu cel al școlii *Shanti Baven*, însă, în acest caz, separarea copiilor de familii s-ar face doar pe perioada zilei, serile petrecându-le în familie pentru a încuraja coeziunea familială, dar și pentru a consolida noile cunoștințe prin expunerea acestora membrilor familiei. Acesta este motivul pentru care centrul este unul de zi și nu unul cu funcționare în regim continuu.

Centrul este pentru tineri și nu doar pentru copii fiindcă exemplele studiate au demonstrat că există un potențial ridicat în cazul elevilor din ciclul gimnazial sau liceal, care au probleme școlare din cauza consecințelor pe care mediul le are asupra lor, în cazul unor programe dedicate consilierii acestora din toate punctele de vedere (psihologic, educațional, medical, nutrițional etc.).

Pornind de la utilizatorul direct, identificat, și de la o temă de proiectare gândită împreună cu copii ai zonei, cu facilitatori comunitari, dar și cu cadre didactice care se ocupa de acești copii, dezideratul principal a devenit dezvoltarea unui proiect pentru îmbunătățirea infrastructurii sociale și educaționale, un centru de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate. Acest centru urmărește șase direcții de dezvoltare:

- Mediu social - centrul își propune o ameliorare a vulnerabilității sociale puternice, care caracterizează acești copii, prin crearea unui nucleu de sprijin reprezentat de un centru social de asistență socială, consiliere psiho-pedagogică și integrare socială pe care centrul multifuncțional trebuie îl înglobeze;
- Educație - centrul își propune o strategie proprie de combatere a analfabetismului și a abandonului școlar printr-un proiect educațional nou, axat pe identificarea aptitudinilor individuale și pe formarea profesională timpurie, integrat cu activități de asistență socială și de consiliere pedagogică;
- Hrană și sport - centrul își propune rezolvarea problemei hranei, de care suferă copii și adolescenții din aceste comunități defavorizate, printr-o cantina socială menită să ofere copiilor două mese calde pe zi, într-un mediu salubru și armonios, precum și canalizarea energiei pe care copii, în general, o au, către o disciplină sportivă aleasă în funcție de înclinațiile sportive ale fiecăruia în parte. Aceste două funcțiuni, împreună cu librăria care mărginește piațeta

din fata accesului principal, vor juca, în cadrul centrului, și rolul de atractor principal, fiind singurele accesibile și de către comunitate (cantina este împărțită în două, zona pentru copii și zona pentru cartier care este orientată către strada principală, reprezentând interfața principală a centrului; sala de sport are și un acces secundar, dinspre exterior, pentru valorificarea acesteia în zilele sfârșitului de săptămână prin închirierea către persoane din comunitate sau din exteriorul acesteia; biblioteca are parterul împărțit în zona de acces spre bibliotecă a copiilor și în zona de librărie dedicată cartierului), facilitând acceptarea centrului, ale căror funcțiuni suplimentare au un caracter mai sobru și sunt mai închise către cartier;

- Funcțiuni complementare - centrul își propune crearea și dezvoltarea unor funcțiuni complementare, necesare atât copiilor care utilizează centrul, cât și comunității: cabinete de consiliere socială, psihologică și pedagogică, cabinete de medicină primară și de stomatologie, cazare minimală pentru urgențe de tipul violențelor domestice, un punct de lucru al poliției de proximitate, spații de joacă, ateliere de formare profesională, săli multifuncționale (film, muzică, dans, artă), precum și alte funcțiuni necesare unei bune funcționări a centrului;
- Spațiu public - centrul își propune dezvoltarea unui spațiu public și semi-public adecvat pentru comunitate prin tratarea spațiului exterior al clădirii, dar și a spațiului exterior clădirii. Este creată o piață urbană în zona accesului principal în centru, dar și o amenajare peisajeră a întregului spațiu exterior neconstruit al clădirii;
- Spațiu verde - centrul își propune îmbunătățirea confortului urban prin crearea unor noi suprafețe de spații verzi și vegetație, atât în curtea interioară proprie, cât și în zonele exterioare neconstruite, unul dintre exemple ar fi zona verde din fața cantinei, cu rol de barieră vegetală, dar și de mic parc în care pot avea loc activități sociale și recreative.

Din punct de vedere spațial, centrul se dezvoltă sub forma unei incinte închise, compuse dintr-o succesiune de volume, aceasta încercând să creeze un parcurs interior etapizat în funcție de activitățile pe care programul educațional le implică zilnic.

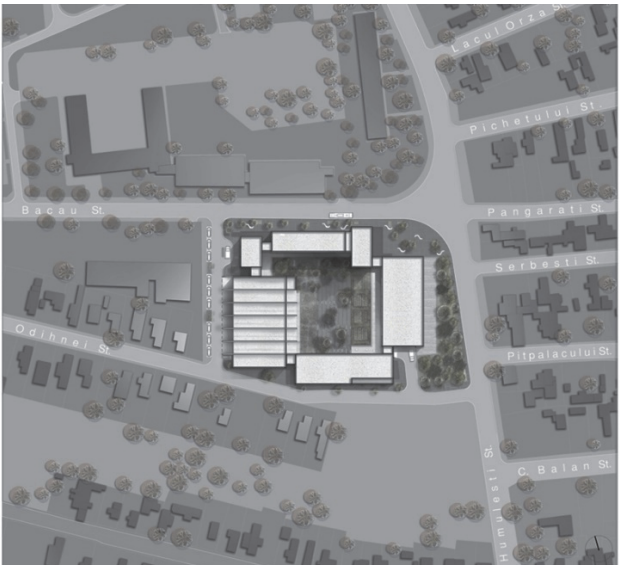

Figura 109 – *Planul de Situație al Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate.*

Astfel, accesul principal are loc dintr-o piață urbană nou creată și apoi dintr-un hol interior de distribuție care permite accesul în cantină pentru masa de dimineață, accesul în curte și accesul în volumul cel mai înalt al clădirii, în care parterul este împărțit într-o zonă de librărie aferentă cartierului, cu acces din exterior, și zona de recepție a centrului, care face mai departe distribuția fie către etajele turnului, unde se află biblioteca, accesibilă, printr-un set de gradene interioare, fie spre clădirea educațională, unde la parter sunt atelierele multifuncționale, iar la etaj sunt sălile de clasă aferente programelor de educație formală, informală și non-formală, fie spre clădirea activităților sportive.

Următorul corp de clădire este mica secție de poliție, funcțiune necesară în cadrul unui proiect de tipul acesta, amplasat în contextul unui cartier rău-famat, a cărei poziționări discrete încearcă să nu perpetueze frica de poliție, inoculată de comunitate, ci să evoce caracterul ocrotitor care fundamentează această instituție. Poziția permite, totodată, și un acces din exterior, fiind singura funcțiune cu program nelimitat de funcționare. Este de menționat că programul educațional va avea o componentă de instrucție civică periodică a copiilor, care va avea loc în cadrul secției de poliție,

împreună cu profesioniști din domeniu. Astfel, parterul secției va avea o zonă dedicată centrului, care va putea fi utilizată în acest scop clar definit.

După parcurgerea secției de poliție, urmează dominanta de masă a compoziției volumetrice, și anume sala de sport, care a fost îngropată pentru a îi estompa efectul de masivitate și de a nu scoate obiectul de arhitectură din scara umană. Sala de sport se desfășoară, astfel, la nivelul subsolului, parterul având forma literei "U", împrejmuind pe trei laturi sala de la subsol, și fiind bordat de săli mai mici de recuperare sportivă, de forță sau de gimnastică.

Penultimul volum al centrului este cel al cabinetelor medicale, de consiliere și al spațiilor administrative, fiind articulat de sala de sport printr-un volum de tranzit care face legătura și cu exteriorul, permițând astfel un acces facil al părinților în zona administrativă sau cea de consiliere. Acest volum se continuă cu zona de locuire în regim de urgență, dotată cu patru camere de cazare dezvoltate pe principiul locuințelor înșiruite, fiecare dintre acestea având propria curte exterioară amenajată peisajer astfel încât să transmită o stare de liniște menită să încurajeze regăsirea sinelui.

Volumul final, cel al cantinei, este cel principal al clădirii, fiind tranzitat de un perete paralel cu strada principală, care are rolul de a împărți zona de cantină a centrului de zona de cantină socială a cartierului, bucătăria fiind comună și ambele beneficiind de terase exterioare proprii pentru anotimpurile calde. În zona exterioară din fața terasei cantinei copiilor, este propus un loc de cultivare a legumelor proprii, ca parte a procesului educațional prin deprinderea unor cunoștințe privind agricultura și grădinăritul. Bucătăria marchează finalul parcursului prin oferirea celei de-a doua mese calde, la finalul încheierii programului școlar zilnic.

Curtea interioară funcționează pe principiul unui *semi-lattice,* permițând utilizatorilor să creeze conexiuni proprii, diferite de traseul predefinit, între diferitele punctele în care au loc activitățile principale. Această curte, datorită sălii de sport îngropate, se dezvoltă pe două niveluri unite prin-un set de gradene din beton, forma de „L" a acestora creând o zonificare funcțională a întregii curți după cum urmează: o zonă dedicată activităților sportive, amplasată la baza gradenelor, o zonă dedicată activităților practice și recreative, realizată între gradene și volumul de studiu, și zona culturilor de grădină, localizată între gradene și volumul cantinei sociale.

Din punct de vedere constructiv, dar și al limbajului arhitectural, în interior al fost utilizate materiale sobre, precum betonul aparent, sticla și metalul, menite să transmită duritate și rezistență în timp, împreună cu un alt tip de caracter arhitectural al spațiului construit, comparativ cu mediul construit înconjurător. Pentru fațadele principale, însă, în special cele

exterioare, a fost realizată o compoziție arhitecturală neo-plasticistă, inspirată atât din compozițiile geometrice ale picturilor lui Piet Mondrian, cât și din amestecul de texturi și materiale care putea fi regăsit pe fațadele cartierului la acea vreme. Materialele utilizate au fost cele patru întâlnite în cartier, și anume lemnul sub forma panourilor de trespa, tabla cutată, tabla zincată și tabla ruginită sub forma panourilor din corten. Această compoziție are două obiective, acela de a racorda clădirea la contextul în care este inserată și acela de a aduce elementul ludic în spațiile interioare prin pătrunderea diferită a luminii.

Centrul Multifuncțional reprezintă nu doar o intervenție punctuală asupra infrastructurii sociale, ci și un catalizator pentru regenerarea comunitară, promovând incluziunea, educația și coeziunea socială într-un mod sustenabil și adaptat contextului local.

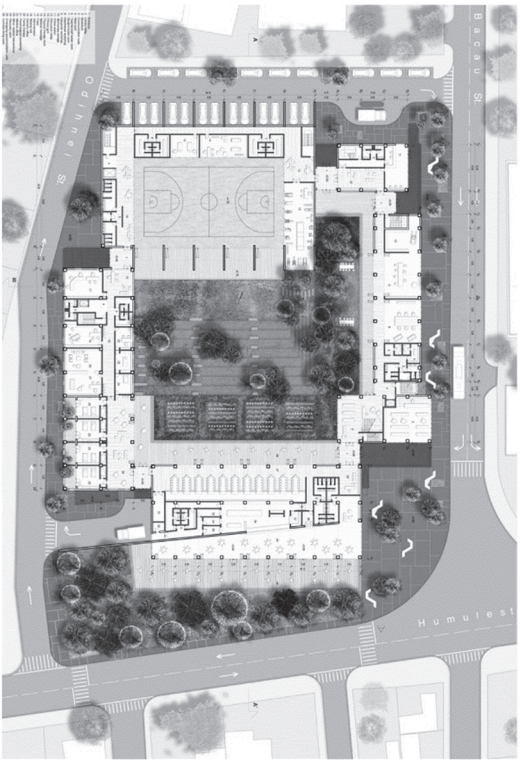

Figura 110 – *Planul de nivel al Parterului Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate,* în care se poate observa traseul descris anterior.

Figura 111 – *Imagine din curtea interioară a Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate,* în care se poate observa zona de terasă a cantinei copiilor, precum și biblioteca împreună cu volumul de studiu.

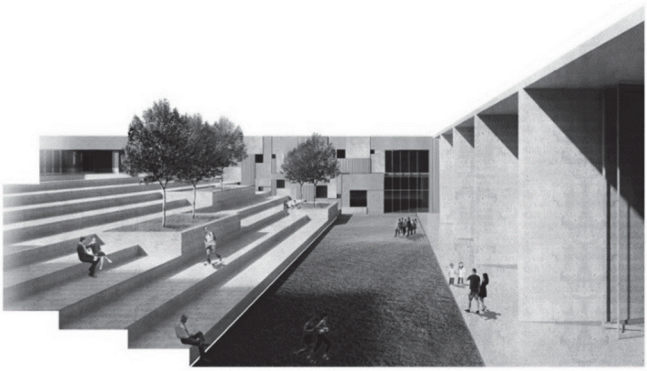

Figura 112 – *Imagine din curtea interioară a Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate,* în care se poate observa zona curții de sport, împreună cu volumul administrativ.

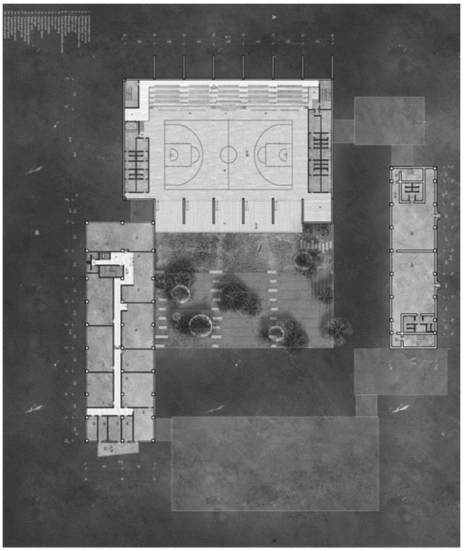

Figura 113 – *Planul de nivel al Subsolului Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate,* în care se pot observa gradenele exterioare, împreună cu adăpostul antiatomic de sub clădirea de studiu, dar și cu zona spațiilor tehnice de sub clădirea administrativă.

Figura 114 – *Imagine din interiorul sălii de sport a Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate*.

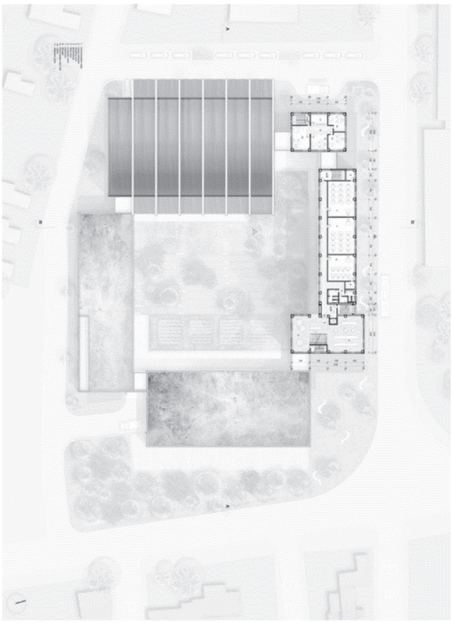

Figura 115 – *Planul de nivel al Etajului 1 al Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate,* în care se pot observa sălile de clasă, împreună cu biblioteca desfășurată pe întregul nivel al turnului.

Figura 116 – *Imagine din curtea interioară a Centrului de zi pentru tineri proveniți din familii defavorizate,* în care se poate observa zona curții de activități practice și recreative.

Anexa 2

Centru de educație și sport, pentru copii, Str. Primăverii, nr. 10, Sat Letca Nouă, Comuna Letca Nouă, Județul Giurgiu

- Proiect în curs de realizare, început în anul 2022 – Beneficiar privat
- Arhitect – OIKO Design, Ionuț-Laurențiu Dinu
- Suprafață - 110 mp
- Program arhitectural: centru sportiv și educațional

A doua anexă este reprezentată, de data aceasta, de un proiect real, mai exact un proiect aflat în curs de realizare. Acest proiect reprezintă, pe de o parte, entuziasmul autorului de a începe transpunerea în realitate a uneia dintre finalitățile unui studiu de lungă durată, iar, pe de altă parte, dorința pură și sinceră a unor persoane, care au acumulat un bagaj de cunoștințe pe diferite ramuri sportive și profesionale, de a ajuta semeni de-ai lor și de a transmite mai departe aceste cunoștințe.

Spre deosebire de exemplul anterior, în cazul de față amplasamentul proiectului se află localizat într-un sat aflat la 40 km de București, pe drumul București-Alexandria, mai exact în Letca Nouă. Acest sat, de dimensiuni reduse (aproximativ 77 km2) și cu o populație de doar 3.800 de persoane, i-a găzduit, începând cu anul 2019, pe beneficiarii proiectului, o familie tânără formată dintr-un antrenor de arte marțiale, a cărui pasiune este meșteșugul în construcții, o balerină care în prezent studiază pentru a deveni profesor de limba și literatura română și a căror bunici locuiau în acest sat, și două fetițe gingașe.

Cu toate acestea, povestea legăturii noii familii cu locul pornește din anul 2011, când aceștia s-au hotărât să renunțe la oraș pentru traiul mai sănătos și mai liniștit în afara orașului, la țară, iar pentru ca acest lucru să fie posibil, aveau nevoie de o casă, moment care a făcut să ne apropiem mai mult, cunoscându-ne deja dinainte. Realizarea casei a durat aproape opt ani[210], timp în care familia a luat contact cu locul și a descoperit o problemă

[210] Este de menționat că locuința în care trăiește în prezent familia descrisă mai sus nu este una obișnuită. Aceasta a pornit ca un dom geodezic care încerca să redea, prin volumetrie și limbaj arhitectural, parte dintre principiile de viață ale beneficiarilor (meditație, conectare cu natura și cu pământul, flux energetic, etc.), astfel acest dom urma să se nască din pământ, forme să permițând o fluiditate a circulației energetice.

majoră cu care o parte dintre familiile rezidente se confruntă, și anume cu sărăcia extremă care a generat probleme familiale majore și o rată ridicată a abandonului școlar. Luând contact cu această problematică, inițial prin intermediul fetițelor, au hotărât să facă ceva pentru ameliorarea situației, cel puțin în cazul copiilor, așa că au început să țină periodic, în limita timpului liber disponibil, cursuri de arte marțiale și de dans în curtea proprie și, apoi, în noua casă, indiferent de nivelul de finalitate pe care aceasta îl avea.

Figura 117 – *Imagine din satelit a hărții Comunei Letca Nouă*, în care este evidențiat, cu alb, amplasamentul Centrului de educație și sport pentru copii și Drumul Național 61, cel care leagă Comunele Milcovățu și Ghimpați. (Google Maps, 2022)

Astfel, parcurgând mai multe variante de case tip dom și fiind, în același timp, constrânși de lot pe de-o parte, care nu oferea lățimea necesară, cât și de componenta financiară pe de altă parte, am ajuns la a proiecta o casă care să răspundă tuturor cerințelor funcționale ale beneficiarilor, dar care să poată fi și fezabilă în contextul financiar și spațial dat, astfel domul a devenit de fapt o casă vagon sub forma unui cilindru secționat longitudinal și așezat orizontal, pe secțiune, ale cărei încăperile înșiruite urmează logica funcțională inițială și respectă, totodată, principiile armonizării energiilor care o tranzitează. Poziționarea acesteia a fost gândită astfel încât străzii să îi ofere o fațadă mai opacă, întărind suspansul trecătorului pe care obiectul cu formă atipică îl creează, fațada dinspre grădină fiind total transparentă, creând prin tăietura oblică a volumului o terasă acoperită care devine un filtru între construit și natură.
"Casa dom", așa cum a fost denumit proiectul, se remarcă printr-o volumetrie care privită din orice unghi reușește să nască curiozități și să stârnească privitorul la o explorarea în profunzime a acesteia.

În timp, celor trei copii cu care au început li s-au mai alăturat încă 25, frecvența cursurilor a crescut, iar copii au început să perceapă sportul ca pe o activitate esențială în viețile lor. Odată cu schimbarea mentalității, au început și participările la competiții de dans și de arte marțiale, unde rezultatele muncii au fost răsplătite prin cupe și medalii, iar după atingerea acestui nivel, copiilor li s-a schimbat și atitudinea față de școală, fapt ce i-a motivat pe cei doi inițiatori să ofere, suplimentar cursurilor sportive, și un anumit tip de educație non-formală prin intermediul căreia au putut ajuta copiii și mai mult, rezultatele școlare ale acestora îmbunătățindu-se considerabil.

Pornind de la această situație dată, dar și de la limitările spațiale pe care cei doi le au în activitățile pe care le desfășoară cu copiii, majoritatea având loc în zona de zi a locuinței, prin înlăturarea mobilei, a apărut firesc ideea realizării unui spațiu dedicat acestor activități, spațiu care să permită o scalare a programului educațional deja început sau, mai bine zis, crearea oportunității de a ajuta un număr mai mare de copii în a își depăși condiția și în a deveni viitori cetățeni respectabili ai țării.

Noua clădire care va găzdui centrul se constituie ca un contrapunct al casei dom, compusă de linii drepte care acuză orizontalitatea și care, deși se află în antiteză cu liniile curbe alăturate, reușesc să se echilibreze reciproc și să ofere, prin intermediul limbajului arhitectural, un discurs coerent și corect.

Centrul, este compus din două zone separate printr-o mică grădină japoneză care complimentează accesul principal. Cele două zone, articulate de holul de intrare, sunt următoarele:

- *zona sălii de sport*, care este orientată către stradă și care este gândită ca un spațiu versatil, care poate susține atât cursuri de arte marțiale, cât și cursuri de dans, prin mutarea mobilierului flexibil și a saltelelor de tip *tatami*. Acest spațiu este precedat de o zona de vestiare și grupuri sanitare, separate pe sexe, al cărei acces se face dintr-un coridor pe care vor fi amplasate mici dulapuri individuale pe care copiii și le vor personaliza împreună cu profesorii;
- *zona sălii de studiu*, care este orientată către grădina din spate, spre care se și deschide cu o mică terasă, și care este gândită ca un spațiu multifuncțional în care au loc activități diverse, cum ar fi cititul, realizarea temelor de la școală, gătitul și mâncatul, dar și joaca sau relaxarea. Acest spațiu este precedat de o zonă

administrativă, poziționată în proximitatea accesului în centru, în care va fi amplasat biroul profesorilor, arhiva de documente și dosarele individuale și de grup ale copiilor.

Figura 118 – *Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa sala de studiu și mica terasă exterioară aferentă acesteia.

Figura 119 – *Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa zona de gătit din sala de studiu.

Din punct de vedere urbanistic, constrângerile spațiale date de teren și de calcanul de pe latura estică impun poziționarea clădirii în lungul acestuia, paralel cu casa dom, între cele două creându-se un culoar intim, la scară umană datorită înălțimii reduse a clădirilor, care reprezintă, pe de o parte, drumul de acces către ambele construcții cu funcțiuni complet diferite, iar, pe de altă parte, liantul spațial al celor două.

Din punct de vedere al limbajului arhitectural, liniile orizontale ale planșeelor care depășesc conturul pereților, gest preluat din arhitectura japoneză, creează un culoar acoperit care însoțește utilizatorul pe tot parcursul străbătut de-a lungul fațadelor și care oferă o senzația de sprijin și de căldură pe care locul le oferă. Compoziția din cărămidă aparentă, beton aparent și lemn trasează elementele de rigoare, de ținută morală și de etică pe care programul arhitectural le insuflă utilizatorilor.

Ca o concluzie a acestui proiect, un centru de acest tip, cu valențe arhitectural-urbanistice și cu un program arhitectural dedicat, dezvoltat de persoane care doresc cu adevărat să participe activ la procesul de de-ghetoizare și să combată acest fenomen social negativ, al sărăciei extreme, este, poate, unul dintre cele mai coerente și sincere răspunsuri ale prezentei lucrări.

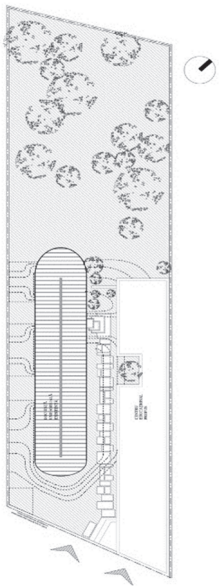

Figura 120 – *Planul de situație al Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa și casa dom**.**

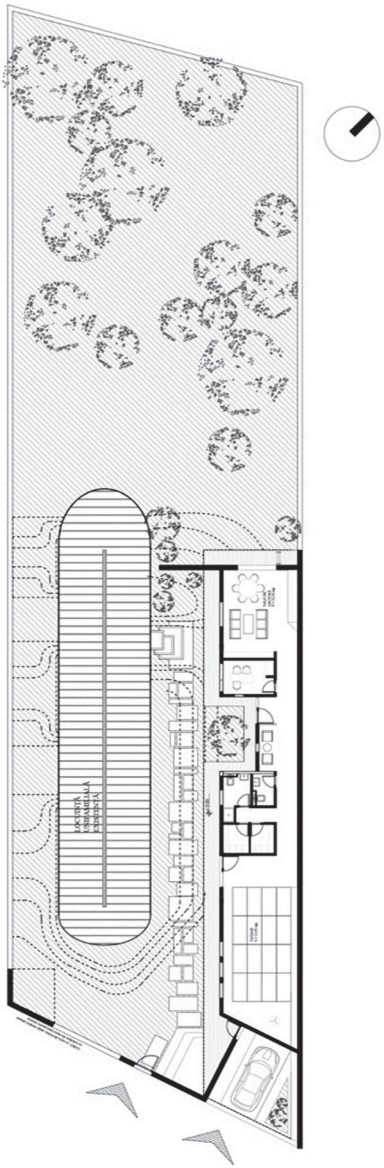

Figura 121 – *Planul de nivel al Parterului Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care, de asemenea, se poate observa casa dom.

Figura 122 – *Imagine exterioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa fațada laterală și culoarul dintre centru și casa dom.

Figura 123 – *Imagine exterioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa fațada laterală și accesul principal în centru, precum și grădina japoneză din fața acesteia.

Figura 124 – *Imagine exterioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa mica terasă din dreptul zonei de studiu.

.

Figura 125 – *Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa sala de studiu și holul de acces dinspre zona administrativă și intrare.

Figura 126 – *Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa sala de sport și holul de acces dinspre vestiare.

Figura 127 – *Imagine interioară a Centrului de educație și sport, pentru copii,* în care se poate observa sala de sport configurată pentru activitățile de dans.

Cel mai mare handicap al unei societăți
Este nepăsarea!

Szobi Cseh